

Razvoj pasem domačih živali v Sloveniji

Prvotne, izgubljene in pretopljene pasme

Druga dopolnjena izdaja

Andrej Šalehar, Drago Kompan, Metka Žan Lotrič, Milena Kovač,
Antonija Holcman, Marko Čepon, Klemen Potočnik, Danijela Bojkovski

Razvoj pasem domačih živali v Sloveniji

Prvotne, izgubljene in pretopljene pasme

Druga dopolnjena izdaja

Andrej Šalehar, Drago Kompan, Metka Žan Lotrič, Milena Kovač,
Antonija Holcman, Marko Čepon, Klemen Potočnik, Danijela Bojkovski

Rodica, 2014

Razvoj pasem domačih živali v Sloveniji
Prvotne, izgubljene in pretopljene pasme
Druga dopolnjena izdaja

Avtorji:

zaslužni prof. dr. Andrej Šalehar, prof. dr. Drago Kompan, dr. Metka Žan Lotrič, prof. dr. Milena Kovač, prof. dr. Antonija Holcman, viš. pred. mag. Marko Čepon, doc. dr. Klemen Potočnik, mag. Danijela Bojkovski

Urednik:

zaslužni prof. dr. Andrej Šalehar

Fotografije:

fototeka: Javna služba nalog genske banke v živinoreji, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale, prof. dr. Andrej Šalehar, dr. Metka Žan Lotrič

Lektoriranje:

Marjana Cvirn (slovenski tekst), Karmela Malinger (angleški tekst)

Prevodi:

mag. Danijela Bojkovski, dr. Metka Žan Lotrič

Oblikovanje in tisk:

Cerdonis d. o. o

Naklada:

200 izvodov

Založnik:

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, Rodica, 1230 Domžale

Leto izdaje:

2014

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

636.082(497.4)(082)

RAZVOJ pasem domačih živali v Sloveniji : prvotne, izgubljene, pretopljene pasme / Andrej Šalehar ... [et al.] ; [urednik Andrej Šalehar ; fotografije fototeka Javna služba nalog genske banke v živinoreji ... [et al.] ; prevodi Danijela Bojkovski, Metka Žan Lotrič]. - 2. dopolnjena izd. - Rodica : Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 2014

ISBN 978-961-6204-65-1

1. Šalehar, Andrej

273956352

**To delo je posvečeno našemu učitelju
zaslužnemu prof. dr. dr. Francu Ločniškarju
(1923–2010).**

BOHINJSKA ŽIVINA IN ŽIVINOREJA

Značilni rogovi bohinjke z vsemi znamenji kratkorožnosti

Bohinjka z značilnimi oblikami dobre molznice

Zlahten izraz prave molznice iz Bohinja

Pravilno oblikovano vime bohinjke (Vse foto: inž. P. Kump)

Kazalo

	Predgovor.....	9
1.	Spremna beseda	11
2.	Raziskave zgodovine živinoreje v Sloveniji	13
2.1.	Viri	16
3.	Zgodovinski viri o slovenskih lokalnih (avtohtonih in tradicionalnih) pasmah do leta 1945.....	19
3.1.	Bilanca stanja pregleda virov	20
3.2.	Objavljene bibliografije in monografije na Digitalni knjižnici Slovenije.....	21
3.2.1.	Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih in tradicionalnih pasmah	21
3.2.2.	Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje	22
3.2.3.	Slovenski zgodovinski viri o varstvu živali	26
3.2.4.	Zakonodaja na področju živinoreje za Slovenijo v letih 1740–1945.....	26
3.2.5.	Monografije in bibliografije, povezane s kranjsko čebelo.....	27
3.2.5.1.	Prispevki k bibliografiji: Čebelarji družine Roschütz (Rothschütz, Ravenegg, Rožič ...).....	27
3.2.5.2.	Zapisi o kranjski čebeli med letoma 1857 in 1879.....	28
3.2.5.3.	Obstoja pa ena pridna in utrjena čebela, taka je kranjska.....	28
3.2.5.4.	Prispevki k bibliografiji: črmošnjiški župnik in čebelar Jurij Jonke (1777–1864).....	31
3.2.5.5.	Georg/Jurij Jonke, črmošnjiški župnik in kranjski čebelar – Georg/Jurij Jonke, Pfarrer in Tschermoschnitz und Krainer Imker.....	32
3.2.5.6.	Slovenske knjige in tiski s področja čebelarstva, napisano do leta 1945.....	35
3.2.5.7.	Pravila Petra Pavla Glavarja za čebelarstvo-vrtnarsko šolo na Lanšprežu iz leta 1781.....	36
3.2.5.8.	Poučevanje čebelarstva na Kranjskem.....	38
3.2.6.	Cikasto govedo. Slovenska avtohtona pasma.....	40
3.2.7.	Gustav Pirc (1859–1923).....	41
3.2.8.	Prispevki k zgodovini razvoja reje in pasem prašičev v Sloveniji	44
3.2.9.	Razvoj pasem domačih živali v Sloveniji – prvotne, izgubljene, pretopljene pasme	47
3.2.10.	Kranjska klobasa (anotirana bibliografija)	47
3.3.	Druge bibliografije in monografije, diplomska, magistrska in doktorska dela, delovna in študijska gradiva – zgodovinski viri.....	48
3.4.	Viri	50
4.	Živinoreja v Sloveniji do leta 1945	53
4.1.	Statistični podatki o živinoreji.....	54
4.2.	Zakonska pravila v živinoreji.....	54
4.3.	Črtice iz zgodovine slovenske živinoreje	57
4.4.	Viri in priloga	61
5.	Stare pasme domačih živali v Sloveniji	67

5.1.	Konji	67
5.1.1.	Stare pasme konj v Sloveniji	69
5.1.1.1.	Viri	73
5.1.2.	Poskus zootehniške karakterizacije: bohinjski konj	75
5.1.2.1.	Viri	76
5.1.3.	Poskus zootehniške karakterizacije: kobariški konj	77
5.1.3.1.	Viri	81
5.1.3.2.	Slikovna priloga	83
5.1.4.	Poskus zootehniške karakterizacije: kraški konj	86
5.1.4.1.	Viri	88
5.1.5.	Poskus zootehniške karakterizacije: posavinski (savinjski) konj	90
5.1.5.1.	Viri	92
5.2.	Govedo	94
5.2.1.	Stare pasme goveda v Sloveniji	95
5.2.1.1.	Uvod	96
5.2.1.2.	Prvotna slovenska goveda	97
5.2.1.3.	Prva izboljševanja in oplemenjevanja slovenskega goveda	100
5.2.1.4.	Stare slovenske pasme goveda sredi 19. stoletja	101
5.2.1.5.	Izboljševanja in oplemenjevanja slovenskega goveda v drugi polovici 19. stoletja	103
5.2.1.6.	Geografija pasem goveda na Kranjskem, Goriškem, v Istri in Trstu – Povše (1893, 1894)	108
5.2.1.7.	Pasme slovenskega goveda na začetku in v prvi polovici 20. stoletja	111
5.2.1.8.	Misli na koncu	118
5.2.1.9.	Viri	119
5.2.1.10.	Priloge	127
5.2.1.11.	Stare fotografije	134
5.3.	Prašiči	136
5.3.1.	Prvotni* prašiči v Sloveniji	137
5.3.1.1.	Uvod	137
5.3.1.2.	Prvotni prašiči	138
5.3.1.3.	Viri	142
5.3.1.4.	Priloge	144
5.3.1.5.	Stare fotografije	146
5.3.2.	Poskus zootehniške karakterizacije: gorenjski črnolisasti (črnopikasti) prašič	147
5.3.2.1.	Zootehniška karakterizacija	148
5.3.2.1.1.	Nastanek, razvoj in poimenovanje pasme	148
5.3.2.1.2.	Opis zunanosti pasme	149

5.3.2.1.3.	Morfološke in gospodarske lastnosti.....	150
5.3.2.2.	Zaključne misli o gorenjskem črnolisastem prašiču.....	151
5.3.2.3.	Viri.....	152
5.3.2.4.	Dodatek.....	153
5.3.2.5.	Slikovna priloga.....	154
5.3.3.	Poskus zootehniške karakterizacije: solčavski črni (črnopasasti) prašič.....	156
5.3.3.1.	Viri.....	157
5.3.4.	Poskus zootehniške karakterizacije: štajerski črni prašič.....	157
5.3.4.1.	Viri.....	158
5. 4.	Ovce	159
5.4.1.	Stare pasme ovc v Sloveniji.....	159
5.4.1.1.	Uvod.....	160
5.4.1.2.	Pasme ovc.....	161
5.4.1.2.1.	Ovčereja v 17. in 18. stoletju.....	161
5.4.1.2.2.	Ovčereja v 19. stoletju.....	166
5.4.1.2.3.	Ovčereja v 20. stoletju.....	169
5.4.1.3.	Misli na koncu.....	172
5.4.1.4.	Viri.....	172
5.4.1.5.	Priloge.....	177
5.4.1.6.	Stare fotografije.....	179
5. 5.	Koze	184
5.5.1.	Stare pasme koz v Sloveniji.....	184
5.5.1.1.	Uvod.....	185
5.5.1.2.	Zakonska pravila in drugo o reji in paši koz.....	186
5.5.1.3.	Stare pasme koz.....	191
5.5.1.4.	Misli na koncu.....	197
5.5.1.5.	Viri.....	197
5.5.1.6.	Priloge.....	203
5.5.1.7.	Stare fotografije.....	213
5. 6.	Perutnina	214
5.6.1.	Stare pasme perutnine v Sloveniji.....	215
5.6.1.1.	Uvod.....	215
5.6.1.2.	Stanje na področju reje kokoši do konca 19. stoletja.....	216
5.6.1.3.	Stanje na področju reje kokoši v prvi polovici 20. stoletja.....	218
5.6.1.4.	Misli na koncu.....	223
5.6.1.5.	Viri.....	223
5.6.1.6.	Priloge.....	228

Predgovor

Pričujoče delo predstavlja doslej najpopolnejši pregled pisnih virov o pasmah domačih žvali na Slovenskem. Ponuja obsežen seznam virov in povzema najpomembnejše značilnosti posameznih pasem, ki kažejo pestrost živalskih genetskih virov, ki so jih skrbno gojili in razvijali rejci na področju Slovenije. Poznavanje zgodovine živalskih genskih virov je pomembno z več gledišč: nudi vpogled v zgodovino živinoreje, omogoča iskanje ostankov populacij, za katere velja prepričanje, da jih ni več, daje spodbude za ohranjanje in reševanje najbolj ogroženih populacij, hkrati pa omogoča uporabo teh virov za izboljšanje rejskih lastnosti današnjih populacij.

Opravljen selekcijsko delo nam omogoča, da uporabimo tiste lokalne genske vire, ki so se skozi dolga obdobja izkazali za najbolj primerne za naše okolje. Ker so vse realne populacije domačih žvali mnogo premajhne, da bi lahko pričakovali, da bo v njih prišlo do realizacije vseh teoretično možnih kombinacij genetskih elementov, ki so bili prisotni pri ustanoviteljih populacije, kar bi omogočilo sistematično izbiro osebkov z najugodnejšimi kombinacijami za določeno okolje, smo pač omejeni na tiste kombinacije, ki so se že pojavile v preteklosti in so se pod pogoji naravne in umetne selekcije v primerjavi z drugimi izkazale za najugodnejše. Pogosto to pomeni kombinacije, ki so v določenem okolju preživele, ker so bile na okoljske razmere bolj prilagojene kot druge. Ker se v majhnih populacijah – vse gojene populacije so v genetskem smislu majhne – genetski material stalno izgublja, so preverjene kombinacije, ki so uspele preživeti, še toliko pomembnejše. Profesor Franc Ločniškar, kateremu je to delo posvečeno, se je pomena avtohtonih populacij domačih žvali dobro zavedal, čeprav čas, v katerem je deloval, sistematičnemu ohranjanju živalskih genskih virov ni bil najbolj naklonjen. Zastopal je stališče, da so populacije domačih žvali živa dediščina, ki je ne moremo zamrzniti v času, zato se je zavzemal za njihovo smotrno uporabo in stalno izboljševanje rejskih lastnosti. Pomemben je njegov prispevek k poznavanju naših avtohtonih pasem in iskanje možnosti za njihovo ohranitev in nadaljnji razvoj.

Na spremembe ne smemo gledati z nostalgijo, temveč moramo odgovorno razmišljati o vlogi in pomenu naših pasem danes in jutri ter ustrezno ukrepati. Ravno zaradi pomanjkanja odgovornosti do naravnih virov nasploh – in pasme domačih žvali nedvomno sodijo mednje – včasih pa tudi zaradi pomanjkanja znanja, smo v preteklosti naredili kar nekaj napak pri skrbi za naše rejske populacije. Odgovornost stroke, pa tudi širše javnosti je, da teh napak ne bomo ponavljali in da bomo živalske genske vire razvijali tako, da bodo naši vnuki ponosno lahko rekli, da smo prepoznali izziv časa in ravnali odgovorno in strokovno pravilno.

Prof. dr. Peter Dovč
Molekularna genetika, Animalna biotehnologija, Živinoreja

Nro. 13678.

2069.

Kurrente OSNANILO

des k. k. ilirischen Suberniums Zefarfiga kral. Ilirskiga Po-
glavarstva v' Ljubljani.

Wegen Vermehrung der für das schönste Horn-
vieh bestimmten Prämien von der bisher auf
17 festgesetzten Zahl mit der Abführung zu
50, 40, und 30 fl., auf die Prämienzahl
von 33 nach den Abführungen zu 25, 20,
und 15 fl.

Sa nar lepši goveda je bilo 17 daril s' ra-
slozhkam po 50, 40, ino 30 gol. dovoljeno,
is teh bo sanaprej 33 daril s' raslozhkam
po 25, 20 ino 15 gold.

Eine Majestät haben mit allergöchster Ent-
schließung vom 30. v. M. zu genehmigen ge-
wollt, daß die aus dem kaiserlichen Preis-
wettbewerb für das schönste Hornvieh bewil-
ligten Prämien von der bisher auf 17 festge-
setzten Zahl mit den Abführungen zu 50, 40, und
30 fl. auf die Prämienzahl von 33 vermeh-
rt, und nach folgenden Abführungen zu
25, 20, und 15 fl. verteilt werden dürfen,
und zwar:

im Laibacher Kreise				
2	Prämien zu 25 fl.	2	20 fl.	2
3	— 20 fl.	2	15 fl.	2
6	— 15 fl.	2	10 fl.	2
im Freisibitzer Kreise				
2	Prämien zu 25 fl.	2	20 fl.	2
4	— 20 fl.	2	15 fl.	2
8	— 15 fl.	2	10 fl.	2
im Steirerberger Kreise				
2	Prämien zu 25 fl.	2	20 fl.	2
3	— 20 fl.	2	15 fl.	2
4	— 15 fl.	2	10 fl.	2

Zusammen = 600 fl.

Welches in Folge hohen Kaiserlichen Befehls
vom 4. v. M. Zahl 31118 im Nachhange zu
der Subernial-Kurrente vom 14. December
1823 Nr. 15614 allgemein bekannt gemacht
wird.

Laibach am 24. October 1823.

Joseph Camillo Freiherr v.
Schmidburg,
Gouverneur.

Franz Ritter v. Jakomini,
k. k. Subernial-Sekretär
als Beistand.

v' Ljublanški kresu				
2	darila po 25 gold.	-	-	50 gold.
3	- 20 gold.	-	-	60 gold.
6	- 15 gold.	-	-	90 gold.
v' Novomeški kresu				
2	darila po 25 gold.	-	-	50 gold.
4	- 20 gold.	-	-	80 gold.
8	- 15 gold.	-	-	120 gold.
v' Posavski kresu				
2	darila po 25 gold.	-	-	50 gold.
3	- 20 gold.	-	-	60 gold.
4	- 15 gold.	-	-	60 gold.

Skupaj = 600 gold.

Kar se po shafitve druge pismene ukaz
4. tega mesca Sht. 31118 v' posavski Pogla-
varstvi osnani 14. grudnia 1823 Sht. 15614
sploh so sanaje da.

V' Ljubljani 24. kosaperfka 1823

Joshef Kamilo Baron
Schmidburg,
Poglar.

Franz Vites Jakomini,
s. k. poglavarški skrivnostnik
mamihi sekretar.

Osnanilo od zefarfiga kraljeviga Ilirskiga Poglavarstva v' Ljubljani. Sa nar lepshi goveda je bilo 17 daril s' ra-
slozhkam po 50, 40, ino 30 gol. Dovoljeno, is teh bo sanaprej 33 daril s' reslozhkam po 25, 20 ino 15 gold. Nro.
113678/2069. Ljubljana 24. kosaperfka 1823, 1 stran (nem.- slov.);
(SI AS 748 KRUMPERK, Fascikel 9, mapa V\14)

1. Spremnna beseda

Prof. dr. Drago Kompan

vodja Javne službe nalog genske banke v živiloreji

Prof. dr. dr. h. c. Emil Erjavec

prodekan za zootehniko, Biotehniška fakulteta Univerza v Ljubljani

Prof. dr. Igor Potočnik

dekan Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani

Človek je udomačil nekaj vrst živali že pred več kot deset tisoč leti, kar je v primerjavi z dobo obstoja teh vrst relativno kratko obdobje. Vendar so znotraj posameznih vrst nastajale pasme, ki so odraz človekovega delovanja in vpliva ter hkrati tudi odraz številnih dejavnikov okolja. Lahko rečemo, da so se vrste prilagodile okolju, in enako velja za podvrste oziroma pasme, kot jim pravimo v živiloreji pri udomačenih vrstah živali. Kako oziroma kje je zapisana vsa ta zgodovina? Seveda ne obstajajo zapisi iz teh obdobji udomačitve in tudi še dolgo potem ni nič. Sta pa zgodovina in razvoj živiloreje in pasem zapisana v genih sedanjih generacij pasem domačih živali, ki so odraz preteklosti in sedanjosti in »nosijo v sebi« odsevanje naravnega okolja in človeške dejavnosti. Počasi, a zanesljivo prodira sodobna znanost tudi v globino teh odkritij in poskuša dojeti, kaj se je dogajalo v preteklosti.

Nastanek in razvoj pasem, ki obstajajo dandanes, lahko do neke mere pojasnjujejo tudi pisni viri iz preteklosti. Pisni viri, ki se nanašajo na živilorejo na območju današnje Slovenije, so skromni do obdobja srednjega veka, kasneje pa se že začnejo pojavljati zapisi, iz katerih je možno razbrati obstoj določenih pasem na slovenskem ozemlju in tudi nekatere njihove značilnosti. Proučevanje pisnih virov iz preteklosti, ki se nanašajo na kmetijstvo in živilorejo, ki jih odstira pričujoča knjiga, je nedvomno dragocen prispevek k pojasnjevanju razvoja pasem domačih živali. Knjiga skozi pisne vire iz preteklosti odstira in osvetljuje pregled preteklosti z vidika nastanka pasem domačih živali, s tem da zajema celotno živilorejo z razvojem pasem po posameznih vrstah kakor tudi osnovno zootehniško karakterizacijo.

Na osnovi teh proučevanj pisnih virov iz preteklosti se marsikaj pojasnjuje, še posebej dejstvo, da je bila biotska raznolikost v živiloreji v preteklosti mnogo večja kakor je dandanes. Čeprav je videti, da je človek vedno stremel za izboljševanjem svojih živali (selekcija), je vendarle zaznati, da so se že v preteklosti zavedali pomena, ki ga imajo na okolje dobro prilagojene pasme domačih živali. Nedvomno je, da so z bolj pozornim opazovanjem vsakega osebka skozi njegovo celotno obdobje reje ljudje dobro poznali tudi nekatere lastnosti, ki jih današnja živiloreja skoraj ne vključuje več. Prav tako lahko ugotovimo, da je bilo mučenje živali prepovedano že davno, smo pa še pred kratkim menili, da je to napredek in prispevek naših generacij, ki so to področje (zopet) uzakonile. Podobno je na mnogih področjih, ki so jih v preteklosti urejali, vmes pa so izginile in se v novejšem času spet pojavljajo.

Dobro poznavanje starejših (zgodovinskih) virov daje sliko preteklosti in je nujno za razumevanje današnjega stanja na vseh področjih, tudi v živiloreji. Na žalost je bilo to področje dokaj zanemarjeno, kar kaže na to, da so »ponovno odkrita« pretekla dogajanja v

živinoreji glede nastanka in razvoja pasem domačih živali, vmes pa so bila precej zastrta in zanemarjena.

Delo uvaja prikaz zgodovinskih virov o živinoreji in posebej o lokalnih pasmah prvega avtorja in pobudnika tega dela zaslužnega profesorja Andreja Šaleharja. Ob tej priložnosti se mu posebej zahvaljujemo, da je to delo bilo pripravljeno v prvi in danes tudi nadgrajeno v novi izdaji. Prikazu virov sledi krajši vsebinski zgodovinski prikaz istega avtorja o živinoreji na Slovenskem do leta 1945, ki temelji na prikazu statistike o staležu posameznih živalskih vrst, pregledu zakonodaje in nekaj zanimivih izsekov in misli iz različnih zgodovinskih virov. Sledi podroben in zanimiv prikaz po posameznih živalskih vrstah, ki vključuje zgodovinske orise panog in razvoj pasem. Med avtorji so visokošolski učitelji in strokovni sodelavci Oddelka za zootehniko, ki pedagoško, raziskovalno in strokovno delujejo na področju posameznih rej in javne službe o genskih virih v živinoreji. Tudi njim se za opravljeno delo in zanimive strnitve in prikaze posebej zahvaljujemo.

Vsaka veda, tudi živinoreja, bi morala imeti v svojem kurikulumu pregled zgodovinskega razvoja panoge. Pričujoče delo je lahko dobra osnova, če ne že kar učbenik za »nov« predmet pri študiju živinoreje.

2. Raziskave zgodovine živinoreje v Sloveniji

Zaslужni prof. dr. Andrej Šalehar

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

V Sloveniji je bila reja domačih živali dobro razvita že v srednjem veku, o čemer med drugim posredno in neposredno pričajo tudi stenski koledar v cerkvi v Hrastovljah, opis plena, ki so ga Kubejci priborili v spopadu s Hrastoveljčani, dajatve posvetni in cerkveni gospodi ter drugo. Valvasorjevo delo »Slava vojvodine Kranjske« (1689) je neizčrpen vir najrazličnejših podatkov o Kranjski v 17. stoletju, tudi o živinoreji. Iz njih izvemo, da je bila živinoreja pomembna gospodarska panoga, da so redili vse tedanje vrste domačih živali in razne vrste perutnine. Poudarjena je paša, tudi na visokogorskih planinah, trgovanje s siri, volno, konji, voli, medom in voskom ter drugimi izdelki (na primer mreže za sita, itd), prevoznništvo in tovarništvo, opisane so kali za napajanje živine in drugo. Poseben poudarek je dal Valvasor konjem. Z osnovnimi zootehničnimi karakterizacijami predstavlja kraške, nemške, koroške, turške, hrvaške in domače deželne konje. Omenja tudi kobilaro Lipica. Veliko prostora je namenjenega čebelarstvu in čebelarjenju na Kranjskem. Opozarja, da gojijo na Kranjskem veliko čebel v »posebnih hišicah« (čebelnjakih). Opisuje veliko rojivost kranjskih čebel, kako odvezajo med, o prodaji medu in voska ter kako se pripravi medica. Valvasorjevi zapisi in opisi so neprecenljivi pričevalci o zgodovini naše slovenske živinoreje v 17. stoletju. Še posebej so pomembni neposredni in tudi posredni opisi tedanjih pasem (kraški ovčar, kraški konj, kranjska čebela, noriški konj in drugi), od katerih so nekatere ohranjene še danes ter so pomembni del današnje slovenske biotske raznovrstnosti v živinoreji.

Novak (1970) je podrobno opisal razvoj živinoreje v Sloveniji in med drugim je predstavil tudi pasme, ki so jih redili. Za poznavanje posameznih pasem in živinoreje v prejšnjih stoletjih so pomembni tudi sestavki, ki sta jih objavila Stefančič (1951, 1966) in Ferčej (1988, 1996, 1998). V delih najdemo pritrditve, da so naši predniki redili slovenske avtohtone pasme domačih živali, ki so jih predvsem v 19. stoletju pričeli oplemenjevat s plemenjaki drugih evropskih pasem. Po številu smo imeli na začetku 20. stoletja več domačih živali, kot jih imamo dandanes, in slovenske avtohtone domače živali so kmetijam še nedavno pomenile osnovo za preživetje. Slovenske avtohtone pasme domačih živali so prav gotovo vredne sedanje pozornosti, so osnova biotske raznovrstnosti v slovenski živinoreji in pomemben sestavni del naše naravne ter kulturne dediščine. Skozi stoletja jih je oblikovalo naše okolje in vzgajal jih je slovenski človek.

Zadnje desetletje je bilo in še vedno je aktualno vprašanje, kje in kako so nastale naše posamezne pasme, in velikokrat, čigave so te pasme. Najbolj znan primer je pasma lipicanski konj, ki pa ni osamljen, ker se s podobnimi problemi srečujejo tudi nekatere druge slovenske avtohtone pasme domačih živali, recimo: posavski konj, istrska pramenka, istrski gonič in druge, pa tudi kranjska čebela. V slovenski definiciji za »avtohtona pasma (domorodna, izvirna, prvotna, domača)« je zapisano, da je to tista pasma domačih živali, za katero je na osnovi zgodovinskih virov o pasmi dokazano, da je pasma po izvoru iz Republike Slovenije, da je bila Republika Slovenija prvotno okolje za razvoj pasme in da za njo obstaja slovenska rejska dokumentacija. Tako že definicija sama daje možnosti za realizacijo četrtega odstavka 68. člena

Zakona o živinoreji, ki govori o mednarodnem zavarovanju slovenskih avtohtonih pasem. Za slovenske lokalne pasme (avtohtone in tradicionalne) domačih živali smo poiskali in sistematično uredili zgodovinske vire o njihovem nastanku in o njihovi reji v Republiki Sloveniji. Na digitalni knjižnici Slovenije sta bili objavljeni bibliografiji »Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih in tradicionalnih pasmah do leta 1945« (Šalehar, 2009) in »Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje, izdaje do leta 1945. Četrta izdaja« (Šalehar, 2013). Osnovno izhodišče je bila baza informacij, ki jih je Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK) zbrala v »Slovenski retrospektivni bibliografiji člankov (Bibliografski opisi člankov iz obdobja 1797–1945)«. S tem pregledom smo dobili prve osnovne izhodiščne bibliografske podatke, ki so usmerjali naše delo pri pregledu gradiv in virov, ki so shranjeni po knjižnicah v Sloveniji in tudi v tujini. Pomemben zgodovinski vir predstavlja tudi zakonodaja na področju živinoreje, ki je bila v veljavi na področju Slovenije. Pregledali smo jo za obdobje od leta 1740 do leta 1945. Veliko podatkov o gradivih in virih smo našli tudi v naslednjih virih:

- Adamič, France. 200 let kmetijskega tiska na Slovenskem (1792–1992). Zbornik Biotehniške fakultete v Ljubljani. Supplement 16 – kmetijstvo, 1992, 70 strani. ALEX – Historische Rechts- und Gesetzestexte (<http://alex.onb.ac.at/> – 18. 9. 2013). COBISS.SI vzajemna bibliografsko-katalogna baza podatkov (<http://cobiss.si/> – 18. 9. 2013).
- Ferčej, Jože, Osterc, Jože. 200 let slovenskih knjig s področja živinoreje. Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike. Ljubljana 1993, 12. zvezek, str. 208–210.
- Glaser, Karel. Bibliografija slovenska: slovensko knjištvo od 1. januarja do 31. decembra 1901. Ljubljana 1902. 231 strani.
- Katalogi NUK. (<http://www.nuk.uni-lj.si/nuk2.asp?id=230460756> – 18. 9. 2013). Knjižnica oddelka za zootehniko, Biotehniška fakulteta.
- Mihelič, Stane. Pregled slovenskega čebelarstva. V: Bukovec Avgust in dr. Sodobno čebelarstvo. I. Teoretičen del. Ljubljana 1955, strani VII–XXI.
- Moder, Janko: Mohorska bibliografija. Celje 1957, 547 strani.
- Pahor, Milan. Slovenska časniška govorica v Trstu in Gorici pred drugo svetovno vojno. V: Pavletič, Jože (ur): Primorski dnevnik 1945–1995 Trst Gorica Čedad 10–40. Trst: družba za založniške pobude d.d. Trst.
- Povše, Franc. Landwirtschaftliche Literatur in slovenischer Sprache. Zusammenstellung der in der Periode 1848 bis 1898 in slovenischer Sprache publicierten Schriften Landwirtschaftlichen Inhaltes. Geschichte der österreichischen Land- und Forstwirtschaft und ihrer Industrien 1848–1898, 4, Wien 1899, str. 641–644.
- Prodanović, Dušan. Bibliografija stočarstva i stočnih proizvoda Jugoslavije od 1710–1956. Sarajevo 1956, 408 strani.
- Razvoj živinoreje od začetka XVIII. do konca XIX. stoletja. V: Ante Stefančič. Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne. SAZU, Ljubljana 1966, str. 11–27.
- Šalamun, Miša. Slovensko primorsko časopisje: zgodovinski pregled in bibliografski opis. V: Vilhar Srečko. Prerez zgodovine slovenskih knjižnic in knjižničarstva na Primorskem. Koper 1961, str. 25–111.
- Simonič, Franc. Slovenska bibliografija. I. del: Knjige (1550–1900). Ljubljana 1903–1905, 627 strani. (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-PJIECBGR> – 24. 7. 2013).

- Šlebinger, Janko, Marentič, Janez. Bibliografija slovenske kmetijske literature v letih 1919–1938. Ljubljana 1939, 200 strani.
- Šlebinger, Janko. Slovenska bibliografija za l. 1902–1906. Ljubljana (5 snopičev v enem) 1903–1907.
- Šlebinger, Janko. Slovenska bibliografija za l. 1907–1912. Ljubljana 1913, 336 strani (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-X7Q8UOP0> – 31. 7. 2013).
- Šlebinger, Janko. Bibliografija za l. 1917 – 1918. Ljubljana 1919, str. 31–46.
- Šlebinger, Janko. Slovenska bibliografija za leto 1929. Ljubljana 1930, 85 strani.
- Šlebinger, Janko. Slovenski časniki in časopisi. Bibliografski pregled 1797–1936. Ljubljana 1937, 175 strani.
- Valenčič, Vlado. Organizacije za napredek agrarne proizvodnje, specialno šolstvo in strokovna literatura. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek: Agrarno gospodarstvo. Ljubljana 1970, str. 523–556.
- Zbirka strokovnih knjig in gradiv v zasebni knjižnici prof. dr. Andreja Šaleharja.

V zadnjih letih, še posebej po letu 2010, ko je neposredno dostopnih vse več digitaliziranih knjig, tiskov, publikacij in drugih gradiv, se je spremenilo tudi iskanje zgodovinskih virov. Pomembno je, da imamo v Sloveniji Digitalno knjižnico Slovenije, kjer stalno dopolnjujejo zbirko digitaliziranih slovenskih knjig in serijskih publikacij. To olajšuje tudi pripravo bibliografskih gradiv na področju slovenske živinoreje. Zgodovinske vire smo iskali tudi s pomočjo:

DLib.si (digitalna knjižnica Slovenije) (<http://www.dlib.si/>)

Google Books (<http://books.google.com/books>)

Internet Archive digital library (<http://www.archive.org/>)

Biodiversity heritage library (<http://www.biodiversitylibrary.org/>)

Translation-Dokumentation (<http://itat2.uni-graz.at/pub/tradok/>)

Sistory – zgodovina Slovenije (<http://www.sistory.si/>)

AnimalBase Digitale Bibliothek (<http://www.sub.uni-goettingen.de/>)

HathiTrust's digital library (<http://www.hathitrust.org/>)

Österreichische Nationalbibliothek (http://www.onb.ac.at/bibliothek/digitaler_lesesaal.htm)

Karlsruher Virtueller Katalog (<http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk.html>)

Drugi splošni iskalniki

Pri delu so pogosto najdeni novi viri, novi podatki o strokovnih monografijah in tiskih. Pričakovati je, da bodo sedanji bibliografski seznami še dopolnjeni.

Namen tega dela je kratka predstavitev zgodovinskih virov o pasmah domačih živali in kratek opis živinoreje v Sloveniji. V nadaljevanju želimo na osnovi zbranih gradiv raziskati razvoj pasem pri posameznih vrstah domačih živali v Sloveniji in poiskati osnovne zootehniške karakterizacije prvotnih, izgubljenih in pretopljenih pasem.

2.1. Viri

1. Ferčej, Jože. Razvoj živinoreje v Sloveniji. Zbornik Biotehniške fakultete Univ. E. K. v Ljubljani. Supl. 12, 1988, str. 51–81.
2. Ferčej, Jože. Razvoj živinoreje na Kranjskem v Bleiweisovi dobi. V: Dr. Janez Bleiweis in njegov čas, Gorenjski muzej Kranj, 1996, str. 65–75.
3. Ferčej, Jože. Opis razvoja govedoreje v Sloveniji. 21(1998), str. 7–61, Znanost in praksa v govedoreji.
4. Novak, Vilko. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343–394.
5. Slovenska retrospektivna bibliografija člankov Ljubljana 2007.
6. Stefančič, Ante. Slovenska živinoreja v 19. stoletju. 1(1951)1, str. 28–31 in št. 2, str. 33–36 in št. 3–4, str. 95–105, Živinorejec.
7. Stefančič, Ante. Razvoj živinoreje od začetka XVIII. do konca XIX. stoletja. V: Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne. SAZU, Ljubljana 1966, str. 11–27.
8. Šalehar, Andrej. Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih in tradicionalnih pasmah do leta 1945. Rodica 2009, 101 stran (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-ZT-F15AIY> – 17. 5. 2013).
9. Šalehar, Andrej. Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje: napisano do leta 1945: po abecednem in kronološkem redu: prispevki k bibliografiji. Kmetijska založba, Slovenj Gradec 2013, 112 strani (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-YMBT7EGJ> – 19. 2. 2014)
10. Valvasor, Janez Vajkard. Čast in slava vojvodine Kranjske (slovenski prevod Die Ehre dess Herzogthums Crain; prevod Doris Debenjak in drugi), 4 zv. Ljubljana, Zavod dežela Kranjska, 2009–2013.
11. Valvasor, Janez Vajkard. Die Ehre dess Herzogthums Crain. 4 zv. Ljubljana 1689 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-NQQSKQM6> – 27. 11. 2013).

Splošno navodilo:

Kadar je pri viru zapisano: <http://www.dlib.si>, to pomeni, da je ta objava dostopna na Digitalni knjižnici Slovenije in jo je treba poiskati s pomočjo bibliografskih podatkov. Enako velja za druge objavljene splošne spletne naslove.

1277

21: 96m 1789.

ad 543.

Kurrende

von dem kais. königl. Gubernium in
Zanter - Oesterreich.Die kais. königl. Gubernium in den Städten
und auf den Straßen.

Da besonders auf dem Lande wegen des schädlichen Gebräuchs der offenen Lichter die meisten Feuersbrünste entstehen, so wird dieser so gefährliche Mißbrauch unter der in dem allgemeinen Befehlshuche über Verbrechen bestimmten Strafe amittiret, und allen Magistraten und Obrigkeiten, besonders an Orten, wo Fuhrleute einkehren, anvertragen, die Wirths zu Verhütung der Laternen in den Stallungen zu verhalten, daß sie die Feuersbrünste in den Stallungen und andern feuergefährlichen Orten, und so auch den Gebrauch der Spannführer den Fuhrleuten, nem sie von der Einkehrstazion in der Feilsche abgehen, unter gemeiner Strafe abzustellen, und hiezu den Gebrauch der Laternen anzuweisen.

Wornach sich also Jedermann dazu zu achten, und nach diesem Befehle zu benehmen hat.

Graz den 21. Nov. 1789.

Osnanilu Povelja

od zefarskiga kraljeviga Gubernia v' notrenjim Esterreihi.

De se ima ta navada, fvezhe bres laterne, ino treskize po fhtalah, inu na zefiti shgati, doliperpraviti.

Nar vezhkrat ogen, slasti pak na desheli, skasi to vnu pride, kir se luzhi bres laterne na nevarnih krajih pulshajo, ali okoli nošijo; sa tega voljo se tedej ta shkodli va navada pod shtrafingami, katere so v' buquak tik postav zhes prepovedane, djanja naprejpiiane, s' letim prepove, inu vsim Magistratam, inu Gospodskam, slasti pak v' krajih, kir vosniki ali Furmani zhes nozh ostajajo, naloshi, de one ofhtirje perslijo, laterne v' fhtalah napravie, v' fhtalan inu drugih nevarnih krajih tobak piti prepovedo, tudi to navado furmansko, sutrej, kader od ofhtarije prozh gredo, s' vshganimi treskami okoli hodit, pod spodobno shtrafingo doli perpravijo, inu Furmane navishajo, de imajo laterno nuzati.

Po letim povelji se ima tedej vsaki inu shherni na tanku sadershat.

V' Grazi ta 21. dan Nov. 1789.

Franz Anton Graf v. Rhevenhüller,

Gouverneur.

Maria Joseph Freiherr v. Dienersterg.

Osnanilu Povelja od zefarskiga kraljeviga Gubernia v' notrenjim Esterreihi. De se ima ta navada, fvezhe bres Laterne, ino treskize po fhtalah, inu na zefiti shgati, doliperpraviti. Nro. 1277. Graz 21. novembra 1789, 1 stran; (SI AS 1079 Zbirka normalij, 1789-1790)

Se Maria Theresia

von Gottes Gnaden Kö-
nigliche Kaiserin / Wittib/
Königin zu Hungarn/Bö-
heim / Dalmatien / Croa-
tien / Slavonien / Erz-
herzogin zu Oesterreich/
Herzogin zu Mailand/
Mantua / Parma / &c.
gefürstete Gräfin zu Hab-
spurg / zu Flandern / zu
Tyrol &c. verwittibte Her-
zogin zu Lothringen / und
Baar / Großherzogin zu
Toscana / &c. &c.

Schreibet, und geben hie-
mit zu vernehmen, was
massen Wir Uns verbun-
den zu seyn geglaubet haben, auf
standhafte Mittel vorzudenken,
wie denen in Unseren Erblanden
mehrimal ausbrechenden Horn-
vieh- & Seuchen ausgebig zu be-
gegnet.

Gleichwie Wir nun cheftens
diesenige Massnahmen ver-
den bekannt machen lassen, wel-
che jenensfalls zu ergreifen, wenn
ein solches Uebel irgendwo wirk-
lich vorhanden; so haben Wir
auch den Ursachen nachforschen

MY MARIA THERESIA

skus Boshjo Gnado Rim-
ska Cefariza, Udova,
Kraliza na Ogerlskim,
Pernlskim, u' Dalmazje,
Hrovashkim, inu Skla-
vonje, Erzherzogna u'
Oesterraiho, Herzogna
u' Mailondo, Mantue,
Parme, &c. Firshdana
Grafna u' Habspurgo,
Flandro, Tyrolo, &c.
u' Udouski stan postau-
lena velika Herzogna u'
Lothringo, inu Baaro,
Herzogna u' Toshkano,
&c. &c.

SApovemo, inu damo skus le-
to sposnati, koku smo Mi
Naf savesane dershali, nastano-
vitne mitelne naprei mislit, na
katiro visho be se imelu letem u'
nashih poirbanih Dushelah vezh-
krat pozhetim kugam te govedne
prou sdajozhe naprei pridti.

Koker tedei Mi bomo skorei
raisto sadershanje pustili nasnanje
dati, katero se ima takrat u' dijan-
jo skasati, kader enu takshnu
hudu je u' resnizi pred rokami;
toku sma Mi tudi pustili po ur-
shahih gledati, katerem se ima
lassen

Maria Theresia. Patent. Ausmessung, Vertheilung u. Verbesserung der Hut-Weiden. Gegeben in Unserer Landesfürstlichen Haupt-Stadt Laybach den 4ten Monaths-Tag December 1768. - Zmeritev, razdelitev in zboljšanje pašnih gmanj. Dano u' Nashimo Dushelskimo Firshouskimo velikimo Mesto Lublani ta 4. dan Mesza Grudna, 1768, 8 strani (nem.- slov.); (SI AS 748 KRUMPERK, Fascikel 14, mapa VII/10b)

3. Zgodovinski viri o slovenskih lokalnih (avtohtonih in tradicionalnih) pasmah do leta 1945

Zaslужni prof. dr. Andrej Šalehar

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

Izvleček

Zgodovinski viri (knjige, tiski, serijske publikacije, zakoniki, arhivska gradiva in drugo) o slovenskih lokalnih pasmah – skupaj 2279 objav do leta 1945 – so zbrani in urejeni v posebni bazi na Oddelku za zootehniko Biotehniške fakultete. Na Digitalni knjižnici Slovenije so objavljene različne bibliografije in monografije – skupaj 19, ki so bile izdelane s pomočjo teh objav in digitaliziranih gradiv. O posameznih slovenskih pasmah so s pomočjo te baze pripravljena delovna in študijska gradiva, bibliografije, monografije in zaključna študijska dela.

Ključne besede: slovenske lokalne pasme, zgodovinski viri, bibliografije, monografije

Historical sources of Slovenian local (autochthonous and traditional) breeds to the year 1945

Abstract

Historical sources (books, prints, serial publications, legislation, archive materials and others) of Slovenian local breeds, a total of 2279 publications up to the year 1945 were collected and edited in a separate database at the Department of Animal Science, Biotechnical Faculty, University of Ljubljana. With the help of the mentioned publications and digitized materials, various monographies and bibliographies were prepared – 19 in total, and published in the Digital Library of Slovenia. Data on Slovenian local breeds, published in the Digital Library of Slovenia provide the base for study materials, bibliographies, monographies and research publications.

Keywords: Slovenian local breeds, historical resources, bibliographies, monographies

3.1. Bilanca stanja pregleda virov

Bilanca stanja pregleda virov je v preglednici 1.

Preglednica 1. Bilanca stanja pregleda virov – povzetek stanja: oktober 2013

SKLOP	ŠTEVILO GRADIV	ŠTEVILO OBJAV	PRIPOMBE
A. KNJIGE IN TISKI	pregledna gradiva tudi po letu 1945	359	41 na spletu
B. SERIJSKE PUBLIKACIJE	132	1187	47 na spletu
C. ZAPISKI, POVZETKI ...		39	
Č. ZAKONIKI, URADNI LISTI, ZAKONI ...	17	355	10 na spletu
D. ARHIVI		114	
E. ČEBELARSTVO	9	225	5 na spletu
SKUPAJ		2279	

Po stanju v oktobru 2013 smo našli in zapisali v bazo 2279 objav, ki so večinoma skenirane. Digitaliziranih in na svetovnem spletu dosegljivih gradiv ne vpisujemo več v bazo. Podatke slovenskih avtohtonih in tradicionalnih pasmah smo našli v 359 monografijah in tiskih. Največ smo jih našli v serijskih publikacijah – 1187. Skupaj smo pregledali 132 serijskih publikacij in med njimi so nekatere v slovenskem jeziku, ki v dostopnih bibliografijah slovenskega slovstva niso zapisane. Tak primer je revija »Konjerejec«, ki je izhajala v Gradcu v letih 1908–1918. Odkrili smo jo v Univerzitetni knjižnici v Gradcu in je slovenski prevod revije »Der Pferderzüchter«. V oddelek Povzetki, zapiski ... so uvrščena različna gradiva: fotografije, rejski dokumenti in podobno. Večino tega smo našli na boljšem sejmu. Pregledali smo tudi 17 različnih zakonikov in od teh je sedaj že 10 dostopnih na spletu. Skupaj smo našli 355 gradiv in med njimi so tako imenovana dvojezična »Osnanila«, ki smo jih večino odkrili v Arhivih, kjer smo našli še drugih 114 listin s podatki o slovenskih pasmah in živinoreji. V zadnjo skupino smo uvrstili gradiva s področja čebelarstva, kjer smo zbrali 225 gradiv o kranjski čebeli.

Večino gradiv smo našli v naslednjih knjižnicah in ustanovah:

ARHIV – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana

BFA – Biotehniška fakulteta, oddelek za agronomijo, Ljubljana

BFZ – Biotehniška fakulteta, oddelek za zootehniko, Rodica pri Domžalah

BC – Biotehniški Center Naklo, Naklo

BG – Narodna biblioteka Srbije, Beograd

CE – Osrednja knjižnica Celje, Celje

CPK – Centralna pravosodna knjižnica, Ljubljana

ČZS – Knjižnica Janeza Goličnika, Čebelarstva zveza Slovenije, Brdo pri Lukovici

GOV – Biblioteca Gorizia, Gorizia

GR – Universitätsbibliothek Graz, Graz

KIS - Kmetijski inštitut Slovenije, Ljubljana
KINZ - Knjižnica inštituta za novejšo zgodovino, Ljubljana
KP – Osrednja knjižnica S. Vilharja, Koper
KR – Mestna knjižnica Kranj, Kranj
MG – Muzej in galerije mesta Ljubljane, Ljubljana
NG – Goriška knjižnica Franceta Bevka, Nova Gorica, Nova Gorica
NM – Knjižnica Mirana Jarca, Novo Mesto
NMZ – Knjižnica narodni muzej Slovenije, Ljubljana
NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
PAM – Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor
SK – Mestna knjižnica Ljubljana, Slovanska knjižnica, Ljubljana
TS – Narodna in študijska knjižnica, Trst
UKM – Univerzitetna knjižnica Maribor, Maribor

3.2. Objavljene bibliografije in monografije na Digitalni knjižnici Slovenije

3.2.1. Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih in tradicionalnih pasmah

Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih in tradicionalnih pasmah do leta 1945.

Prispevki k bibliografiji

Avtor(ji): Šalehar, Andrej (avtor)

Leto: 2009

Strani: 101

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Narodna in univerzitetna knjižnica: prof. dr. Andrej Šalehar, zaslužni profesor, Rodica, 14. maj 2009, kazalo, Uvodna pojasnila ...

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-ZTF15AIY>

Prispevki k bibliografiji: izhodiščna bibliografija »Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih in tradicionalnih pasmah do leta 1945« je bila objavljena leta 2009 (101 stran). Podatke v izhodiščni bibliografiji smo razdelili v pet poglavij:

Uvodna pojasnila, knjige in pregledni članki, serijske publikacije, zakoni in predpisi na področju živinoreje, dokumenti in fotografije.

Izhodiščna bibliografija je priročnik za raziskave zgodovinskega razvoja slovenskih lokalnih (avtohtonih in tradicionalnih) pasem domačih živali in je nepogrešljiv pripomoček pri raziskovalnem in strokovnem delu na področju ohranjanja biotske raznovrstnosti v slovenski živinoreji. Med drugim bibliografija tudi omogoča, da ponovno spoznamo stare slovenske pasme, ki smo jih v preteklih desetletjih izgubili. V nadaljevanju dela bodo sedanji viri verjetno še dopolnjeni, ko bodo najdeni novi, zato je v naslovu zapisano »Prispevki k bibliografiji«.

3.2.2. Slovenske knjige in tiski s področja živiloreje

Slovenske knjige in tiski s področja živiloreje

Avtor(ji): Šalehar, Andrej (avtor)

Leto: 2008

Strani: 24

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Narodna in univerzitetna knjižnica: prof. dr. Andrej Šalehar, zaslužni profesor, Rodica, 15. december 2008, I Uvodna pojasnila Prispevki k bibliografiji ...

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-BWK0PEGT>

Slovenske knjige in tiski s področja živiloreje

Avtor(ji): Šalehar, Andrej (avtor)

Leto: 2010

Strani: 30

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Narodna in univerzitetna knjižnica: prof. dr. Andrej Šalehar, zaslužni profesor, Rodica, 12. januar 2010, I Uvodna pojasnila k prvi ...

<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-BWK0PEGT>

Slovenske knjige in tiski s področja živiloreje

Avtor(ji): Šalehar, Andrej (avtor)

Leto: 2011

Strani: 33

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Narodna in univerzitetna knjižnica

... tretja dopolnjena izdaja, zbral in uredil: prof. dr. Andrej Šalehar, zaslužni profesor, Rodica, 7. januar 2011

<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-BWK0PEGT>

Slovenske knjige in tiski s področja živiloreje; napisano do leta 1945; po abecednem in kronološkem redu; prispevki k bibliografiji

Šalehar, Andrej (avtor)

Leto: 2013

Strani: 112

Kmetijska založba, Slovenj Gradec

Narodna in univerzitetna knjižnica

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-YMBT7EGJ>

Bibliografija »Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje« je bila prvič objavljena v letu 2008 (24 strani), druga dopolnjena izdaja v letu 2010 (33 strani), tretja dopolnjena izdaja v letu 2011 (33 strani) in četrta dopolnjena izdaja, ki je urejena po abecednem in kronološkem redu, v letu 2013 (112 strani). Pri delu na zgodovinskih virih še vedno najdemo kakšno novo slovensko knjigo ali tisk in v četrti dopolnjeni izdaji je naslednji časovni pregled (preglednica 2).

Preglednica 2. Časovni pregled izdaje slovenskih knjig in tiskov na področju živinoreje do leta 1945 (2013)

Knjige in tiski, izdani v letih	Napisano v slovenskem jeziku	Napisano vzporedno v nemškem in slovenskem jeziku	Prevedeno v slovenski jezik	Skupaj
Do leta 1850	14 (21,9 %)	34 (53,1 %)	16 (22,2 %)	64
1851–1918	191 (86,4 %)	5 (2,3 %)	25 (11,3 %)	221
1919–1945	181 (95,7 %)	2 (1,1 %)*	6 (3,2 %)	189
Skupaj	386 (81,4 %)	41 (8,6 %)	47 (10,0 %)	474

* *Vzporedno italijansko-slovensko.*

Do sedaj smo našli 474 do leta 1945 napisanih slovenskih knjig in tiskov na področju živinoreje. Od teh je bilo 386 (81,4 %) napisanih v slovenskem jeziku, 41 (8,6 %) je napisanih vzporedno v nemškem (eno delo v italijanskem) in slovenskem jeziku ter 47 (10,0 %) prevedenih v slovenski jezik.

V letu 2013 je knjigo izdala Kmetijska založba, Slovenj Gradec.

Prispevki k bibliografiji:

Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje

Napisano do leta 1945
Po abecednem in kronološkem redu

Naslovnica

Omeniti velja, da je nekaj slovenskih knjig s področja živinoreje neposredno dostopnih na spletu na Digitalni knjižnici Slovenije (dLib.si) – našli smo jih že enainštirideset in tri tudi na Google Books, kjer so digitalizirane in neposredno dostopne knjige: »Umno kmetovanje in gospodarstvo«, ki jo je po naročilu kranjske kmetijske družbe leta 1854 napisal župnik Janez Zalokar, »Nauk o umni živinoreji«, ki jo je leta 1871 napisal Janez Bleiweis, in od istega avtorja »Nauk kako pomagati živini o porodih ...« iz leta 1853. Štiri knjige (prevodi) so dosegljive med digitaliziranimi knjigami Univerzitetne knjižnice v Gradcu (Translation-Dokumentation). Z napredovanjem digitalizacije bo neposredno dostopnih vse več slovenskih knjig in tiskov, tudi na področju živinoreje.

Še vedno pa iščemo dela, o katerih piše dr. Bleiweis, ki je leta 1855 in ponovno 1867 zapisal, da je bilo v prvih letih kranjske kmetijske družbe (1767–1787) poleg štirih zvezkov »Zbirke koristnih naukov« v nemškem jeziku »*natisnjeno posamezno več razprav o raznih rečeh v kmetovanji, nekoliko tega tudi v »domačem jezici*«. To je zapisano leta 1828 tudi v Illyrisches Blatt (Geschichte der Akademie ..., 1828). Veliko smo brskali in iskali, tudi s pomočjo strokovnjakov iz naših knjižnic, a omenjenih virov še nismo našli. Taki in drugi podobni zapisi pa so spodbuda k nadaljevanju iskanja.

Naslovnice treh slovenskih živinorejskih knjig

3.2.3. Slovenski zgodovinski viri o varstvu živali

Slovenski zgodovinski viri o varstvu živali

Avtor(ji): Šalehar, Andrej (avtor)

Leto: 2010

Strani: 17

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Narodna in univerzitetna knjižnica

... članki tudi po letu 1945, zbral in uredil: prof. dr. Andrej Šalehar, zaslužni profesor,

Rodica, 17. 9. 2010 ...

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-KZBX0JHF>

Prispevki k bibliografiji »Slovenski zgodovinski viri o varstvu živali« so bili objavljeni na DLib.si v letu 2010 na 17 straneh. O varstvu živali smo tudi v slovenskem slovstvu (monografije in serijske publikacije, ki so izhajale v Sloveniji) našli veliko zapisov do leta 1945. Pri tem naj omenimo, da je bilo leta 1836 izdano v slovenskem jeziku »Poduzhenje sa kmete kako prav in dobro ravnati s»shivino. Od ftreshbe in reje shivine, de fe od nje bolesni fploh odvernejo (7 strani)«. Ni ugotovljeno, kdo je to navodilo napisal in izdal, a ohranjen izvod hranijo v NUKu pod sign. 69331. Imenitna je tudi novica o ustanovitvi Društva proti mučenju živali na Goriškem leta 1845, pa naročilo kranjske kmetijske družbe g. župniku na Gomilskem Stojan Mihaelu, da napiše knjigo »Miloserčnost do žival: poduk za mlade in stare ljudi (70 strani)«, ki je izšla leta 1846. Leta 1855 je tedanja Avstro-Ogrska predpisala »postava zoper terpinčenje ali tarpljenje živali«. Štajersko društvo za varstvo živali je izdalo »deset zapovedi« za »Miloserčnost do živali«, ki so objavljene v Učiteljskem tovarišu leta 1872. Še na veliko zanimivih objav bi lahko opozorili, a omenimo še drobno knjižico, ki jo je uredil Janko Koren »O varstvu živali« in je bila izdana leta 1940 (po nekaterih podatkih že leta 1936?) in jo hranijo v UKMB (Univerzitetni knjižnici v Mariboru) pod signaturo 5006 ter v NUKu pod signaturo II 62130.

3.2.4. Zakonodaja na področju živinoreje za Slovenijo v letih 1740–1945

Zakonodaja na področju živinoreje za Slovenijo v letih 1740–1945

Avtor(ji): Šalehar, Andrej (avtor)

Leto: 2011

Strani: 49

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Narodna in univerzitetna knjižnica

... in uredil: prof. dr. Andrej Šalehar, zaslužni profesor, Rodica, 7. januar 2011, Kazalo,

Uvod ...

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-T0XDL0SR>

Prispevki k bibliografiji »Zakonodaja na področju živinoreje za Slovenijo v letih 1740–1945« so

bili objavljeni v letu 2011 in obsegajo 49 strani. Bibliografija je zbirka številnih zakonov, patentov, dekretov, pravilnikov, oznanih, pravil in predpisov, ki so od leta 1740 do leta 1945 veljali za Slovenijo na področju živinoreje. Veliko jih je in skozi njih se zrcali tudi strokovni razvoj živinoreje. Bibliografija je nastajala dobrih pet let in veliko zakonikov ter drugih gradiv smo pregledali v slovenskih knjižnicah: Centralna pravosodna knjižnica v Ljubljani, Slovanska knjižnica, Knjižnica Pokrajinskega arhiva v Mariboru, Knjižnica muzeja in galerij mesta Ljubljane, Narodna in univerzitetna knjižnica in druge.

Glaser (1894) piše, da so za časa Marije Terezije začenjali ukaze in razpise razglašati tudi v slovenskem jeziku, npr. razglas »O splošni razdelitvi pašnikov« z dne 4. decembra leta 1768 v Ljubljani. Omeniti tudi velja, da je nemško-slovenska izdaja »Patent Marije Terezije, s katerim uvaja naklado mesni krajcar, ki se plačuje od vsake posamezne vrste živine Ministerialni bančni deputaciji. Ljubljana, 16. julija 1764, 8 strani« prvo v slovenskem jeziku tiskano gradivo, ki smo ga do sedaj odkrili na področju živinoreje. Po letu 1848 so avstrijske zakonike za Kranjsko, Štajersko in Goriško izdajali tudi v slovenskem jeziku. Dostopnost do njih je po modernizaciji spletne strani ALEX neposredna.

3.2.5. Monografije in bibliografije, povezane s kranjsko čebelo

3.2.5.1. Prispevki k bibliografiji: Čebelarji družine Roschütz (Rothschütz, Ravenegg, Rožič ...)

Čebelarji družine Roschütz (Rothschütz, Ravenegg, Rožič, Rothšic, R...)

Avtor(ji): Šalehar, Andrej (avtor)

Leto: 2010

Strani: 18

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Narodna in univerzitetna knjižnica

Zbral in uredil: prof. dr. Andrej Šalehar, zaslužni profesor, Rodica, 3. maj 2010 ...

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-KUHPOTPI>

Objavljena je na 18 straneh.

Pričetek dela na tej bibliografiji sovпада s težavami, ki so se pojavile ob vstopanju Hrvaške v Evropsko unijo. Potrebno je bilo zaščititi našo kranjsko čebelo. Iz nekaterih objav je razvidna pionirska vloga družine Rothschild pri uveljavitvi in poimenovanju kranjske čebele ter njihova obilna publicistična dejavnost. Vse to je bila spodbuda za zbiranje in urejanje njihovih objav. Iskali smo jih v monografijah in serijskih publikacijah. Proučili smo tudi vse tri slovenske čebelarske revije (Slovenska čebela, Slovenski čebelar, sadjerejec, Slovenski čebelar). Pregledali smo strokovni reviji Die Krainer Biene in Imkers Rundschau, Fachblatt für Bienenzucht, ki ju je izdajalo prvo Slovensko čebelarsko društvo oz. Verlag des Krainer Handelsbienenstand v Weixelburgu (Višnja gora). Gradiva smo našli v Čebelarski knjižnici Janeza Golčnika, v Narodni in univerzitetni knjižnici, v knjižnici Univerze v Gradcu in drugih knjižnicah, na spletu preko Google Books in na dLib.si ter z osebnimi stiki s številnimi knjižnicami v tujini. Publicistična bera je že sedaj velika: v bibliografijo

je uvrščenih 20 monografij in tiskov (skupaj s ponatisi) in 171 objav v periodičnih publikacijah. Z nadaljnjim pregledovanjem strokovnih čebelarških in kmetijskih serijskih publikacij v knjižnicah v tujini bomo zelo verjetno našli nove objave čebelarjev iz družine Roschütz.

3.2.5.2. Zapisi o kranjski čebeli med letoma 1857 in 1879

Zapisi o kranjski čebeli med leti 1857 in 1879

Avtor(ji): Gregori, Janez (avtor) / Šalehar, Andrej (avtor)

Leto: 2010

Strani: 129

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Narodna in univerzitetna knjižnica

... in uredila: prof. dr. Andrej Šalehar, zaslužni profesor, Janez Gregori, prof. biol.,

Rodica in Ljubljana, 26. maj 2010

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-VQOIPPOA>

Izdelano je v soavtorstvu z Janezom Gregorijem (objavljeno v letu 2010 na 129 straneh). Poimenovanje »KRANJSKA ČEBELA« smo našli zapisano v nemškem jeziku kot »KRAINISCHE BIENE« v članku »AUS UNTERKRÄIN«, ki ga je leta 1857 v Bienen-Zeitung objavil dr. Philip Roschütz, ki je v članku zapisal: »*Obstaja pa pridna in utrjena čebela, taka je kranjska.*« Roschützova objava (1857) je imela velik odmev. Veliko, posebej prvih odzivov, je bilo odklonilnih. V knjigah, tiskih in serijskih publikacijah smo sledili objave o kranjski čebeli od leta 1857 do leta 1879, ko je Pollmann objavil knjigo »Werth der verschiedenen Bienenracen und deren Varietäten, bestimmt durch Urtheile namhafter Bienenzüchter (Vrednost različnih čebeljih pasem (podvrst) in njihovih različic, določena po presoji uglednih čebelarjev)«. To je čas, ko je šel o njej glas ter pisana beseda in tudi ona sama v Evropo in v svet. Ta dogajanja s kranjsko čebelo so predstavljena v tem delu, ki je prispevek k raziskavam zgodovine kranjske čebele. Pomagal bo tudi k pojasnitvi in potrditvi izjemno pomembne ter vsestranske vloge pri priznanju kranjske čebele, ki jo je odigrala družina Rothschild, predvsem pa tedanji baron Emil Rothschild. Gradiva smo našli v Čebelarški knjižnici Janeza Goličnika, v Narodni in univerzitetni knjižnici, v knjižnici Univerze v Gradcu in drugih knjižnicah, na spletu preko Google Books in na dLib.si ter z osebnimi stiki s številnimi knjižnicami v tujini.

3.2.5.3. Obstoja pa ena pridna in utrjena čebela, taka je kranjska

Obstoja pa ena pridna in utrjena čebela, taka je kranjska

Avtor(ji): Gregori, Janez (avtor) / Gregori, Janez (urednik) / Šalehar, Andrej (avtor) in sodelavci

Leto: 2011

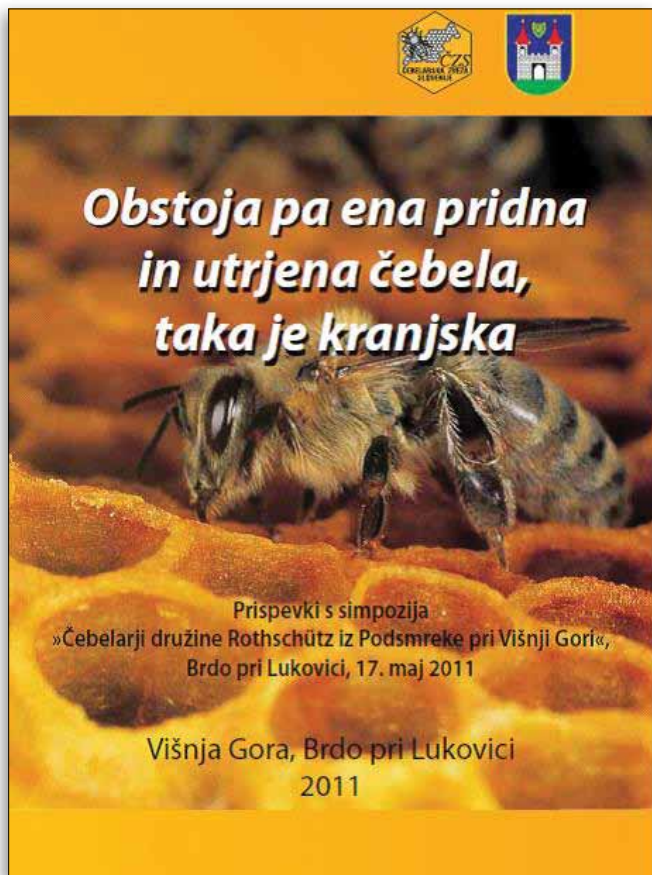
Strani: 103

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Čebelarstva zveza Slovenije

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-WVXAJVHP>

To je na dLib-u objavljen zbornik, ki sta ga v letu 2011 izdali Čebelarstva zveza Slovenije in Regijska čebelarstva zveza Petra Pavla Glavarja. V njem so prispevki s simpozija »Čebelarji družine Rothschild iz Podsmreke pri Višnji Gori«, Brdo pri Lukovici, 17. maj 2011.

Naslovnica

V predgovoru piše:

»Obstoja pa ena pridna in utrjena čebela, taka je kranjska,« je zapisal dr. Philipp Roschütz leta 1857 v svojem članku Aus Unterkrain (Z Dolenjskega), s katerim je v publikaciji Die Bienen-Zeitung takratno čebelarstvo javnost seznanil s čebelarjenjem na Kranjskem in še posebej z našo kranjsko čebelo, ki je bila v nemškem jeziku zapisana kot Die krainische Biene. To je bil prvi korak čebelarjev družine Rothschild v slovensko čebelarstvo.

Dr. Roschütz je na koncu sestavka ponudil tujim čebelarjem, da lahko pri njem dobijo kranjske čebele v preizkus. Na to ponudbo so se odzvali številni, predvsem nemški čebelarji. Kranjska čebela je bila v naslednjih letih predmet številnih preizkusov. V strokovnem tisku iz tistega časa so številne objave (skupaj 165) s podatki o preizkusih kranjske čebele v različnih evropskih deželah. Številni čebelarji po svetu so tako spoznali in potrdili, da se naše kranjske čebele odlikujejo po številnih dobrih lastnostih, kot so mirnost, pridnost, krotkost, zgodnja in pogosta rojivost in donosnost, njihova značilnost pa je pepelnato siva obarvanost. Posebej dobro je kranjsko čebelo poznal baron Emil Rothschütz (sin dr. Philippa Roschütza), ki je bil zelo razgledan in izobražen na področju čebelarstva. Znanje mu je omogočalo, da je o kranjski čebeli napisal številne in poglobljene strokovne članke, s katerimi je odločilno prispeval k njeni vsestranski prepoznavnosti. Še posebej je zaslužen za širjenje kranjske čebele in za čebelarjenje z njo. Na gradu Podsmreka je imel velik čebelnjak in delavnico za izdelavo čebelarске opreme in orodja. Leta 1868 je ustanovil tako imenovani Krainer Handelsbienenstand (Kranjski trgovski čebelnjak) in s tem kranjski čebeli odprl pot v Evropo in drugam po svetu. Tako je tudi neposredno prispeval k njenemu priznanju. Posebno vlogo pri priznanju kranjske čebele je takrat odigral tudi docent za čebelarstvo na univerzi v Bonnu dr. August Pollmann, s katerim je sodeloval Emil Rothschütz in ki je že v svoji prvi knjigi leta 1875 zapisal njeno takratno znanstveno poimenovanje *Apis mellifica carnica*, v drugi knjigi leta 1879 pa je v obširnem poglavju zbral opise kranjske čebele. Tako je bila kranjska čebela dokončno priznana in je dobila svoje mesto v sistematiki medonosne čebele, to pa potrjuje tudi njeno zdajšnje znanstveno poimenovanje: *Apis mellifera carnica*, Pollmann 1879.

Emil Rothschütz ima še druge zasluge za slovensko čebelarstvo. Bil je soustanovitelj Kranjskega društva za umno čebelarstvo (1873) in njegov prvi predsednik. Urejal je strokovno publikacijo *Die Krainer Biene*. Podjetje Kranjski trgovski čebelnjak je v letih 1890–1893 v nemškem jeziku izdajalo mesečnik *Imkers Rundschau, Fachblatt für Bienenzucht* (Čebelarski razgledi, strokovni list za čebelarjenje). In ne nazadnje, v Podsmreki pri Višnji Gori je bil že leta 1868 narejen prvi listovni panj na svetu. In še bi lahko naštevali.

Zaslugi članov družine čebelarjev Rothschütz sta predvsem strokovna in vsestranska popularizacija kranjske čebele ter posredovanje genskega materiala, na podlagi katerega je bila naša čebela prepoznana kot samostojna podvrsta *Apis mellifera carnica*. Njena tipska lokaliteta je Kranjska, torej zdajšnja Slovenija.

S to knjigo in spominsko ploščo na mestni hiši v Višnji Gori se zahvaljujemo družini čebelarjev Rothschütz za vsa njihova prizadevanja za priznanje naše kranjske čebele in njeno širjenje v svet. «

Vsebina knjige je predstavljena s kazalom:

Spominska plošča ...5

Predgovor (Dušan Strnad, župan občine Ivančna Gorica) ...5

Predgovor (Čebelarska zveza Slovenije in prof.dr. Andrej Šalehar) ...7

Višnja Gora - Podsmreka (Pavel Groznik) ...9

Čebelarji družine Rothschütz - Roschütz (Janez Gregori)...13

Kranjski trgovski čebelnjak (Janez Gregori) ...23

Ustanovitev Kranjskega društva za umno čebelarstvo leta 1873 (Franc Šivic) ...35

Kranjska čebela med leti 1857 in 1879 in čebelarji družine Rothschild (prof. dr. Andrej Šalehar)...45

Imkers Rundschau, Fachblatt für Bienenzucht (Čebelarski razgledi, Strokovni list za čebelarjenje) (prof. dr. Andrej Šalehar)...67

Po sledih zapuščine čebelarjev družine Rothschild (Anton Koželj, prof. dr. Andrej Šalehar) ...73

Čebelarji družine Roschild (Rothschild, Ravenegg, Rožič, Rothšic, R. ...). Prispevki k bibliografiji (prof. dr. Andrej Šalehar) ...87

Spominska plošča na mestni hiši v Višnji Gori, odkrita 20. maja 2011 (foto prof. dr. Andrej Šalehar)

Monografija ima tudi nemške in angleške izvlečke in povzetke, kar daje tej knjigi še večjo pomembnost in mednarodno dostopnost do rezultatov naših raziskav o kranjski čebeli.

3.2.5.4. Prispevki k bibliografiji: črmošnjiški župnik in čebelar Jurij Jonke (1777–1864)

Prispevki k bibliografiji: črmošnjiški župnik in čebelar Jurij Jonke (1777-1864)

Avtor(ji): Šalehar, Andrej (avtor)

Leto: 2011

Strani: 25

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Narodna in univerzitetna knjižnica

.... Šalehar Andrej, zaslužni profesor, Bibliografija, monografije in tiski, Jonke, Georg, Anleitung zur ...

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-FRGOQJTP>

Jonkejev »Krajnski Zhebelarzhik« (1836) je po Janševi (Popolno podvuzhenje sa vsse zhebel-larje – 1792) in Danjkovi (Čelarstvo – 1831) tretja izdana knjiga o čebelarstvu v slovenskem jeziku. Jonke jo je napisal v nemškem jeziku, a je sam poskrbel, da je bila prevedena v naš jezik. Napisal jo je pri svojih šestdesetih letih starosti in to je po do sedaj znanih podatkih njegova prva objava. Pred tem ni objavil ne v nemškem in ne slovenskem jeziku nobenega dela ali sestavka. Leta 1844 je izšla v nemškem in slovenskem jeziku druga dopolnjena in razširjena izdaja. Jonke je z obema knjigama znatno pripomogel k razvoju slovenskega čebelarstva v 19. stoletju. Slovenska izdaja v letu 1844 je bila v petdesetih letih 19. stoletja predlagana za učno knjigo o čebelarstvu na tedanjih osnovnih šolah.

V tedanjih serijskih publikacijah je Jonke objavil 23 objav. Prvo Jonkejevo objavo smo našli v Illyrisches Blatt v letu 1837. Od leta 1846 pa je Jonke vse do leta 1852 redno objavljaval v nemški čebelarski reviji Bienen-Zeitung. Poročal je o posameznem čebelarskem letu na Kranjskem oz. Iliriji. Veliko je objav, v katerih je kritično presojal nekatere objave o čebelarstvu ali pa je odgovarjal kritikom njegovih knjig – v Illyrisches Blatt, Vereinigte Frauendorfer Blätter in Bienen-Zeitung. Med drugim se je odzval tudi na čebelarske nauke Dzierzona, ki je bil med najpomembnejšimi strokovnjaki na področju čebelarstva v 19. stoletju. V slovenskem jeziku sta dve objavi v Kmetijskih in rokodelskih novicah.

Veliko pa je objav o Jonkeju in v povezavi z njim. Prvi zapis je iz leta 1824, ko je v Intelligenz=zur Laibacher Zeitung pod številko 632 naveden Jonke kot darovalec. Drugi zapis iz leta 1833 v Laibacher Zeitung poroča, da je bil Jonke na letnem zboru kranjske kmetijske družbe dne 2. maja 1833 izvoljen za rednega člana. Med zadnjimi sta sestavka ge. Simone Fajfar v Delu (1998) in Slovenskem almanahu (1999). O Jonkeju najdemo podatke tudi na spletu (Wikipedia, Slovenski biografski leksikon in drugi). Do sedaj smo našli 105 takih in podobnih objav. Delo obsega 25 strani.

3.2.5.5. Georg/Jurij Jonke, črmošnjiški župnik in kranjski čebelar – Georg/Jurij Jonke, Pfarrer in Tschermoschnitz und Krainer Imker

Georg/Jurij Jonke – črmošnjiški župnik in kranjski čebelar Georg Jonke – Pfarrer in Tschermoschnitz und Krainer Imker

Avtor(ji): Šalehar, Andrej (avtor, urednik) / Jonke, Georg (oseba ali ustanova, ki ji je knjiga (rokopis) posvečena)

Leto: 2012

Strani: 132

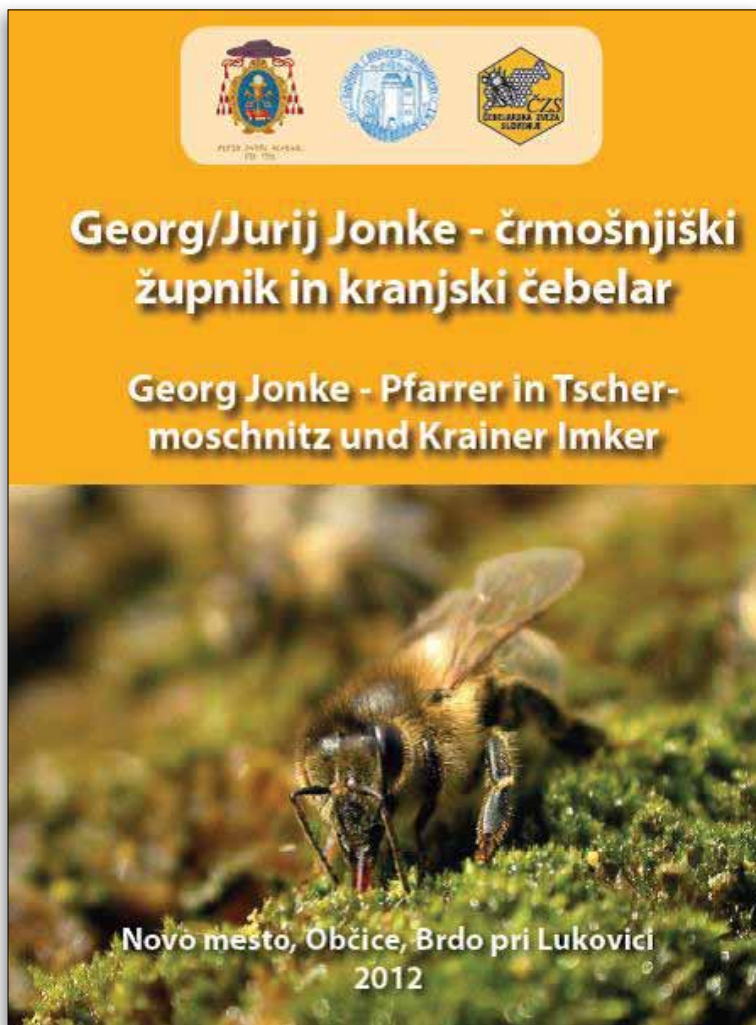
Knjige

Čebelarska zveza Slovenije / Društvo Kočevarjev staroselcev / Regijska čebelarska zveza
Petra Pavla Glavarja

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-0PVTtiny>

Izdan je zbornik »Georg/Jurij Jonke – črmošnjiški župnik in kranjski čebelar«. Bilo je veliko

spodbud za pripravo zbornika o človeku, ki je v biografijah poudarjeno zapisan kot duhovnik, intelektualec, domoljub, Kočevar, dobrotnik, čebelarski pisec in kranjski čebelar, rešitelj Kočevja ter član kranjske kmetijske družbe. V zborniku je v ospredju njegovo delo na področju slovenskega čebelarstva, bil je pisec tretje izdane slovenske knjige na področju čebelarstva in prvi Kočevar, ki je objavil samostojno knjižno delo. Zbornik obsega 132 strani.

Naslovnica

Črmošnjiški župnik in kranjski čebelar Jurij Jonke je bil rojen 17. aprila 1777 v vasi Gorenje (Obrern) pri Stari Cerkvi. Po šolanju v Novem mestu, Gradcu in Ljubljani je bil posvečen za duhovnika 8. septembra 1803. Za župnika je prišel v Črmošnjice 25. julija 1808, kjer je služboval do upokojitve v letu 1834. Veliko je pomagal svojim faranom in med drugim rešil mesto Kočevje pred požigom s strani Francozov. Umrl je v Črmošnjicah 12. maja 1864. Pokopan je na pokopališču Novi Tabor pri Črmošnjicah, kjer je ohranjen njegov grob s spomenikom. Usoda pokopališča Novi Tabor, na katerem počiva, je bila podobna usodi mnogih pokopališč na Kočevskem. Vsa povojna leta je družina Jaklitsch iz Srednje vasi iz spoštovanja spomina na pokojne rojake Kočevarje po svojih močeh in v dopustnih mejah režima skrbela za grobove izseljenih Kočevarjev, tudi za Jonkejevega.

Jonke se je ukvarjal s čebelarstvom in napisal dve čebelarski knjigi (1836, 1844), ki sta izšli v nemškem in slovenskem jeziku – Krajnski zhbelaarzhik. Vsebina knjig je razdeljena po posameznih paragrafi, v prvi jih je 30, v drugi 32. V zborniku sta podani vsebinska zgradba obeh knjig in okvirna primerjava njunih vsebin, izpostavljene so pomembnejše avtorjeve ugotovitve in podana ocena njihove korektnosti. Povzete so kritične ocene druge izdaje s strani tujih strokovnjakov. Kritike se nanašajo na nekatere vsebine s področja biologije čebel, praktični del knjige pa je bil deležen odobravanja. Jonkejevi knjigi sta dosegljivi na Digitalni knjižnici Slovenije:

Izdaja 1836:

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-K56EPU14> – 17. 5. 2013.

Izdaja 1844:

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-P8LTXRNR> – 17. 5. 2013.

Bil je član kranjske kmetijske družbe. Leta 1857 je na njeno prošnjo napisal inštrukcije za poučevanje čebelarstva za učitelje ljudskih šol na kmetih. Kot učenik je predlagal drugo dopolnjeno izdajo knjige Krajnski zhbelaarzhik iz leta 1844. V Arhivu Republike Slovenije je kopija odredbe št. 11144 z dne 13. septembra 1857, s katero je kranjska deželna vlada z Jonkejevimi inštrukcijami spodbujala učitelje k čebelarjenju. Preprosto napisana čebelarska knjiga je vrsto let vzgajala in učila slovenske čebelarje.

O čebelarstvu in čebelarjenju je objavljajl v tujih in domačih časopisih. Našli smo 23 njegovih strokovnih sestavkov in bil je prvi kranjski čebelar, ki je dopisoval v najpomembnejšo čebelarsko revijo tistega časa – Bienen-Zeitung. Njegove objave so tudi v časopisih: Illyrisches Blatt, Vereinigte Frauendorfer Blätter in v Kmetijskih in rokodelskih novicah. O Juriju Jonkeju smo našli veliko zapisov – skupaj 105. Pisal je preprosto in razumljivo za vse, ki so se ukvarjali s čebelarstvom. Tako je pomembno prispeval k razvoju slovenskega čebelarstva. V Črmošnjicah so še ostanki njegove zapuščine: kropilnika pri vhodu v cerkev in mehanizem ure v cerkvenem zvoniku. Žal ni ohranjena njegova knjižnica. Na koncu zbornika je dodan tudi kratek rodovnik Georga/Jurija Jonkeja.

3.2.5.6. Slovenske knjige in tiski s področja čebelarstva, napisano do leta 1945

**Slovenske knjige in tiski s področja čebelarstva; napisano do leta 1945; po abecednem in kronološkem redu;
prispevki k bibliografiji**

Avtor: Šalehar, Andrej

Knjige

Leto: 2013

Strani: 20

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Narodna in univerzitetna knjižnica

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-3L7XYLOL>

Bibliografija obsega 20 strani. Na naslovni strani je kopija prve strani rokopisa prve slovenske čebelarke knjige Pogovor o čebelnih rojev (1776), ki ga hranijo v Arhivu Republike Slovenije. V bibliografiji so zbrani na enem mestu podatki o slovenskem slovstvu na področju čebelarstva – napisano do leta 1945. Pri uvrščanju posameznih gradiv v seznam je bilo nekaj težav pri delih, ki so ohranjeni v rokopisih ali v knjigah, ki so bile izdane v tujem, najpogosteje nemškem jeziku. Prevodi v slovenskem jeziku so bili izdani znatno kasneje, pogosto kot sestavni del drugih čebelarskih knjig. Med take uvrščamo delo »Dissertatio de Apibus (Razprava o čebelah)«, ki ga je napisal Giovanni Antonio (Ivan Anton) Scopoli in je bilo izdano leta 1770 v latinskem jeziku. Revija Slovenski čebelar je objavila prevod v letih 1916–1917 in ponovno leta 1935. Taki primeri so tudi dela avtorjev Mateja Furlana (1768–1771) in Petra Pavla Glavarja (1768, 1776), ki so bila objavljena leta 1934 oz. leta 1976. Vsa našeta dela so za zgodovino slovenskega čebelarstva izredno pomembna, ker so to prvi strokovni opisi čebelarstva na Kranjskem. V seznam smo uvrstili tudi rokopise Glavarjevih pravil za čebelarsko-vrtnarsko šolo na Lanšprežu iz leta 1782, ki so v slovenskem jeziku objavljena v knjigi »Pravila Petra Pavla Glavarja za čebelarsko vrtnarsko šolo na Lanšprežu iz leta 1781« – Šalehar (2013). Skupaj smo našli 47 slovenskih knjig in tiskov na področju čebelarstva, ki so bile napisane do leta 1945. Petina od teh (skupaj 9) je iz časa do leta 1850, kjer sta uvrščeni prvi dve čebelarski knjigi, ki sta bili napisani neposredno v slovenskem jeziku (1776 in 1831). Prva slovenska knjiga na področju čebelarstva je napisana leta 1776: Peter Pavel Glavar, Pogovor o čebelnih rojih.

Pri knjigah in tiskih, ki so neposredno dostopni na spletu, je dopisan trenutni spletni naslov, kar pa bo treba zaradi hitre digitalizacije knjig in tiskov stalno dopolnjevati. Z monografijami in bibliografijami, ki so povezane s kranjsko čebelo – raziskave zgodovinskih virov o kranjski čebeli in kranjskem čebelarstvu – smo nedvoumno prispevali k potrditvi avtohtonosti kranjske čebele, da je doma pri nas na Kranjskem, v Sloveniji.

3.2.5.7. Pravila Petra Pavla Glavarja za čebelarstvo-vrtnarsko šolo na Lanšprežu iz leta 1781

Pravila Petra Pavla Glavarja za čebelarstvo-vrtnarsko šolo na Lanšprežu iz leta 1781
Peter Pavel Glavars Regeln für die Bienenzucht-Gärtnerschule auf Landspreis aus dem Jahr 1781

Peter Pavel Glavars rules for the apiculture-horticulture school at Lanšprež from 1781

Avtor: Šalehar, Andrej

Knjige

Leto: 2013

Strani: 40

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Regijska čebelarstva zveza Petra Pavla Glavarja

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-GU6NHIQO>

Peter Pavel Glavar je objavil pravila za čebelarstvo-vrtnarsko šolo na Lanšprežu kot prilogo k razpravi »Predlog za dvig čebelarstva na Kranjskem«, ki jo je 17. decembra 1781 predložil kranjski kmetijski družbi. Pravila vključujejo: Osnutek ureditve državnega učitelja čebelarstva, osnutek za vajence, načrt za splošnokoristno čebelarstvo-vrtnarsko šolo pod gospodstvom Lanšprež in pouk za skrbnika. Pravil za čebelarstvo šolo po vsebini in v obliki, kot jih je napisal Glavar, po do sedaj znanih podatkih nismo zasledili. Glavar je med drugim predpisal, da bo pouk v deželanskem (slovenskem) jeziku, da se bo čebelarilo v skupnih čebeljakih in da se na osnovi pregledov panjev določi potrebne ukrepe čebelarjenja. Pravila uradno niso bila potrjena in odobrena, ker je to preprečil dvorni dekret o ukinitvi javnih učiteljev čebelarstva, ki je bil izdan 31. oktobra 1781. Glavar pa je leta 1781 odprl čebelarstvo šolo na Lanšprežu.

Univerza v Ljubljani
Biotehniška fakulteta
Oddelek za zootehniko
Grobje 3, 1230 Domžale

**Pravila Petra Pavla Glavarja za čebelarstvo vrtnarsko
šolo na Lansprežu iz leta 1781**

**Peter Pavel Glavars Regeln für die Bienenzucht-
Gärtnerschule auf Landspreis aus dem Jahr 1781**

**Peter Pavel Glavar's Rules for the Apiculture-
Horticulture School at Lansprež from 1781**

Andrej Salehar

Rodica, Novo mesto, 2013

Naslovnica

3.2.5.8. Poučevanje čebelarstva na Kranjskem

Od Petra Pavla Glavarja (1768) in Antona Janše (1770) do Emila Rothschütza (1874)

**Poučevanje čebelarstva na Kranjskem
od Petra Pavla Glavarja (1768) in Antona Janše (1770) do Emila Rothschütza (1874)**
Bienenzuchtunterricht in Krain
Teaching of beekeeping in Carniola

Avtor: Šalehar, Andrej

Knjige

Leto: 2014

Strani: 151

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Regijska čebelarska zveza Petra Pavla Glavarja

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-GERFHPW7>

Slovenci smo imeli pri začetkih poučevanja čebelarstva izredno pomembno vlogo. Peter Pavel Glavar je v »Odgovoru« že leta 1768 predlagal čebelarske šole, čebelarsko zakonodajo in slovensko čebelarsko literaturo. Leta 1776 je napisal prvo čebelarsko knjigo v slovenskem jeziku - Pogovor o čebelnih rojih, ki je znatno dopolnjen prevod prve Janševe knjige (Razprava o rojenju čebel). Leta 1781 je k Poročilu kmetijski družbi o ukrepih za dvig čebelarstva dodal še pravila za čebelarsko vrtnarsko šolo na Lanšprežu (Osnutek ureditve državnega učitelja čebelarstva, osnutek za vajence, načrt za splošnokoristno čebelarsko vrtnarsko šolo pod gospodstvom Lanšprež in pouk za skrbnika). Pravil za čebelarsko šolo po vsebini in v obliki, kot jih je napisal Glavar, po dosedaj znanih podatkih nismo zasledili. V pravilih je bilo tudi določeno, da bo pouk v deželanskem (slovenskem) jeziku. Istega leta je čebelarsko šolo na Lanšprežu tudi odprl. Anton Janša je leta 1770 postal prvi c. kr. učitelj čebelarstva na Dunajski čebelarski šoli. Njegov čebelarski nauk je temeljil na znanju in izkušnjah gorenjskih čebelarjev. Napisal je dva učbenika: Razprava o rojenju čebel (Janša, 1771) in Popolni nauk o čebelarstvu (Janša, 1775). V Lvovu je leta 1806 ustanovil čebelarsko šolo Martin Kuralt, doma iz Žabnice. Marija Terezija je leta 1775 izdala čebelarski patent, ki so mu dodane inštrukcije za čebelarske mojstre in določa, da se uči po Janševem čebelarskem nauku. Leta 1854 je bil izdan dunajski odlok o pouku čebelarstva na ljudskih šolah na podeželju. Jurij Jonke je leta 1857 na prošnjo Kranjske kmetijske družbe napisal inštrukcije za poučevanje čebelarstva na ljudskih šolah in kot učbenik za čebelarstvo določil svojo knjigo Krajnski zhbelaarzhik (Jonke, 1844). Kranjska deželna vlada je v ta namen izdala posebno odredbo šte. 11144 z dne 13. 9. 1857. Učitelji so imeli prednost pri državnih podporah za čebelarstvo. Baron Emil Rothschütz je spodbujal poučevanje čebelarstva. Leta 1873 je predlagal ustanovitev čebelarske šole na gradu Podsmreka pri Višnji Gori in na začetku leta 1874 napisal program in načrt za čebelarsko šolo. Predlog ni bil sprejet. V dodatku je predstavljena tudi čebelarska šola na Dunaju, ki so jo ustanovili leta 1900, in njen vpliv na čebelarstvo v Sloveniji.

Univerza v Ljubljani
Biotehniška fakulteta
Oddelek za zootehniko
Gradije 8, 1230 Domžale

Poučevanje čebelarstva na Kranjskem

**Od Petra Pavla Glavarja (1768) in Antona Janše
(1770) do Emila Rothsčütza (1874)**

Peter Pavel Glavar

Anton Janša

Emil Rothsčütz

Andrej Salehar

Rodica, Novo mesto, 2014

Naslovnica

3.2.6. Cikasto govedo. Slovenska avtohtona pasma

Cikasto govedo, slovenska avtohtona pasma

Avtor(ji): Šalehar, Andrej (avtor) / Žan Lotrič, Metka (avtor)

Leto: 2012

Strani: 39

Bibliografija

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Narodna in univerzitetna knjižnica

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-IHWD7OCJ>

Cikasto govedo je bilo od druge polovice 19. stoletja in do 60. let prejšnjega stoletja razširjeno po celotnem območju Gorenjske. Na območju Bohinja so za pasmo večinoma uporabljali poimenovanje »bohinjsko govedo«. Bohinjske krave so bile sicer podobne drugi gorenjski živini, so pa bile manjše, odlično prilagojene na lokalne pogoje reje in planinsko pašo v visokogorju. Najstarejši do sedaj najdeni zapis poimenovanja »bohinska živinca« je iz leta 1846, ko so v Kmetijskih in rokodelskih novicah sorški kmetovalci zapisali, da nikjer na Kranjskem ne redijo toliko goveda kot pri njih in v Bohinju. Za cikasto govedo so uporabljali različna poimenovanja in jih je bilo več kot trideset (rdeče ali rdeče-belo brezasta živina, gorenjska goveja živina, rdeče cikasto govedo, belansko govedo, pincgavska pasma, rdeče cikasta hribovska pasma, rdeča bohinjska pasma ...). Prvi sistematični opis pasemskega standarda za cikasto govedo je iz leta 1935. Prispevki k bibliografiji »Cikasto govedo – slovenska avtohtona pasma« v največjem delu zajemajo obdobje do leta 1945 in obsegajo 39 strani. Pri zbiranju zgodovinskih virov o pasmi cikasto govedo smo našli veliko zapisov in gradiv, ki opisujejo živinorejo na današnjem območju Republike Slovenije v slovenskem in drugih jezikih, najpogosteje v nemškem. Glavni vir so nam predstavljali Prispevki k bibliografiji: Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih in tradicionalnih pasmah domačih živali – do leta 1945 (Šalehar, 2009) in Prispevki k bibliografiji: Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje (Šalehar, 2011), ki zajemajo obdobje do leta 1945. Zgodovinske vire smo iskali tudi preko COBIB.SI, vzajemne bibliografsko-kataložne baze podatkov NUK, Kataloga 1774-1947 NUKa in po bazi Narodnega muzeja Slovenije ter po katalogih in bazah drugih knjižnic. Veliko knjig in objav s področja govedoreje smo našli tudi v knjižnici Oddelka za zootehniko Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani in v drugih slovenskih knjižnicah. Nekatera gradiva smo dobili na spletni strani ALEX – Historische Rechts und Gesetzestexte Online in na spletni strani Sistory – Zgodovina Slovenije. V pomoč je bil tudi spletni iskalnik Google-book in drugi. Do sedaj zbrani viri podatkov za pripravo bibliografije o cikastem govedu so številni.

Pasme so se skozi obdobja razvijale, prilagajale okolju in razmeram ter spreminjale tudi (predvsem) pod vplivom človeka. S poznavanjem zapisov o preteklem (zgodovinskem) razvoju pasme lahko ocenjujemo, kakšna je bila njena prvobitnost in na ta način lahko presojamo, v koliki meri se je ta prvobitnost ohranila do današnjih dni.

3.2.7. Gustav Pirc (1859–1923)

Gustav Pirc (1859–1923)

kmetijski strokovnjak, potovalni učitelj, tajnik, ravnatelj in predsednik Kranjske kmetijske družbe, urednik Kmetovalca (1884–1918 (1–9)) in Kmetijskih in rokodelskih novic (1884–1893) in amaterski fotograf

Avtorji: Šalehar, Andrej (avtor), Žan Lotrič, Metka (avtor), Rupnik, Stane (avtor)

Leto: 2011

Strani: 89

Knjige

Kmetijska založba Slovenj Gradec

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-WVXQRMZR>

Posebej je treba omeniti izdajo knjige »Gustav Pirc (1859–1923)« v letu 2011. Delo Gustava Pirca smo spoznali ob iskanju in proučevanju zgodovinskih virov. Knjiga je razdeljena v naslednja poglavja:

Predgovor (prof. dr. Andrej Šalehar) ...7

Prispevki k biografiji Gustava Pirca (Stane Rupnik, prof. dr. Andrej Šalehar) ...9

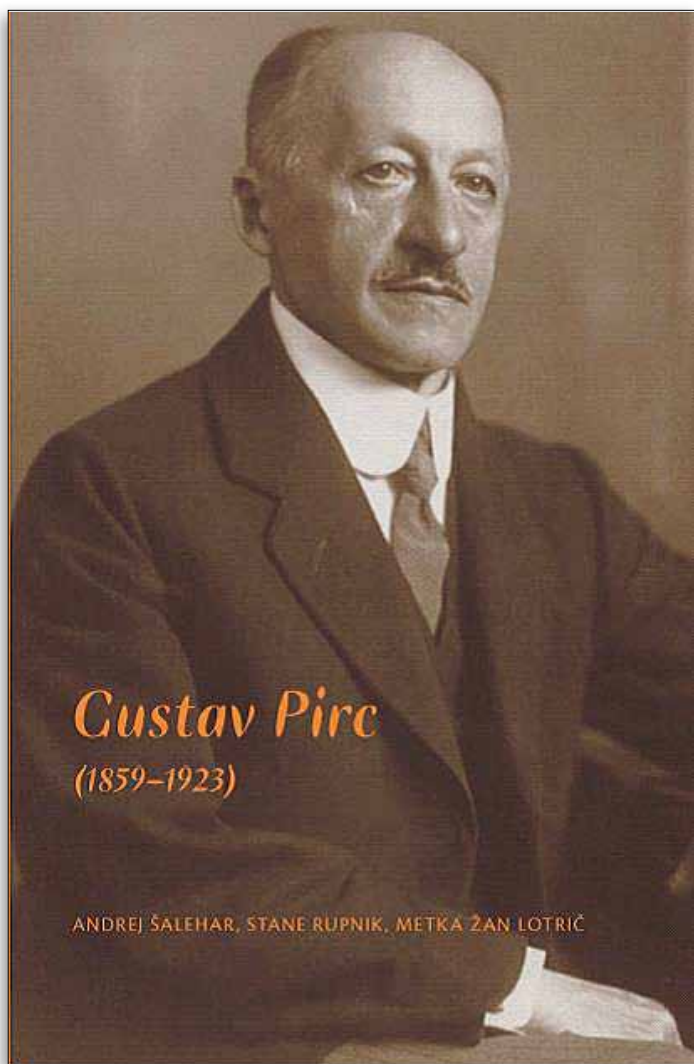
Prispevki Gustava Pirca k razvoju živinoreje na Kranjskem (prof. dr. Andrej Šalehar, Metka Žan Lotrič) ...25

Pirčev Kmetovalec, strokovna kmetijska revija še sedaj (prof. dr. Andrej Šalehar) ...49

Prvi urednik Kmetovalca Gustav Pirc med prvimi amaterskimi fotografi (prof. dr. Andrej Šalehar) ...63

Prispevki k bibliografiji: Gustav Pirc (1859–1923) (prof. dr. Andrej Šalehar) ...73

Slikovno gradivo (Stane Rupnik) ...90

Naslovnica

Gustav Pirc je veliko pisal in med drugim objavil tudi nekaj člankov, ki jih lahko štejemo med prve objave na področju ohranjanja biotske raznovrstnosti v živinoreji:

- Pirc, Gustav. Bohinjska goveja pasma. 26(1909)20, str. 204–205, Kmetovalec.
 - Pirc, Gustav. Star bohinjski konj. 37(1920)4, str. 49, Kmetovalec.
 - Pirc, Gustav. Ovčja pasma v slovenskih Alpah. 39(1922)5, str. 42–43 in št. 6, str. 54–55, Kmetovalec.
 - Pirc, Gustav. Ali kaže ovčerejo pospeševati? 36(1919)7, str. 74–75, Kmetovalec.
- V predgovoru h knjigi je zapisano:

“V drugi polovici 19. stoletja in na začetku 20. stoletja je za razcvet kranjskega kmetijstva posebno zaslužen Gustav Pirc, kmetijski strokovnjak, potovalni učitelj za kmetijstvo na Kranjskem (1884–1914), tajnik (1884–1894), ravnatelj (1894–1917), generalni ravnatelj (1917–1919) c. kr. kranjske kmetijske družbe in predsednik (1921–1923) Kmetijske družbe za Slovenijo, urednik Kmetovalca (1884–1918 (1–9)) in Kmetijskih in rokodelskih novic (1884–1893) in amaterski fotograf. Njegovo delo in zasluge je v jubilejni številki Kmetovalca v sestavku, posvečenem 160-letnici kranjske kmetijske družbe, opisal Lah (1928):

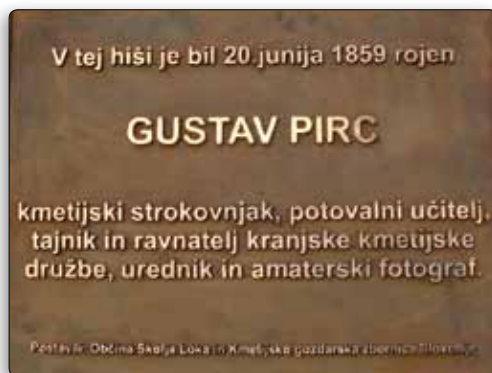
»Pirčevo dobo, ki jo štejemo od leta 1884 do l. 1923, je smatrati kot dobo kmetijskega preporoda na Kranjskem. V tem razdobju je dosegla Kmetijska družba svoj pravi pomen ter se posvetila edino pospeševanju kmetijstva in izboljšanju gospodarskega stanja našega kmeta. Šele sedaj je prišel naš kmet do veljave in tudi beseda »kmet« je izgubila tisti zaničevalni pomen, ki ga je imela prej. To zaslugo je pripisati ravno tajniku Gustavu Pircu, ki je povsod poudarjal izredno važnost, ki jo ima kmečki stan za celokupno narodno gospodarstvo in obenem tudi za obstoj vsake države. V tem času je prešla Kmetijska družba v roke kmetov in se je odpravilo s starimi predsodki, po katerih je smel biti njen predsednik samo pleminitaška oseba ali pa osebnost na visokem družabnem stališču. Zato je tudi šteti Pirčevo dobo med najsrečnejše dobe Kmetijske družbe in za naše kmetijstvo najbolj zaslužne, kar bo naš kmet znal še dolgo let primerno ceniti.«

Kot potovalni učitelj za kmetijstvo na Kranjskem v številnih predavanjih (okoli 40 predavanj letno) ni širil samo kmetijskega znanja, ampak je veliko prispeval k razvoju slovenske strokovne terminologije in uveljavljanju slovenskega jezika. Posebej je potrebno poudariti njegovo publicistično delo, številne strokovne knjige in sestavke ter urejevanje Kmetovalca, kar je opravljal 35 let. Rohrman (1928) se sprašuje: »Koliko je s tem koristil našemu kmetijstvu in našemu kmetu? Gustav Pirc je pisal za kmeta.«

Gustav Pirc je zelo zaslužen za razvoj in napredek kranjskega kmetijstva in živinoreje. Nikoli ni pristajal na neznanje, ampak je vedno v ospredje postavljaj in zahteval kmetijsko znanje in kmetijski pouk. Vedno se je postavil v bran kmetijstvu in še posebej živinoreji, ki je bila tudi v njegovem času najpomembnejša kmetijska dejavnost na Kranjskem. Iskal in našel je pot do pravega kmetovalca.

S spoštovanjem postavimo njegovo delo na častno mesto slovenskega kmetijskega slovstva in z globoko hvaležnostjo ohranjajmo spomin na njegove zasluge za zlato dobo kranjskega kmetijstva.»

Z odkritjem spominske plošče Gustavu Pircu 22. junija 2011 na njegovi rojstni hiši v Škofji Loki smo vsaj deloma popravili dosedanje krivico.

*Spominska plošča Gustavu Pircu na rojstni hiši v Škofji Loki, odkrita 22. junija 2011
(foto prof. dr. Andrej Šalehar)*

3.2.8. Prispevki k zgodovini razvoja reje in pasem prašičev v Sloveniji

Prispevki k zgodovini razvoja reje in pasem prašičev v Sloveniji

Avtor: Šalehar, Andrej

Leto: 2013

Strani: 138

Kmetijska založba, Slovenj Gradec

Narodna in univerzitetna knjižnica

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-F9DJSF5N>

V Sloveniji ima prašičereja večstoletno tradicijo. O reji prašičev govori že listina iz let okoli 804 (Kos, 1906), ko so Istrani zahtevali vrnitev pravic do svinjske paše. Dokaze najdemo tudi v urbarjih (Hauptmann, 1954), na srednjeveških freskah (Šalehar, 1990) in v srednjeveških listinah (Kos, 1985). Eden zadnjih objavljenih dokazov je izpod peresa Mlinariča (2001), ko v knjigi Kartuzija Bistra piše o številu svinj na samostanski pristavi, o plačevanju žirnine za svinjsko pašo v gozdovih in da je bil med samostansko služinčadjo tudi svinjar.

Vse navedeno pa nič ali prav malo pove o prašičih, ki so jih takrat redili. Z veliko verjetnostjo sodimo, da so bili to potomci evropskega divjega prašiča. K temu nas spodbujajo tudi upodobitve prašičev na srednjeveških freskah (Fučič, 1992) – freska Beg v Egipt – cerkev sv. Marije na Škriljinah v Beramu (leto 1474) in morfologije prašičev ob nogah sv. Antona puščavnika na srednjeveških skulpturah (Ekl, 1982) – v podružnični cerkvi sv. Antona opata v Savičenti (14. stol.) in v podružnični cerkvi sv. Antona opata v Slavičičih (leto 1457) v Istri.

O razvoju pasem prašičev v Evropi je na splošno znano, da so sedanje mesnate pasme prašičev nastale z oplemenjevanjem domačih (avtohtonih, domorodnih) pasem prašičev s pasmo veliki beli prašič (large white, veliki jorkšir) (Sambras, 1994). Razvoj slovenskih pasem prašičev in čas ter

način njihove reje so predmet naše raziskave. V novejšem času je pomembno leto 1959, ko je bila nakupljena velika količina plemenskih prašičev pasem švedska in holandska landrace (Šalehar, 1999) in ko so bile zgrajene farme prašičev. Ti dve pasmi in še uvozi drugih pasem (large white, nemška landrace, pietrain in duroc) so popolnoma spremenili pasemsko strukturo prašičev v Sloveniji, zgraditev farm pa je spremenila način prireje prašičev in rejsko delo v slovenski prašičereji.

Slovenska prašičereja je bila slabo pripravljena na EU pogoje in je po osmih letih po našem vstopu zelo ogrožena. Zaradi tega smo obsežneje povzeli dogajanja, povezana z rejo prašičev v Sloveniji v času pred našim vstopom v EU in po njem.

Z rejo prašičev je v Sloveniji tesno povezana kranjska klobasa in v posebnem poglavju je na koncu dodana bibliografija s starejšimi kratkimi izpiski. Dodana sta glosar, ki pojasnjuje nekatere stare strokovne pojme, in slikovno gradivo, kjer so zbrane slike prašičev različnih pasem, ki so bile objavljene v nekaterih objavah ali smo jih našli na boljšem sejmu, v antikvariatih in so v fototeki enote za prašičerejo na Oddelku za zootehniko Biotehniške fakultete. Na koncu so v prilogah kopije nekaterih dokumentov s področja prašičereje, ki so bili ali objavljeni ali jih hranijo v arhivih ali pa so bili najdeni na boljšem sejmu oziroma v antikvariatih.

V letu 2013 je knjigo izdala Kmetijska založba, Slovenj Gradec.

Andrej Šalehar

Prispevki k zgodovini razvoja reje in pasem prašičev v Sloveniji

Naslovnica

3.2.9. Razvoj pasem domačih živali v Sloveniji – prvotne, izgubljene, pretopljene pasme

**Razvoj pasem domačih živali v Sloveniji
prvotne, izgubljene, pretopljene pasme**

Avtor: Bojkovski, Danijela (soavtor), Žan Lotrič, Metka (soavtor), Šalehar, Andrej (urednik)

Leto: 2012

Strani: 194

Knjige

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Narodna in univerzitetna knjižnica

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-BJLVFUX5>

Leta 2012 je bila na Digitalni knjižnici Slovenije objavljena prva izdaja knjige Razvoj pasem domačih živali v Sloveniji; prvotne, izgubljene in pretopljene pasme.

3.2.10. Kranjska klobasa (anotirana bibliografija)

**Kranjska klobasa
prispevki k bibliografiji**

Avtor: Šalehar, Andrej

Leto: 2013

Strani: 15

Knjige

Druga dopolnjena izdaja

Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Narodna in univerzitetna knjižnica

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-3WB8H4WM>

V bibliografiji »Kranjska klobasa« so zbrane izdaje starejših objav, ki vključujejo pojem »kranjska klobasa«. Pri vsaki navedbi je dodana kopija kratkega izpisa iz sestavka. Najstarejši do sedaj najdeni zapis v slovenskem jeziku je iz leta 1849. Bibliografija je pripomoček za dokazovanje, da je kranjska klobasa res kranjska – naša slovenska.

3.3. Druge bibliografije in monografije, diplomska, magistrska in doktorska dela, delovna in študijska gradiva – zgodovinski viri

Podatki o drugih bibliografijah in monografijah, o diplomskem, magistrskem in doktorskem delu ter seznam delovnih in študijskih gradiv o zgodovinskih virih za posamezne slovenske avtohtone in tradicionalne pasme do leta 1945 so naslednji:

1. Kastelic, Andrej. Razvoj pasme in plodnost krškopoljskega prašiča: magistrsko delo = Breed development and fertility traits of Krškopolje pig: M. Sc. Thesis. Ljubljana 2008, XIX, 206 strani.
2. Lojen, Karolina. Pregled zgodovinskih virov o slovenski avtohtoni pasmi – štajerska kokoš: diplomsko delo, univerzitetni študij = Review of historical sources on Slovenian autochthonous breed – Styrian hen: graduation thesis, university studies. Ljubljana 2010, VIII, 51 strani (<http://www.digitalna-knjiznica.bf.uni-lj.si/zootehnika.htm> - 31. 1. 2014).
3. Šalehar, Andrej. Prispevki k bibliografiji zgodovinskih virov o slovenskih lokalnih (avtohtonih in tradicionalnih) pasmah do leta 1945: stanje 2007: bibliografski opisi člankov iz obdobja 1797–1945: osnova: baza NUKa: Slovenska retrospektivna bibliografija člankov: strokovno področje: živinoreja, drobnica, perutnina, mlekarstvo: dopolnitve in dodatne bibliografije iz drugih virov in gradiv: urejeno po virih večinoma po letu izida. Rodica 2006, 65 strani.
4. Šalehar, Andrej. Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih pasmah: prvi predizbor naslovov člankov: bibliografski opisi člankov iz obdobja 1797–1945: baza NUKa: Slovenska retrospektivna bibliografija člankov: strokovno področje: živinoreja, drobnica, perutnina, mlekarstvo: urejeno po virih večinoma po letih izida. Rodica 2006, 72 strani.
5. Šalehar, Andrej. Mlekarska šola do leta 1945: prispevki k bibliografiji. Domžale 2007, 4. strani.
6. Šalehar, Andrej. Prispevki k zgodovinskimi virom o reji oslov v Sloveniji do leta 1945: povzetki in izbrane bibliografije. Domžale 2007, 8 strani.
7. Šalehar, Andrej. Zakoni in zakonski predpisi o živinoreji do leta 1945: prispevki k bibliografiji. Rodica 2007, 10 strani.
8. Šalehar, Andrej. Prispevki k bibliografiji: zgodovinski viri o slovenskih pasmah: do leta 1945. Rodica 2008, 110 strani.
9. Šalehar, Andrej. Zgodovinski viri o slovenski tradicionalni pasmi ljutomerski kasač do leta 1945: prispevki k bibliografiji. Rodica 2011, 11 strani.
10. Šalehar, Andrej. Prispevki k bibliografiji. Govedoreja: Primorska, Istra. Objave in izdaje do leta 1945. Rodica 2013, 10 strani.
11. Žan Lotrič, Metka. Razvoj pasme cikastega goveda in planšarstva. Doktorska disertacija. Ljubljana 2012, XXII, 372 strani, 18 prilog.

Delovna in študijska gradiva:

12. Zgodovinski viri o razvoju mlekarskega šolstva v Sloveniji (leto 2007, 4 strani).
13. Zgodovinski viri o slovenski avtohtoni pasmi belokranjska pramenka (leto 2008, 3 strani).

14. Zgodovinski viri o slovenski avtohtoni pasmi cikasto govedo in o govedoreji (leto 2008, 28 strani).
15. Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih pasmah konj: lipicanski konj, posavski konj in slovenski hladnokrvni konj in o konjereji (leto 2008, 13 strani).
16. Zgodovinski viri o slovenski avtohtoni pasmi drežniška koza in o kozjereji (leto 2008, 6 strani).
17. Zgodovinski viri o slovenski avtohtoni kranjski čebeli (*apis mellifera carnica*, Poll. 1879) (leto 2008, 4 strani).
18. Zgodovinski viri o slovenski avtohtoni pasmi krškopoljski prašič in o prašičereji (leto 2008, 14 strani).
19. Zgodovinski viri o slovenski avtohtoni pasmi lipicanski konj (leto 2008, 6 strani).
20. Zgodovinski viri o slovenski tradicionalni pasmi ljutomerski kasač (leto 2008, 5 strani, leto 2011, 11 strani).
21. Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih pasmah ovc: jezersko-solčavska ovca, belokranjska pramenka, istrska pramenka in bovška ovca in o ovčereji (leto 2008, 9 strani).
22. Prispevki k zgodovinskim virom o reji oslov v Sloveniji do leta 1945 (leto 2007, 7 strani).
23. Sir in planšarstvo (leto 2008, 3 strani).
24. Zgodovinski viri o starih slovenskih pasmah (leto 2009, 5 strani).
25. Zgodovinski viri o slovenski avtohtoni pasmi štajerska kokoš in o perutninarstvu (leto 2008, 9 strani).
26. Zgodovinski viri o zakonih in zakonskih predpisih o živinoreji (leto 2008, 12 strani).
27. Zgodovinski viri o varstvu živali (leto 2010, 17 strani).
28. Kranjska klobasa. Prispevki k bibliografiji (leto 2011, 4 strani).

V prvem delu je navedenih enajst del, ki so neposredno dostopna v knjižnici Oddelka za zootehniko Biotehniške fakultete, diplomsko delo pa tudi na spletu. Prva in druga bibliografija sta rezultat raziskav zgodovinskih virov o slovenskih avtohtonih in tradicionalnih pasmah v prvem letu – 2006. S tem smo dobili izhodišča za nadaljnje raziskave. Že v letu 2008 pa smo izdelali prve specializirane bibliografije za posamezne pasme oz. vrste domačih živali. Za delo pri ohranjanju biotske raznovrstnosti v slovenski živinoreji so bila izdelana delovna in študijska gradiva, ki so našeta v drugem delu – skupaj jih je sedemnajst.

3.4. Viri

1. ALEX - Historische Rechts- und Gesetzestexte – (<http://alex.onb.ac.at/> – 16. 5. 2013).
2. Bleiweis, J. Zgodovina ces. Kralj. Kranjske kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem. Ljubljana 1855, 32 strani.
3. Bleiweis, Janez. Zgodovinske črtice važnejšega delovanja c.k. kmetijske družbe na Kranjskem od pričetka njenega v letu 1767. do konca leta 1867. Ljubljana 1867, 40 strani.
4. Dajnko, Peter. Čelarstvo, ali celó novi, kratki, popun navuk čelne reje: to je edína, prava ino gotova vodba, kak se naj ležej ino naj bolše dajo čele rediti na dosegenje naj vekšega haska ino veselja, kniga za vse čelne prijatele vsakega stanu. Gradec 1831, 210 strani (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-MNM8CU7C> – 24. 7. 2013).
5. Geschichte der Akademie der Operosen und des Ackerbaues in Krain. (1828)9, str. 34 in 10, str. 37–39 in 11, str. 42–44 in 12, str. 46–48 in 13, str. 50–52, Illyrisches Blatt (<http://dlib.si> – 24. 7. 2013).
6. Glaser, Karel. Zgodovina slovenskega slovstva. Od početka do francoske revolucije – 1894. Ljubljana 1894, 220 strani.
7. Jonke, Juri. Krajnski zhebelaarzhik, to je: kratko poduzhenje zhebele rediti, in sá njimi prav ravnati. Is nemshkiga prestavil J. Shemla. Ljubljana 1836, 94 strani (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-K56EPU14> – 24. 7. 2013).
8. Jonke, Juri. Krajnski Zhebelaarzhik, to je: kratko poduzhenje zhebele rediti, n sá njimi prav ravnati. Is devet in ridesetletnih skulshinj spisal vá nemshkim, in tudi vá krajnski jesik preslativ dal J. Jonke. Drugi, popravljén ino zlo pomnožen natis (poslovenil Pintar, Lovro). Ljubljana 1844, 115 strani (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-P8LTXRNR> – 24. 7. 2013).
9. Pollmann, August. Werth der verschiedenen Bienenracen und deren Varietäten, bestimmt durch Urtheile namhafter Bienenzüchter. Berlin in Lepizig 1879, 70 strani.
10. Roschütz, P. Aus Unterkrain. 13(1857)19, str. 225–226, Bienen-Zeitung.
11. Šalehar, Andrej. Zgodovinski viri o slovenskih lokalnih (avtohtonih in tradicionalnih) pasmah domačih živalih - do leta 1945. Končno poročilo, str. 211–236 V: Kompan, Drago in sodelavci. Program varstva biotske raznovrstnosti v živinoreji. Poročilo za program za leto 2011. Rodica, februar 2012, 416 strani.
12. Šalehar, Andrej. Prispevki k bibliografiji: Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih in tradicionalnih pasmah domačih živali – do leta 1945. Rodica 2009, 101 stran (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-ZTF15AIY> – 16. 5. 2013).
13. Šalehar, Andrej, Gregori, Janez, Groznik, Pavel, Koželj, Anton, Šivic, Franc. Obstoja pa ena pridna in utrjena čebela, taka je kranjska : prispevki s Simpozija Čebelarji družine Rothschütz iz Podsmreke pri Višnji Gori, Brdo pri Lukovici, 17. maj 2011. Brdo pri Lukovici, 103 strani (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-WVXAJVHP> – 6. 2. 2014).
14. Šalehar, Andrej, Rupnik, Stane, Žan Lotrič, Metka. Gustav Pirc : (1859–1923) : kmetijski strokovnjak, potovalni učitelj, tajnik, ravnatelj in predsednik Kranjske kmetijske družbe, urednik Kmetovalca (1884–1918 (1–9)) in Kmetijskih in rokodelskih novic (1884–1893) in amaterski fotograf = agricultural expert, traveling teacher, secretary, director and president

- of Carniolan agricultural society, editor of Kmetovalec (1884–1918 (1–9)) and Kmetijske in rokodelske novice (1884–1893) and amateur photographer. Slovenj Gradec, 2012, 89 strani (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-WVXQRMZR> – 6. 2. 2014).
15. Šalehar, Andrej, Gregori, Janez, Jaklitsch, Hans, Jaklitsch, Helena, Kordiš, Suzana. Georg Jurij Jonke – črmošnjiški župnik in kranjski čebelar = Georg Jonke – Pfarrer in Tschermoschnitz und Krainer Imker. Novo mesto, Brdo pri Lukovici, Občice, 2013, 131 strani (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-0PVTtiny> – 6. 2. 2014)
 16. Šalehar, Andrej. Pravila Petra Pavla Glavarja za čebelarsko vrtnarsko šolo na Lanšprežu iz leta 1781 = Peter Pavel Glavars Regeln für die Bienenzucht-Gärtnerschule auf Landspreis aus dem Jahr 1781 = Peter Pavel Glavars rules for the apiculture-horticulture school at Lanšprež from 1781. Rodica, Novo mesto, 2013, 39 strani (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-GU6NHIQO> – 6. 2. 2014)
 17. Šalehar, Andrej. Prispevki k zgodovini razvoja reje in pasem prašičev v Sloveniji. Kmetijska založba, Slovenj Gradec 2013, 138 strani (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-XHT67LPJ> – 19. 2. 2014)
 18. Šalehar, Andrej. Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje: napisano do leta 1945: po abecednem in kronološkem redu : prispevki k bibliografiji. Kmetijska založba, Slovenj Gradec 2013, 112 strani (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-YMBT7EGJ> – 19. 2. 2014)
 19. Valvasor, Janez Vajkard. Die Ehre dess Herzogthums Crain. 4 zv. Ljubljana 1689 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-NQQSKQM6> – 27. 11. 2013).
 20. Valvasor, Janez Vajkard. Čast in slava vojvodine Kranjske (slovenski prevod Die Ehre dess Herzogthums Crain - 1689; prevod Doris Debenjak in drugi), 4 zv. Ljubljana, Zavod dežela Kranjska, 2009–2013.

UMNO KMETOVANJE

in

GOSPODARSTVO.

Zložil

Janez Zalokar,

fajmošter v Škocjanu pod Mokronogom, ud c. k. krajske kmetijske
družbe.

Na svetlo dala

c. k. krajska kmetijska družba.

Štirje deli in pristavek.

V LJUBLJANI,

Natisnil Jožef Blaznik.

1854.

Naslovnica

4. Živinoreja v Sloveniji do leta 1945

Zaslužni prof. dr. Andrej Šalehar

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

Izvleček

Živinoreja v Sloveniji do leta 1945 je predstavljena s podatki o staležu posameznih vrst domačih živali v obdobju 1869–1939. V drugem delu so opisana izbrana zakonska pravila, ki so objavljena v bibliografiji »Prispevki k bibliografiji: Zakonodaja na področju živinoreje za Slovenijo v letih 1740–1945«. V tretjem delu sta pod naslovom »Črtice iz zgodovine slovenske živinoreje« povzeta dva sestavka o razvoju slovenske živinoreje. Sestavek o delu prof. dr. Hlubeka na Kranjskem v letih 1834–1840 je bil objavljen 1920 v Slovenskem narodu. Sestavek je priložen v celoti.

Ključne besede: Slovenija, živinoreja, stalež domačih živali, zakonodaja, zgodovina

Slovenian animal husbandry until 1945

Abstract

Animal husbandry in Slovenia with the information regarding the census of domestic animals in the period from 1869 to 1939 is presented in the first part of the report. The second part describes certain legislative rules, which are published in the bibliography: „Contributions to the bibliography: Legislation in the field of animal husbandry in Slovenia in the years 1740–1945.“ The third part is entitled „Outlines from the history of animal husbandry in Slovenia“ and summarizes the two papers about the animal husbandry in Slovenia. The article about Prof. Dr. Hlubek's work in Carniola from the year 1834 to 1840 was published in 1920 in the newspaper Slovenski narod. The article is attached.

Keywords: Slovenia, livestock, census, domestic animals, legislation, history

4.1. Statistični podatki o živinoreji

Statistični podatki o slovenski živinoreji, ki so prikazani v preglednici 1, so povzeti po Novaku (1970).

Preglednica 1. Statistični podatki o slovenski živinoreji v letih 1869–1939 (Novak, 1970)

Leto	Konji	Govedo	Prašiči	Ovce	Koze	Oslin in mule	Perutnina
1869	63965	562046	287647	289623	71724	4969	
1880	67120	622692	342823	258785	50505	5214	
1890	73904	681084	426436	192346	42416	3281	
1900	73746	658733	375862	172142	33576	5920	897000
1910	72649	661618	653273	159704	30649	6469	974000
1921	64400	540100	331000	90400	29000	4700	1058000
1931	66500	521000	490300	61000	22000	4570	1258000
1939	64500	525000	470000	70000	22000	4400	1201026**
1939/1869	1,01	0,93	1,63	0,24	0,31	0,89	1,33*

* 1939/1900; ** Dravska banovina

Statistični podatki o slovenski živinoreji v obdobju od leta 1869 do leta 1939 so edina možnost za presojo staleža posameznih vrst domačih živali. V tem času so se pomembno spreminjale meje Slovenije in Novak (1970) je statistične podatke poenotil na sedanjo stanje meja. Iz podatkov razberemo, da sta v celotnem obdobju najbolj prevladovali reja govedi in prašičev. V obdobju od leta 1869 do leta 1939 so pri posameznih vrstah zelo različne spremembe. Še najmanj se je v tem obdobju spreminjal stalež pri konjih, oslih in mulah ter govedu. Zelo se je zmanjšal pri ovcah in kozah – za dobrih sedemdeset odstotkov. Povečal pa se je stalež pri prašičih – za dobro polovico. Ta vrsta domačih živali kaže med leti največja spreminjanja in za leto 1910 je zabeležen zelo visok stalež, ki je biološko pri tej vrsti sicer mogoč, a je sodeč po podatkih o prašičereji iz tega obdobja malo verjeten.

4.2. Zakonska pravila v živinoreji

Zakonska pravila v živinoreji so bila tudi v preteklosti številna. V delu »Prispevki k bibliografiji: Zakonodaja na področju živinoreje za Slovenijo v letih 1740–1945.« (Šalehar, 2011) je zbranih 459 bibliografskih podatkov o zakonskih pravilih na področju živinoreje. V slovenskem slovstvu so o takratni zakonodaji na področju živinoreje tudi pisali: Stefančič (1966), Bojkovski in Šalehar (2010), Šalehar (2008, 2009), Šalehar in Gregori (2009) in drugi. Iz teh objav povzemamo najprej nekaj izbranih in zanimivih poudarkov iz predpisov v 18. stoletju:

- v 17. stoletju je cesar Karel VI. zaukazal izločiti iz čred ovne z zelo grobo volno,
- ustanovitev vzrejališča za plemenite ovce v Merkopalju (Gorski Kotar, Hrvaška),
- letno poročanje o napredovanju ovčereje in pošiljanje vzorcev volne,
- podatke o staležu živine je potrebno poslati v določenem času,
- presoja potomcev španskih in padovanskih ovnov,
- razširitev in izboljševanje ovčereje,
- uredba o prepovedi prostega tkanja prašičev,
- škoda, storjena po živini,
- zakon o prepovedi, da konjederci in rablji redijo in pitajo prašiče,
- instrukcija glede izboljšanja konjereje,
- zakon za razširjenje čebel in instrukcije za čebelarske mojstre,
- številni drugi.

Že v letu 1764 smo dobili tiskani dvojezični (nemško-slovensko) zakonski predpis o *mesnem krajcarju*, ki je najstarejši do sedaj najdeni slovenski tisk na področju slovenske živinoreje. To je bil: »*Patent Marije Terezije, s katerim uvaja naklado mesni krajcar, ki se plačuje od vsake posamezne vrste živine Ministerialni bančni deputaciji*« – (Patent ..., 1764). V skupini dvojezičnih tiskov »Osnanila« z zakonskimi predpisi in strokovnimi navodili na področju živinoreje do leta 1850 je bilo do sedaj najdenih 26 tiskov – Šalehar (2011).

V drugi polovici 19. stoletja je bil na Štajerskem v letu 1868 objavljen prvi zakon o živinoreji (Postava od 10. decembra 1868 ..., 1869, Postava veljavna za vojvodstvo Štajersko ..., 1970), ki ga je podrobno opisal Šalehar (2008). Namen zakona je bil rešitev številnih problemov, kot na primer:

- kdo je dolžan skrbeti za zadostno število plemenjakov (bikov),
- ali mora imeti plemenjak (bik) uporabno dovoljenje in kako se ga podeli,
- kako pogosto lahko bik plemeni,
- starost bikov in telic ob prvem plemenjenju,
- krma za živino,
- hlevi za živino,
- oskrba in reja živine,
- delitev premij in daril ...

Za slovensko živinorejo je objava tega zakona pomemben mejnik. Njegovi snovalci so dobro poznali živinorejo. Takrat znana strokovna spoznanja so smiselno vgradili v posamezne člene in pri tem celovito zakonsko opredelili vsa pomembnejša področja živinoreje. Prav ta celovitost je velika odlika prvega zakona o živinoreji. Morda so bili sestavljavci zakona prav v strokovnem znanju preveč pred praktično živinorejo in tako nekatere zakonske rešitve za številne rejce niso bile razumljive.

Zakon je obsegal 32. členov in je bil vsebinsko razdeljen v naslednje strokovne skupine:

- uvod in vsebina zakona (1. in 2. člen),
- živinorejske strokovne (*nadgledne*) komisije in plemenski biki (3.–15. člen),
- reja, hlevi, krma in ukrepi okrajnega odbora (16.–21. člen),
- premije (darila) za vzpodbudo živinorejcev in izboljšanje govedoreje (22.–30. člen),
- kazenske določbe (31. in 32. člen).

Zelo zanimiva so strokovna pojasnila posameznih členov zakona, ki jih je avtor z inicialkami A. B. objavljajl v Slovenskem gospodarju (1870) v trinajstih nadaljevanjih od 35.–47. številke in so kot nekakšen učbenik za živinorejo ter slika stanja živinorejske stroke v sedemdesetih letih 19. stoletja. V prvem pojasnilu je z izračunom škode zaradi neuspešnih pripustov pokazal, kako pomembno je, na koliko krav je na voljo en bik. Opozoril je tudi na pomen pravilne razporeditve pripustov in na pojav jalovih krav zaradi nepravilne rabe (prepogostega pripuščanja) bikov. V drugem pojasnilu je svetoval, kako naj se živina zavaruje, in pri tem je pojasnjeval pomen solidarnosti med živinorejci. Za preprečitev škod zaradi bolezni pri živini je bilo treba preprečiti delo mazačev in podpreti delo veterinarjev. V živinoreji je osnovnega pomena dobra krma in svetoval je, katere krmne rastline naj pridelujejo živinorejci in kako naj bi izboljševali svoja zemljišča. Veliko pojasnil je avtor namenil reji in ravnanju z živino. Pri tem je opisal, kakšna morata biti plemenski bik (brez telesnih napak in podedovanih bolezni, dobrega zaroda ...) in plemenska krava. V nadaljevanju je pisal o plemenski zrelosti, optimalnem času pripuščanja, krmljenju in napajanju, čiščeni živali in v hlevu, prostoru za živino, obremenitvi pašnikov in na koncu zapisal:

10. Živinorejec in oni, ki ima s živino opraviti (govedar) mora imeti ljubezen do živali; priden živinorejec in govedar ne bijeta živine, jo ne preklinjata, ampak jej strežeta, kakor dobri starši svojim otrokom; molita celo za svojo ljubo živino, kajti pravični se usmili tudi svoje živine. Kdor s živino grdo in surovo ravna, tudi z ljudmi drugače ravnati ne zna, in pri reji živine ni za rabo. Zarad varstva imetja je treba take suroveže od živine odpraviti. Zapoditi jih je treba in gosposki naznaniti da jih kaznuje, ter jim v spričovalo ali služebne bukvice zapiše, da niso sposobni živine vredovati.

Slovenski gospodar (1870, str. 190, vir 1)

Nekaj nasvetov in pojasnil je bilo namenjenih tudi prodaji živine in živalskih pridelkov. Poudarjal je pomen združevanja gospodarjev in osnivanje društev za skupne nastope na trgu in prodajo ter predelavo pridelkov (npr. sirarska društva). Nadalje je opisal pomen popisa plemenskih bikov, krav in telic, izboljševanja živine, vodenja evidence pripustov, podrobno o hlevih (prezračevanju, osvetlitvi, velikosti in ureditev prostora za živino in drugem). V zadnjem, trinajstem pojasnilu pa je avtor pisal o pomenu daril (premiij) za živino kot enem od načinov spodbujanja kakovosti plemenske živine in govedoreje.

Iz zapisov Stefančiča (1951 in 1966) lahko sklepamo, kaj je o zakonu menila kranjska kmetijska družba. Do njega so bili kritični in menili so, da razmere za tak zakon še niso dovolj zrele in da se vsa določila tega sicer dobrega zakona iz objektivnih razlogov še ne bi mogla izvajati ter da bo marsikaj ostalo kot mrtve besede na papirju. Našteta nerešena vprašanja v govedoreji pa so vse bolj spodbujala tudi kranjsko kmetijsko družbo, da jih reši in v Naznanilih (Bleiweis, 1877) je objavljen govor dr. Bleiweisa, v katerem je poudarjal pomen sprejema »deželne postave za povzdigo domače naše živinoreje«. Pri tem je bil kritičen tudi do zakona o živinoreji, ki je bil sprejet leta 1868 na Štajerskem. Še posebej ga je motilo, da je zakon govoril tudi o pospeševanju

pridelave krme, razumnem oskrbovanju živine, dobrem gospodarjenju s planinami in drugim. V Naznanilih (Načrt ... 1979) je objavljen »Načrt deželne postave za vojvodino Kranjsko o ravnanju z junci za plem«, ki ga je predlagala kranjska kmetijska družba. Postava je bila sprejeta in je objavljena v Deželnem zakoniku za vojvodino Kranjsko v letu 1879 (Postava veljavna za vojvodino Kranjsko ..., 1879). Ta zakon je predpisal dovolilnice (licence) za bika, ki so veljale eno leto, in da so se za tujo živino smeli uporabljati le potrjeni plemenjaki. Vse ostalo, kar najdemo v prvem zakonu o živinoreji, pa v tej postavi ni bilo vključeno. Povše (1879) je to kranjsko postavo o ravnanju z junci za plemo predstavil še istega leta v Gospodarskem listu, da bi vzbudil razpravo na deželnem zboru o sprejemu take postave tudi na Goriškem.

Štajerski zakon o živinoreji (govedoreji) je bil prvi, ki je bil sprejet v eni od štirinajstih. avstrijskih dežel. Po vzoru štajerskega zakona so praktično enakega ali z nepomembnimi spremembami pozneje sprejele zakone še druge dežele (Zakon z dne 11. avgusta 1890 ..., 1890 – Kranjska, zakon z dne 13. maja 1903 ..., 1903 – Goriška).

V Deželnem zakoniku in vladnem listu za kranjsko kronovino (1849–1918) smo našli skupaj 26 zakonskih pravil na področju živinoreje. Poleg zakona o živinoreji je potrebno vsaj omeniti predpise za preprečevanje trpinčenja živali (Ukaz c. kr. Ministerstva ..., 1855, Ukaz c. kr. Deželnega ..., 1904) in zakon o stavbah (Postava od 25. oktobra 1875 ..., 1875). Na Goriškem pa je bil leta 1879 (Postava od 18. junija 1879 ..., 1879) sprejet in objavljen v slovenskem jeziku zakon o čebelarstvu – Šalehar in Gregori (2009).

Po prvi svetovni vojni je bil sprejet »Zakon o pospeševanju živinoreje«, ki je stopil v veljavo 1. februarja 1930 (Zakon o pospeševanju ..., 1930a, 1930b). Zakon se nanaša na pospeševanje reje konj, goved, svinj, ovc, koz, oslov, bivolv in perutnine. Zakon določa, da se smejo uporabljati za plemo samo licencirani plemenjaki, ki so vpisani v poseben seznam. Predpisan je postopek licenciranja in sestava ocenjevalnega odbora. Pomembno je določilo, da je v primeru pomanjkanja licenciranih plemenjakov te dolžna nabaviti občina. Predpisano je vodenje živinskega katastra, predvideni so pasemski okoliši, odbiro plemenskih živali vodijo živinorejske selekcijske zadruge, elitne (odlične) selekcionirane živali so vpisane v posebne državne matične knjige in te živali se ob vojni ne jemljejo, razen v skrajnih primerih. Za živinorejske strokovnjake je bilo predpisano, da si morajo s posebnimi izpiti pridobiti kvalifikacijo za delo glede selekcije živine. Zapisane so tudi določbe o planinskem, travniškem in pašniškem gospodarstvu in pospeševanju perutninarstva.

4.3. Črtice iz zgodovine slovenske živinoreje

V drugi polovici 19. stoletja, ko je minevalo sto let po ustanovitvi kranjske kmetijske družbe, je tajnik dr. Janez Bleiweis leta 1855 objavil sestavek »Stan kmetijstva na Kranjskem« (Bleiweis, 1855), kjer so podatki o stanju takratne živinoreje na Kranjskem. Najdemo jih tudi v delih: Novak (1970), Erben (Živinoreja ..., 1866), Ferčej (1996, 1998), Umek (2006), Stefančič (1951, 1966), Stoletnica ..., (1867), Bleiweis (1867), Šalehar in Žanova (2011), Šalehar in sod. (2010), Upravno poročilo ..., (1901) in druga. Narejena bi bila napaka, če bi bila napisana zgodovina slovenske živinoreje samo v kratkih povzetkih. Možnost, ki jo daje naslov poglavja, bomo uporabili za pri-

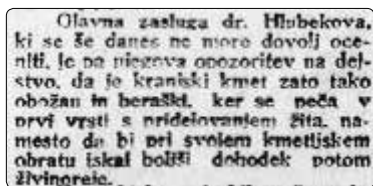
kaz dela na razvoju slovenske živinoreje, ki ga je opravil prof. dr. Frančišek Ks. pl. Hlubek. To je na splošno slabo poznano in premalo cenjeno ter upoštevano. Povzeli bomo dve deli:

Pirc, Gustav. Prof. dr. Frančišek Ks. pl. Hlubek. 53(1920)57, str. 1–2, Slovenski narod,

Pirc, Gustav. Donesek k zgodovinskemu razvoju živinoreje v bivši Kranjski. 36(1919)24, str. 222–224 in 37(1920)1, str. 8–9 in štev. 2, str. 19 in štev. 3, str. 34–35 in štev. 4, str. 39, Kmetovalec.

Gustav Pirc je z objavo obširnega zapisa o prof. dr. Frančišku Ks. Pl. Hlubeku (glej prilogo) v Slovenskem narodu (1920) predstavil tedanjega velikega kmetijskega učenjaka, ki je bil po rodu iz Češke in v letih 1834–1840 profesor naravoslovja in kmetijstva na ljubljanskem liceju. Bil je tudi član kranjske kmetijske družbe (v objavo je vključen pregled njenega razvoja) in njenega glavnega odbora. Hlubek je dobil 21. aprila 1836 dekret ljubljanskega gubernija z nalogo izdelati statistično poročilo o kmetijskih, industrijskih in trgovskih razmerah na Kranjskem. Po štiriletnem prepotovanju Kranjske je predložil obširen rokopis, pripravljen za tisk, ki pa nikoli ni izšel in so ga hranili na kranjski kmetijski družbi. Gustav Pirc poudarja, da so Hlubekove zasluge za napredek kranjskega kmetijstva izredno velike in pri tem izpostavi:

- da je Hlubek naglašal, da je potrebno našega kmeta poučevati v slovenskem jeziku, in tožil, da ni slovenskih poljudnih strokovnih knjig;
- njegovo opozorilo, da je kranjski kmet zato tako ubožen in beraški, ker se peča v prvi vrsti s pridelovanjem žita, namesto da bi iskal boljši dohodek v živinoreji; še posebej je opozoril na veliko revščino na Dolenjskem;
- razpravo na občnem zboru kranjske kmetijske družbe dne 5. maja 1837, ko je predlagal, da je treba blagostanje kmeta dvigniti s preureditvijo gospodarjenja v umno živinorejo. Njegov predlog je naletel na velik odpor, celo tako daleč, da je niso dovolili objaviti v družbenem glasilu »Annalen«.

Glavna zasluga dr. Hlubekova, ki se še danes ne more dovolj oceniti, je pa njegova opozoritev na delstvo, da je kranjski kmet zato tako ubožen in beraški, ker se peča v prvi vrsti s pridelovanjem žita, namesto da bi pri svojem kmetijskem obratu iskal boljši dohodek, kotom živinorejo.

Slovenski narod (1920, štev. 57, str. 2, vir 15)

Pirc ob koncu sestavka ugotavlja, da so se Hlubekova teoretična razmišljanja tekom let uveljavila v praksi, da so doprinesla k umnejši živinoreji na Kranjskem in da je iz kranjskega kmeta – berača na ta način postal relativno dobro stoječ kmetovalec.

V drugem sestavku »Donesek k zgodovinskemu razvoju živinoreje na Kranjskem« (1919–1920) je Pirc (1920) v Kmetovalcu v nadaljevanjih objavil daljšo razpravo, v kateri uvodoma opisuje dvorni dekret iz leta 1807 z dovoljenjem, da se nagrajuje najlepšo živino, in omenja tudi Osnanilo (1822), kjer so določena pravila za ocenjevanje živine in delitev nagrad. Pri teh vsakoletnih ocenjevanjih so lahko spremljali tudi razvoj živine in Pirc opisuje primer iz Idrije leta 1833:

L. 1833. se je vršilo premovanje „rogate živine“ v ozemlju c. kr. okrajne oblasti v Idriji. K temu premovanju so pripeljali neznatno število goveje živine, ki je bila izredno zanikerna in zato se je okrajna oblast poklicana na odgovor, zakaj je živina tamkaj tako slaba. Okrajna oblast v Idriji in pa tudi drugi veččaki iz tamošnjega okraja so obširno pojasnjevali vzroke. Podrobni tozadevni spisi se nahajajo v registraturi sedanje Slovenske kmetijske družbe.

Prav temeljito poročilo o vzrokih zakaj je v idrijskem okraju in sploh na Kranjskem goveja živina tako slaba, je predložil Peter Leskovitz iz Veharš, ki je bil za takratne čase jako izobražen kmetovalec, kateri se je, kakor je iz njegovega poročila posneti, na en ali drug način uminega kmetijstva učil in je na svojih potovanjih marsikaj videl.

Leskovitzovo poročilo, ki je datirano z dne 23. oktobra 1833., ki nam podaja verno sliko takratne živinoreje v idrijskem okraju, ki je pa bila bržkone enaka kakor drugje v bivši Kranjski, je silno zanimivo in nam omogoči presojo, kako krasno smo v sto letih napredovali. Ravno v idrijskem okraju, in zlasti v občini Zire, imamo sedaj prav lepo živinorejo in pred vojno je bilo tamkaj tudi mlekarstvo prav posebno razvito.

Kmetovalec (1919, str. 223, vir 14)

Pirc se v nadaljevanju spomni na spomenico z dne 7. septembra 1825, ki jo je napisal deželni živinozdravnik Emanuel Hayne in v njej opisal stanje živinoreje v ilirskem guberniju. Tam je zapisano tudi:

V splošnem najdem, da je govedoreja v tej provinci obsežnejša nego konjereja, ker je kraj zanjo primernejši kakor za konjerejo in ker tukajšnje gospodarske razmere zahtevajo večje število govedi. Navzlic splošnem razširjenju govedoreje in na njeno neizogibno potrebo za kmetijstvo, dasi ona tvori v mnogih pokrajinah glavni vir kmetovih dohodkov in hrano prebivalstva, sem vendarle našel, da je način vzrejevanja govedi silno napačen.

Poglavitne napake, ki se splošno delajo pri vzrejevanju govedi, so sledeče: napačna izbira plemenskih živali, slabo ravnanje z mlado živino in prezgodnja poraba živali za pleme in za delo.

V tej provinci se nikjer ne najde kake določene in zenačene goveje pasme, ker so vse živali splošno med seboj prekrizane, da, vsak posestnik ima v svojem hlevu različne živali, le nekateri graščaki drže zenačene črede.

Kmetovalec (1920, str. 8, vir 14)

Tretji del sestavka je namenjen predstavitvi dela prof. dr. Hlubeka. Najprej ga predstavi in opiše njegovo delo na Kranjskem:

L. 1834. je bil profesor kmetijstva na ljubljanskem liceju Franc Ksaverij Viljem Hlubek, ki velja kot znameniti učenjak za znanstveno raziskovanje kmetijstva tiste dobe v Srednji Evropi. Hlubek je bil zadnji zagovornik sprsteninske teorije proti rudninski, katero zadnjo je v neizmerni prid kmetijstva uveljavil prof. dr. J. Liebig.

Profesor Hlubek je služboval v Ljubljani od l. 1834. do 1840. ter je potem prišel za profesorja kmetijstva na tehniko v Gradec. Za časa njegovega službovanja v Ljubljani, je bil administrator poskusnega dvorca c. kr. kmetijske družbe kranjske na Poljanah ter je s tega njegovega posla posneti, koliko more naobražen kmetovalec storiti za napredek kmetijstva, četudi nima „žuljev“ na rokah. Profesor Hlubek je stal že takrat na edino pravem stališču, ki še danes velja in ki bo vedno veljal, da je zadostno pridelovanje prave krme prvi pogoj napredka v živinoreji, zato je on v tem zmislu delal, pri čemur je imel hude praske pri kmetijski družbi kranjski, pri kateri takrat kmetijstvo na znanstveni podlagi ni imelo še nikakih zastopnikov.

Profesor Hlubek je dobil nalogo spisati statistično sestavo kmetijskih, industrijskih in trgovskih razmer ljubljanskega gubernija ilirske kraljevine. V to svrhu se Hlubek ni poslužil samo tistih podatkov, ki so mu bili pri raznih uradih na razpolaganje, ampak je prepotoval od l. 1835. do l. 1839. celo kranjsko deželo, ter je na licu mesta proučeval takratne gospodarske razmere te dežele. Vsled gori omenjenega naročila, je predložil obširno razpravo o narodnem gospodarstvu na Kranjskem, ki pa žal ni nikdar v tisku izšla. Rokopis Hlubekove razprave obsega 398 strani folioformata, in se nahaja vezan v registraturi Slovenske kmetijske družbe. Kako je razprava prišla h kmetijski družbi, se danes ne da dognati. Iz rokopisa se pa da posneti, da je bila Hlubekova razprava obširnejša in da so se važni deli izgubili.

Hlubek piše v svoji razpravi jako veliko o živinoreji na Kranjskem in ker jo ocenja kot strokovnjak in učenjak, zato so njegove opazke jako dragocene za presojo naše živinoreje, kakršna je bila pred slabimi 100 leti.

Kmetovalec (1920, str. 19, vir 14)

Hlubek v svoji razpravi najprej kritično presoja »zanikerno stanje travnikov in pašnikov«, kar je eden od vzrokov »žalostnemu stanju tukajšnje živinoreje«. Pri opisu planšarstva opozarja na preveliko število živine, za katero ni dovolj krme v zimskem času. Opisal je kolobarjenje in predstavil »velike hibe takratnega našega poljedelstva, kateremu je bila glavna naloga pridelovati kolikor mogoče mnogo žita in to na račun gozda ter s popolnim zanemarjenjem živinoreje ..., da se mora gospodarjenje preurediti, pridelovanje žita zapostaviti in kot glavni vir dohodkov smatrati dobro živinorejo, zato se je z vso vnemo najprej poprijeti pridelovanja zadostne množine krme ...«.

Pirc je zaključil svojo objavo z naslednjim zapisom:

Kakor že preje povedano, je dr. Hlubek dajal krivdo veliki revščini kranjskega kmeta predvsem dejstvu, da se kmet peča veliko preveč s pridelovanjem žita, ki se mu ne izplača in pri tem popolnoma zanemari živinorejo, ki jo smatra kot nepotrebno zlo, kateremu se seveda ne da ogniti. Odtod prihaja kranjskega kmeta majhna ljubezen do živine, ki jo slabo oskrbuje in ž njo grdo in neusmiljeno ravna.

Kmetovalec (1920, str. 39, vir 14)

4.4. Viri in priloga

1. A.B. Pojasnila postave glede povzdige reje goveje živine. Tečaj IV(1870)35, str. 141–142 in 36, str. 145–146 in 37, str. 150 in 38, str. 154 in 39, str. 158 in 40, str. 162 in 41, str. 165–166 in 42, str. 170 in 43, str. 173–174 in 44, str. 178 in 45, str. 181–182 in 46, str. 186 in 47, str. 189–190, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
2. Annalen der kaiserl. königl. Landwirtschafts-Gesellschaft in Laibach. 13 zvezkov za obdobje 1822–1849. Ljubljana 1830–1849.
3. Bleiweis, Janez. Zgodovina ces. kralj. Kranjske kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem. Ljubljana 1855, 32 strani.
4. Bleiweis, Janez. Zgodovinske črtice važnejšega delovanja c.k. kmetijske družbe na Kranjskem od pričetka njenega v letu 1767 do konca leta 1867. Ljubljana 1867, 40 strani.
5. Bleiweis, Janez. O potrebi deželne postave za povzdigo domače naše živinoreje. Ljubljana 1877, str. 62, 64, 66, 68, 70, 72, Naznanila-Mittheilungen.
6. Bojkovski, Danijela, Šalehar, Andrej. Zakonska pravila o reji ovac v 18. stoletju. Izbrani primeri. 78(2010)2, str. 22–24, Kmetovalec.
7. Deželni zakonik in vladni list za kranjsko kronovino. Tečaj 1, del 1 (1. dec. 1849) – 1918, kos 22 (31. okt.), Ljubljana 1849–1918.
8. Ferčej, Jože. Razvoj živinoreje na Kranjskem v Bleiweisovi dobi. V: Dr. Janez Bleiweis in njegov čas. Gorenjski muzej Kranj 1996, str. 65–75.
9. Ferčej, Jože. Opis razvoja govedoreje v Sloveniji. 21(1998), str. 7–61, Znanost in praksa v govedoreji.
10. Načrt deželne postave za vojvodino Kranjsko o ravnanji z junci za pleme. 1879, str. 38 in 40, Naznanila-Mittheilungen.
11. Novak, Vilko. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343–394.
12. Osnanilo od zefarfiga kraljeviga Ilirskiga Poglavarftva v' Ljublani. Poftave, po ktirih fe bodo premiloftlivo dovoljne darila vfako leto delile, de bodo na Kranjfkim govejo shivino bol prav redili. Nro. 15564. Ljublana, 14. grudna 1822, 5 strani (nem.-slov.); (SI AS 748 KRUMPERK, Fascikel 9, mapa V\14).
13. Patent Marije Terezije, s katerim uvaja naklado mesni krajcar, ki se plačuje od vsake posamezne vrste živine Ministerialni bančni deputaciji. Ljubljana, 16. julija 1764, 8 strani (nem.-slov.); (SI AS 748 KRUMPERK, Fascikel 14, mapa VII\17).
14. Pirc, Gustav. Donesek k zgodovinskemu razvoju živinoreje v bivši Kranjski. 36(1919)24, str. 222–224 in 37(1920)1, str. 8–9 in štev. 2, str. 19 in štev. 3, str. 34–35 in štev. 4, str. 39, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
15. Pirc, Gustav. Prof. dr. Frančišek Ks. pl. Hlubek. 53(1920)57, str. 1–2, Slovenski narod (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
16. Povše, Franc. Postava o plemenskih juncih. 10(1879)2–3, str. 25–27. Gospodarski list.
17. Postava od 10. decembra 1868, veljavna za vojvodino Štajersko o povzdigi reje goveje živine. 1869, III, štev. 4, str. 6–11, Deželni zakonik in ukazni list za vojvodstvo Štajersko.
18. Postava veljavna za vojvodstvo Štajersko glede povzdige reje goveje živine. 4(1870)33, str. 133–134 in štev. 34, str. 137–138, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).

19. Postava veljavna za vojvodino Kranjsko, o ravnanji z junci za pleme. 1879, IV, št. 11, str. 13–15, Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko (<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=lkr&datum=18790304&seite=00000013> – 6. 2. 2014).
20. Postava od 18. junija 1879, veljavna za pokneženo grofijo Goriško in Gradiško zadevajoča čbelarstvo. Zakonik in Ukaznik za Avstrijsko-Ilirsko primorje. Leto 1879, IX. Izdatek. Trst 1880, str. 27–30 (<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=lkt&datum=18790304&seite=00000027> – 6. 2. 2014).
21. Postava od 25. oktobra 1875 veljavna za vojvodino Kranjsko (postava o stavbah). 1875, št. 26, XI, str. 70–102, Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko (<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=lkr&datum=18750304&seite=00000070> – 6. 2. 2014).
22. Stefančič, Ante. Razvoj živinoreje od začetka XVIII. do konca XIX. stoletja. str. 11–27. V: Ante Stefančič. Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne. SAZU, Ljubljana 1966, 141 strani.
23. Stefančič, Ante. Slovenska živinoreja v 19. stoletju. 1(1951)1, str. 28–31 in štev. 2, str. 33–36 in štev. 3–4, str. 95–105, Živinorejec.
24. Stoletnica ces. kralj. Kranjske kmetijske družbe 24. oktobra 1867. Ljubljana 1868, 16 strani.
25. Šalehar, Andrej. 140 let prvega zakona o živinoreji v Sloveniji. 76(2008)10, str. 14–16, Kmetovalec.
26. Šalehar, Andrej. Praktični nauki o reji ovc iz leta 1771. 77(2009)4, str. 15, Kmetovalec.
27. Šalehar, Andrej, Gregori, Janez. Nujno potrebujemo čebelarski zakon. 111(2009)2, str. 45–46, Slovenski čebelar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
28. Šalehar, Andrej, Gregori, Janez. 130 let prvega zakona o čebelarstvu v slovenskem jeziku. 11(2009)7–8, str. 250, Slovenski čebelar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
29. Šalehar, Andrej, Osterc, Jože, Kompan, Drago: Na pariški razstavi leta 1856 nagrajena tudi slovenska živina. 78(2010)8, str. 12, Kmetovalec.
30. Šalehar, Andrej. Zakonodaja na področju živinoreje za Slovenijo v letih 1740–1945. Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 2011., 49 strani. (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-T0XDLOSR> – 25. 7. 2013).
31. Šalehar, Andrej, Žan Lotrič, Metka. Prispevki Gustava Pirca k razvoju živinoreje na Kranjskem. str. 25–48. V: Šalehar, Andrej, Rupnik, Stane, Žan Lotrič, Metka. Gustav Pirc 1859–1923). Slovenj Gradec 2011, 89 strani (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-WVXQRMZR> – 25. 7. 2013).
32. Ukaz c. k. ministerstva notranjih opravil po dogovoru z c.k. najvišjo policijsko oblastnijo 15. februarja 1855, veljaven za vse kronovine, razen vojaške krajine, s katerim se daje postava zoper trpinčenje ali tarpljenje živali. 1855, štev. 75, str. 325, Prvi razdelek, Deželni zakonik in vladni list za kranjsko kronovino (<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=lkr&datum=1855&page=1048&size=45> – 25. 7. 2013).
33. Ukaz c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 11. julija 1904., št. 1813/pr., o odvracanju trpinčenja živali. 1904, št. 12, X. Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko, str. 38–41 (<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=lkr&datum=19040304&seite=00000038> – 25. 7. 2013).
34. Umek, Ema. Kranjska kmetijska družba 1767–1787. 29(2006)1, str. 1–34, Arhivi (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013) (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-VCPM9PN8> – 7. 2. 2014).
35. Upravno poročilo glavnega odbora c. kr. kmetijske družbe kranjske občnemu zboru za leti 1899, in 1900. Ljubljana 1901, 30 strani.

36. Zakon z dne 11. avgusta 1890., veljaven za vojvodino Kranjsko, o povzdigi reje goveje živine. 1891, št. 4, IV. Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko, str. 10–15 ali 1891, 4, Landesgesetzblatt fuer Krain, str. 10–15 (<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=lkre&atum=18919004&seite=00000010> – 25. 7. 2013).
37. Zakon z dne 13. maja 1903, veljaven za pokneženo grofovino Goriško in Gradiško zastran pospeševanja govedoreje. (1903) XVI, št. 24. Zakonik in Ukaznik za Avstrijsko-ilirsko primorje, str. 51–56.
38. Zakon o pospeševanju živinoreje. I (1930a) 35. Uradni list kraljevske banske uprave dravske banovine, str. 458–469 (<http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?urn=SISTORY:ID:182#page=468> – 25. 7. 2013).
39. Zakon o pospeševanju živinoreje. 6 (1930b), s. 49–51, Veliki koledar kmetijske matice za leto 1931.
40. Živinoreja. V: Erben Jožef: Vojvodstvo Kranjsko v zemljepisnem, statističnem in zgodovinskem spregledu. Matica slovenska v Ljubljani, Ljubljana 1866, str. 49–50.

Ivan Anton Scopoli je bil eden izmed maloštevilnih imenovanih pravih udov takratne družbe kmetijstva in koristnih umetnosti. Umrl je 1. 1788. kot vseučilišni profesor v Paviji ter se je za nas ovokoval s spisanim knjigo »Flora carniolica«.

Rudarski svetnik, vseučilišni profesor dr. Baltazar Hacquet je bil za časa svojega bivanja v Ljubljani »stalni kancelar« (tajnik) kmetijske družbe in je po njenem naročilu prenočeval kranjsko deželo. Plod njegovega potovanja je bilo njegovo slavno delo »Oryctographia carniolica«; z njemu priloženo velenje je nastopal proti dilačenju na Kranjskem, deloval proti neotrebniemu opuščanju gozdov ter je bil urednik prvega družbenega »pradnega glasila« »Tedenki Glasnik« (»Der wöchentliche Kundschafter«), ki je v nemškem jeziku izhajal v Ljubljani v l. 1775. in 1776. Hacquetovo delovanje pri kmetijski družbi bo vsekakor kazalo v daljšem spisu popisati in oceniti.

Ta spis na veliki tretjemu gori imenovanemu, in sicer Čuhu dr. Hlubek.

Dr. P. Ka. Hlubek je bil rojen 11. septembra l. 1802. v šerški četi vasi Chaffovo, je študiral na vseučilišču v Brnu in na Dunaju pravoslovja, kamilo in kmetijstvo ter

je bil l. 1830. profesor kmetijstva na Dunaju, l. 1832. v Lvovu, l. 1834. v Ljubljani in od l. 1840. naprej na tehniški visoki šoli v Gradcu.

Kot kmetijski pisatelj si je pridobil dr. Hlubek svetovno slavo. V vseh knjigah zgodovine nemškega kmetijstva ga navajajo kot nemškega učeniaka in posebej učitelja nemškega kmetijstva, dasi je bil Čeh in so takratne razmere vzrok, če je svoje učene razprave objavil v nemškem jeziku in je tako po krivici zasli med Nemce. Dr. Hlubek je bil zadnji znanstveni zagovornik sorstniške teorije napravn rudniški prof. dr. J. Liebiga.

Njegova znanstvena in kmetijska dela so: »Die Ernährung der Pflanzen und die Statistik des Landbaues« (Praga, 1841); »Beleuchtung der organischen Chemie des Dr. Liebig« (Gradec 1842); »Versuch einer neuen Charakteristik und Klassifikation der Roborten« (Gradec 1841); »Die Landwirtschaftslehre in ihrem gesamten Umfang« (v dveh zvezkih Dunaj 1846, druga izdaja 1853); »Die Betriebslehre der Landwirtschaft« (Dunaj 1853); »Die Bedeutung des Karst« (Gradec 1858); »Der Weinbau in Österreich« (Gradec 1864); »Die wichtigsten Lehren der Landwirtschaft« (Gradec 1867) in »Maulbeerbaum und Seidenzucht« (Gradec 1880).

Zadnja knjiga je bila preložila na slovenski jezik dr. J. Bleiweis pod naslovom »Nauk umro in svilode roditi«. Nabore na dr. Bleiweis te knjige ni sam poslovenil, ampak kdo drugi in je Bleiweis dal je svoje ime, kakor je bilo ploh njegova navada, kajti sam ni veliko pisal in sploh ni dovolj obvladal slovenskega jezika.

Dr. Hlubek je bil za svoje zasluge povišan v plemiški stan, je stopil l. 1867. kot profesor graške visoke tehniške šole v pokoj ter je umrl 10. februarja l. 1880. v Gradcu.

V Ljubljano je prišel l. 1834. na tisti kot profesor za naravoslovje in kmetijstvo. Tu je ostal do l. 1840. Kot profesor kmetijstva je prevzel uravo preskusnega dvorca č. kr. kmetijske družbe kranjske in je bil izvoljen udom družbenca slavneza odhoda. Od kmetijske družbe je dobil naročilo prepotovati kranjsko deželo, napisati njene kmetijske razmere in staviti svoje predloge za povzgo kmetijstva. Z dekretom z dne 21. aprila l. 1836. je dobil Hlubek od ljubljanskega gubernija nalogo izdelati statistično poročilo o kmetijskih, industrijskih in trgovskih razmerah na Kranjskem. Kot plod te naloge in štrlečnega prepotovanja dežele je dr. Hlubek predložil obširen rokopol, prirejen za tisk. ki pa, žal, nikdar ni izšel in se ta rokopol sedaj hrani v registraturi Slovenske kmetijske družbe.

Ni pretirano, če trdimo, da je takrat dr. Hlubek kranjsko deželo in

nen gospodarski položaj poznal bolje kakor katerikoli domačin, ter je je njegovega rokopolu noseti, da je ob svojem potovanju zasli v najoddaljenejši gorske kote naše dežele.

Dr. Hlubekove zasluge v nospah kranjskega kmetijstva so nemalno velike in lihi med danes živčimi gotovo nihče več ne pozna.

Že za časa svojega službovanja v Ljubljani je dr. Hlubek naglašal, da je potrebno našega kmeta počevati v slovenskem jeziku ter je tožil, da ni slovenskih strokovnih poljudnih kmetijskih knjiž, iz katerih bi se mogel slovenski kmet bolje izvežati za svoj poklic.

Glavna zasluga dr. Hlubekova, ki se še danes ne more dovolj oceniti, je na njegova opozoritev na delstvo, da je kranjski kmet zato lahko obznan in beraški, ker se neča v prvi vrsti s pridelovanjem žita, namesto da bi pri svojem kmetijskem obratu iskal boljši dohodek potom živinoreje.

Kranjski kmet je bil za časa dr. Hlubeka tako reven, da bi teza danes storjal nihče ne hotel varjeti. Preobilno pridelovanje žita mu ni neslo nič, kajti žitne cene so vedno bolj padale, ker je dohajalo vedno več in boljšeja žita s Hrvaškega in iz Banata ter celo iz Rusije preko Odese po Donavi in Savi in iz Egipta preko Trsta. Živinoreja je bila tako zanemarljiva, da so ljubljanski mesarji morali doživati klavno živino s Koroskega, Štajerskega in s

Odrasleca, in kdor je hotel imeti dobro možno kravo, jo je moral kupiti na Koroskem ali Stajerskem. Domača živina se je večinoma preživljala na popolnoma zanevarjenih pašnikih. Travnikov ni nikoli enojih in čez slino so imeli živino v hlevih, podobnih bolj brlogom. Živino so za slino pri življenju obranjali sarno s pokladanjem slame in z vejicami razceka dreva. Kmetstvo je živinarijo torej na račun kondorstva, ki je pri tem slino trpelo; hlevskega gnoja ni bilo skoraj nič in kmetje ob cestnih vaseh so se nevarni počeli s smrtnostjo, pri čemer so gnoj izpustili. Živno mučili, čas trčili in povali.

V takih razmerah se ni bilo čuditi takratnega neložanja kmetijskega prebivalstva, ki je vedno vsega imelo odraščati praščinam ogromne davčine pod različni naslovi in oblikami, saj so takrat steli na Kranjskem 71 vrst davčnih dajatev v denarju, 33 vrst v blagu. (Mina desotina, las, praša, plamo, kokoš, laksa itd.) in 17 vrst slake s roko in vprečeno živino.

Pravezna revščina se vladala na Poljskem, kjer je neracionalna vinogradništva povzročila že nesploh, in tudi tamrat vseh niti dosti bolje živeli od doma, in kakor Hlubek očita, so obšli revščino, saj so ljubljanski takrat kmetovali gnoj d-ko ne nevarnosti, kaj bi d-ko uprli d-ko d-ko zločin, samo da oridejo na dobro hrano v ljubljansko jočo.

K vsemu temu je še prišlo, da je bilo za časa dr. Hlubeka pridelovanje krompirja šele v prvem razvoju in je zato ljudem hodilo sploh zelo pičlo s hrano.

Z načelno razpravo, da je blagoslov kmetstva dvigniti s prenehanjem njegovega načina gospodarskega obratovanja, in sicer z nazlaščanjem, da je večji donos kmetovanja iskati predvsem iz umne živinoreje in ne iz dohodkov pridelovanja žita za prodaj, je dr. Hlubek prvičkrat stopil v javnost na občnem zboru kmetijske družbe 5. maja 1837. Ta nastop mu je glasom njegovega spisa prinesel »govore« ter »sirasne poprillke«, ki jih je bil usno in pisano deležen, ter »osebno žalitve«. Dr. Hlubekova izvajanja so takrat napravila na Kranjskem velik vršč mod kmetovalci; očitalo se mu je, da spravlja deželo ob dobro ime in prišlo je celo tako daleč, da je permanentni odbor kmetijske družbe, kakor se je takrat imenoval glavni odbor, prepročil sorojem dr. Hlubekove razprave v družbene tiskane »Anale«.

Kdo naj se temu čudi? Saj še danes, čez slabih 100 let, ni dosti bolje, ko niti ogromna večina inteligence ne ve, da je kmetstvo umetnost enaka medicini, ki sloni znanju na vzmetveni podlagi in da so zato nujni vsi prejetni posredstvi in metode (znanstveno in strokovno izobraženi kmetovalci, ne pa trmovali ali celo stereotipni kmetijski šaheri).

Polagoma pa so se dr. Hlubekova teoretična izvajanja vendarle prenesla v prakso, in ob začetku tega stoletja je bilo, njegovo načelo glade razumnega kmetijskega obratovanja na Kranjskem popolnoma uveljavljeno. Samo število govejnih živine se je v tem času dvignilo za 40%, njena živa teža za več kakor 100%; zanikorno pašništvo in slinsko pretradarje živine v brlogih se je izpremenilo v vseljno dobro krmiljenje po hlevih, ki so povzročili boljši nego v sosednjih deželah; mličarstvo se je zelo razvilo; klav, ne živine pred vojno nismo le imeli več kot dovolj, za dom, ampak smo jo v znatni množini celo izvažali. Kakovost naše živine v maralskih pokrajinah nadkriljuje ono sosednjih dežel, ki so nam bile ponrej vzor.

Po dr. Hlubekovi navodilih je postal iz kranjskega kmeta - berača relativno dobro stoječ kmetovalec. Učencem dr. Hlubeku, kot duševnemu očetu tega pravnega, velja torej ta spis v spomin njegovih velikanskih zaslug za narodno - gospodarski procvit naše dežele, ki ga je, žal, svetovna vojna tako silno odkodovala.

Slovenska kmetilska družba pa mora biti pomembna na tega nekdanjega svojega njenega glavnega odbora, nika, saj eredo doseženi kmetijski uspehi imajo na račun njenega dobrega imena, ki so ji za vedeli priložili kmetijski strokovnjaki.

Slovenski narod (1920, štev. 57, str. 1-2, vir 15)

Nauk
o
umni živinoreji.

Slovenskim gospodarjem

spisal in s podobami razjasnil

Dr. Janez Bleiweis.

Izdala in založila c. k. kmetijska družba kranjska.

1871.

Natisnil Jožef Blaznik v Ljubljani.

Naslovnica

5. Stare pasme domačih živali v Sloveniji

5.1. Konji

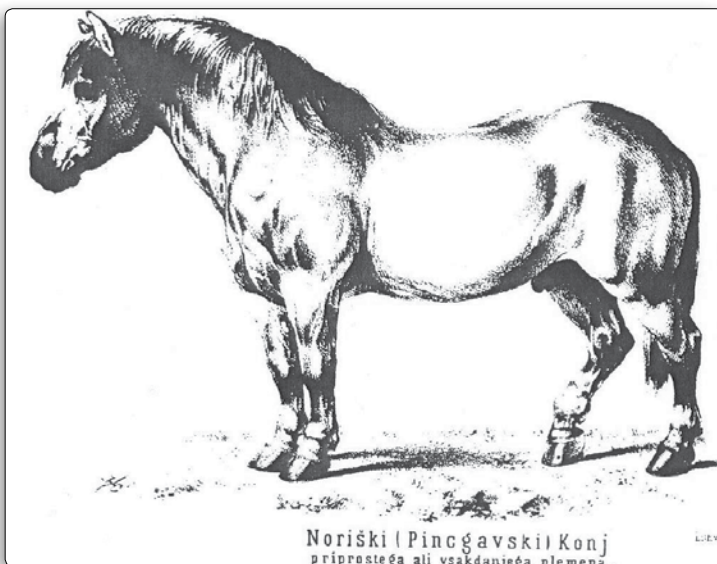
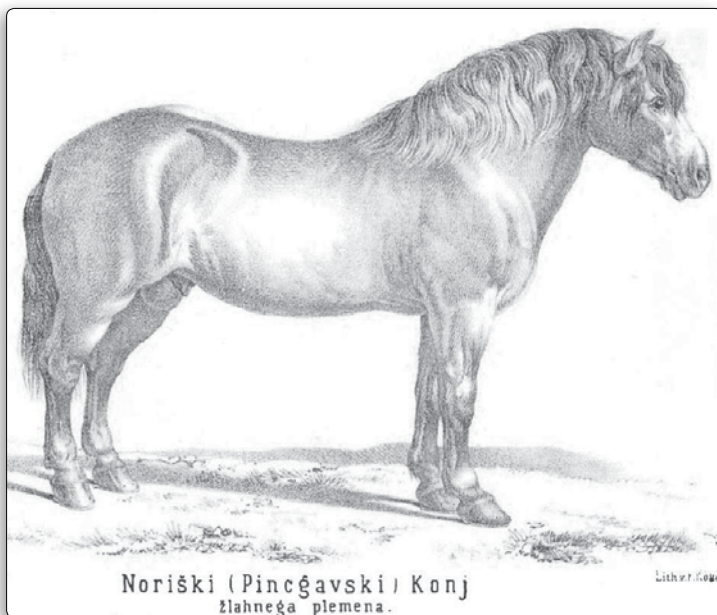

Anonim, Pirc, Gustav: Obdarjevanje konj v Št. Jerneju na Dolenjskem (13. 9. 1890 – vir 1)
(po dosedanjih najdbah najstarejša slovenska živinorejska fotografija)

Fotografija je zanimivo opisana z naslednjimi vrsticami:

6. Obdarjevanje konj v Št. Jerneju (dné 13. septembra 1890). Ta slika je narejena po fotografiji. Prizor, ki ga stavi slika pred oči čitatelju, moramo imenovati važen za našega poljedelca. Koliko se trudi naš kmet z živino! Da bi povzdignila konjerejo, deli vlada marljivim posestnikom, ki imajo lepe konje, tudi darila — premije; tako deljenje daril (obdarjevanje ali premijiranje) nam kaže slika. Lep belec je na vrsti; njegov gospodar se pač nadeja lepega darila. A ta natančna gosposka ali komisija je našla, da spričevalo o konju ni prav v redu. (Tudi konj mora imeti spričevalo o svojem rodu — kaj ne čitatelj, čudno! Misli si, da potrebuje samo človek rojstvenega lista). Kaj pa sedaj? Oni le blizu konja z uradnim pokrivalom se zdi jako oster človek: jako natančno gleda v list. A upajmo, da zalisne komisija eno oko in da bo de naš kmet šel domov ponosno poleg obdarjenega belca, ako ne bo de rajši nanj sedel.

Raznoterosti. Obdarovanje konj v Št. Jerneju (vir 25).

Bleiweis, Janez. Nauk o umni živinoreji (1871, vir 3)

5.1.1. Stare pasme konj v Sloveniji

*Zaslužni prof. dr. Andrej Šalehar, dr. Metka Žan Lotrič, doc. dr. Klemen Potočnik
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale*

Izvleček

O reji konj na Kranjskem je pisal že Valvasor (1689, cit. 2009). Na več mestih v knjigi Slava vojvodine Kranjske piše o kraškem konju. Ostale pasme, ki so zapisane v objavah do leta 1945, so: noriški konj, lipicanski konj, belgijski konj, ljutomerski kasač, medžimurski konj, haflinger in drugi konji. Po odredbi kmetijskega ministrstva je bila nekdanja Dravska banovina leta 1934 razdeljena v področje hladnokrvnih konj s tremi okoliši (medžimurski konj, srednje težki noriški konj, lahki noriški konj) in v dva pasemska okoliša toplokrvnih konj (amerikanski dirkač, lipicanec).

Ključne besede: Valvasor, kraški konj, pasme, pasemski okoliši

Old Slovenian horse breeds

Abstract

Valvasor in 1689 (cit. 2009) writes about horse rearing in Carniola region. In the specific parts of the book „The Glory of the Duchy of Carniola“ he is writing about the Karst horse. Other horse breeds named in the publications until 1945 are: Noric horse, Lipizzaner horse, Belgian horse, Ljutomer trotter, Međimurje horse and other breeds. By directive of the Ministry of Agriculture, the former Dravska Banovina, was in 1934 divided into the region of cold-blooded horses with three breed districts (Međimurje horse, medium heavy Noric horse, light Noric horse) and into two breed districts with warmblooded horses (American racer horse and Lipizzaner horse).

Keywords: Valvasor, Karst horse, breeds, breed districts

Razvoj konjereje v Sloveniji opisujejo Stefančič (1951, 1966), Novak (1970) in drugi. O konjereji na Kranjskem piše tudi Valvasor (1689, cit. 2009). V drugi knjigi na strani 112 poroča o živinoreji na Gorenjskem: *»Na Gorenjskem redijo veliko živine: ovce, koze, vole in posebno veliko lepih konj«*. V X. poglavju v drugi knjigi na str. 136 pa je zapisal: *»Tam vzredijo veliko število prelepih konj, ki jih vodijo na pašnike v Italijo in tam prodajo. Te konje običajno narobe (to je prav preveč) krmijo in jih zato doma kaj dosti ne uporabljajo. Kajti kranjsko plemstvo uporablja samo koroške in večinoma hrvaške ali turške konje«*. Zanimiv zapis v povezavi s konji je tudi v Valvasorjevi enajsti knjigi na strani 410: *»Preizkus konj z zvonovi: Imeli so tudi navado, da so z zvonjenjem zvončkov preizkušali pogum in naravo konj, namreč ali se bi splašili in ali bi zdržali hrup bitke«*.

Novak (1970) piše, da je od sredine 18. stoletja dalje za izboljšanje konjereje v Avstriji vse bolj skrbela vlada zaradi vojaških potreb. Prepovedano je bilo pripuščanje nelicenciranih žrebcev in obvezno je bilo vsakoletno pregledovanje konj (komisije za premiiranje). Omenjene so pasme: ljutomerski kasač, noriški konji, belgijski konji, lipicanski konji, medžimurski konji in druge

pasme. Hlubek (1846) ugotavlja, da na Štajerskem redijo težke zgornještajerske ali noriške konje. Drugi konji so bili potomci državnih žrebcev in najmanjše konje so redili v celjskem okraju. Zalokar (1854) omenja solnograške konje, ki so veliko vredni za težko vožnjo. Konje pa deli po namenu rabe:

- veliki težki konji,
- konji za kmetovanje,
- konji za ježo,
- konji za tek, za kočije.

Bleiweis (1855) piše, da so najboljši konji na Gorenjskem in najslabši na Notranjskem. Hvali lipicanske konje. V knjigi »Nauk od reje domače živine« Bleiweis (1858) med opisi številnih pasem konj omenja tudi »štajarskega« konja, ki je močan in težak ter prav dober za počasno in težko vprego, in »lipičane« (lipicanske konje), ki so lepi konji s trdnimi kostmi ter so urni in trpežni. Še obširneje je Bleiweis (1871) opisal konje in konjske pasme v drugi knjigi »Nauk o umni živinoreji«. Ponovno je predstavil »lipičane«, za katere piše »so lepi žlahni konji s trdnimi kostmi in posebno trdnimi kopiti, imajo tanko glavo, so urni in trpežni.« Predstavi tudi noriškega konja, ki izhaja iz gornjega Štajerskega in je najtežji konj »našega cesarstva. On je močen in težak, ima debelo glavo, velika ušesa, široke prsi, širok život, debele noge in večkrat plošnjata kopita.«

Poročilo o občnem zboru konjerejskega odseka (Poročilo o občnem zboru ..., 1881) seznanja s premovanji konj v letu 1880 v Šentjerneju (pasma ni zapisana), Cerknici (potomstvo lipiškega plemena), Kranju (noriško plemo) in Ljubljani (pasma premovanih konj ni zapisana). V letu 1881 so bila premovanja v Ribnici (večinoma konji lažje vrste Lipiške krvi), Šentjerneju (konji so bili največ srednje težkega vprežnega plemena anglo-normanskih žrebcev mešane krvi), na Vrhniki (pasma ni zapisana, piše pa, da so »bile kobile čvrste, precej velike, široke in globoke, s primerno podstavo in hojo«) in v Kranju (noriško plemo).

Kramer (1887) piše: »Naši domači konji niso posebne vrednosti, torej so gospodarji in posebno vlade uže dalj časa trudijo, da bi vpeljale v deželo boljše pasme, s katerimi se križa naša domača pasma, ki se tako zboljšuje. Najvažnejše konjske pasme, s katerimi se zboljšuje domača pasma, so: Arabski konj, Angleški konj in Noriški konj.« Dular (1895) opisuje konje avstrijsko-ogrske države. Zanimiva je že prva predstavitev: pincgavski ali noriški konj. Avtor poučuje o sorodnosti med pasmami in kako so se pincgavski konji (noriški konji iz okraja Pincgau) razširili tudi po Gorenjskem in deloma po Goriškem. V nadaljevanju piše: »V tržaški okolici in na Notranjskem imajo precej lepe, deloma požlahtnjene konje, ktere so zboljšali žrebci plemenjaki iz dvorne kobilarne v Lipici in Prestranku.« Opisuje tudi nastanek lipicanskega konja, a med pasmami, iz katerih je nastal, ni omenjen kraški konj.

O prvem konjskem sejmu dne 2. avgusta 1897 v Novem mestu je bil v Novicah objavljen daljši članek, kjer je zapisano, da je bila predstavljena dolenjska konjska reja s poudarkom na tem, da je premalo čvrstih konj noriške pasme, konjerejci pa zahtevajo uvedbo pasme konj iz Savinjske doline (Konjereja, 1897).

Kmetovalec poroča, da je kmetijsko ministrstvo izdalo odredbo za razvoj konjereje na Kranjskem. Deželo so razdelili glede na konjerejo v štiri pokrajine (Okrožnica ..., 1898):

1. pokrajina za težko noriško pasmo konj (okraji: Radovljica, Kranj in Kamnik),
2. pokrajina za težko konjsko pasmo za težko vožnjo (okraji: Ljubljana okolica, Logatec, Idrija, Litija),
3. pokrajina za srednje težko konjsko pasmo za ježo in vožnjo (okraji: Krško, Novo Mesto, Lož, Cerknica),
4. pokrajina za lahke konje za ježo in hitro vožnjo (okraji: Postojna, Kočevje in Črnomelj).

Juvan (1909) v Gospodarskem glasniku za Štajersko seznanja s sklepi Osrednjega sveta za konjerejo o določitvi štirih velikih plemenskih okolišev. Prvi je Kraški okoliš, kamor je uvrščen južni del Kranjske, kjer je področje toplokrvnih konj (lipicanci, orijentalni konji). Drugi okoliš so Alpske dežele, kamor sta uvrščeni tudi Kranjska in Štajerska. Tu je bila določena reja noriškega konja.

V Konjerejcu so objavili dolg sestavek z naslovom »Naši noriki« z navodili za njihovo rejo in opisom pasme, ki je stara pasma težkih konj, ki se omenja že v rimskih časih (Naši noriki, 1912 in 1913). Članek z istim naslovom je bil objavljen leta 1916 v Gospodarskem glasniku za Štajersko (Naši noriki, 1916). Omenja se tudi alpski konj, ki da je »eden izmed najdragocenejših produktov cele monarhije ... najboljši težki konj sveta ...«. Sustič (1926) piše o reji težke noriške pasme na Gorenjskem.

O licenciranju v Medžimurju, ki je bilo v Prelogu in v Čakovcu, so poročali v Konjerejcu (Licenciranje ..., 1926). V Prelog so pripeljali 48 žrebcev (od teh je bilo licenciranih 23) in v Čakovcu 36 žrebcev (od teh je bilo licenciranih 20). Med njimi je bilo nekaj originalnih belgijcev. Za plemenjake se po prvi svetovni vojni ni vodila nobena rejska dokumentacije, kar je bila po mnenju komisije velika pomanjkljivost.

V Konjerejcu so v dveh objavah predstavili nastanek nonius pasme in njene najpomembnejše značilnosti (Znaki ..., 1926 in Šl. Nonius, 1927). Znani so bili trije tipi noniusa: težki tip noniusa, srednje težak nonius (nastal je s križanjem težkega noniusa s čistokrvnimi angleži) in mali, lahki nonius (zelo vztrajni in hitri konji).

V slavnostni številki ob petdesetletnici izhajanja Kmetovalca je Veble (1934a) opisal konjerejo v Dravski banovini. Uvodoma je opozoril na pisanost konjskih pasem, »kjer se lahko najde: belgijca, norika od hladnokrvnih pasem, od toplokrvnih pa arabca, angleža, njihove polkrvce, amerikanca, noniusa, furiosa, przedswita, gidrana in lipicanca«. Po obširni razpravi o potrebi po spremembi konjereje je zaključil, da je treba v Dravski banovini zaradi podnebnih razmer rediti toplokrvne (lipicanec) in hladnokrvne pasme konj (norik srednjetežkega in lažjega tipa).

V Murski krajini so objavili serijo člankov, povezanih s konjerejo v Prekmurju (Konjereja ..., 1933). Predstavljeno je bilo stanje konjereje potem, ko je zelo znamenitega in za Prekmurje primerne konja (medžimurskega konja) nadomestil težki belgijski konj. Na zborovanju konjerejcev dne 12. februarja 1933 v Murski Soboti so sprejeli resolucijo (Konjerejci ..., 1933), kjer so zahtevali, da se uradno za ta okoliš črta priznana pasma belgijec. »Drage belgijske žrebce pa naj nadomestijo Nonius žrebci, s katerimi se bo postopoma vzgojila Prekmurju primerna konjska pasma. Tukajšnji prejšnji konj, poznan in cenjen daleč po svetu pod imenom Medžimurec, je z importiranimi belgijskimi plemenjaki uničen, tako da se ga ne da več rešiti«. O tej zahtevi prekmurskih konjerejcev je poročal tudi Šerbec (1933) v Kmetovalcu. Resoluciji so pozneje nasprotovali nekateri prekmurski konjerejci, ki

pa strokovnega mnenja, da je treba vpeljati noniusa, niso spremenili in to je obširno utemeljil Kühnar (1933). Podgrajski (1935) je podrobno opisal medžimurskega konja. Ločil je dva tipa: lažji in težji tip ter predstavil nastanek obeh.

Veble (1934b) je v letnem poročilu za leto 1934 podal pregled banovinskih žrebcev na banovinskih plemenitih postajah in v zasebni rabi, ki so bili naslednjih pasem: noričan, ameriški kasač, haflinger, lipicanec, belgijec, normanec in križanci. Veble (1936a) je v poročilu za leto 1936 v pregledu žrebcev naštel poleg teh pasem še pasmi: nonius in medžimurec. Veble (1934c) poroča o konjerejski anketi, ki je potekala 12. marca 1934. Glede pasem konj v Dravski banovini so tako odločili, da se ohrani norik, lažji tip norika ali celo nonius, medžimurski konj, amerikanci (kasači) in lipicanci. O sklepih te konjerejske ankete in odločitvah glede pasem konj piše tudi Oblak (1938a, 1938b).

Veble (1934č, 1936b) je objavil dva sestavka o zakonskih osnovah konjereje. Predstavil je pravilnike, ki so bili sprejeti na osnovi določil zakona o pospeševanju živinoreje iz leta 1929. Za našo razpravo je pomemben »Pravilnik o pasemskem rajoniranju konjereje v Dravski banovini«, kjer so določili:

§ 1.	§ 2.
Ozemlje Dravske banovine se deli v področje mrzlokrvne konjereje ter v dva toplotkrvna pasemska okolišja. Poslednja sta:	Področje mrzlokrvne konjereje se deli v tri rejske okoliše:
1. Pasemski okoliš ameriškega dirkača, ki obsega sodni okraj Ljutomer, izvzemši občino Štrigovo, sreza Ljutomera.	1. Okoliš medžimurskega konja, ki obsega srez Dol. Lendavo, sodni okraj Gor. Radgono ter občino Štrigovo, sreza Ljutomera, sodni okraj Sv. Lenart v Slov. goricah, srez Maribor levi breg srez Mursko Soboto in srez Ptuj.
2. Pasemski okoliš lipicanca, ki obsega sreze Brežice, Črnomelj, Kočevje Krško, sodni okraj Višnja gora srez Litije, sreza Novo mesto in Metliko. Rejski cilj je težji tip lipicanca temne barve.	Rejski cilj je srednje težki do težki konjski tip kakor je nastal v rejskem okolišju iz starega medžimurca s dovanjem belgijske krvi.
Preostali deli banovine spadajo v področje mrzlokrvne konjereje.	2. Okoliš srednje težkega noriškega konja, ki obsega sreze Celje, Konjice Laško, sodni okraj Litijo sreza Litije sreza Ljubljana, Logatec, Maribor desni breg, sodni okraj Maribor in sreza Maribor levi breg in Smarje.
	3. Okoliš lahkega noriškega konja, ki obsega sreze Gornji grad, Kamnik Kranj, Prevalje, Radovljico in Slovenjgradec.
	Rejski cilj je tu izrazito mali gorski tip norika.

Konjerejec Dravske banovine (1934č, str. 27, vir 36)

O pasmah konj v Sloveniji podrobno piše Hinterlechner (1937). V Sloveniji so bile naslednje pasme: težki konji (norik, belgijec), srednje težki konji (savinjski konj, nonijec, haflinger) in lahki konji (lipicanec, arabski konj, angleški polnokrvni konj, ameriški dirkač). Oblak (1938a) je na Kmetijski anketi predlagal, da naj bo vzreja konj usmerjena k reji za kmete najbolj ekonomskega konja, kar sta srednje težki noriški konj in medžimurski konj. Oba tipa konj pa bi lahko brez škode lahko spojili v enega, v »Slovenskega mrzlokrvca«. Predlog je bil uresničen leta 1962, ko smo poimenovali »Slovenskega hladnokrvnega konja« - Jurkovič (1966).

Leto dni pred koncem druge svetovne vojne je Oblak (1944) v članku »Obnova konjereje« razpravljal o povojni obnovi kmetijstva in pri tem poudaril pomen delovne živine, predvsem konj ter zadostne količine hlevskega gnoja. Poudarja, da je potrebno že sedaj, v času vojne, obrežiti čim več kobil. Glede pasem svetuje lažji tip norika, za nekatere kraje omenja lipicanca, ki pa bi moral biti malo močnejši.

5.1.1.1. Viri

1. Anonim, Pirc, Gustav: Obdarjevanje konj v Št. Jerneju na Dolenjskem (13.9.1890). 4(1891)1, str. 3, Dom in svet.
2. Bleiweis, J. Zgodovina ces. kralj. Kranjske kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem. Ljubljana 1855, 32 strani.
3. Bleiweis, Janez. Konj in rodovi konjski. V: Nauk o umni živinoreji. Ljubljana 1871, str. 28–37 (http://books.google.si/books?id=Gq0aAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=nauk+o+umni+%C5%BEivinoreji&hl=sl&sa=X&ei=mcqUUbeoA427Pcm5gdAG&redir_esc=y – 16. 5. 2013)
4. Bleiweis, Janez. Nauk od reje domače živine. Ljubljana, 1858, 72 strani. – (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-VTPVWG4Y> – 16. 5. 2013)
5. Dular, Franjo. Konji avstrijsko-ogerske države. V: Umna živinoreja. II. knjiga. O pasmah in umni reji domače živine. Celovec 1895, str. 59–68.
6. Hinterlechner, Hugon. Konjereja. Pasma konj. str. 711–714. V: Domače živali. (1937). II. str. 710–754, Za vsak dan.
7. Hlubek, F.X. Pferdezzucht. V: Die Landwirtschaft des Herzogthumes Steiermark. Gratz 1846, str. 109–115 (<http://books.google.si/books?id=JMpLAAAACAAJ&printsec=frontcover&dq=hlubek+xaver&hl=sl&sa=X&ei=qcuUUeDXG4fLOOragNAI&ved=0CCoQ6AEwAA#v=onepage&q=hlubek%20xaver&f=false> – 16. 5. 2013)
8. Jurkovič, Jože. Reja hladnokrvnega konja v Sloveniji. XIII(1966), str. 107–118, Zbornik Biotehniške fakultete v Ljubljani, Veterinarstvo
9. Juvan. Osrednji svet za konjerejo in razdelitev konjerejskih plemenskih okolišev. 58(1909)4, str. 25–26. Gospodarski Glasnik za Štajersko.
10. Konjereja v Prekmurju. 2(1933)7, 3–4 in 9, 4 in 10, 3–4 in 11, 4, Murska krajina (<http://dlib.si> – 24. 7. 2013).
11. Konjereja. 55(1897)33, str. 319–320, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si> – 24. 7. 2013).
12. Konjerejci zahtevajo Noniusa. 2(1933)25, 4, Murska krajina (<http://dlib.si> – 24. 7. 2013).
13. Kramer, E. O konjarstvu. V: Kmetijsko berilo za nadaljevalne tečaje ljudskih šol in gospodarjem v pouk. Trst, 1887, str. 209–216.
14. Kühar, Štefan. Težki ali lahki konj. 2(1933)42, str. 3–4, Murska krajina (<http://dlib.si> – 24. 7. 2013).
15. Licencovanje v Međimurju. 3(1926)1, str. 6, Konjerejec.
16. Naši noriki. 41(1912)12, str. 80–81 in 42(1913)4, str. 34–36, Konjerejec.
17. Naši noriki. 65(1916)20, str. 156, Gospodarski Glasnik za Štajersko.
18. Novak, Vilko. Živinoreja. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343–394.

19. Oblak, Ivan. Konjereja. V: Za izboljšanje življenjskih pogojev našega kmetijstva. Poročilo o kmetijski anketi, Ljubljana 30. 5.–3. 6. 1938, 1938a, s. 279–290.
20. Oblak, Ivan. Pasemsko vprašanje. V: Živinoreja, III. Konjereja. Ljubljana 1938b, str. 5–7.
21. Oblak, Ivan. Obnova konjereje. 1(1944)5, str. 33–34, Kmetijske novice.
22. Okrožnica deželnega odbora, zadevajoča konjerejo. 15(1898)6, str. 43, Kmetovalec (<http://dlib.si> – 24. 7. 2013).
23. Podgrajski, Fr. Medjimurski konj. 2(1935)20, str. 240–242, Slovenski gospodarski list.
24. Poročilo o občnem zboru konjerejskega odseka 23. novembra 1881. Naznanila konjerejskega odseka c. k. kmetijske družbe Kranjske, Ljubljana 1881, str. 14–28.
25. Raznoterosti. Obdarovanje konj v Št. Jerneju. 4(1891)1, str. 47, Dom in svet.
26. Stefančič, Ante. Razvoj živinoreje od začetka XVIII do konca XIX stoletja. V: Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne. Ljubljana 1966, SAZU, str. 11–27.
27. Stefančič, Ante. Slovenska živinoreja v 19. stoletju. 1(1951)1, str. 28–31 in št. 2, str. 33–36 in št. 3–4, str. 95–105, Živinorejec.
28. Sustič, Josip. O konjereji. V: Spiller- Muys. Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah. Ljubljana 1926, str. 275–278.
29. Šerbec. Konjerejci v srezu M. Sobota zahtevajo »Noniusa«. 50(1933)5, str. 58–59, Kmetovalec (<http://dlib.si> – 24. 7. 2013).
30. Šl. Nonius. 4(1927)2, str. 1–2, Konjerejec.
31. Valvasor, Janez Vajkard. Die Ehre dess Herzogthums Crain. 4 zv. Ljubljana 1689 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-NQQSKQM6> – 27. 11. 2013).
32. Valvasor, Janez Vajkard. Čast in slava vojvodine Kranjske (slovenski prevod Die Ehre dess Herzogthums Crain - 1689; prevod Doris Debenjak in drugi), 4 zv. Ljubljana, Zavod dežela Kranjska, 2009 – 2013.
33. Veble. Naša konjereja ob jubileju »Kmetovalca«. 51(1934a)4, str. 93–96, Kmetovalec (<http://www.dlib.si> – 16. 5. 2013)
34. Veble. Stanje naše konjereje leta 1934, v številkah, slikah in tabelah. V: Konjerejec dravske banovine. Letno poročilo za leto 1934. Ljubljana 1934b, str. 4–19.
35. Veble. Uspehi konjerejske ankete v Mariboru. V: Konjerejec dravske banovine. Letno poročilo za leto 1934. Ljubljana 1934c, str. 19–26.
36. Veble. Zakonska osnova naše konjereje. V: Konjerejec dravske banovine. Letno poročilo za leto 1934. Ljubljana 1934č, str. 26–33.
37. Veble. Stanje naše konjereje leta 1936 v številkah, slikah in tabelah. V: Konjerejec dravske banovine. Letno poročilo za leto 1935 in 1936. Ljubljana 1936a, str. 7–16.
38. Veble. K zakonski osnovi naše konjereje. V: Konjerejec dravske banovine. Letno poročilo za leto 1935 in 1936. Ljubljana 1936b, str. 52–59.
39. Zalokar, Janez. Konji. V: Umno kmetovanje in gospodarstvo. C.K. kranjska kmetijska družba, Ljubljana 1854, str. 154–159 (http://books.google.si/books?id=1YMaAAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=zalokar+janez&hl=sl&sa=X&ei=_cqUUZmBDITbObv0gcgK&ved=0CC0Q6AEwAA – 16. 5. 2013)
40. Znaki nonius-plemena. 3(1926)6, str. 6, Konjerejec.

5.1.2. Poskus zootehniške karakterizacije: bohinjski konj

*Zaslужni prof. dr. Andrej Šalehar, dr. Metka Žan Lotrič, doc. dr. Klemen Potočnik
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale*

Izvleček

Pasma prvi omenja dr. Bleiweis (1855). Bohinjski konj je bil visok, širok in močan. Nastal naj bi na začetku 18. stoletja z oplemenjevanjem domačih kobil z žrebci nonius pasme (ogrkimi žrebci). Prvotni stari bohinjski konj je izginil z uvajanjem težkih noriških žrebcev.

Ključne besede: bohinjski konj, oplemenjevanje, noriški žrebci

Bohinj horse

Abstract

The breed was first mentioned by Dr. Bleiweis in 1855. The Bohinj horse was tall, broad and powerful. This breed originates from the early 18th century. The domestic mares were cross-bred with stallions of Nonius breed (Hungarian stallions). With the introduction of heavy Noric stallions the original Bohinj horse disappeared.

Keywords: Bohinj horse, cross-breeding, Noric stallions

Novak (1970) je zapisal: *»Na Gorenjskem je bil bohinjski konj posebna zvrst alpskega konja in je postal zlasti primeren za tovorjenje ter za pašo v gorah. Odlikoval se je po velikih močnih kosteh, drobnejšem vratu in pošinjenem križu.«* Prvo omembo pasme smo našli v knjižici *»Zgodovina ces. kralj. Kranjske kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem«*, ki jo napisal Bleiweis (1855). Po statističnem popisu iz leta 1851 je bilo na Kranjskem 20.269 konj, od tega 6.480 kobil, 13.234 konj, 88 žrebcev in 467 žrebet. Pri opisu konj na Kranjskem je zapisano, da se najboljši nahajajo na Gorenjskem – blejska in bohinjska težka pasma. V knjigi *»Nauk o umni živinoreji«* je Bleiweis (1871) zapisal: *»Iz noriškega (gorno-štajarskega konja) so se zaplodili težki konji bližnjega Koroškega in menda tudi kranjskega Bohinja, ki so nekdanji imenitni težki konji bili.«*

V Kmetijskih in rokodelskih novicah so leta 1872 pisali, da je bohinjski konj visok, širok in močan, da bi lahko Triglav »pretegnil« in da ga je veselje gledati (Iz Bohinja ..., 1872). Leto kasneje so zapisali, da so tudi bohinjski konji že tako imenitni, da jih koroški gospodarji radi drago plačujejo (Iz Bohinja ..., 1873).

Iz Kmetijskih in rokodelskih novic (Iz Bohinja ..., 1873) razberemo tudi, da je cesarska vlada, verjetno na pobudo deželne komisije, dodeljevala konje v okraje. Tako so Bohinjci leta 1873 dobili dva plemenska žrebca pincgavske pasme za oplemenjevanje domačih kobil. Ker pa pincgavska pasma konj izvira iz avstrijskih pokrajin, kjer je bila nekoč rimska provinca Noricum in seveda noriški konj, lahko na podlagi tega zapisa povzamemo, da star bohinjski konj izvira iz težke noriške pasme

konj. Kramer (1887) meni, da sta se od noriškega (zgornje štajerskega) konja zaplodila težki koroški in menda tudi bohinjski, ki sta bila nekdanja imenitna težka konja.

Cividini in sod. (2009) so predstavili objavo Gustava Pirca: »Iz prispevka ‚Star bohinjski konj‘ v reviji *Kmetovalec* lahko razberemo dvojno tolmačenje Pirca (1920) o izvoru bohinjskega konja. Pirc (1920) namreč ugotavlja, da stari bohinjski konj iz začetka 18. stoletja ni nastal z oplemenjevanjem domačih kobil z noriškimi žrebci, ampak z žrebci pasme nonius (ogrski žrebci). Žrebce iz državne žrebčarne v Mezöhögyes na Madžarskem (Ogrskem) je namreč imela žrebčarska postaja na Bledu. Da so bili žrebci iz žrebčarne v Mezöhögyes pasme nonius, potrjuje tudi zapis iz leta 1937 (Hinterlechner, 1937). Po teh ogrskih žrebcih naj bi stari bohinjski konj dobil svojo stalno obliko in je bil nekaj posebnega (Pirc, 1920). Nadalje opisuje, da je bil stari bohinjski konj velik in trpežnih, močnih toda ne predebelih kosti in je imel drobnejši vrat in povešen križ. Bil je živahnega temperamenta in primeren za strme in razdrapane bohinjske planine. Pasel se je v visokih konjskih vrhovih in Pirc (1920) ga opisuje kot »hribolazca«, kar je v nasprotju z značilnostmi težkega noriškega konja. Po drugi strani pa Pirc (1920) v istem prispevku piše, da je bila prvotna pasma konj v Julijskih Alpah (tudi v Bohinju in Goriški pokrajini) noriška. Primerno krajevnim razmeram, predvsem glede na količino in kakovost krme, pa naj bi se izoblikoval lažji ali težji tip noriških konjev. Po tej teoriji lahko zaključimo, da je prvotno obstajal star bohinjski konj, ki je živel nekje ob koncu 17. in v začetku 18. stoletja in je najverjetneje nastal z oplemenjevanjem domačih kobil z žrebci pasme nonius. Kasneje, v drugi polovici 18. stoletja in prvi polovici 19. stoletja, pa so večji vpliv dobile težje pasme konj, kot je noriška. Žrebčarske postaje v Bohinju so začele dobivati najtežje noriške konje za oplemenjevanje, zaradi česar je izginil prvotni stari bohinjski konj. Izoblikoval se je drugačen, težji bohinjski konj (Pirc, 1920).«

Pasmo bohinjski konj je predstavil tudi Šalehar (2009). Bohinjske konje omenjajo še Porenta (1875), Slovenec (Iz Bohinja ..., 1899), Slovenski narod (Otvoritev koč ..., 1901), Jutro (Izlet ..., 1939) in Planinski vestnik (Trilerjeva ..., 1991).

5.1.2.1. Viri

1. Bleiweis, Janez. Konj in rodovi konjski. V: *Nauk o umni živinoreji*. Ljubljana 1871, str. 28–37 (http://books.google.si/books?id=Gq0aAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=nauk+o+umni+%C5%BEivinoreji&hl=sl&sa=X&ei=mcqUUbeoA427Pcm5gdAG&redir_esc=y – 16. 5. 2013).
2. Bleiweis, Janez. Zgodovina ces. kralj. Kranjske kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem. Ljubljana 1855, 32 strani.
3. Cividini, Angela, Šalehar, Andrej, Simčič, Mojca. An attempt to determine the zootechnical characterization for some old Slovenian horse breeds. I. mednarodni simpozij o konjičkoji industriji i 3. hrvatski simpozij o lipicanskoj pasmini. Slavonski Brod, 12. prosinca 2009, str. 71–75.
4. Hinterlechner, Hugon. Konjereja. Pasma konj. str. 711–714. V: *Domače živali*. (1937), II, str. 710–754.
5. Iz Bohinja na sv. Lukeža dan. 30(1872)44, str. 352–353, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
6. Iz Bohinja. 31(1873)4, str. 31, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
7. Iz Bohinja. XXVII(1899)291, Slovenec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).

8. Izlet v Kropo. 20(1939)152, str. 5, Jutro (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
9. Kramer, Ernest. Kmetijsko berilo za nadaljevalne tečaje ljudskih šol in gospodarjem v pouk. Trst 1887, 245 strani.
10. Novak, Vilko. Živinoreja. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343–394.
11. Otvoritev koč na Krnu. XXXIV(1901)181, Slovenski narod (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
12. Pirc, Gustav. Star bohinjski konj. 37(1920)4, str. 49, Kmetovalec, priloga Konjerejec 4(1920)2 (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
13. Porenta, Luka. Novi kranjski panj po Dzierzonovi osnovi. 33(1875)13, str. 114, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
14. Šalehar, Andrej. Bohinjski konj. 17(2009)5, str. 26, Revija o konjih.
15. Trilerjeva koč na Krnu. XCI(1991)7–8, str. 397, Planinski vestnik (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).

5.1.3. Poskus zootehniške karakterizacije: kobariški konj

*Zaslужni prof. dr. Andrej Šalehar, dr. Metka Žan Lotrič, doc. dr. Klemen Potočnik
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale*

Izvleček

Kobariški konj je bil težka pasma vprežnih konj, ki so jo redili že od nekdaj v Soški dolini in na njenem obrobju. Pasma je bila zelo visoko cenjena tudi v Furlaniji. Prva svetovna vojna je povsem pomešala pasemsko strukturo in o usodi kobariškega konja po letu 1928 ni podatkov. Priložena je slikovna priloga s slikami kobariškega konja v letu 1909 in ena iz leta 1927.

Ključne besede: kobariški konj, prva svetovna vojna, slikovno gradivo

Kobarid horse

Abstract

The Kobarid horse was a strong carrier breed, previously bred in the Soška valley and on its outskirts. It was highly valued in the Friuli region. The First World War caused quite a confusion regarding breed structure, and there has been no available information about the Kobarid horse since 1928. The photos of the Kobarid horse taken in 1909 and one in 1927 are attached.

Keywords: Kobarid horse, the First World War, photo materials

Gabršček (1907) je v Soči v treh nadaljevanjih objavil članek z naslovom »Obdarovanje konj na Tolminskem«. V njem avtor med drugim poudari: *»Naši konji so bili v prejšnjih letih in tudi še od let 1870–1880, v sosednih kronovinah in tudi v sedanjih laških na jako dobrem glasu.«* Zanimiva je novica, ki jo je objavila Soča (Deželno ..., 1909), kjer seznajamo, da je deželno kmetijsko društvo

v Vidmu izdalo brošuro »Il cavallo caporetano (kobariški konj)«, v kateri hvali in priporoča konje iz kobariškega okraja. Brošura bo koristila, ker se je s tem dvignila cena kobariških konj po trgih v Vidmu in Čedadu. V brošuri so slike kobariških konj Dostavljamo, da razpošiljajo iz Vidma slovenske lepake v naša kobariška županstva, da bi privabili tim več prodajalcev konj s Kobariškega.« V novici je tudi spodbuda, da bi tudi goriški deželni odbor v Gorici poskrbel za tako brošuro. Soča (Veliki sejem ..., 1909) je objavila vest o velikem sejmu za konje v Vidmu na Furlanskem in da je županstvo v laškem Vidmu, kjer kobariški konji slovijo, poslalo med Slovence v goriških gorah slovenske letake za sejem. Je pa pri tem za mesto Udine zapisalo Videm, kar je naletelo med Lahi na splošno negodovanje.

Primorski gospodar, list za pospeševanje kmetijstva v slovenskem Primorju, ki ga je izdajalo Goriško kmetijsko društvo, je leta 1909 objavil v dveh nadaljevanjih članek o kobariškem konju (Selan, 1909). To je skrajšani prevod sestavka, ki je bil objavljen v »Bolletino dell Associazione Agraria Friulana«. Podrobno je opisana težka vprežna konjska pasma, ki so jo v Soški dolini in na njenem obrobju redili že od nekdaj in je znana pod imenom kobariška ali tolminska pasma. To je pasma hladnokrvnih noriških konj. Objavljen je naslednji opis kobariškega konja:

Vobče je kobariški konj krepka, prikupljiva, razumna in prihratna žival, pa posebno uporabna za težke vprege. Njegovo telo je močno, zastavno in široko, prepreženo z nagromadenim mišičjem; životne oblike so masivne, zaokrožene; vrat je kratek in močan, okrašen z valovito, včasih dvojno grivo; po hrbtu ima lahko vsedlano črto; ledje je kratko in obilno; križ je po sredini razklan in vpognjen; prsi so široke in globoke in trebuh obširen. Udi so žilavi in krepki; kostni sklepi so suhi in široki; skolk je mišičnat, golenica pa močna in kratka; kopita ne prevelika, ustrajna, zadek ob koncu golenice zaraščena s čopom dlake, kojo zovejo navodno bincelj.

Glava je brže težka, osobito doljni del glave ob čeljusti je močno razvit. Po barvi dlake so konji te pasme različni, najnavadnejši so kostanjevci (prami), rujavci (fuksi) in belci s pri-mešanimi rudečimi dlakami; redkeji so plavci (falbi); prav redki pa tigri in šeki, kateri so skoro popolnoma izginili, od kar so se začeli izbirati konji samo za kupčijo.

Primorski gospodar (1909, str. 114–115, vir 24)

Konji kobariške pasme imajo naslednje poprečne mere:

	Visokost m	Prsni obseg m	Obseg golenice cm	Razmerje med kopitom in oprsjem
Žrebec	1.99	2.10	26	1 : 8
Kobila	1.55	1.98	23	1 : 8.2

Izmed konj, od katerih se zahteva, da ročno opravljajo težke vožnje, je kobariški konj priznan kot dober, Skratka kobariški konj je pravi tip kmetijskega konja.

Primorski gospodar (1909, str. 115–116, vir 24)

V nadaljevanju Selan (1909) seznana, da se je v zadnjih letih (1904–1906) zmanjšal obseg konje-

reje. Vzroke išče v tem, da vlada v letih 1902–1904 ni poslala v Kobarid nobenega državnega žrebca (ker je bila takrat pokrajina okužena s konjsko smrkvostjo), da ni nobenega pravega središča, kjer bi se naročale živali te pasme, da je veliko zanimanje koroških konjskih trgovcev in da so razdelili občinske pašnike in prodali domače kobile.

Primorski gospodar poroča, da so v Vidmu ustanovili žrebčarsko postajo in da so tamkajšnji konjerejci nakupili lepe kobile, med njimi tudi kobariške pasme (Kobariški konj ... 1909a). Tedanji pomen in priljubljenost kobariškega konja dokazuje tudi namera in vabilo furlanskega konjerejskega društva, da bi slovenski posestniki pristopili k njihovem društvu. Živinorejski odsek Goriškega kmetijskega društva te namere ni sprejel, ampak je sklenil, da se pri njihovem društvu osnuje poseben konjerejski odsek ter je s posebno prošnjo to pisno zaprosil c. kr. namestništvo v Trstu (Za povzdigo ..., 1909c). Prošnja je bila ugodno rešena. Primorski gospodar (Konjerejski odsek ..., 1909b) objavlja vest o seji konjerejskega odseka Goriškega kmetijskega društva dne 17. novembra 1909. Posebna zanimivost v sestavku je: *»K tej seji je prinesel g. Ivan Gruntar, župan iz Kobarida, fotografične slike konj kobariške pasme in predlagal v seji, naj bi se kaj ukrenilo tudi za povzdigo konjereje s kobariškim konjem. Slike, ki jih je dal napraviti prej omenjeni gospod, so jako potrdile opravičenje te zahteve ...«* Primorski gospodar (Ustanovitev ..., 1910) poroča o ustanovitvi konjerejskega društva za Tolminsko. Primorski gospodar (Zapisnik ..., 1910) in Soča (Kmetijsko društvo ..., 1910a) sta objavila zapisnik seje osrednjega odbora Goriškega kmetijskega društva z dne 2. junija 1910. V zapisniku je zapisano: *»Konjerejski odsek je imel več sej, v katerih se je v glavnem posvetovalo, na kakšni podlagi naj bi se pričelo delati v prid konjereji. Sklep in uspeh posvetoovanja je ta, da ostane konjerejski odsek društva v veljavi in da se ustanovi konjerejsko društvo za rejo kobariškega konja; to društvo ima že potrjena pravila in bode pričelo poslovati v kratkem.«*

V poročilu o občnem zboru Kmetijskega društva za Goriško piše, da so razpravljali tudi o konjereji (Kmetijsko društvo ..., 1910): *»Za povzdigo konjereje se je ustanovilo posebno konjerejsko društvo, ki prične v kratkem delovati, ker se je izkazalo, da bi se samo s samostojnim odsekom ne moglo izhajati radi posebnih razmer, ki vladajo pri nas. Imamo kot znano v naših hribih prastaro rejo kobariškega konja, ki je mrzle krvi, v ostalem delu dežele pa se naslanja konjereja na vročerkvno pasmo ... Kobariški konj je nekdaj slovel daleč po svetu po svojih vrlinah kot težka vprežna žival. Reja istega pa je skoraj propadla, ker ni dobila od merodajnih strani potrebne podpore in vzpodbude ..., vzlic temu pa je to pleme doma in v bližnji Italiji visoko čislano in želeli bi bilo, da bode delovanje društva za povzdigo te živali imelo ugodne uspehe.«* Sprejeta je bila resolucija, kjer so med drugim zapisali:

»O p o z a r j a s e v i s. v l a d a, d a o b s t o j i v ž e o d p a m t i v e k a v g o r s k e m d e l u G o r i š k e r e j a h l a d n o k r v n e g a k o b a r i š k e g a k o n j a, p a s m i n e n o r i š k e g a, k i j e z a t e k r a j e n e p r e c e n j l j i v e d n o s t i k o t t e ž k a v p r e ž n a ž i v a l; p r i z n a v a s e, d a j e t a k o n j e r e j a v z a d n j e m č a s u z e l o n a z a d o v a l a; z a g o t a v l j a s e p a, d a b i s e z r a z m e r o m a m a l i m t r u d o m i n ž r t v a m i r e j a k o b a r i š k e g a k o n j a k o t t a c e g a z o p e t o ž i v e l a; p r o t e s t i r a s e o d l o č n o p r o t i u p e l j a v i b e l g i j s k e g a k o n j a v o m e n j e n e o k r a j e, k e r b i t u n e u s p e v a l i i n b i n e b i l u p o r a b e n; p o z i v l j a s e v i s. v l a d a, d a s p o t r e b n i m i d e n a r n i m i s r e d s t v i p o s p e š i z o p e t n i r a z v o j r e j e k o b a r i š k e g a k o n j a.« O občnem zboru je poročal tudi Primorski gospodar (Zapisnik ..., 1910b).

Leta 1911 so objavili članek ob petdesetletnici delovanja deželnega zbora in v njem je kritična presoja njenega odnosa do kobariškega konja (50 let delovanja ..., 1911): *»Kobariški konj je*

slovel. V sosedni Italiji vedo dobro ceniti kobariškega konja; pridno so kupovali in še kupujejo konje s Kobariškega ter jih vodijo v Italijo; italijanska vlada je hotela potom kmetijskega društva v Vidmu kupiti na Kobariškem celo svet za konjerejo — ali kaj je storil goriški deželni zbor za ohranitev in gojitev konjereje na Kobariškem, bogatega, vira dohodkov za živinorejo? Nič!«

Leta 1911 je Primorski gospodar objavil Zapisnik ustanovnega občnega zbora Konjerejskega društva, ki je bil 7. maja 1911 (Zapisnik ..., 1911). Pri zadnji točki je navzoči c. k. polkovnik Abletinger podal predloge, kako je treba ravnati, da se konjereja v hribih povzdigne. Priporočal je rejo konj noriške pasme in podprl ustanovitev konjerejskega društva.

V članku Reja drobnice na Goriškem je v Primorskem gospodarju med ostalim zapisano: »... Tu so se nekdaj brigali tudi za vzgajanje tako zvanih kobariških konj, do katerih so imeli furlanski kmetovalci posebno zaupanje; a sedaj pojema to domače pleme in se poizgublja čedalje bolj ...« (Reja drobnice ..., 1913). Slovenski narod v notici Kobarid poroča, da je na Kobariškem cvetela konjereja in da so kobariške konje za drag denar prodajali v Italijo (Kobarid, 1915). Pirc (1920) v članku Stari bohinjski konj omenja tudi tolminskega konja, ki je bil konj noriške pasme.

Prva svetovna vojna je imela velik vpliv na konjerejo in tudi na kobariškega konja. Jutro s kratko notico obvešča, da bo v Kobaridu razstava goveje živine belanske pasme skupaj z razstavo žrebet kobariške pasme (Razstava, 1925). Na koncu dodaja, da so svoj čas kobariški konji zelo sloveli. V Gospodarskem vestniku (1925) je objavljeno poročilo o poteku razstave živine v Kobaridu in na razstavo so privedli 34 žrebet kobariške pasme. O tej razstavi piše tudi Gospodarski list (Dr. M-G.F., 1925), ki je objavil program in pravilnik razstave. Gospodarski list v kratkem sestavku poroča, da je bila pred vojno po Furlaniji razširjena vrsta konj, ki ni bila zelo nagla, pač pa zelo dobra za delo (Furlanski konji, 1926). Med vojno so skoraj vsi ti konji izginili, kar je bilo tudi umljivo. Po vojni so tu ostali konji številnih pasem, prignanih iz različnih pokrajin bivše Avstroogrske, pa tudi iz Rusije, Nemčije, Balkana in od drugod. V nadaljevanju poroča, da je več glasov, da se mora obnoviti znana kobariška pasma konj, ki je med vojno skoraj izginila, in objavljena sta razpis ter pravilnik za jesenske razstave mladih bikov belanske in žrebet kobariške pasme.

O razstavi mladih bikov in žrebet v Kobaridu in Tolminu poroča Gospodarski list in na začetku poročila je zapisano: »Zadnja razstava bikov rdeče cikaste hribovske pasme je zopet pokazala, da je gornja Soška dolina ustvarjena za središče, ki naj bi odgajalo plemensko živino in preskrbovalo vse območje rdeče cikaste gorske pasme s plemenskimi biki in furlansko nižino s kobariškimi žrebeti« (Ravnik, 1925). O tej in podobnih razstavah so objavljeni zapisi tudi v Gospodarskem listu (F.G., 1926, Razstava ..., 1925abc, Razstava ..., 1926, Jesenske razstave ..., 1926), Jutru (Razstava ..., 1925) in Gospodarskem vestniku (Razstava ..., 1925, Jesenske razstave živine ..., 1926). V Gospodarskem vestniku je objavljena slika žrebet, ki so bila odlikovana na razstavi 15. novembra 1926 v Tolminu (Dve sliki ..., 1927).

Leta 1928 je bil velik italijanski pregon slovenskega časopisja in ukinjeni so bili tudi slovenski strokovni časopisi. O nadaljnji usodi kobariškega konja nismo našli poročil.

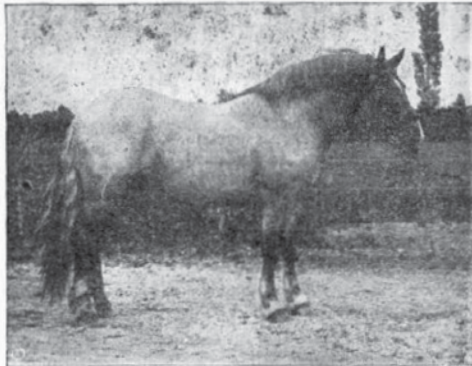
Pasmo kobariški konj je predstavil tudi Šalehar (2009) in o njej pišejo Cividini in sod. (2011) ter Stes (2011).

5.1.3.1. Viri

1. 50 let delovanja našega deželnega zbora – II. XLI(1911)41, str. 1, Soča (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
2. Cividini, Angela, Šalehar, Andrej, Simčič, Mojca. An attempt to determine the zootechnical characterization for some old Slovenian horse breeds. I. mednarodni simpozij o konjičkoj industriji i 3. hrvatski simpozij o lipicanskoj pasmini. Slavonski Brod, 12. prosinca 2009, str. 71–75.
3. Deželno kmetijsko društvo v Vidmu. XXXIX(1909)43, str. 3, Soča (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
4. Dr. M – G.F. Potek razstave živine v Kobaridu. 3(1925) 12, str. 249–250, Gospodarski vestnik.
5. Dve sliki z razstav bikcev in žrebet v Kobaridu in Tolminu. 5(1927) 1, str. 8, Gospodarski vestnik.
6. F.G. Razstava bikcev in žrebet v Kobaridu in Tolminu. 4(1926)12, str. 234–235, Gospodarski vestnik.
7. Furlanski konji. 5(1926)1, str. 4–5, Gospodarski list.
8. Gabršček, Oskar. Obdarovanje konj na Tolminskem. 9. 11. 1907, štev. 128, str. 3–4 in 12. 11. 1907, štev. 129, str. 3–4 in 14. 11. 1907, štev. 130. str. 4, Soča (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
9. Jesenske razstave mladih bikov in žrebet kobariške pasme. 5(1926)9, str. 178–179, Gospodarski list.
10. Jesenske razstave živine. 4(1926)8, str. 169–170, Gospodarski vestnik.
11. Kmetijsko društvo za Goriško. XL(1910)72, str. 3, Soča (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
12. Kobarid. XLVII(1915)291, str. 3, Slovenski narod (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
13. Kobariški konj v Italiji.
14. KobariK 5(1909a)23, str. 360–361, Primorski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
15. Konjerejski odsek. 5(1909b)24, str. 379–380. Primorski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
16. Pirc, Gustav. Star bohinjski konj. 37(1920) 4, str. 49, Kmetovalec, priloga Konjerejec, 4(1920)2 (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
17. Ravnik. Razstava goveje živine belanske in žrebet kobariške pasme. Kobarid, 16. novembra 1925. V: Živinoreja in živinozdravstvo. (6 člankov). 4(1925)11, str. 214–218, Gospodarski list.
18. Razstava v Kobaridu. 6(1925)238, Jutro (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
19. Razstava v Kobaridu. 3(1925)11, str. 227–228, Gospodarski vestnik.
20. Razstava goveje živine in žrebet v Kobaridu. 4(1925a) 12, str. 240–241, Gospodarski list.
21. Razstava goveje živine belanske in žrebet kobariške pasme. 4(1925b)11, str. 216–217, Gospodarski list.
22. Razstava mladih bikov in žrebet kobariške pasme. 5(1926)12, str. 245–246, Gospodarski list.
23. Reja drobnice na Goriškem. 9(1913)22, str. 337–340, Primorski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
24. Selan, Umberto. Kobariški konj. 5(1909)8, str. 113–117 in št. 9, str. 129–132, Primorski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
25. Stres, Peter. Kobariško berilo : zgodbe, pričevanja, poezija, proza. Gorica 2011, 318 strani
26. Šalehar, Andrej. Kobariški konj – poskus zootehniške karakterizacije pasme: stara slovenska pasma. 18(2010)5, str. 24–25, Revija o konjih.

27. Ustanovitev konjerejskega društva za Tolminsko. 6(1910)9, str. 138–140, Primorski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
28. Velik sejem za konje v Vidmu na Furlanskem. XXXIX(1909)47, Soča (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
29. Za povzdigo konjereje v slov. delu Goriško-Gradiščanske. 5(1909c)10, str. 157–159, Primorski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
30. Zapisnik seje osrednjega odbora »Goriškega kmetijskega društva« od dne 2. junija 1910 ob 10. uri dopoldne. 6(1910a)11, str. 17–175, Primorski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
31. Zapisnik občnega zbora »Goriškega kmetijskega društva« v Gorici, ki se je vršil dne 16. junija 1910. 6(1910b)13, str. 206–208 in štev. 14, str. 217–223, Primorski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
32. Zapisnik ustanovnega občnega zbora Konjerejskega društva od dne 7. maja 1911, ki se je vršil ob 21. uri popoldne v prostorih Občinskega doma v Kobaridu. 7(1911)10, str. 157–160, št. 11, str. 173–175 in št. 12, str. 191–192, Primorski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).

5.1.3.2. Slikovna priloga

Pod. 1. **Mago**, Kobariški žrebec, star 4 leta in 6 mesecev.
(Lastniki: Bratje Mulinaris v Vidmu).

Primorski gospodar (1909, str. 114, vir 24)

Pod. 2. Kobile in žrebe kobariške pasme.

Primorski gospodar (1909, str. 115, vir 24)

Pod. 3. Dvovprega kobariški konj.
(Videmska konjska razstava aprila 1908).

Primorski gospodar (1909, str. 116, vir 24)

Pod. 1. Dvovprega kobariški konj.
(Videmska konjska razstava aprila 1908).

Primorski gospodar (1909, str. 130, vir 24)

Pod 2. Dvovprega kobariški konj.
(Videmska konjska razstava aprila 1908.

Primorski gospodar (1909, str. 131, vir 24)

Skupina kranjskih žensk, ki so bila odlikovane na isti razstavi v Tolmini

Gospodarski vestnik (1927, str. 8, vir 5)

5.1.4. Poskus zootehniške karakterizacije: Kraški konj

*Zaslужni prof. dr. Andrej Šalehar, dr. Metka Žan Lotrič, doc. dr. Klemen Potočnik
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale*

Izvleček

Kraški konj je omenjen že v arhivski listini iz leta 1582. Omenja ga tudi Valvasor (1689) in o njem piše Illyrisches Blatt (1828). To so bili močni konji, znani tudi po svoji dolgoživosti. Kraški konj je stara slovenska pasma, ki je od 16. stoletja dalje neposredno sodelovala pri nastanku lipicanskega konja. Pasma sama pa je izumrla.

Ključne besede: kraški konj, dolgoživost, razvoj lipicanskega konja

Karst horse

Abstract

The Karst horse was named in the historical records from 1582. It was mentioned by Valvasor (1689) and by the Illyrisches Blatt (1828). The horses were strong animals famous for their longevity. The Karst horse breed is the old Slovenian breed, which directly participated in the formation of Lipizzaner horse from the 16th century onwards. The breed alone is now extinct.

Keywords: Karst horse, longevity, development of Lipizzaner horse

Ime kraški konj odkriva, da je ta pasma konj doma na Krasu. Omenjajo jo številni viri, ki poudarjajo njeno pomembno vlogo pri nastanku pasme lipicanski konj. Arhiv Republike Slovenije hrani listino iz leta 1582 (Vicedomski arhiv – vir 19), kjer je zapisano, da avstrijski nadvojvoda Karel naroča šest lepih kraških kobil. Valvasor (1689) je pisal o kraških konjih v knjigi Slava vojvodine Kranjske (tretja knjiga, str. 437): *»Med konji hvalijo po vsej Evropi kraške, ki jih gojijo na Kranjskem - zaradi njihove vzdržljivosti: kajti živijo dolgo in prav dolgo vztrajno prenašajo tako delo kot tudi ježo. Saj jih potem tudi, ko so še mladi, privadijo na to, ko jih pasejo po samih kamnih in skalah.«* Nadalje Valvasor (1689) piše v poglavju o Notranjski v II. knjigi na 263. strani naslednje: *»... Na nekaterih krajih se sicer človek lahko par milj daleč ozira okoli sebe, vendar vidi vse sivo in malo zelenega. Ponekod med kamni pa le raste najlepša in najplemenitejša trava, ki služi živini za pašo. Prebivalci namreč na nekaterih krajih redijo veliko živine. In tu vzrejajo kar najboljše konje, ki jih imenujejo kraški konji in jih izvažajo v vso Evropo. Prav zato ima kraljevo-cesarsko veličanstvo na Krasu lastno kobilarno v Lipici, kot imenujejo ta kos dežele, sicer na Tržaškem, vendar takoj na kranjski meji.«* In v XI. knjigi na 304. strani pri gradu Klana: *»In Nemec ima res dosti razloga za svoje začudenje, kajti z nemških konjem ni mogoče priti preko tega terena, ker ni navajen na take neravne poti in tudi ni vzgojen za tako vzdržljivost. Če človek jaha iz Ljubljane do Št. Vida na Reki (danes Reka) po ravni deželni cesti z nemškim konjem, je ta konj potem čisto zviti, trd in ni več sposoben, da bi šel naprej. Toda naši deželni konji, zlasti kraški konji, hrvaški konji in konji iz predelov, ki mejijo*

na Dalmacijo, pa tudi turški konji, so na take razmere navajeni in gredo mirno naprej, kot da gre za ravno polje.«

O kraških konjih je leta 1828 v sestavku »Das k.k. Karstner Hof-Gestüt Lippizza und dessen Filiale Prästraneg« pisal Illyrisches Blatt (Das k.k. Karstner ..., 1828): »Narava je mačehovska na tem območju do poljedelstva, ki pa je zelo primerno za rejo ovac in konj. Tukajšnje konje so zaradi hitrosti, moči in vzdržljivosti iskali za vojaške potrebe že Rimljani. Že Dionis naj bi na ustju Timava uredil rejo konj in mul.«

O »visoko cenjenih kraških konjih« so v opisu Vremske doline pisali v Kmetijskih in rokodelskih novicah (Iz Vremske doline ..., 1852). Bleiweis (1871) pri opisu konj v svoji knjigi »Nauk o umni živinoreji« pod črto sporoča: »Slovani so od nekdaj sloveli kot izvrstni konjerejci. Že Homer hvali mule in konje Venetov (Slovenov), kateri so pri svojem preseljevanju iz azijske pradomovine v mali Aziji v tako zvani Paflagoniji ob severnem primorju črnega morja zaostali. Tudi Veneti ob Adriji stanujoči so redili izvrstne konje, in že za Rimljanov je slovela ergolia (Gestütt, kobilarne) blizu Akvileje, brž ko ne na Krasu v današnji Lipici. Stari letopisci radi trdijo, da se je v Lipici ohranila še »pleha« starovenetskih konj«.

V monografiji »Das K. K. Hofgestüt za Lippiza: 1580–1880«, ki je bila izdana ob tristoletnici kobilarne (Das K. K. Hofgestüt ..., 1880) je zapisano, da so imeli knezi Auerspergi v Postojni (Adelsberg) odlično kobilarno kraške pasme. V nadaljevanju je zapisan opis kraških konj od Stubenberga: »Zelo glavni so bili konji s Krasa, tako zaradi njihove moči, kakor tudi njihove dolgoživosti, da so pogosto še pri starosti tridesetih let sposobni za delo.« Gospodarski list poroča, da je bila kobilarne v Postojni opuščena leta 1736 (Državno posestvo ..., 1923).

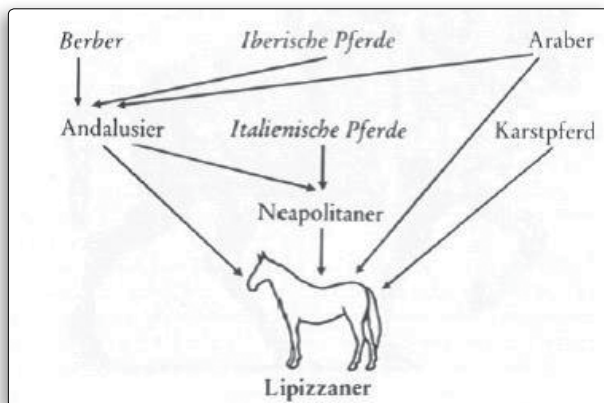
Ob tristoletnici Kobilarne Lipica so Kmetijske in rokodelske novice zapisale (V spomin ..., 1880): »Kobilstvo v Lipici je leta 1580 ustanovil tedanji vladar Notranje Avstrije nadvojvoda Karel, kajti izvrstni kraški konji so sloveli uže v predrimskem času in še danes je Lipiško kobilstvo imenitno.« V časopisu Slovenski narod je izšel daljši sestavek »Kraške dvorne kobilarne« – Morovčkov (1880), kjer uvodoma piše: »Uže za časa Rimljanov so sloveli kraški konji zarad svoje moči, posebne vrline ter vstrajnosti, in še danes si je ohranilo to plemo svoje dobro ime«. Edinost v krajši notici obvešča o praznovanju 300-letnice kobilarne v Lipici, ki jo je ustanovil nadvojvoda Karel, ker so »kraški konji od nekdaj jako sloveli« (C. kr. Dvorno kobilišče ..., 1880). Skalovič (1880a) je v Edinosti objavil daljši sestavek z naslovom »Iz Kraške bisage«, v katerem omenja tudi Valvasorjeve zapise in pravi: »Na Krasu se izreja plemenita vrsta konj, imenitni kraški konji so po vsej Evropi znani. Prav zato je c. k. konjušnica na Krasu v Lipici, kakor pravijo temu kraju v tržaškoj okolici, ne daleč od kranjske meje.« Skalovič (1880b) v drugem sestavku piše: »Konji in kobile v Lipici in Prestranku, (katerih je neki okoli 159) so bili prvotno španskega plemena pomešanega s kraškim, potem so se angleško in arabsko plemo pridevali. Služijo za jahanje in za vprego kočij najvišej vladarskoj obitelji.«

Ob 350-letnici kobilarne Lipica je Turk (1930a) zapisal, da je slovenski Kras pradomovina kraškega konja ali lipicanca. Kobile domače kraške pasme so plemenili s španskimi in arabskimi žrebci. Tako je tekom desetletij nastala lipicanska pasma.

V Kmetovalcu je Turk (1930b) poročal »O 350-letnici Lipicanca« in tam piše, da je bilo leta

1580 »brez dvoma v tej kobilarni več ali manj kobil domačega kraškega plemena in slovenske reje, vsaj se je imenoval ta rod dolgo časa »kraški konj«, ki uže za časa starih Rimljanov, posebno v dobi Rimskih cesarjev, igral veliko vlogo pri osvojitvi sveta pod starorimskim orlom«.

Nürnberg (1993) je predstavil genealogijo lipicanskega konja, kjer je nazorno predstavljena vloga kraških konj pri nastanku lipicanskega konja:

Genealogija lipicanskega konja (Nürnberg, 1993, str. 9)

Pojasnila:

Andalusier – andaluzijski konj

Araber – arabski konj

Berber – berberski konj

Iberische Pferd – iberski konj

Italianische Pferd – italijanski konj

Karstpferd – kraški konj

Lipizzaner – lipicanski konj

Neapolitaner – neapeljski konj

O kraškem konju pišejo tudi Potočnik in sod. (2011), Stopar (1962) in Cividini in sod. (2011). Kraški konj je stara slovenska pasma, ki je od 16. stoletja dalje neposredno sodelovala pri nastanku lipicanskega konja. Pasma sama pa je izumrla.

5.1.4.1. Viri

1. Bleiweis, Janez. Nauk o umni živinoreji. Ljubljana 1871, 119 strani in 18 tab. podob - (http://books.google.si/books?id=Gq0aAAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=nauk+o+umni+%C5%BEivinoreji&hl=sl&sa=X&ei=mcqUUbeoA427Pcm5gdAG&redir_esc=y - 16. 5. 2013).

2. C. kr. Dvorno kobilišče v Lipici na Krasu. 5(1880)16, Edinost (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
3. Cividini, Angela, Šalehar, Andrej, Simčič, Mojca. An attempt to determine the zootechnical characterization for some old Slovenian horse breeds. I. mednarodni simpozij o konjičkoj industriji i 3. hrvatski simpozij o lipicanskoj pasmini. Slavonski Brod, 12. prosinca 2009, str. 71–75.
4. Das K. K. Hofgestüt za Lippiza: 1580–1880. Wien: K. K. Oberstallmeisteramte, 1880, 167 strani.
5. Das k.k. Karstner Hof-Gestütte Lippizza und dessen Filiale Prästraneg. 10(1828)12, str. 45–46 in št. 13, str. 52, Illyrisches Blatt (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
6. Državno posestvo Prestranek. 2(1923)3, str. 51–52, Gospodarski list.
7. Iz Vremske doline. 10(1852)3, str. 12, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
8. Morovčkov, Prostoslav. Kraške dvorne kobilarne (Dopis s Krasa, v spomin 300-letnice v Lipici). XII(1880)103, str. 1–3, Slovenski narod (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
9. Nuernberg, Heinz. Herkunft und Zuchtgeschichte. Verbreitung der Lipizzaners. Literatur. V.: Der Lipizzaner mit einem Anhang ueber Kladruber. Die Neue Brehm-Buecherei Bd. 613. Magdeburg, Essen – 1993, str. 7–27 in str. 39–41 in str. 245–250.
10. Potočnik, Klemen, Šalehar, Andrej, Simčič Mojca, Cividini Angela. Contributions to historical facts on the origin of the Lipizzan horse. I. mednarodni simpozij o konjičkoj industriji i 3. hrvatski simpozij o lipicanskoj pasmini. Slavonski Brod, 12. prosinca 2009, str. 106–108.
11. Skalovič, M.S. Iz Kraške bisage. 1. Burja. 5(1880a)1, str. 1–3, Edinost (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
12. Skalovič, M.S. Lipica. 5(1880b)20 in št. 22, Edinost (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
13. Stopar, Marija. Kratek pregled zgodovine Lipice in rejske metode Lipicanca. Diplomsko naloga, Ljubljana 1962, 29. strani in 2 prilogi.
14. Turk, Hugon. Ob 350-letnici lipicanskega konja. 6(1930a)27, str. 214, Ilustrirani Slovenec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
15. Turk, Hugon. Ob 350-letnici Lipicanca. 47(1930b)8, str. 70–71, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
16. V spomin 300-letnega obstoja c.k. dvornega kobilstva v Lipici na Krasu. 38(1880)15, str. 121, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
17. Valvasor, Janez Vajkard. Čast in slava vojvodine Kranjske (slovenski prevod Die Ehre dess Herzogthums Crain; prevod Doris Debenjak in drugi), 4 zv. Ljubljana, Zavod dežela Kranjska, 2009 – 2013.
18. Valvasor, Janez Vajkard. Die Ehre dess Herzogthums Crain. 4 zv. Ljubljana 1689 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-NQQSKQM6> – 27. 11. 2013).
19. Vicedomski arhiv – AS, fond AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko (gradivo posredovano od mag. Janeza Rusa 6. 2. 2012).

5.1.5. Poskus zootehniške karakterizacije: posavinjski (savinjski) konj

*Zaslужni prof. dr. Andrej Šalehar, dr. Metka Žan Lotrič, doc. dr. Klemen Potočnik
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale*

Izvleček

Posavinjski konj, imenovan tudi savinjski, je bil vzgojen v Savinjski dolini. Nastal je s križanjem noriške in ardenske pasme konj. To je srednje težki konj, ki je izumrl.

Ključne besede: posavinjski konj, nastanek, srednje težki konj

Posavinje horse

Abstract

The Posavinje horse was also called Savinja horse, because it was brought up in the Savinja valley. It was developed by cross-breeding of Noric horse and Ardenes horse breeds. This medium heavy horse breed is now extinct.

Keywords: Posavinje horse, development, medium heavy horse breed

Na sedežu štajerskega konjerejskega društva v Gradcu so leta 1880 celotno deželo razdelili v pet konjerejskih okrajev in v petem so bili kraji ob Savinji in gornji Dravi, ki jih »Poročilo o petem konjerejskem okrogu Štajerskem« v nadaljevanju obrazloži: »... tukaj redijo težke vprežne konje valonskega in burgundskega plemena. Moramo priznati, da požlahtnovanje konj močno in veselo napreduje. Kmetje so se začeli vedno bolj zanimati za žrebčarske štacije, kder se nahajajo žrebci omenjenih pasem ... žrebec Aubry ... burgundec, je izvrsten... » (Poročilo ..., 1880). O reji konj na območju Savinjske doline piše tudi Slovenski gospodar (Haupt, 1881). Pasma konj sicer neposredno ne imenuje, ampak jo omeni na splošno: »... se je Savinjščanom moglo ponosno srce vesolja smejati, ko je bilo videti, da imamo tako lepe konje v naši krasni okolici ...«. Slovenski narod (Iz Žavca, 1881) pri pravilih za dirko že poimenuje pasmo konj, ko govori o »konjih plemena Savinjskega«. Enako oz. podobno poimenovanje pasme je zapisano še v Slovenskem gospodarju (B. Fl ..., 1881, Gospodarske stvari ..., 1881, Konjska dirka ..., 1882 in Konjska dirka ..., 1883), Slovencu (Konjska dirka, 1882 in Načrt za konjsko dirko, 1883), Kmetijskih in rokodelskih novicah (Načrt za konjsko dirko ..., 1882 in Iz Žavca, 1883) in Slovenskem narodu (Veliko premiranje, 1883). Slovenski gospodar (Premiranje konj ..., 1884) poroča o premiranju konj in dirki v »Žavci«, kjer uvodoma graja slabo rejo konj »kajti lepe, izvrstne konje imajo večinoma celo leto v hlevu in njih redijo, da so okrogli in debeli, kakor rejeni prašiči ali hoditi ne znajo...«. Slovenec (Domače novice ..., 1886) poroča, da bo c.kr. topništvo poskusilo savinjske konje za vprego in da je oddelek takih konj odšel iz Celja na Dunaj. Kratek opis pasme posavinjski konj je objavil Gajza (1886) v Gospodarskem glas-

niku za Štajersko. Nastanek pasme je posledica vztrajnega in dolgoletnega dela konjerejskega društva. Žrebce so uporabljali za pripuščanje v Posavinju in drugod po Štajerskem. Posavinske kobile so uporabljali v vojski pri artileriji, kjer so se dobro obnesle pri vleki topov. Na dirki v Gradcu so se leta 1885 dobro izkazali štirje posavinski žrebci. Svetuje, da bi za vzrejo žrebcev skrbele z nakupom žrebet tudi državne žrebčarne.

V Gospodarstveni prilogi k 51. številki Slovenskega gospodarja je predstavljena tedanja štajerska konjereja, ko so Štajersko razdelili v štiri plemenske okraje in en vzrejni okraj (Štajarska konjereja, 1888). Savinjska je spadala v tretji plemenski okraj, kjer so bile malo manjše živali še primerne za težko vožnjo. V članku »Konjska dirka v Žalci« avtor J. K. Savinjski (1891) sporoča, da se je na dirki pokazalo: *»... zopet, kakor že tolikokrat, pokazalo se, kaj da premorejo Savinjski konji v diru; in da so naši konji jako iskani od konjskih kupcev, celo iz inozemstva, kakor tudi to, da so taisti večjidel pri konjskih železnicah na Dunaju, v Gradcu, Budapeštu, Zagrebu, vam je v dokaz, da je to pleme čilo in čvrsto....«*. Domovina (Konjska dirka ..., 1891) piše, da se je dirkanja udeležilo *»18 konj našega domačega Savinskega plemena Da so posebno naši savinjski konji na jako dobrem glasu, kot čvrsti in brzi konji«*

O slovesu konj iz Savinjske doline priča tudi članek, ki so ga objavile Kmetijske in rokodelske novice 1897. leta (Konjereja, 1897). Poroča o prvem konjskem sejmu, ki je bil 2. avgusta 1897 v Novem mestu. Na sejmu se je zbralo več konjerejcev in menili so: *»Vsi so bili jedini in popolnoma složni, da moramo Dolenjci začeti z ono konjsko pasmijo, katera se po vsi pravici v lepi Savinski dolini tako visoko čisla, to je, da začnemo rediti lahkejši noriške konje. Pristav deželne vinarske, sadjarske in poljedelske šole na Grmu gospod Rohrman je v imenu kmetijske družbe kranjske vzel izrečene želje konjerejcev na znanje, da jih sporoči kmetijski družbi, ta pa zopet poljedelskemu ministerstvu. Povrh je gospod Perdan obljubil, da stori vse, kar je v njegovi moči, da dobimo v deželo nekaj laških noriških žrebcev-plemenjakov. Brez kobil seveda ta reja ne bo kaj prida. Treba bo, da pojdejo Dolenjci po te kobile v druge kraje, namreč v Savinsko dolino in v hribe okoli Sevnice, okoli Jurjevega kloštra in Planine.«*

Dve kobili savinjske pasme sta bili skupaj z osmimi kobilami noriške pasme predstavljeni na dunajski razstavi konj (Štajerski konji ..., 1910). Ta skupina je prekosila vse ostale razstavljene kobile iz drugih avstrijskih kronovin in ji je bila priznana najvišja nagrada, državna diploma. Opis posavinskega konja najdemo tudi v sestavku »Konj ali govedo. S posebnim ozirom na Savinsko dolino« (J. S. ML., 1912).

Časopis Jutro (Srezki kmetijski ..., 1934) je v kratki notici o seji srezkega kmetijskega odbora za konjiški srez zapisal: *»Srezki veterinar Kulterer Filip je zastopal mnenje, da je treba ostati v srezu pri konju noričancu, če ne bo tehtnih vzrokov za starega savinjskega konja.«* Jutro (Mož, ki ga Saleška ..., 1935) in Slovenski gospodar (Velenje, 1935) sta ob sedemdesetletnici Karla Adamovicha poudarila tudi njegove zasluge za rejo težkih savinjskih konj.

V opisu pasem konj je Hinterlechner (1937) opisal tudi bivšega savinjskega konja, *»... ki je nastal iz križanja noriške in ardenske pasme (Aubry). Ardenska pasma je plod belgijske in arabske krvi. Savinjski konji so bili zelo iskano blago. Uvrstil jih je med srednje težke konje ...«*.

Ob ustanovitvi konjerejske podružnice za Slovenijo v Petrovčah (Ustanovitev ..., 1939) je bila izražena misel, da bi se priključila tudi gornja Savinjska dolina, kjer so še ostali tipi savin-

jskega konja. Slovenski gospodar (Gospodarske ..., 1939) poroča o predavanju o zgodovini savinjskega konja.

Dobovišek (1963) v Celjskem tedniku obuja spomine »... po kolovozih in med brazdami so hrzali razpenjeni težki savinjski konji. Sedaj je konja, nekdanji ponos savinjskega hmeljarja, že skoraj popolnoma zamenjal stroj.«

Jurkovič (1966) v sestavku Reja hladnokrvnega konja v Sloveniji opisuje tretje rejsko področje, ki je obsegalo okraje Celje, Slovenj Gradec, Rogatec in Brežice. Tu so največ plemenili valonski, ardenski in burgundski žrebci. Težišče reje je bilo v Savinjski dolini, zato so konja s tega področja tudi imenovali »savinjski konj« (Sanntthaler Pferd).

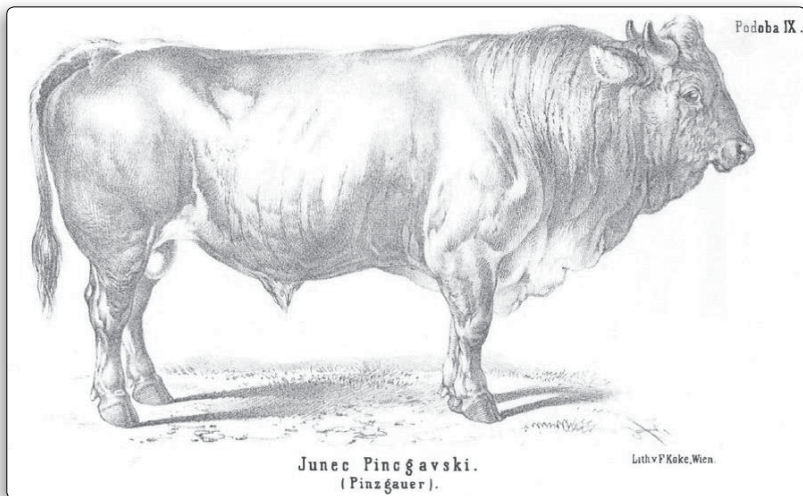
Pasmo posavinjski konj je predstavil tudi Šalehar (2009) in o njej pišejo Cividini in sod. (2011).

5.1.5.1. Viri

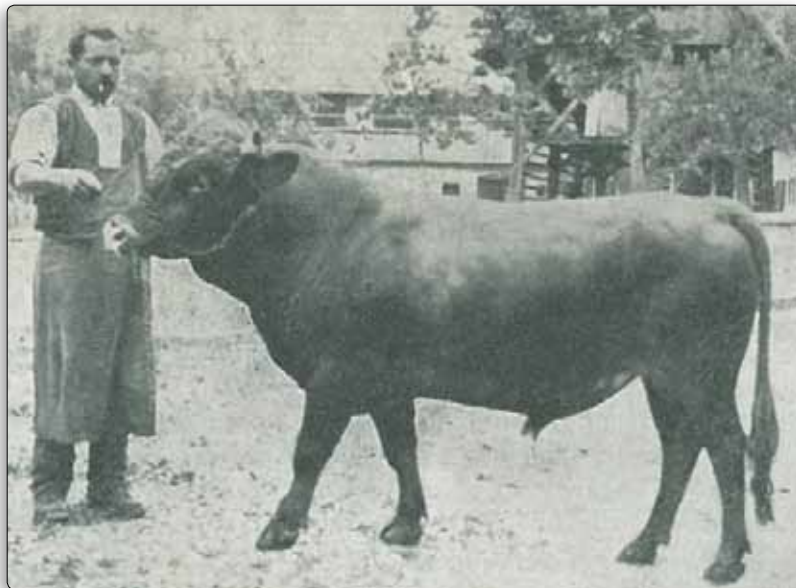
1. B. Fl. Dopisi. Od Savinje (Konjska dirka v Žavci). 15(1881)31, str. 244–245, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
2. Cividini, Angela, Šalehar, Andrej, Simčič, Mojca. An attempt to determine the zootechnical characterization for some old Slovenian horse breeds. I. mednarodni simpozij o konjičkoj industriji i 3. hrvatski simpozij o lipicanskoj pasmini. Slavonski Brod, 12. prosinca 2009, str. 71–75.
3. Dobovišek, Karlo. Na barikadah novega časa. 16(1963)47, str. 5, Celjski tednik.
4. Domače novice (C. kr. topništvo). 14(1886)237, Slovenec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
5. Gajza, Wachtler. Posavinjski konj. (1886)24, str. 302. Gospodarski glasnik za Štajersko.
6. Gospodarske stvari. Premiranje in dirka v Žavci. 15(1881)37, str. 290–291, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
7. Gospodarske zanimivosti. 73(1939)20, str. 11, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
8. Haupt, Karol. Gospodarske stvari. Konjska dirka v Savinjski dolini. 15(1881)31, str. 242–243, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
9. Hinterlechner, Hugon. Konjereja. Pasma konj. str. 711–714. V: Domače živali. [1937] II, str. 710–754.
10. Iz Žavca. 14(1881)196, Slovenski narod (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
11. Iz Žavca. 41(1883)34, str. 272, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
12. J. K. Savinjski. Konjska dirka v Žalci. XXV (1891)39, str. 314, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
13. J. S. ML. Konj ali govedo? 7(1912)6, str. 6, Narodni list (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
14. Jurkovič, Jože. Reja hladnokrvnega konja v Sloveniji. XIII. Zvezek Veterinarstvo, 1966, Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani.
15. Konjereja. 55(1897)33, str. 319–320, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
16. Konjska dirka v Žalci. I(1891)10, str. 100, Domovina (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
17. Konjska dirka v Žavci v Savinjski dolini. XVI(1882)35, str. 273–274, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).

18. Konjska dirka v Žavci. XVII(1883)34, str. 267–268, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
19. Konjska dirka. 10(1882)100, Slovenec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
20. Mož, ki ga Saleška dolina ne pozabi. XVI(1935)98, Jutro (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
21. Načrt za konjsko dirko. 11(1883)116, Slovenec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
22. Načrt za konjsko dirko. 40(1882)35, str. 274–275, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
23. Poročilo o petem konjerejskem okrogu štajerskem. 14(1880)49, str. 387, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
24. Premiranje konj in dirka v Žavci. 18(1884)37, str. 418, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
25. Srezki kmetijski odbor za konjiški srez., 15(1934)74, Jutro (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
26. Šalehar, Andrej. Posavinjski konj. 17(2009)9, str. 48, Revija o konjih.
27. Štajarska konjereja. (1888)12, str. 45–46, Gospodarstvena priloga 51. številki Slovenskega gospodarja (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
28. Štajerski konji na Dunaju. 16. novembra 1910, (1910)22, str. 176, Gospodarski glasnik za Štajersko.
29. Ustanovitev konjerejske podružnice za Slovenijo v Petrovčah. LXVII(1939), Slovenec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
30. Velenje. 69(1935)17, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
31. Veliko premiranje konj v Žavci. XVI(1883)190, Slovenski narod (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).

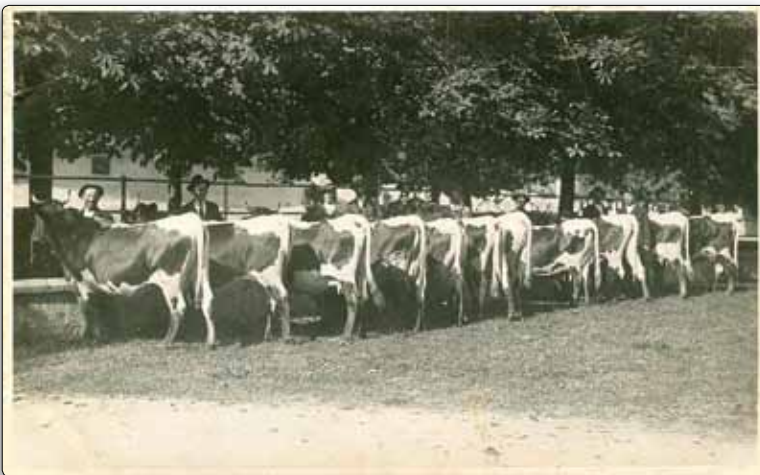
5. 2. Govedo

Bik pinzgavske pasme (Bleiweis, 1871, vir 6)

Bik bohinjske pasme (Sustič, 1926, vir 118)

Cikasto govedo

*Foto: atelje Avg. Blaznik, Škofja Loka. Kupljeno na boljšem sejmu 22. 7. 2007.
(Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar)*

5.2.1. Stare pasme goveda v Sloveniji

*Zaslužni prof. dr. Andrej Šalehar, dr. Metka Žan Lotrič, viš. pred. mag. Marko Čepon
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale*

Izvleček

Govedo v 16.–18. stoletju je bilo majhnega okvirja in po navedbah iz literature je imelo dobro mlečnost. Med seboj je bilo zelo skrižano in ni bilo poimenovano kot pasma. Govedo na Štajerskem pa je Hlubek (1846) že poimenoval po pasmah. V času prve kranjske kmetijske družbe (1767–1787) so že pospeševali govedorejo z uvozom tujih plemenskih bikov. Po letu 1807, ko je bilo v državnem proračunu določeno letno 600 goldinarjev, so s premijami nagrajevali najlepše živali. Pospeševanje govedoreje z uvozom tujih plemenjakov in plemenic se je povečalo v šestdesetih letih 19. stoletja. To je odločilno vplivalo na pasemsko sestavo goveda v naslednjih desetletjih. Prvotnega goveda, kakršno je bilo do druge polovice 19. stoletja na Kranjskem, ni več. Vsa naša goveja živina je bila že skrižana s tujo, in sicer največ s pincgavsko (belansko, kar je isto), z muricodolsko, s pomursko, s simentalско ... pasmo. V zadnjih 40. letih 19. stoletja je prišlo v deželo kakih 3000 čistopasemskih bikov in poleg njih nekaj ženskih čistopasemskih živali omenjenih pasem. Sestavku so dodana pravila za premiiranje goveda in razglasa za dražbe plemenskih bikov ter telic. Na koncu je priloženo še slikovno gradivo pasem goveda iz let 1894, 1896 in z začetka 20. stoletja.

Ključne besede: velikost prvotnih govedi, prekrizavanja, geografija, tuji plemenjaki, uvožene pasme, priloge

Old cattle breeds in Slovenia

Abstract

The old cattle in the period from the 16th to 18th century at today's territory of Slovenia was small in size and had good milk yield. At that time the cattle were heavily crossbred and had no breed names, except for the Styria region. There, Hlubek (1846) already named the breeds. During the first Carniolan Agricultural Society (1767 - 1787) cattle-breeding was improved with the import of foreign bulls. After 1807, the state budget provided 600 florins a year for the premiums, to reward the most beautiful animals. Improvement of cattle breeding with the import of foreign cattle males and females increased in the sixties of the 19th century. Such a promotion had a strong influence on cattle breeds in the forth coming decades. The original cattle breed, as it was until the second half of the previous century in Carniola region, can not be found any more. It is now extint. All Slovenian beef cattle were crossed with imported breeds, mostly with Pinzgauer resp. Bela (Mölltaler) breed, Muricodol breed, Pomurje and Simodol breed. In the last 40 years of the 19th century, 3000 pure-bred bulls and few female animals of the same breeds were imported.

Rules for cattle premiums and the announcement for the auction of breeding bulls and heifers are attached. Photos of cattle breeds in 1894, 1896 and the early 20th century are added.

Keywords: size of the original cattle, cross-breeding, geography, foreign males, imported breeds, attachments

5.2.1.1. Uvod

Na območju današnje Republike Slovenije je bila do začetka 19. stoletja reja drobnice, zlasti ovčereja, glavna živinorejska panoga (Stefančič, 1966). Govedoreja do 19. stoletja ni imela večjega pomena. Govedo so redili v manjšem obsegu ter ga uporabljali predvsem kot pomoč pri delu, namolzeno mleko pa za pokrivanje lastnih potreb. Tudi v sistemu srednjeveških dajatev je imelo govedo v primerjavi z drugimi vrstami domačih živali manjšo vlogo. Novak (1970) piše, da je bil mrtvaščinski vol (v fevdalizmu dajatev zemljiškemu gospodu od podložnikove zapuščine) izjemna in razmeroma redka dajatev in da velika živina tudi v dajatvah desetine ni bila zajeta. Avtor sklepa, da je bilo težavno odmeriti redne dajatve za veliko živino, ker mleko in maslo za občasno zbiranje dajatev nista bila primerna, siril ni vsak, celih živali pa tudi niso mogli zahtevati kot redno dajatev. Štih (1984) v svojem prispevku o tolminskem urbarju iz leta 1598 piše, da so na Tolminskem glavne dajatve od posameznih vrst domačih živali predstavljali kozlič, prašiči in kostruni, od goveda pa so dajatve zajemale le goveje meso.

V 70. letih 19. stoletja je bilo govedo pasemsko precej raznovrstno in izmed številnih križanj so prevladovala naslednja:

- križanje s t. i. belo noriško pasmo, ki je bila razširjena po Koroškem, po goriških pokrajinah in po Štajerskem in od katere je najbrž izvirala marijadvorska pasma (po mnenju prof. Povšeta je bilo to najstarejše kranjsko govedo, katero se je sčasoma prekrizalo s sivo muriško pasmo),
- križanje z belansko, pincgavsko in pongavsko pasmo,
- križanje s hrvaško in bosansko živino (Reja goveje živine, 1877).

Kmetijske družbe (kranjska, štajerska in goriška), ki so delovale na območju Slovenije, so že v prvih desetletjih po ustanovitvi (v 18. stoletju) vlagale veliko naporov in tudi sredstev za izboljšanje takratnih deželnih pasem domačih živali. V ta namen so vpeljale tako imenovano »*premovanje*« (premije, darila) za najboljšo plemensko živino. Pospeševale so načrtno rabo dobrih plemenjakov (bikov, žrebcev, ovnov, pozneje tudi merjascev), ki so jih večinoma uvažali ter pod določenimi pogoji rejcem ponudili po polovični (subvencionirani) ceni (Šalehar in Žan Lotrič, 2011). Kmetijske družbe so uvajale in utrjevale rejo uveljavljenih pasem goveda za kombinirano proizvodnjo. V obdobju 1932–1933 so ustanovili šest zvez rejcev posameznih pasem goveda, ki so vodile selekcijo in kontrolo mlečnosti krav (Ferčej, 1998). Govedo je bilo po upadu pomena drobnice ob koncu 18. stoletja naša najpomembnejša vrsta domačih živali, kar se je ohranilo vse do danes.

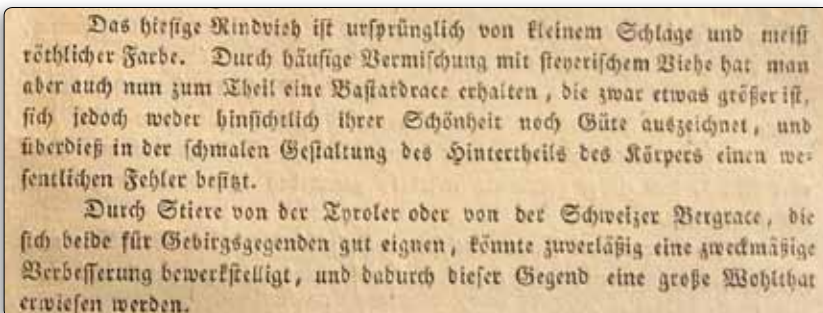
Objave Pirc (1884, 1919), Stefančič (1951, 1966), Novak (1970), Ferčej (1988, 1996 in 1998), Šalehar in Žan Lotrič (2011) ter objave v *Annalen der kaiserl ...* (1822–1849) so bile osnovne smernice za raziskavo starih pasem goveda v Sloveniji.

5.2.1.2. Prvotna slovenska goveda

Valvasor (2009, cit 1689) v svoji drugi knjigi pogosto piše o živinoreji, kot na primer na 188. strani: »*Prebivalci veliko kupčujejo z voli in drugo živino,*« in na 265. strani: »... *katerih prebivalci se bolj preživljajo z veliko živino kot drobnico ...*«.

O prvotnem govedu imamo splošne opise, ki so jih objavili: Ferčej (1996, 1998), Novak (1970), Stefančič (1966), Bleiweis (1855), Pirc (1919–1920) in drugi. Marija Terezija je z dvornim dekretom 27. januarja 1770 priporočila, da naj se goveda večjih pasem vzreja z rejo sposobnih bikov (Hornviah zu erziehen wird anempfohlen, 1786). Klavžar (1891) je opisal ljudske razmere na Tolminskem, v Brdih in na Krasu v 18. stoletju. Ob vojnem naboru na Bovškem leta 1771 so zbirali tudi podatke o tamkajšnjih razmerah in med drugim zapisali, »*da je goveda v dotičnih okrajih revne rašče in da jo treba nadomestiti z večjim plemenom in pa uvesti konje*«. Novak (1970) piše, da so po mnenju nekaterih stari Slovani privedli ob priselitvi dolgorogato, svetlo, enobarvno hunsko-slovansko stepsko govedo, drugi pa sodijo, da so to govedo prevzeli v Noriku. Iz teh je nastala srebrnobela do rjavo-rumena stara kranjska pasma. Bleiweis (1855) ugotavlja, da je bilo kranjsko govedo večinoma majhno in da se na kravo dobi okoli 600 bokalov (1 bokal = 1,415 litra; okrog 850 litrov) mleka, ki ga prodajajo tudi v mesta. Sir so delali predvsem na gorenjskih planinah, vole za vožnjo pa prodajali na Beneško in v Furlanijo. Ferčej (1998) povzema po Pircu (1920) Hlubekov opis stanja kranjskega goveda v tridesetih letih 19. stoletja: »... *krave so bile težke 250 do 400 funtov, torej 140 do 220 kg ... za potrebe prebivalcev Ljubljane je bilo premalo klavne živine iz domače dežele ... glavni razlogi za tako slabo stanje govedoreje navaja preskromne pridelke krme ... pomanjkljivo so zrejali mlado živino, ki je premalo odrasla do uporabe za delo ali za pripušanje ... večina kmetov je redila več živine kot so jo mogli zadovoljivo prerediti s pridelki krme, s slamo in z vejniki*«.

Opis govedi na Kranjskem je v sestavku, ki je bil za leto 1822 objavljen v *Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft in Laibach* (Kurze Beschreibung ..., 1830), in opisuje kmetijstvo v okrožju Ribnica na Dolenjskem. Za govedo piše, da ga kmetje radi redijo. O goveji živini je zapisano:

Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft (1830, str. 69, vir 40)

Prevod: Tukajšnje govedo je bilo prvotno majhno in večinoma rdečkaste barve. S pogostim mešanjem s štajersko živino so dobili deloma križance, ki so bili nekaj večji, niso pa se odlikovali niti po lepoti niti po kakovosti, v zadnjem delu telesa so bili ozki. Z biki tirolske in švicarske gorske pasme, ki so primerni za tukajšnje hribovje, so bila dosežena zadovoljiva in pomembna izboljšanja za ta področja.

V sestavku, ki ga je napisal Schanda (1838), so opisani znaki in barva premiranih govedi v letu 1829 v ljubljanskem, postojnskem in novomeškem okrožju – Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft (1838):

Ljubljansko okrožje		
Spol	Barva	Posebni znaki
Bik	črnosiva	bel smrček, črne noge
Telica	bela	črne proge po telesu
Telica	mlečno bela	
Bik	črnosiva	bel smrček in črne proge po hrbtu
Telica	žemljasta	
Telica	srnasta	bel smrček
Bik	rdečkasta	bel rep
Telica	črna	bel hrbet in rep
Bik	kostanjevo rjava	
Telica	rdeča	bel hrbet in rep
Postojnsko okrožje		
Bik	žemljasta	
Telica	pšenična	
Telica	bela	
Bik	rdečerjava	

Telica	temnordeča	
Telica	rjava	
Novomeško okrožje		
Telica	siva	
Telica	žemljasta	
Telica	rdeča	bele proge
Telica	rdeča	
Bik	belo siva	
Telica	črna	siv smrček
Telica	železnosiva	
Telica	pepelnatosiva	
Telica	kostanjeva	

Annalen der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft (Schanda 1838, str. 59–62, vir 110)

Podatki v preglednici odkrivajo »pisanost« premiranega goveda. Pojasnila najdemo že v predhodnih odstavkih, kjer se med vrsticami razbere mešanja (prekrižavanja) goveda. Ta so bila v tem obdobju povsem naključna. Niso pa še najdeni zapisi, ki bi pojasnili, koliko plemenjakov ter plemenic in katerih tujih pasem je bilo vpeljanih v kranjsko govedorejo v 18. in v prvi polovici 19. stoletja. Hlubek (1846) je opisal govedorejo in govejo živino na Štajerskem, kamor sta bili uvrščeni marihorsko in celjsko okrožje. Avtor dodaja, da je težko predstaviti pravo pasemsko sliko goveda zaradi številnih križanj in ker je križance pogosto težko ločiti od čistopasemskih živali. Na koncu opisa posameznih populacij (pasem) je zaključil, da bi lahko na Štajerskem ločili naslednje pasme:

1. sivo muriško govedo (die dachgraue Mürzthaler),
2. žemljasto marijadvorsko govedo (die semmelfarbige Mariahofer),
3. lisasto govedo z belo glavo in belim vratom ter lisasto govedo z belo glavo (pri Unzmarkt) (die Kampete oder Pusterwalder und die Helmete (bei Unzmarkt),
4. pinzgavsko govedo in temnorjavo grobmingersko govedo (die Pinzgauer und die dunkelbraune Gröbminger),
5. temnorjavo govedo iz Wildalpe (die schwarzbraune Race auf der Wildalpe).

Pri marijadvorski pasmi piše, da so se v nekaterih okrožjih, med njimi tudi v mariborskem, pojavljale živali, ki so bile rdečerjavo obarvane. V ravninah ob Sotli se je pojavljala goveja živina, ki je bila zelo sorodna stari pasmi »kamnito govedo (Steinvieh)«, temnorjava živina s sivimi hrbtnimi trakovi, ki so jo imeli v celjskem okrožju za najboljšo.

Scholmayr (1872) je zapisal: »Kranjska živina izhaja iz tolikih raznovrstnih nevskrižjev med sabo, da se nahajajo pri nji ... vsako vrstne različnosti barve na dlaki ... kranjska živina je kot pleme brez imena ... se sme po vseh nahajajočih se znamenjih trditi, da so pri večem delu Kranjske goveje živine v krvi še zmiraj elementi južnega, iz ogerskih prvotnih plemenov izhajajočega plemena Hrvaškega in Slavonskega ...«.

Avtor Št. (1907) se spominja stare tolminske živine, ki jo opisuje takole: *»Prejšnje čase je bilo po Tolminskem staro domače plemo, ki se je odlikovalo osobito z izvenredno obilno mlečnostjo ... se spominjam na tolminske krave, ki so jih gonili pred kakimi 25 leti kravji prekupci mimo mojega doma v Trst. Kar po cel škaf mleka so dale ... velik možak bi kravče lahko nesel, pa toliko mleka ... bile so jako mičkene ...potrpežljive pa so bile in zadovoljive tudi ...«.*

5.2.1.3. Prva izboljševanja in oplemenjevanja slovenskega goveda

O načrtih izboljševanja govedoreje na Kranjskem piše Umek (2006) v delu *»Kranjska kmetijska družba 1767–1787«*: *»Družba je pomagala pri načrtu, kako naj bi izboljšali na Kranjskem govedorejo, za kar so uvozili plemenske bike«*. Podrobnejših podatkov o uvozu bikov nismo odkrili. V nadaljevanju avtorica piše: *»Že z odlokom 11. januarja 1772 je vladarica izražala skrb za izboljšanje govedoreje. Deželno glavarstvo je sklenilo leta 1774, da se bo za izboljšanje pasme uvozilo na stroške erarja plemenske bike, ki naj bi se delili v prihodnjih treh letih, in sicer v vsako okrožje po trije ... Kmetijska družba naj bi naredila načrt, kako in koliko plemenskih bikov naj bi se razdelilo. Kmetijska družba je predlagala, da bi se za Kranjsko uvozilo 30 bikov, ki bi jih razdelile gosposke med podložnike, ki se zanje zanimajo. Podložnike bi morali podučiti o reji plemenske živine s podukom«*. Scholmayer (1880) je v obširnem članku v Laibacher Zeitung predstavil ukrepe za izboljšanje govedoreje na Kranjskem v letih od 1771 do 1877. Med drugim piše o dvornem dekretu iz leta 1807, s katerim je bilo Kranjski dodeljeno 600 goldinarjev letno za premiiiranje najlepšega goveda (17 premij po 50, 40 in 30 goldinarjev). Leta 1822 je izšlo *»Osnanilo cesarskiga kral. Ilirskiga Poglavarstva v Ljubljani«*, v katerem so *»Postave, po kterih se bodo premilostlivo dovoljene darila vsako leto delile, de bodo na Kranjskem govejo shivino bol prav redili«* (Osnanilo ..., 1822). Določene so tudi lastnosti, po ka-terih se presoja živina za dodelitev premije. V zbirki *»Annalen der kaiserl. königl. Landwirtschafts-Gesellschaft in Laibach«* (Annalen, 1830-1849), ki jih je izdajala kranjska kmetijska družba za leta 1822–1849, je več zapisov in poročil o delitvi premij za govejo živino, tudi v smislu predlogov, da bi bilo bolje uporabiti denar za nakup plemenjakov. To je bilo predlagano dunajski vladi že leta 1816, ta pa je prošnjo upoštevala šele leta 1838. Vendar se zaradi slabe reje plemenskih bikov in prepogoste rabe – pripuščanja to ni obneslo in ponovno so vpeljali premije. Leta 1844 (Osnanilo ..., 1844) so spremenili določila za premiiiranje goveda tako, da so razpotegnili dodelitev 600 goldinarjev na tri leta. V objavi *»Živinoreja na Tirolskem«* (1845) so zapisali: *»Naši bravci vedo, kako visoko obrajtana so sploh goveda tirolskega plemena.«* O tirolski pasmi goveda je tekla razprava na izrednem občnem zboru kranjske kmetijske družbe dne 5. maja 1850 (Izredni občni zbor ..., 1850). Veterinar dr. Strupi je predlagal, da bi kmetijska družba *»dobriga bika za plemo kupila, in ga v povzdigo goveje reje na družbinim dvoru na Poljanah za Ljubljano imela«*. Prisotni nadvojvoda Janez je priporočil tudi tirolsko živino. V sestavku *»Vodnik pri živinoreji«* (1851) so predstavljena *»plemena«* goveda, ki jih delijo v tri skupine: dolinske, gorate in mešane. Za gorate kraje, kjer ni obilo krme, priporočajo tirolsko pasmo: *»Tirolsko plemo je zavolj mleka obrajtano, pa nima žlahniga mesa, ima posebno debelo kožo, zato se na videz med vsemi plemenim nar hitrejši odebeli, in tudi pri slabi piči ne shujša berž.«* Članek *»Ali imamo res malo dobrih domačih krav za molžo?«* (Ali imamo ..., 1854) v treh nadaljevanjih po-

učuje, da dobra tuja živina ne bo pomagala k izboljšanju goveda, če ne bomo uredili reje, oskrbe in prehrane. Prav zaradi teh pomanjkljivosti so bile »domače« krave po krivici na »slabem glasu« in v članku je poduk, da se vzreja dobra molzna živina doma. Objava »Od stanovitnosti živinskih plemen« (Od stanovitnosti ..., 1855) je strokovno zanimiva s takratnimi osnovnimi živinorejskimi pravili: »*Pari naj bolje živino z naj bolje in enako z enako.*« V nadaljevanju je zapisano, da je pri tem potrebna stanovitnost in da so stalno potrebna pravilna »plemenjenja«, »požlahtnjevanja« s tujimi plemenjaki skozi pet generacij, ko tako korakoma prevlada »žlahtna kri.« Skušnje, povzete po Bleiweisu (Kaj je namen ..., 1855) »o prenašanju životnih lastnost staršev na mlade« učijo o »umnem plemenjenju«. Kratka novica (Novičar, 1855) sporoča, da so gnali skozi Ljubljano 29 švicarskih govedi, ki so po dvaindvajsetdnevnem potovanju prispele neposredno iz Švice. Namenjene so bile na graščino Lisičje. V sestavku »Živo priporočilo našim živinorejcem« (Živo priporočilo ..., 1855) je obvestilo o možnosti nakupa »*prava švajcarska živina za majhen denar*« pri vitezu Šornu, ki se je preselil iz Švice na Lasičje nad Lavrico.

5.2.1.4. Stare slovenske pasme goveda sredi 19. stoletja

Zalokar (1854) je razdelil govedo v dva glavna »rodova, v velikega in pa mahnega«. Novice (Pregled mnogoverstnih ..., 1856) so objavile »Pregled mnogoverstnih govejih rodov«, ki so bili razdeljeni v: dolinske ali ravninske, planinske ali hribovske in v srednje ali navadne deželske. Zanimivo je predstavljen slednji: »*Goveda tega rodu se bližajo včasih bolj dolinskim, včasih planinskim, večidel so mešanica, ki si jo naredi vsaka dežela po svojem ... ako pa gospodarji ravna jo umno, da le dobre in naj lepše domače krave plemenijo z lepimi, njim primernimi biki, pa zamorejo tudi iz domačega blaga dobro živino napraviti ... si zamorejo izrediti tako rekoč svoj posebni rod ... dobre mlekarce so tudi tiroljske krave, in ker so bolj majhne in zadovoljne s slabo klajo, jih imajo v goratih krajih posebno radi ...*«.

Povsem enak zapis o govejih »rodovih« je v knjigi »Nauk od reje domače živine« (Bleiweis, 1858) in je nekoliko razširjen s podrobnejšim opisom »rodov« v knjigi »Nauk o umni živinoreji« (Bleiweis, 1871), kar povzema tudi Osterc (2008). Novice (Imenik tistih ..., 1857) poročajo, da je bila na dunajski razstavi podeljena srebrna mala svetinja tudi za govedo »kranjskega gorenskega rodu«. Slovenski gospodar (Š...e, 1868) piše o potrebi po požlahnitvi domače živine in kot primer navaja, kako koristen je bil nakup lepih krav in bika »imenitnega koroškega rodu«.

Scholmayr (1872, 1873) je raziskoval »Goveja plemena na Kranjskem« in ugotovil, da kranjska živina izhaja iz številnih raznovrstnih, v glavnem nenačrtnih križanj in da je kot pleme (pasma) brez imena. V zadregi, kako bi določil pasmo posameznega goveda, je našel in opisal ljudska poimenovanja (skupaj 21 poimenovanj) in jih razdelil po barvi.

5.2.1.5. Izboljševanja in oplemenjevanja slovenskega goveda v drugi polovici 19. stoletja

Stefančič (1966) povzema po Povšetu (1908), da je kranjska kmetijska družba v letih 1860–1869 prejela od dunajske vlade podporo za nakup 226 bikov in 349 telic. V istem obdobju so premiiirali 41 bikov, 30 krav in 17 telic. Pasma goveda, ki jih je preko državnih subvencij razširjala kranjska kmetijska družba, so bile pincgavsko in belansko govedo za gorate predele ter muricidolsko in marijadvorsko govedo za ravninska območja. Podobno sta pospeševali govedorejo kmetijski družbi v Gorici in na Štajerskem. Na Tolminsko so dodeljevali plemenske živali belanske pasme (lažji tip pincgavca), na Kras najprej marijadvorske plemenjake in pozneje govedo iz Švice (Unterwalden), za Istro bike sivo romanske pasme, za slovenski del Štajerske pa bike muricodolske in marijadvorske pasme. Pušnik (2002) je v diplomski nalogi z naslovom »Pospeševanje govedoreje v drugi polovici 19. stoletja na Slovenskem« opisal naslednje pasme goveda in tedanje rejske ukrepe:

- svetlo noriško govedo kot prvotno govedo v krajih, ki so jih naselili Slovenci,
- koroško plavo, slovensko belo govedo,
- bohinjsko in rdeče cikasto govedo na Gorenjskem,
- cikasto govedo na Tolminskem,
- uvajanje muricidolskega goveda na Dolenjsko in Notranjsko,
- pomursko in sivopšenično govedo na Dolenjskem, Kozjanskem in Celjskem,
- uvajanje rjave pasme na Kras in na Dolenjsko,
- uvajanje reje simentalске pasme v okolico Ljubljane in v Prekmurje,
- pincgavska pasma na Dravskem polju in v Prlekiji,
- južnoštajersko govedo.

Na velikem zboru (Veliki zbor ..., 1868) kranjske kmetijske družbe, ki je bil 24. novembra 1868 v Ljubljani, je odbornik g. Seunig poročal, da je kmetijsko ministrstvo družbi odobrilo za premije goveje živine 2200 goldinarjev in za nakup dobrih bikov 1500 goldinarjev, ki naj bi bili »iz rodu *Mürške in Möllsko doline in pa Mariahoferskega*«. Nekateri prisotni člani so predlagali, da bi namesto marijadvorskih bikov kupili pincgavske, in zbor je sklenil, da se kupi tudi te. Schollmajer (1868) je kot odgovor na slaba mnenja o marijadvorski pasmi to opisal in predstavil njene lastnosti v posebnem sestavku. O marijadvorski pasmi je pisal tudi Slovenski gospodar (O živinoreji ..., 1873), Novice (Pincgavska goveda ..., 1869) pa so opisale pincgavsko govedo. Pernišek (1874) je zapisal, da je bilo za srednje hribe na Slovenskem najboljše govedo »*muriškega rodu*« in za doline govedo »*labodniškega rodu*«.

Glavni odbor kranjske kmetijske družbe je dne 30. januarja 1869 izdal razglas, kako se bodo državne premije za zboljšanje goveje živine na Kranjskem delile (Razglas ..., 1869a). V prvem členu je določeno, za katero lepo govejo živino so namenjene premije. To so bila »plemena«: muricodolsko, belansko, marijadvorsko in pincgavsko. V nadaljevanju piše: »*Če ne bi bilo lepe živine čistih teh plemen, se smejo premije dajati tudi taki, ktera se je iz dveh teh plemen ali pa iz domačega kranjskega in iz enega teh plemen zaredila. Naposled pa se smejo premije deliti tudi*

posebno lepim in dobrim domačim govedom.« V nadaljnjih členih so določeni kraji, kjer so se premije delile, višina premij, postopki ocenjevanja, zahtevane zootehniške karakteristike živine ... V isti številki Oglasnika (Razglas ..., 1869b) so zapisani pogoji, pod katerimi so dajali bika, ki so bili kupljeni iz državnega proračuna, za izboljšanje »domače« živine:

1. bik ostane še dve leti v lasti kmetijske družbe,
2. prejemnik mora bika rediti in oskrbovati na svoje stroške,
3. bika mora pripuščati na vse prignane krave brez plačila,
4. na dan ga lahko spušča samo enkrat,
5. rejec bika ima pravico, da odkloni pripuščanje na krave, ki po njegovi oceni niso primerne za pleme ali pa niso primerne za tega bika,
6. rejec bika mora zapisovati, na katero kravo in kdaj je spuščal bika. Ta zapisnik mora dati konec leta potrditi in podpisati županu ter potem izročiti glavnemu odboru kmetijske družbe,
7. gospodarju krave mora ob pripustu izdati potrdilo in ob tem zaračunati 10 krajcarjev,
8. odbor kmetijske podružnice občasno pregleda bika in če niso izpolnjeni vsi predpisani pogoji, mu lahko bika tudi odvzame,
9. po dveh letih postane bik last rejca.

V Oglasniku (Razglas ..., 1869c) so objavili razpored krajev in tudi čas delitve državnih premij. Na občnem zboru (Veliki zbor ..., 1869) so poročali o državnih podporah za leto 1868 in med drugim »za povzdigo reje goveje živine«: *»Kar se tiče premij bila je ta delitev letos meseca maja na 5 krajih: v Ljubljani, v notranjski Bistrici, v Idriji, v Kostanjevici in Žužemberku ... na vsaki štaciji so dobili premije 3 biki, 2 kravi, 3 telice, prejelo je tedaj v vsem premijo: 15 bikov ... 3 čistega muricodolskega, 2 čistega pincgavskega, 1 belanskega ... ostalih so bili mešane muricodolske in domače krvi ...«*

Predstavljen je primer zaveznega pisma, s katerim se je rejec iz Bohinjske Bistrice zavezal, da bo bika belanske pasme redil dve leti za pleme.

Zavezno pismo

J Kmetovcem se poudarjati
 živinoreji Simon Dujun in družba
 zavežem, da soim belanske
 goveja, na katerega nastoj
 pri y. Zavežen v Ljubljani
 mi je slavnost. K. Kmetijska
 družba 40 let
 in devetdeset vabim se poud.
 dela, dva leti na jeli
 me pravilno vedeti.

Boh. Bistrica 21. decembra 1879.
Simon Dujun

Zavezno pismo za rejo belanskega bika v Bohinjski Bistrici (Zavezno pismo ..., 1879, vir 140)

V Novicah in od leta 1884 tudi v Kmetovalcu so bili po letu 1869 vsako leto objavljeni razglasi o delitvi premij za govedo in o razdeljevanju, dražbah oz. nakupih tujih plemenjakov in plemenic. V obeh publikacijah in v Naznanilih so objavili vsakoletna poročila o zborih kmetijske družbe, kjer so opisali državne subvencije za izboljšanja goveje živine. Pernišek (1871) je v Gospodarskem listu pisal o živinoreji in poudaril pomen oplemenjevanja »domače« živine s pravilno izbrano tujo pasmo. Podrobneje je predstavil dve pasmi: »muriško in marijedvorsko plemo«. Novice (Pregled zneskov ..., 1875) so poročale, da je bilo od leta 1869 do vključno leta 1875 za »zboljšanje domačega govejega plemena« na Kranjsko vpeljanih 138 plemenjakov in 193 plemenic muriške pasme, 84 plemenjakov in 156 plemenic pincgavske in belanske pasme ter 4 plemenjaki marijedvorske pasme. Skupaj je bilo vpeljanih 226 plemenjakov in 349 plemenic. Hitz (1875) je pisal, da se pogosto sliši o prizadevanjih kmetijskih društev in drugih zavodov, da za

izboljšanje »domače« pasme goveda kupujejo pasme po tujih deželah, jih potem redijo naprej ali pa z njimi pripuščajo »domačo« pasmo. Avtor jim očita, da nič prej ne poizvedo ali se prepričajo o vrednosti »domačega plemena«, ampak ga tako rekoč takoj obsodijo in segajo po tujem. Nadalje piše, da če že priznavamo, da so z uvažanjem boljših pasem in njihovim oplemenjevanjem domačega goveda dosegli lepe uspehe, smemo z enako pravico trditi, da smo mnogo storili in dosegli, morda celo več, z rejo »domače« živine, če smo v ta namen odbirali boljše plemenske živali, jih pravilno krmili in oskrbovali. Poudarja, da molzna krava pri skromnem krmljenju ne more dajati veliko mleka. O izboljševanju govedoreje v Goriško-Gradiščanski po letu 1868 poroča Samouprava (Izboljšanje ..., 1911) in pri tem navaja: »Leta 1869 je društvo sklenilo nakupiti plemenjake križane pasme, benečanske vrste za nižino in tirolske pasme za gorati kraj ... leta 1872 ... določiti za vsak okoliš – nižino, srednjo pokrajino in gorati kraj – posebno pasmo goveda ... istega leta se je prvič uvedla v nižini tirolska pasma, marijinodvorska pasma v srednjem okolišu in švicarska pasma v goratem kraju dežele ... to čudno romanje pasem v našo deželo ... se je ustavilo leta 1900.« Povše (1875) je objavil v Novicah obsežno razpravo o stanju govedoreje na Gorenjskem. Po ogledu številnih govejih čred je zaključil, da je državno subvencioniranje nakupa plemenskih živali različnih pasem uspešno pripomoglo h kakovosti goveda na Gorenjskem. Podobno kot Scholmayr (1872) je tudi on ugotovil številna mešanja in prekrižavanja. Pisal je tudi o bohinjski živini, kjer je podal mnenje, da mora za uspešno pašo na planinah ohraniti sedanje telesne značilnosti. Avtor z inicialkama F. P. (1876, verjetno Franc Povše) je objavil članek »Ali so Muricodolske krave dobre mlekarice?«, kjer je povzel podatke o »muridolski, marijadvorski in cikasti hribski pasmi«. Največ mleka na enoto telesne mase so dale muricodolske krave. Povše (1876) v članku »Kaj posebno pomanjkuje naši govedoreji« poudarja pomen čistopasemskih pasem. Goriško je razdelil na štiri področja in za vsako predlagal primerno pasmo govedi. Kristan (1876) je v goriškem Kmetovalcu objavil v nadaljevanjih sestavek »Živinoreja«, kjer je opisal tudi nekaj govejih pasem. V skupini planinskih pasem je predstavil bernsko, pincgavsko in belansko pasmo. Zanimivo je Poročilo o porabi državnih podpor, dodeljenih c. k. kmetijski družbi v Gorici od leta 1869 do konca leta 1875, ki ga je objavil Gospodarski list (Poročilo o porabi ..., 1876). Podpore za živinorejo so prvič dobili v letu 1868 in v prvih treh letih je dobilo društvo 3000 goldinarjev, ki so jih uporabili za premije za najboljše živinorejce. Leta 1871 so sklenili, da bodo sredstva za izboljšanje domače govedoreje uporabili za nakup plemenjakov, in sicer za Furlanijo reggiansko pleme, za Kras marijadvorsko pleme in za hribovite tolminske kraje belansko-pincgavsko pleme. Leta 1871 so kupili dvanajst bikcev (*marijadvorski in muriški junci*), ki so jih prodali v Gorici po polovični ceni. Leta 1873 so kupili štiri živali pincgavske in tri marijadvorske pasme, ki so jih podelili kmetijski šoli.

Novice (Kako gospod T. Hitz ..., 1878) so povzele Hitzov opis o bohinjski in tolminski živinoreji, kjer je pri opisovanju bohinjske živine in njenega križanja z belanskimi biki zapisal, da čistega bohinjskega rodu ni več. Novice (Razglas našim ..., 1879 in Na hvalo ..., 1880) so opisale nastanek belanskega goveda (parjenje domače živine iz Belanske doline s pincgavci), njegovo morfologijo in proizvodne sposobnosti. Povše (1881) je v članku »Katera goveja plemena so najprimerniša za slovenske pokrajine?« opozoril, da je treba pri izbiri tuje pasme vedeti za namen uporabe (vprežna, mlečna ali pitovna živina). V nadaljevanju je opisal posamezne tuje pasme in dodal spodbudo,

da se ne sme »zametavati domačega blaga, vsaj tudi doma se tu in tam marsikaj dobrega nahaja«. Posamezni okraji so dobili različno število plemenjakov in Povše (1886) je v zvezi s tem zapisal: »Res je, da so okraji, ki so le malo plemenjakov dobili, sami krivi, vendar mora modro postopanje vedno jemati v poštev poleg revščine tudi maloskrbnost, indolenco ljudstva, katero se skuša prav z darili odpraviti. Upajmo, da bo naša kmetijska družba se tudi na te zanemarjene okraje ozrla in poskusila tudi ondot živinorejce k boljšemu dovesti.« Iz tega sestavka so podatke za Dolenjsko povzele Dolenjske novice (O stanji ..., 1887). V isti publikaciji je med vestmi (Domače vesti, Da se govedoreja ..., 1887) sporočilo, da je kupilo »vodstvo deželne vinarske, sadjarske in poljedelske šole na Grmu te dni bika, čistega švickega plemena ...«. Dolenjske Novice (Kako je z živinorejo ..., 1887) so pisale o stanju živinoreje v krškem okraju: »Goveda v tem okraju so po večini še „hrvaške buše“, nekaj pa je že goveje živine muriškega plemena.« Že naslednje leto (Stanje živinoreje ..., 1888) pa za govedorejo za isti okraj poročajo: »Govedoreja kaže največ muriško pleme, pa še tudi veliko hrvaških buš; bikov je bilo 24 muriškega plemena, 19 domačega; malo drugih.« Dolenjske novice (Povzdiga govedoreje ..., 1891) so objavile članek neznanega avtorja, ki je bil kritičen do uvajanja muricodolske pasme na Dolenjsko in se zavzel za oplemenjevanje in nakup »sivih švicarskih bikov«.

Tudi drugi kmetijski družbi, ki sta delovali na območju sedanje Slovenije – štajerska in goriška, sta pospeševali žlahtnenje in izboljševanje govedoreje. Slovenski gospodar (Gospodarske stvari, Biki marijahoferskega ..., 1875) je poročal o prodaji bikov marijadvorske pasme v Mariboru 25. septembra po 30 odstotkov nižji ceni. Pri tem so na kratko opisani razvoj, morfologija in gospodarske lastnosti pasme. »Goveda švickega plemena« je opisal Rohrmann (1887) in »Govedo unterwaldskega plemena« Kramer (1887), ki je menil, da je ta pasma, ki je doma v Švici, zelo primerna za večji del Primorske (Kras, del Notranjske, okolico Trsta, zgornji del Istre). Kramer (1885, 1886) je pisal o živinoreji na Goriškem. Domače govedo je opisal kot zelo pomešano, ki pa ga je lahko razločevati v naslednje domače rodove: furlanskega, kraškega, tolminskega, bovškega, kanalskega in mešano živino goriške okolice in Vipavske doline. Vse rodove je v nadaljevanju tudi opisal, predstavil njihove lastnosti in oplemenjevanje s tujimi pasmami. Rubbia (1888) je predstavil tri pasme goveda: belansko, marijadvorsko in unterwaldensko. Gospodarski list (Kaka goveja pasma ..., 1890) je objavil mnenje društva v Kanalski dolini, s katerim sporoča, da se rejci niso mogli sprijazniti z izboljševanjem »domače« živine z »belanskim plemenom« in da so želeli dobiti muricodolsko ali pa »domače štajersko pleme«. Gospodarski list (Živinoreja ..., 1896) je poročal, da je državni mlekarški nadzornik pregledoval mlekarnice in poizvedoval o živinoreji na Tolminskem. O živini je menil, da je jasno videti, kako se zaradi uvajanja belanskih plemenjakov zboljšuje »domače« govedo ter približuje »čisti« belanski pasmi. Tudi v članku »Goved belanske pasme« (Goved ..., 1897), kjer je pasma podrobno opisana, poročajo, da se je »domača« živina v zadnjih dvajsetih letih, odkar kmetijska družba v gorate kraje uvaja plemenjake belanske pasme, močno izboljšala.

Kranjska kmetijska družba je po dvajsetletnem delu na izboljševanju domače goveje živine (Kakšno goveje pleme ..., 1892) preko svoje strokovne revije Kmetovalec s posebno anketno dopisnico zaprosila dolenjske in notranjske gospodarje, da so ji sporočili svoje zadovoljstvo z muricodolskim govedom. Kmetovalec (Pincgavska ..., 1894) je dobro opisal in slikovno predstavil pincgavsko in belansko pasmo. O našetih ukrepih na področju govedoreje na Kranjskem so zapisali v Poročilih dunajskega kmetijskega ministrstva (Zur Hebung ..., 1875, Rindviehzucht ...,

V sestavku »Živinoreja, lov in ribarstvo« je Orožen (1901) zapisal, da »kranjska goved ni enotnega plemena. Prvotno pleme je bilo prej mešanica bele, rumene in rdeče pasme, a se je pozneje požlahnilo. V gorenjsko planinsko pokrajino je postavila c. kr. kmetijska družba bika gorenjebelskega, po ostalem Kranjskem pa muriškega plemena«.

Povše (1893, 1894) je napisal peto knjigo zbirke: Die oesterreichische Rinder-Rassen, ki jo je izdajalo dunajsko ministrstvo za kmetijstvo. V dveh zvezkih je opisal govedorejo in goveje pasme na Kranjskem in Goriškem ter v Istri in Trstu. V prvem zvezku je predstavil govejo živino na Kranjskem. V poglavju o tipih goveda (Die Rindertypen) je zapisal, da ni bilo ne okrožja in ne doline, kjer bi imeli posebno enotno pasmo. V Alpah na Gorenjskem so na mejnih območjih s Koroško redili rdečkasto govedo, ki so ga že desetletja oplemenjevali z belanskim govedom. Razširjenost populacij (pasem) goveda je Povše (1893) za Kranjsko upodobil in upodobitev je povzeta po disertaciji Žan Lotričeve (2012).

Povše (1893) je določil (kakor prikazuje gornja slika), da na Kranjskem redijo naslednje populacije goveda:

- rdeče pisano gorenjsko govedo (belansko govedo),
- rumeno-sivo kranjsko deželno pasmo,

- svetlo obarvane lokalne oblike goveda,
- muricidolsko govedo (pomursko govedo),
- bušo, bosansko-hrvaško deželno govedo,
- križano ali prekrižano govedo.

Razširjenost populacij (pasem) goveda je Povše (1894) upodobil tudi za Goriško in Gradiško in upodobitev je povzeta po disertaciji Žan Lotrič (2012).

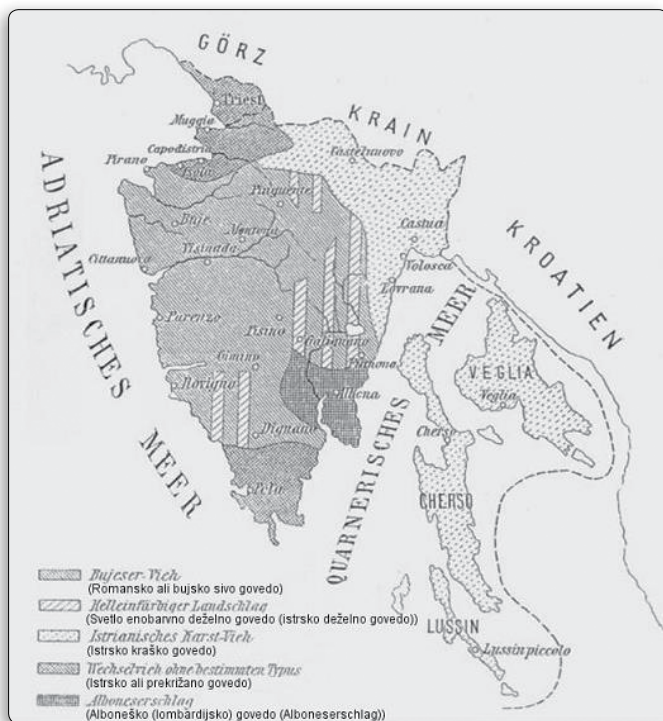
Geografija populacij (pasem) goveda na Goriškem in Gradiškem (Povše, 1894, povzeto po Žan Lotrič, 2012, vir 144)

Povše (1894) je določil (kakor prikazuje gornja slika), da na Goriškem in Gradiščanskem redijo naslednje populacije (pasme) goveda:

- belansko govedo,
- belo noriško govedo,
- furlansko govedo,
- friburško govedo,
- unterwaldsko (križano ali prekrižano) govedo.

Povše (1894) je pisal še o bovškem (das Flitscher Vieh), tolminskem (das Tolmeiner Vieh) in kraškem govedu (das Karstvieh). Žan Lotrič (2012) posebej opozarja, da je bila na območju Bovca, Tolmina ter deloma tudi na območju Kanala in Cerknega razširjena belanska pasma goveda (Möllthaler Race) in belo noriško govedo.

Razširjenost populacij (pasem) goveda je Povše (1894) upodobil tudi za Istro in okolico Trsta.

Geografija populacij (pasem) goveda v Istri in okolici Trsta (Povše, 1894, vir 80)

Povše (1894) je določil (kakor prikazuje gornja slika), da v Istri redijo naslednje populacije (pasme) goveda:

- romansko ali bujsko sivo govedo,
- svetlo enobarvno deželno govedo (istrsko deželno govedo),
- istrsko kraško govedo,
- alboneško (lombardijsko) govedo (Alboneserschlag),
- križano ali prekižano govedo.

V okolici Trsta so redili govedo za prirejo mleka.

5.2.1.7. Pasma slovenskega goveda na začetku in v prvi polovici 20. stoletja

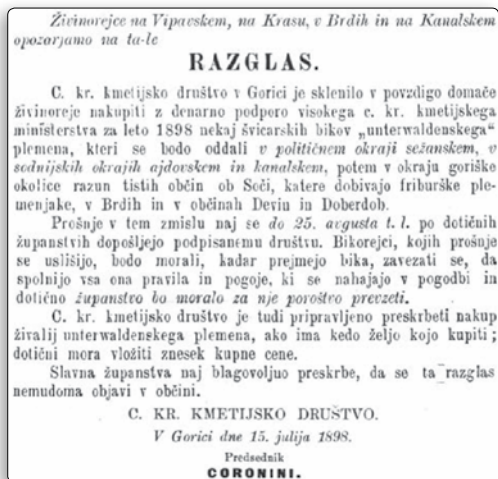
Dular (1895) je goveje pasme razvrstil v pet skupin: stepno govedo, dolinska ali nižavska goveda, šorthornsko govedo, planinska ali hribovska goveja živina in pokrajinsko ali deželsko govedo. Za zadnjo skupino piše, da so deželska goveda nekaka mešanica. V slovenskih deželah spada k pokrajinski živini nekaj goved po Dolenjskem, Notranjskem, na Krasu in po Goriškem. Kranjska kmetijska družba je v Kmetovalcu (Razglas o oddaji ..., 1895) objavila razglas o prodaji simentalških bikov.

Kmetovalec (1895, str. 48, vir 96)

Kmetovalec je objavil serijo člankov, kjer so opisane in slikovno predstavljen (priloge) goveje pasme: *Muricodolsko plemo* (Muricodolsko ..., 1896), *Pincgavsko plemo* (Pincgavsko ..., 1896), *Marijinodvorsk plemo* (Marijadvorsko ..., 1896), *Gornjeindolsko plemo* (Gornjeindolsko ..., 1896), *Belansko plemo* (Belansko ..., 1896) in *Motavunska pasma* (Motavunska ..., 1896).

Gospodarski list (Razglas ..., 1898) objavlja naslednji razglas:

Gospodarski list (1898, str. 97, vir 97)

Kakor preberemo v Gospodarskem listu (Goved iz ..., 1899), je odbor društva sklenil, da bo zamenjal unterwaldsko pasmo s plemenskim govedom iz Zgornje innske doline.

Novice (Nekaj o ..., 1898) so objavile pregleden članek s predstavitvijo govejih pasem (muri-codolska, marijinodvorska, pincgavska, belanska, holandska, furlanski rod, istrski rod), ki bi bile primerne za izboljšanje naše domače goveje živine. Rohrman (1902) piše o gornjeinodolskem govedu na Dolenjskem. Pirc (1904) spodbuja k reji simentalkega goveda. Dolenjske novice (Kake vrednosti ..., 1905) so podrobno predstavile simentalno pasmo in svetujejo, da se to pasmo uporabi za izboljšanje dolenjske govedoreje. Primorski gospodar (Št. Naša živinoreja, 1905) toži nad slabo živinorejo in išče vzroke tudi v goriški kmetijski družbi, ki je vpeljavala enkrat eno in potem drugo pasmo – najprej belansko, nato rjavo švicarsko in potem gornjeindolsko. Samouprava (Razstava ..., 1906) poroča o razstavi goveje živine, ki je bila belanske, simental-ske in sivorjave pasme. Neznani avtor Št. (1907) je ocenil vpliv vpeljevanja belanske pasme na Tolminsko in piše, da je kmalu postala vsa tolminska živina cikasta. Rohrman (1909) sicer piše o prvih ugodnih izkušnjah s simentalno pasmo na Dolenjskem, a je pri vpeljevanju te pasme previden, ker ta »živina preveč porabi« in da je »pri nas živina siva ali pa pšenične barve. Naj se zaradi tega ne meša s pisano živino, ampak naj se požlahtnuje z enakobarvno ..., da začnemo vsi od kraja z enakimi plemenjaki vplivati na povzdigo domače živinorejce.« Dolenjske novice (R. Katero ..., 1909) pišejo, da je »naša dolenjska goved vsa pomešana.« Klavžar (1909a, 1909b)) se je odzval na mnenje nekaterih živinorejcev, da bi namesto uvajanja belanskega goveda, kar traja že 40 let, redili tolminsko govedo. Ugotavlja, da je to popoln nesmisel, ker tolminskega goveda sploh ni več. Slovenski dom (Uvoz ..., 1909) poroča o uvozu hrvaških buš:

Uvoz hrvaških buš je zadnji čas zelo poskočil. Vsak dan jih ženo cele črede čez Ljubljano na Gorenjsko, ker jih polagoma drugo za drugo prodajo doma in na sejnih. »Slovenec« pravi, da se buše ob primerni klaji lepo popravijo in odebele itd. Ne pove pa ljudem, da proti naši živinoreji velikanska nevarnost, če bodo preplavljali naše kraje s tako živino. Na Spodnjem Štajerskem je hrvaška buša strašno uničila domače pleme.

Slovenski dom (1909, str. 9, vir 130)

Pirc (1909) v knjigi Poglavlje o govedoreji na Kranjskem poroča:

Prvotne govedi, kakršna je bila do druge polovice prejšnjega stoletja na Kranjskem, ni več. Težko bi bilo kje zaslediti kak ostanek brez primesi tuje krvi. Vsa naša goveja živina je že prekržana s tujo, in sicer največ s pincgavsko (belansko, kar je pa isto), z muricodolsko, s pomursko, s simodolsko in deloma z rjavo šviško (algajsko in montafonsko) ter celo s holandsko pasmo. V zadnjih 40 letih je prišlo v deželo kakih 3000 čistokrvnih bikov in poleg njih nekaj ženskih čistokrvnih živali omenjenih pasem. Ponekod v deželi so vsled tega nastale vsaj po barvi in deloma tudi po lastnostih goveje črede, ki se smejo imenovati skoraj polnokrvne. Neovrženo je pa dejstvo, da se je kranjska goveja živina v zadnjih 50 letih popolnoma prelevila; večja in boljša v svojih lastnostih je mimo prvotne povprečno gotovo za 100 % več vredna, in vso zaslugo na tem ima edino le c. kr. kmetijska družba kranjska.

Pirc (1909, str. 12, vir 68)

V nadaljevanju Pirc (S kterimi tujimi ..., 1909ab) kritično presoja in svetuje/odsvetuje rabo posameznih tujih pasem: pincgavske, simodolske (lisaste), pomurske in rjave »šviške« pasme.

Legvart (1910) je opisal enajst tujih govejih pasem in na koncu je dodal posebno poglavje »Deželna živina«, kjer je piše:

K deželni živini prištevamo vse ona goveda, ki se vede tam, kjer se kmetovalci malo brigajo za živinorejo in katera ne spadajo k nobeni pasmi, ampak so le mešanica različnih plemen. Tudi med deželno živino dobimo sicer tudi lepo vzrejene živali, ki dajejo pravej teleci, ali pa so dobre za vprego in meso. Vobče pa nam te živali ne nudijo onega užitka kakor plemenske. Edino to dobro lastnost ima deželna živina, da je utrjena, zato jo je pa mogoče izboljšati s primernim dobrih plemenom.

Legvart (1910, str. 80, vir 41)

Samouprava (Pospeševanje govedoreje ..., 1912) poroča o nakupu 38 bikov rjave švicarske pasme, ki so jih živinorejcem prodajali s popustom tretjine cene. V članku Pospeševanje živinoreje

(Pospeševanje ..., 1913) ugotavljajo, da je uvedba švicarskih bikov močno dvignila živinorejo. Cvenkelj (1914) piše, da je bohinjska živinoreja napravila napako, ko so začeli domačo prastaro pasmo križati s pincgavsko pasmo. Na ta način je domača pasma že skoraj popolnoma izginila, čeprav je za krajevne in podnebne razmere edino pripravna domača pasma, ki se je v davnih časih razvila prav pod vplivom teh posebnih razmer iz pasme, ki so jo uvedli v Bohinj. Imela je nenavadno veliko mleka, bila je zelo prilagodljiva in silno skromna glede krme. Kmetovalec (Posvetovanje ..., 1920) poroča o posvetovanju o pospeševanju živinoreje v Sloveniji. Med sprejetimi sklepi je pomemben dogovor, ki pomeni veliko spremembo v dose-
danji politiki izboljševanja živinoreje v Sloveniji:

1. Potrebni plemenjaki (biki, merjasci, ovni) naj se nakupujejo načelno v deželi sami od najboljših živinorejcev, ki redijo res dobičkonosno živino. Živinorejsko nadzorništvo naj v sporazumu s kmetijsko družbo, s pomočjo svojih instruktorjev in sodelovanjem žvinozdravnikov skuša organizirati posredovanje pri nabavi plemenjakov. Da bomo lažje dobili dobrih domačih plemenjakov, se bodo začela ustanavljati „rejska središča“. Naslov „rejsko središče“ dobivajo pod gotovimi pogoji dobri živinorejci, katerih črede so zenačene in se odlikujejo po gospodarski lepoti (dobra mlečnost, ravnost itd.). Te črede se bo skušalo spopolniti s priskrbo dobrih krav iz okolice in se jim bo dodajalo najboljših bikov. Rejska središča se pa morajo zavezati, da bodo odrejale vse sposobne bičke in jih ponudila državi za pospeševalno akcijo v nakup in da bodo odvisne telice prodajale le v oni plemenski okoliš, kateremu pripada središče.

Kmetovalec (1920, str. 85, vir 76)

Določili so, da imamo v Sloveniji štiri glavne pasme goveda: belo marijadvorsko, pšenično oziroma sivkasto pomursko-muriško, rdeče cikasto pincgavsko in rumeno cikasto (lisasto) simodolsko pasmo.

Kmetovalec (N ..., 1923) piše v sestavku »Gorenjska in pincgavska goved«: »*Gorenska goved je danes tako čiste krvi, da bi bilo kvarno in pogrešno, ako bi ji hoteli primešavati simodolske krvi, ker bi jo s tem v njeni plemenski vrednosti znižali.*«

Rustja (1924) piše, da sta v Vipavski dolini v reji poleg križank dve pasmi: v bivšem ajdovskem sodnem okraju prevladuje sivorjava švicarska pasma, v bivšem vipavskem sodnem okraju pa prevladuje simentalška pasma. Za enotno pasmo se živinorejci niso uspeli zediniti. Gospodarski list (Goveje pasme ..., 1925) poroča, da bodo na njihovem ozemlju (na Goriškem, na Notranjskem, na Krasu in v Istri) tri pasme:

- belanska pasma v goratem območju,
- sivorjava švicarska pasma na Krasu, v Brdih, Kanalski dolini, na Goriškem, v Istri,
- simentalško govedo v Vipavski dolini.

Podgornik (1925) je opisal štiri za naše kraje pomembne goveje pasme: švicarsko sivorjavo, simentalško, pincgavsko in belansko. Kmetovalec (R. Uspehi ..., 1925) opisuje različne uspehe z montafonsko pasmo (slika v prilogi), ki so jo pričeli uvajati že pred prvo svetovno vojno. V katalogu k živinorejski razstavi na V. ljubljanskem velesejmu dne 6. septembra 1925 (Živinorejska ..., 1925) so zapisane naslednje pasme: lisasta živina (pincgavska in simentalška pasma) in enobarvna živina (montafonska pasma). Zanimiv je dodatek na koncu kataloga, ki kaže stanje takratnega rejškega dela:

O p o m b a : Za navedbe o pasmi in drugih podatkih so odgovorni prijavniki sami. Med pasmami so čistokrvne in mešanokrvne živali.

Živinorejska razstava (1925, str. 18, vir 147)

Černe (1928) je v poglavju »Goveja živina v Sloveniji« predstavil pasme, ki so jih redili v Sloveniji: pincgavsko in belansko živino, enobarvno sivo živino, simentalško (lisasto) pasmo in marijadvorsko živino.

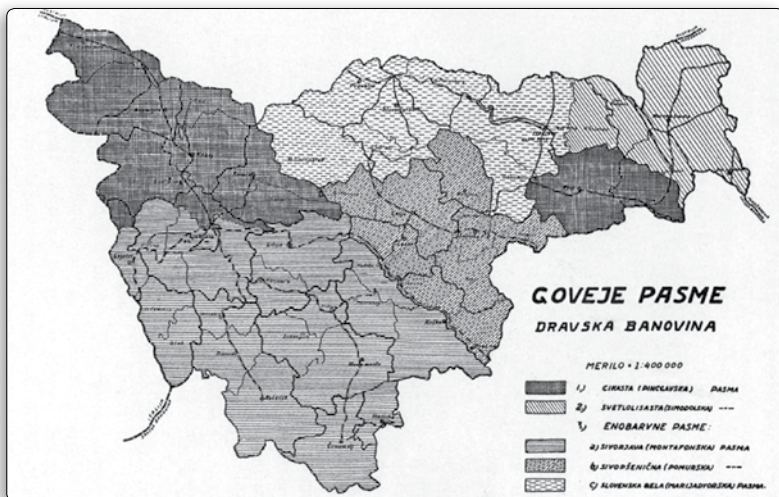
Sustič (1926) za Gorenjsko svetuje le rejo gorenjskega pincgavskega (domačega) goveda. Sustič (1932) piše, da na Gorenjskem jedro živinoreje tvori govedoreja, ki je v pasemskem pogledu enotna, in da je brez izjeme zastopana gorenjska cikasta (pincgavska) pasma.

Zavrnik (1979) je pisal o govejih pasmah na Slovenskem v medvojnem času:

Glede pasem je bilo pri nas v medvojnem času takole: V Istri je bilo še najti primigeno govedo, ki so ga Italijani križali s sivorjavi in pomembno dvignili njegovo proizvodnost. V osrednjem področju Slovenskega primorja je prevladovala »sivorjava« pasma. Proizvodnost tega goveda je Italija zelo dvignila. Nadaljnje področje sivorjave pasme je bila Notranjska in Dolenjska. Ta pasma je šla tudi prek Save v nekdanji celjski okraj, kjer so z njo pričeli križati dotedanjo »pomursko govedo« ali »sivopšenično« kot smo ga v Sloveniji imenovali. Sivopšenično govedo je bilo razširjeno, kot smo navedli, v bivšem celjskem okraju. »Pincgavsko« govedo je bilo razširjeno na Tolminskem in Gorenjskem, kjer so mu pravili »gorenjsko cikasto govedo« ter v okolici Ormoža. Posebna vrsta pincgavskega goveda je bilo »bahinsko govedo«, ki izvira iz avtohtonega keltskega goveda, križano z lažjimi pincgavskimi bikli. Pincgavce je pričela že v XIX. stoletju uvajati avstrijska oblast. Koroška in severni del Stajerske s Slovenskimi goricami je imela »marijadvorsko« (lavantalsko) ali »belo slovensko govedo«. Že v medvojnem času ga je pričel izrivati »simentalec«. Prav tako je simentalec izrival pincgavca v ormoškem okolišju. V severovzhodnih slovenskih krajih je bil v medvojnem obdobju razširjen predvsem simentalec ali »svetlo lisasto govedo«. Prvič so ga uvozili na naše področje v Prekmurje že leta 1880.

Zavrnik (1979, str. 104, vir 141)

Wenko (1933) opisuje živinorejo Dravske banovine. Obširno je opisal zlasti govedorejo ter na zemljevidu pokazal razporeditev govejih pasem, ki jih deli v pisane (cikasta (pincgavska) pasma, svetlolisasta (simentalška) pasma) in enobarvne (sivorjava (montafonska) pasma, sivopšenična (pomurska) pasma in slovenska bela (marijadvorska) pasma).

Wenko (1933, str. 79, vir 137)

Gospodarski list (O rdeči cikasti ..., 1926) je objavil sestavek o rdeče cikasti hribovski goveji pasmi v idrijskem okraju, ki je edina dovoljena na tem območju. Ta lažji tip cikastega goveda je edino primeren za rejo v idrijskih krajevnih in podnebnih pogojih. V nadaljevanju opisuje, da so tolminsko ciko tolminski živinorejci »vzgojili z mnogoletnim križanjem svojih domačih krav s čistokrvnimi belanskimi biki.« Klavžar (1926) seznanja s težavo, ki so jo prinesli novi predpisi o spuščevalnicah za bike, ki določajo samo rabo potrjenih plemenjakov belanske pasme, ki je določena za to območje. V nadaljevanju avtor piše, da so belansko pasmo pričeli vpeljevati že leta 1869. Belansko pasmo bi lahko po mnenju nekaterih rejcev nadomestila edino sivorjava švicarska pasma.

Wernig (1932) je opisal naše belo govedo in v članku tudi zapisal:

je to enobarvno belo planinsko (marijadvorsko) govedo, pri nas znano enostavno pod imenom marijadvorska živina. Nemški strokovni krogi na Gornjem Štajerskem imenujejo v nekem lanskem poročilu to pleme »das alte, autochtone Slowenenvieh« (stara domača slovenska živina).

Wernig (1932, str. 7, vir 138)

Murska krajina (Zvezna razstava ..., 1935) je poročala o zvezni razstavi rodovniške živine svetlolisaste pasme v Murski Soboti. Wenko (1937) je v Krajevnem leksikonu Dravske banovine opisal tedanje goveje pasme in njihovo razširjenost:

Imamo 6 pasemskih okolišev.

Na skrajnem severovzhodu ob madžarsko-avstrijski meji gojimo svetlolisasto (simentalsko) govedo, ki ima na beli podlagi rdeče ali rumene lise. Je lepa, zelo rastna živina. Proizvaja predvsem meso, v drugi vrsti delo in mleko, kakor to odgovarja gospodarskim prilikam rejskega okoliša, ki obsega Prekmurje in sosednjo Prlekijo.

Imamo še drugo vrsto šekov: cikasto (pincgavsko) pasmo. Na temnorjavo-rdeči ali kostanjevi podlagi ima širok bel podolžni pas. Žival je skromnejša in preprostejša od svetlolisaste. V naši banovini imamo dva cikasta pasemska okoliša: orinoški, ki obsega ves ptujski srez ter Gorenjsko. Gorenjska cikasta živina se je v visoki meri prilagodila gospodarskim prilikam okoliša. Postala je najljubša živina z izrazito mlečnostjo, kakor to zahteva staro sirarstvo v Bohinju, potrebe gorenjskih letovišč in bližina Ljubljane.

Ves ostali del banovine zavzema enobarvna živina treh različnih pasem. Na severozapadu je bela, v osrčju okoli Celja sivopšenična, na Dolenjskem pa sivorjavo.

Bela (marjadvorska) živina je govedo Slovencev, zato jo imenujemo slovensko belo govedo. Zelo skromna in izredno zdrava, raste ta živina počasi ob preprosti krmi; daje pa najfinejše meso. Prikladna je predvsem za proizvodnjo mleka, za vpreganje in pitanje nekoliko manj. Gojijo jo na Pohorju, na Koroškem, okoli Slovenjgrada in Gor. grada.

Sivopšenična (pomurska) živina se goji v okrajih: Celje, Šmarje, Konjice, Laško in Brežice. Je močnejša in bolj rastna ko bela. Zato daje tudi težke vole za meso in vprego, molznica je nekoliko slabša.

Največje ozemlje je zasedla sivorjavo (montafonska) pasma, ki obsega vso bivšo Kranjsko razen Gorenjske. Rejski cilj odgovarja sivorjavemu alpskemu govedu, ki je živina z izrazito visoko molznostjo. Sivorjave živine se v naši državi zelo veliko goji. Iz tega razloga prodajajo naši boljši okoliši na Dolenjskem plemenske bike v južne kraje države.

Wenko (1937, str. 24, vir 136)

Oblak (1938a, 1938b) je podrobno predstavil odlok kmetijskega ministrstva o določitvi območij za rejo posameznih pasem goveda:

Uvoz hrvaških buš je zadnji čas zelo poskočil. Vsak dan jih ženo cele črede čez Ljubljano na Gorenjsko, ker jih polagoma drugo za drugo prodajo doma in na sejnih. »Slovenec« pravi, da se buše ob primerni klaji lepo popravijo in odebele itd. Ne pove pa ljudem, da proti naši živinoreji velikanska nevarnost, če bodo preplavljali naše kraje s tako živino. Na Spodnjem Štajerskem je hrvaška buša strašno uničila domače pleme.

Oblak (1938b, str. 7, vir 55)

Gosak in Koprivšek (1939) pišeta, da v Sloveniji redimo naslednje pasme: cikasto (pincgavsko), sivorjavo (švicarsko, ulgavsko ali montafonsko), sivo pšenično (pomursko) in svetlolisasto (simentalsko). V nadaljevanju sta še opisala, katere pasme so najprimernejše za posamezne predele Slovenije:

Z odlokom ministrstva za kmetijstvo Br.662/III z dne 3.I.1938. je gojitev poedinih pasem določena sledeče:

- 1) Pincgavsko (cikasto) govedo v srezih: Radovljica, Kranj, Skofja Loka, Kamnik, gorenjski del ljubljanskega sreza, občina Žiri, srez Logatec in srez Ptuj.
- 2) Simodolsko (lissasto) govedo v srezih: Murska Sobota, Lendava, Ljutomer in Maribor-levi breg, del sreza, ki meji na Ljutomerski in ptujski srez (sodni okraj Št. Lenart).
- 3) Sivorjavo govedo v srezih: Črnomelj, Kočevje, Novo mesto, Litija, Krško, Logatec ter dolenski in notranjski del sreza Ljubljana-okolica.
- 4) Pomursko (sivopšenično) govedo v srezih: Celje, Laško, Šmarje pri Jelšah, Konjice ter Brežice.
- 5) Marijadvorsko (belo slovensko) govedo v srezih: Gornji grad, Slovenjgradec, Dravograd, Maribor-desni breg in severni del sreza Maribor-levi breg.

Gosak in Koprivšek (1939, str. 10, vir 16)

Oblak (1944) poroča, da so s Koroške v Ljubljano pripeljali dvajset plemenskih bikov koroške domače pasme (koroško svetlo (plavo) govedo, marijadvorci).

5.2.1.8. Misli na koncu

Več avtorjev opisuje naše govedo v 16.–18. stoletju. To so bile majhne živali, a po mnenju nekaterih z dobro mlečnostjo. Bile pa so med seboj zelo prekrizane in niso bile poimenovane kot pasme. Za Štajersko pa jih je Hlubek (1846) že poimenoval po pasmah. Že v času prve kranjske kmetijske družbe (1767–1787) so pospeševali govedorejo z uvozom tujih bikov in po letu 1807, ko je bilo v državnem proračunu določeno letno 600 goldinarjev, so s premijami nagrajevali najlepše živali. Pospeševanje govedoreje z uvozom tujih plemenjakov in plemenic se je povečalo v šestdesetih letih 19. stoletja. To je odločilno vplivalo na pasemsko sestavo goveda v naslednjih desetletjih.

Scholmayr (1872) je raziskal geografijo goveda na Kranjskem. Skupine živali je združeval po zunanosti, po barvi in zapisal, da nimajo imena. Povše (1893, 1894) pa v geografiji goveda na Kranjskem in Goriškem že poimenuje populacije goveda.

Pirc (1909) je povzel dogajanja v slovenski govedorejz besedami: »Prvotne govedi, kakršna je bila do druge polovice prejšnjega stoletja, na Kranjskem ni več. Težko bi kje zasledili kak ostanek brez primesi tuje krvi. Vsa naša goveja živina je že prekrizana s tujo, in sicer največ s pincgavsko (belansko, kar je isto), z muricodolsko, s pomursko, s simodolsko pasmo. V zadnjih 40 letih je prišlo v deželo kakih 3000 čistokrvnih bikov in poleg njih nekaj ženskih čistokrvnih živali omenjenih pasem. Ponekod v deželi so vsled tega nastale vsaj po barvi in tudi po lastnostih goveje črede, ki se smejo imenovati skoraj polnokrvne.«

Različna starost in vsebina virov otežujeta njihovo kritično presojo. Tako je na primer terminologija za poimenovanje pasem v tistih virih, ki so vezani na sam opis pasme in so relativno

novejši, bolj natančna. Starejši viri in tisti, ki se nanašajo na primer na premiranje živali, so manj dosledni pri poimenovanju pasem in zato manj primerni za prikaz realne slike o pasemski sestavi živali. S stališča presoje pasme so slednji viri manj zanesljivi, so pa dobri za presojo splošnih živinorejskih ukrepov.

5.2.1.9. Viri

1. Ali imamo res malo dobrih domačih krav za molžo? 12(1854)99, str. 393–394 in št. 102, str. 405 in št. 102, str. 409, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
2. Annalen der kaiserl. königl. Landwirtschafts-Gesellschaft in Laibach. 13 zvezkov za obdobje 1822–1849. Ljubljana 1830–1849.
3. Belansko pleme. 13(1896)19, str. 145–146, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
4. Bleiweis, J. Zgodovina ces. kralj. Kranjske kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem. Ljubljana, 1855, 32 strani.
5. Bleiweis, Janez. Mnogovrstni rodovi goved. str. 42–45. V: Bleiweis, Janez. Nauk od reje domače živine. Tretji del »Živinozdravstva«. Ljubljana 1858, 71 strani (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-VTPVWG4Y> – 26. 7. 2013).
6. Bleiweis, Janez. Mnogovrstni rodovi goved. str. 48–56. V: Bleiweis, Janez. Nauk o umni živinoreji. Ljubljana 1871, 119 strani (http://books.google.si/books?id=Gq0aAAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=nauk+o+umni+%C5%BEivinoreji&hl=sl&sa=X&ei=mcqUUbAoA427Pcm5gdAG&redir_esc=y – 16. 5. 2013).
7. Cvenkelj, A. Rešimo bohinjko govejo pasmo. 51(1914)2, str. 10–12, Domoljub – Naš kmečki dom (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
8. Černe, Franc. Goveja živina v Sloveniji. str. 165–168. V: Živinoreja. Celje 1928, 320 strani.
9. Domače vesti. 3(1887)11, str. 85, Dolenjske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
10. Dular, Franjo. Različnost govejih pasem. Umna živinoreja. II. knjiga. O pasmah in umni reji domače živine. Celovec 1895, str. 24–51.
11. F.P. Ali so Muricodolske krave dobre mlekarice. 34(1876)33, str. 261–262, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
12. Ferčej, Jože. Opis razvoja govedoreje v Sloveniji. 21(1998), str. 7–61, Znanost in praksa v govedoreji.
13. Ferčej, Jože. Razvoj živinoreje na Kranjskem v Bleiweisovi dobi. V: Dr. Janez Bleiweis in njegov čas, Gorenjski muzej Kranj, 1996, str. 65–75.
14. Ferčej, Jože. Razvoj živinoreje v Sloveniji. Zbornik Biotehniške fakultete Univ. E. K. v Ljubljani. Supl. 12, 1988, str. 51–81.
15. Gornjeindolsko pleme. 13(1896)23, str. 177–178, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
16. Gosak, Josip, Koprivšek, Fran. Naše goveje pasme. V: Reja Goveje živine. Celje 1939, str. 8–19.
17. Gospodarske stvari. Biki marijahoferskega plemena. 9(1875)39, str. 318–319, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
18. Goved belanske pasme. 16(1897)5, str. 73–75, Gospodarski list (priloga Soči).

19. Goved iz zgornje innske doline. 17(1899)6–7, str. 93 – 96, Gospodarski list.
20. Goveje pasme v našem ozemlju. 4(1925)11, str. 215–216, Gospodarski list.
21. Hitz, Th. Živinoreja in planinstvo. 1(1875)3, str. 19–20, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
22. Hlubek, F.X. Rindviehzucht. V: Die Landwirtschaft des Herzogthumes Steiermark. Gratz 1846, str. 116–130 (<http://books.google.si/books?id=JMpLAAAcAAJ&printsec=frontcover&dq=hlubek+xaver&hl=sl&sa=X&ei=qcuUUeDXG4fLOOragNAI&ved=0CCoQ6AEwAA#v=onepage&q=hlubek%20xaver&f=false> – 11. 8. 2013).
23. Hornvieh za erziehen wird anempfohlen. Nr. 1162, 27. Jaener 1770. Sammlung aller k.k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780, die unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. ..., Wien, 1786, Sechster Band, str. 155 (<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=tgb&datum=1774&page=294&size=45> – 5. 8. 2013).
24. Imenik tistih, katerim so bile v dunajski razstavi svetinje in pohvalna pisma podeljene. 15(1857)43, str. 169, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
25. Izboljšanje govedoreje v Goriško-Gradiščanski. 5(1911)4, str. 47–52, Samouprava.
26. Izredni občni zbor kranjske kmetijske in obertnijske družbe v Ljubljani. 8(1850)27, str. 111 in št. 28, str. 115–116 in št. 29, str. 119–129, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
27. Kaj je namen umnega plemenjenja in kaj o tem skušnje uče? 13(1855)89, str. 353, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
28. Kaka goveja pasma ugaja na Kanalskem? 9(1890)3, str. 37–38, Gospodarski list.
29. Kake vrednosti je simodolsko plemo za Dolenjsko? 21(1905)3, str. 22 in št. 4, str. 33–34 in št. 5, str. 46, Dolenjske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
30. Kako gospod T. Hitz piše o bohinjski in tolminski živinoreji. 36(1878)52, str. 408 – 409, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
31. Kako je z živinorejo na Dolenjskem. 3(1887)5, str. 34–35, Dolenjske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
32. Kakšno goveje plemo želite? 9(1892)4, str. 20, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
33. Klavžar, Ernest. Pred 125 leti. Zanimivosti iz prve dobe c.kr. kmetijskega društva v Gorici. Gorica 1891, 34 strani.
34. Klavžar, Ernest. Belanska ali tolminska pasma? 5(1909a)3, str. 39–41, Primorski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
35. Klavžar, Ernest. Belanska goveja pasma na Tolminskem. 11(1909b)14, 15, 19, Gorica (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
36. Klavžar, M. Belanska goveja pasma v naših gorah. 5(1926)10, str. 198–199, Gospodarski list.
37. Kramer, E. Govedo unterwaldskega plemena. 7(1887)1, str. 2, Gospodarski list (priloga Soči).
38. Kramer, E. Nekoliko o živinoreji na Goriškem, (1885), str. 84–88 in str. 105–108 in (1886), str. 21–25, Gospodarski list.
39. Kristan, J. Živinoreja. 2(1876)6, str. 43–44 in št. 9, str. 67–69 in št. 11, str. 83–85 in št. 12, str. 91–93 in št. 15, str. 113–115 in št. 16, str. 122–125 in št. 17, str. 131–132, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
40. Kurze Beschreibung der Landwirtschaft im herrschaftsbezirke Reifniss. III. Viehzucht. Jahrgang 1822 und 1823, Laibach 1830, str. 68–73, Annalen der k. k. Landwirthschafts-Gesellschaft in Laibach.

41. Legvart, Rado. Goveja plemena. str. 73–80. V: Živinoreja. II. knjiga: Govedoreja. Ljubljana 1910, 156 strani.
42. Licitacija plemene živine v Gradci, Mariboru, Celji. VI(1874)14, str. 106–108, Štajarski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
43. Marijinodvorsko pleme. 13(1896)15, str. 113–114, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
44. Motavunska pasma. 13(1896)20, str. 153–154, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
45. Muricodolsko pleme. 13(1896)10, str. 73–74, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
46. N. Gorenjska in pincgavska goved. 40(1923)19, str. 153–154, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
47. Na hvalo belanskim govedom. 38(1880)37, str. 296, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
48. Nekaj o govejih pasmah. 56(1898)38, str. 375–376 in štev. 39, str. 385–385, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
49. Novak, Vilko. Živinoreja. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343–394.
50. Novičar iz Avstrijskih krajev. Iz Ljubljane. 13(1855)41, str. 164, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
51. O rdeči cikasti hribovski pasmi v idrijskem okraju, 5(1926)12, str. 243–245, Gospodarski list.
52. O stanji domače živine v krškem okraju leta 1886. 3(1887)8, str. 57 in št. 9, str. 65–66, Dolenjske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
53. O živinoreji (Poduk v ljutomerski kmetijski šoli). 7(1873)1, str. 4, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
54. Oblak, Ivan. Govedoreja. V: Za izboljšanje življenjskih pogojev našega kmetijstva. Poročilo o kmetijski anketi, Ljubljana 30.5–3.6 1938a, s. 255–278.
55. Oblak, Ivan. Pasemska razdelitev goveje živine. V: Živinoreja, I. Govedoreja. Ljubljana 1938b, str. 6–11.
56. Oblak, Ivan. Plemenski biki s Koroške. 1(1944)2, str. 12, Kmetijske Novice.
57. Od stanovitnosti živinskih plemen. 13(1855)53, str. 209, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
58. Orožen, F. Živinoreja, lov in ribarstvo. V: Slovenska zemlja. IV. Del: Vojvodina. Ljubljana 1901, str. 222–226.
59. Osnanilo od zefarfiga kraljeviga Ilirskiga Poglavarftva v Ljublani. Poftave, po ktirih fe bodo premiloftlivo dovoljne darila vfako leto delile, de bodo na Kranjfkim govejo shivino bol prav redili. Nro. 15564. Ljublana 14. grudna 1822, 5 strani (nem.-slov.); (SI AS 748 KRUMPERK, Fascikel 9, mapa V\14).
60. Osnanilo od zef. Kralj. Ilirskiga Poglavarftva v Ljubljani. V' sadevi od Njih Velizhaftva sdej sa tri leta dovoljene nove poftave savolj letne delitve daril sa biki v' sboljfhanje goveje shivine na Kranfkim. Nr. 3878. Ljubljana, 29 maliga travna 1844, 8 strani; (SI AS 1079 Zbirka normalij, šk. 17).
61. Osterc, Jože. Bleiweis-pospeševalec živinoreje. Str. 113–120 V: Ob 200-letnici rojstva dr. Janeza Bleiweisa. 45(2008)12, Slovenski veterinarski zbornik, 229 strani.
62. Pernišek, B. O živinoreji. 3(1871)8, str. 58–59 in št. 9, str. 65–67 in št. 11, str. 80–82 in št. 13, str. 97–98 in št. 13, str. 109, Gospodarski list.

63. Pernišek, Blaže. O govedarstvu. 31(1874)10, str. 74, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
64. Pincgavska goveda. 27(1869)36, str. 287–288, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
65. Pincgavska in beljanska goved. 11(1894)3, str. 19–20, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
66. Pincgavsko pleme. 13(1896)14, str. 105–106, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
67. Pirc, Gustav. Donesek k zgodovinskemu razvoju živinoreje v bivši Kranjski. 36(1919)24, str. 222–224 in 37(1920)1, str. 8–9 in štev. 2, str. 19 in štev. 3, str. 34–35 in štev. 4, str. 39, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
68. Pirc, Gustav. O načinih zboljšanja goveje pasme z ozirom na Kranjsko. V: Poglavje o govedoreji na Kranjskem. Ljubljana 1909, str. 11–15.
69. Pirc, Gustav. O naši živinoreji. 42(1884)46, str. 365 in št. 47, str. 371–372 in št. 48, str. 379–380 in št. 49, str. 388 in št. 51, str. 404 in št. 52, str. 410–411 in št. 53, str. 419–420 in 43(1885)1, str. 2–3, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
70. Pirc, Gustav. Simodolskega plemena bodi bodoča naša goved! 21(1904)4, str. 27–28, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
71. Podgornik, Anton. Nekateri za naše kraje važne goveje pasme. 1925, str. 57–68, Gospodarska čitanka.
72. Poročilo o državnih podporah, katere je kmetijska družba za l. 1876 prejela od slavnega ministerstva kmetijstva in ki jih je subvencijski odsek porabil za povzdigo in pospeh različnih oddelkov kmetijstva. 1877. V: Naznanila-Mittheilungen. Ljubljana, Kranjska kmetijska družba: 12–26 (sode strani).
73. Poročilo o porabi državnih podpor dovoljenih c.k. kmetijski družbi v Gorici od leta 1869 do konca 1875. 7(1876)14, str. 4 in št. 15, str. 4 in št. 16, str. 4 in št. 17, str. 4 in št. 19, str. 4, Gospodarski list.
74. Pospeševanje govedoreje. Nakup plemenskih bikov. 6(1912)12, str. 141–142, Samouprava.
75. Pospeševanje živinoreje. 7(1913)1, str. 11, Samouprava.
76. Posvetovanje o pospeševanju živinoreje v Sloveniji. 37(1920)8, str. 85–86, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
77. Povše Franc: Die Rindviehzucht in Krain und Kistenlande. Geschichte der oesterreichischen Land- und Forstwirtschaft und ihrer Industrie. Wien 1908, 677.
78. Povše, F. Kaj posebno pomanjkuje naši govedoreji? 7(1876)2, str. 1–2, Gospodarski list.
79. Povše, F. Rinder der Karst und Küstenländer. Erstes Heft: Krain. Wien, 1893, 103 strani
80. Povše, F. Rinder der Karst und Küstenländer. Zweites Heft: Görz, Istrien, Triest. Wien, 1894, 137 strani
81. Povše, F. O stanju govedoreje na Gorenškem. 33(1875)45b, str. 367–368 in št. 46, str. 375–376 in št. 47, str. 384–385, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
82. Povše, Franc. Katera goveja plemena so najprimerniša za slovenske pokrajine? 39(1881)10, str. 73 in št. 11, str. 82 in št. 12, str. 91–92, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
83. Povše, Franc. Živinoreja na Kranjskem. 3(1886)19, str. 83–85 in 20, str. 88–90 in 21, str. 94–95 in 22, str. 98–100 in 23, str. 104, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).

84. Povzdiga govedoreje na Dolenjskem. 7(1891)15, str. 113-114, Dolenjske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
85. Pregled mnogoverstnih govejih rodov. 14(1856)71, str. 283, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
86. Pregled zneskov državne podpore, ki jih je Kranjska kmetijska družba od sl. Ministerstva kmetijstva prejela od leta 1869 do konca letošnjega leta 1875. 33(1875)47, str. 383–384, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
87. Program delitve premij za govejo živino, ki bode v Kranji v ponedeljek 4. oktobra 1886. 44(1884)33, str. 257, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
88. Program delitve premij za govejo živino, ki bode v Metliki v ponedeljek 29. avgusta 1887. 45(1887)34, str. 267, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
89. Pušnik, Miro. Pospeševanje govedoreje v drugi polovici 19. stoletja na Slovenskem. Diplomsko delo, Ljubljana 2002, 87 strani.
90. R. Katero goveje plemo je za nas najboljše. 25(1909)2, str. 11–12, Dolenjske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
91. R. Uspehi z montafonsko živino. 42(1925)8, str. 59–60, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
92. Razglas, kako se bodo državne premije za izboljšanje goveje živine na Kranjskem delile. 1869b. Oglasnik šte. 4 z dne 24. februarja 1869a k 8. številki Novic, 2 strani (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
93. Razglas, kako se bodo iz državnega zaklada kupljeni biki za plemo na deželo dajali. Oglasnik šte. 4 z dne 24. februarja 1869b k 8. številki Novic, 2 strani (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
94. Razglas kje in kdaj se bojo letos državne premije delile takim bikom, telicam in kravam, ki se rabijo za plemo. 1869c. Oglasnik šte. 9 z dne 31. marca 1869 k 13. številki Novic, 1 stran (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
95. Razglas našim gospodarjem živinorejcem, ki želijo goved belanskega goveda. 37(1879)41, str. 323–324, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
96. Razglas o oddaji čistokrvnih izvirnih bikov simentalске (rumeno- in belolisaste pasme). 12(1895)6, str. 48, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
97. Razglas. 16(1898)7–8, str. 97, Gospodarski list.
98. Razstava na Cesti pri Sv. Križu. 1(1906)2, str. 27, Samouprava.
99. Reja goveje živine; reja drobnice. Ljubljana 1877, Dodatek I, str. 26, 28, 30, 32, 34, 36, Naznanila-Mittheilungen.
100. Rindviehzucht. str. 140–157. V: Bericht über die Thätigkeit des k. k. Ackerbauministeriums in der Zeit vom 1. Jänner 1877 bis 31. December 1880. Wien 1881.
101. Rindviehzucht. str. 85–104. V: Bericht über die Thätigkeit des k. k. Ackerbauministeriums in der Zeit vom 1. Juli 1875 bis 31. December 1876. Wien 1877.
102. Rohrman, V. Goveda švickega plemena. 45(1887)11, str. 81–82, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
103. Rohrman, Viljem. Gornjeinodolsko plemo na Dolenjskem. 19(1902)11, str. 81–82, Kmetovalec. (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).

104. Rohrman, Viljem. Goved švickega plemena. 4(1887)6, str. 51–52, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
105. Rohrman, Viljem. Simodolsko pleme na Dolenjskem. 25(1909)15, str. 116, Dolenjske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
106. Rubbia, J. Nekteri razločki med tremi govejimi plemeni. 8(1888)10, str. 38–39 in št. 11–12, str. 41, Gospodarski list (priloga Soči).
107. Rustja, Josip. Vprašanje goveje pasme v Vipavski dolini. 3(1924)12, str. 238–240, Gospodarski list.
108. S katerimi tujimi pasmami naj prekrizujemo na Kranjskem goved. V: Pirc Gustav: Poglavlje o govedoreji na Kranjskem. Ljubljana 1909a, str. 15–26.
109. S katerimi tujimi pasmami naj prekrizujemo na Kranjskem goved. 26(1909b)13, str. 140–142 in št. 14, str. 150–151 in št. 15, str. 156–158 in št. 16, str. 167–170, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
110. Schanda, Hermann. Relation ueber die Resultate der Viehpraemienverteilung im Jahre 1829 und ueber die Einleitungen zur Vornahme deselben im Jahre 1830. Jahrgang 1830, Laibach 1838, str. 59–62, Annalen der k. k. Landwirthschafts-Gesellschaft in Laibach.
111. Schollmayer, Fr. Vmesje iz občnega zbora kranjske kmetijske družbe 24. novembra. 26(1868)50, str. 406–407, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
112. Schollmayer, Franz. Versuche zur Hebung der Rindviehzucht in Krain (von 1771 bis 1877). 99(1880) 58, str. 479–480 in štev. 59, str. 487–488 in štev. 60, str. 495–496 in štev. 61, str. 503–504 in štev. 62, str. 511–512, Laibacher Zeitung (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
113. Schollmayr, Franz. Die Rindviehracen von Krain nach den Erhebungen im Jahre 1872. 1872, 9 strani, 1 priloga, separat.
114. Schollmayr, Franz. Goveja plemena po Kranjskem po preiskovanji v letu 1872, zvezek I. Ljubljana 1873, Doklada, str. 42, 44, 46, 48, 50, 52, 54, 56, 58, Naznanila-Mittheilungen.
115. Stanje živinoreje v krškem okrajnem glavarstvu. 4(1888)9, str. 69, Dolenjske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
116. Stefančič, Ante. Slovenska živinoreja v 19. stoletju. 1(1951) štev. 1, 28–31 in št. 2, 33–36 in št. 3–4, 95–105, Živinorejec.
117. Stefančič, Ante. Razvoj živinoreje od začetka XVIII do konca XIX stoletja. V: Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne. SAZU, Ljubljana, 1966, str. 11–27.
118. Sustič, Josip. O govedoreji. O vprašanju pasem V: Spiller-Muys. Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah. Ljubljana 1926, str. 153–156.
119. Sustič, Josip. Razstava rodovniške živine na Gorenjskem (živinoreja in mlekarstvo). 52(1935)10–20, str. 116–117, Kmetovalec.
120. Sustič, Josip. Živinoreja. V: Kmetijstvo kranjskega sreza. Prva sreska kmetijska razstava v Kranju 1932. Srezki kmetijski odbor v Kranju, 1932, str. 23–30.
121. Š...e. Nekaj o reji goveje živine (z ozirom na južne kraje spodnje Štajerske). 2(1868)39, str. 154, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
122. Šalehar, Andrej, Žan Lotrič, Metka. Prispevki Gustava Pirca k razvoju živinoreje na Kranjskem. str. 25–48. V: Šalehar, Andrej, Rupnik, Stane, Žan Lotrič, Metka. Gustav Pirc

- (1859- 1923). Slovenj Gradec 2011, 89 strani (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-WVXQRMZR> – 5. 8. 2013).
123. Št. Naša živinoreja. 1(1905) 15. april, str. 93–96 in 2. maj, str. 113–117 in 15. maj, str. 133–136 in 2. junij, str. 153–156 in 15. junij, str. 174–176, Primorski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
 124. Št. *Živinoreja v naših gorah*. 3(1907)24, str. 370–373, Primorski gospodar (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
 125. Štih, Peter. Tolminsko gospodstvo po urbarju iz leta 1598. 11(1984), str. 95–115, Goriški letnik.
 126. Teržan, Josip. Kmetovalčev svetovalec. Kmetijska matica, Ljubljana 1929, 126 strani.
 127. Thierzucht. str. 94–125. V: Bericht über die Thätigkeit des k. k. Ackerbauministeriums in der Zeit vom 1. Jänner 1881 bis 31. December 1886. Wien 1888.
 128. Umek, Ema. Kranjska kmetijska družba 1767–1787. 29(2006)1, str. 1–34, Arhivi (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-VCPM9PN8> – 7. 2. 2014).
 129. Uvoz hrvaških buš. 1(1909)12, str. 9, Slovenski dom.
 130. Valvasor, Janez Vajkard. Čast in slava vojvodine Kranjske (slovenski prevod Die Ehre dess Herzogthums Crain; prevod Doris Debenjak in drugi), 4 zv. Ljubljana, Zavod dežela Kranjska, 2009 – 2013.
 131. Valvasor, Janez Vajkard. Die Ehre dess Herzogthums Crain. 4 zv. Ljubljana 1689 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-NQQSKQM6> – 27. 11. 2013).
 132. Velik zbor družbe kmetijske kranjske 24. novembra. 27(1869)48, str. 389–390 in št. 49, str. 399 –401 in št. 50, str. 409–410 in št. 51, str. 419–420 in št. 52, str. 427, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
 133. Velik zbor kmetijske družbe, v Ljubljani 24. novembra t.l. 26(1868)49, str. 397–398 in št. 50, str. 405–406 in št. 51, str. 413–414 in št. 52, str. 421–422 in št. 53, str. 431–432, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
 134. Vodnik pri živinoreji našim gospodarjem in gospodinjam. 9(1851)2, str. 7 in št. 3, str. 12 in št. 4, str. 15 in št. 6, str. 25–26 in št. 10, str. 47 in št. 15, str. 71, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
 135. Wenko, Boris. Živinoreja. str. 24–27. V: Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana 1937, 776 strani (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-IHXHRWQE> – 31. 7. 2013).
 136. Wenko, Beno. Živinoreja. V: Kmetijstvo dravske banovine. Ljubljana, 1933, str. 76–101
 137. Wernig, Fran. Naše belo govedo tu in onstran meje. 5(1932)36, str. 7 in št. 37, str. 6, Kmetijski list (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
 138. Zalokar, Janez. Goveda. str. 145–153. V: Zalokar, Janez. Umno kmetovanje in gospodarstvo. Ljubljana 1854, 386 strani. (http://books.google.si/books?id=1YMaAAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=zalokar+janez&hl=sl&sa=X&ei=_cqUUZmBDITbObv0gcgK&ved=0CC0Q6AEwAA – 16. 5. 2013).
 139. Zavezno pismo za rejo belanskega bika v Bohinjski Bistrici, 1879 (SI AS 533 Kmetijska družba v Ljubljani, 1767–1945).
 140. Zavrnik Velimir. Živinoreja. V: Kratka zgodovina veterinarstva na Slovenskem med obema svetovnima vojnama 1918–1941. Zbornik BF, Veterinarstvo, Suplement 5, 1979, str. 97–109.
 141. Zur Hebung der Rinderviehzeit in Krain. Str. 58–61. V: Bericht über die Thätigkeit des k. k. Ackerbauministeriums in der Zeit vom 1. Juli 1874 bis 30. Juni 1875. Wien 1875.

142. Zvezna razstava rodovniške živine svetlolisaste pasme. 4(1935)37, str. 3, Murska krajina (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
143. Žan Lotrič, Metka. Razvoj pasme cikastega goveda in planšarstva. Doktorska disertacija. Ljubljana 2012, XXII, 372 strani, 18 prilog.
144. Živinoreja in mlekarstvo na Tolminskem. 15(1896)8, s. 105–109, Gospodarski list (priloga Soči).
145. Živinoreja na Tirolskem. 3(1945)25, str. 98, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).
146. Živinorejska razstava na V. Ljubljanskem velesejmu dne 6. septembra 1925. Ljubljana 1925, 18 strani.
147. Živo priporočilo našim živinorejcem. 13(1855)78, str. 309, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 25. 7. 2013).

K. S. L. Novic,

OGLASNIK.

Štev. 4.

V Ljubljani 24. februarja 1869.

skega (Mariahofer) ali pa Pingavskega plemena. Če bi ne bilo lepe živine čistih teh plemen, se smejo premije dajati tudi taki, ktera se je iz dveh teh plemen ali pa iz domačega kranjskega in iz enega teh plemen zaredila. Naposled pa se smejo premija deliti tudi posebno lepinu in dobrih domačim govedom.

§. 2.

Premije se bodo delile v teh-le krajih: prvo leto: v Ljubljani, Kostanjevici, Žužemberku, v Bistrici na Notranjskem in v Idriji; drugo leto: v Radolici, v Kamniku, v velikih Laščah, v Novem mestu in v Razdrtim; tretje leto: v Kranju, v Smartnu pri Litiji, v Kočevju, v Crnomlju in v Cirknici.

Potem pridejo na vrsto sopet kraji prevega leta in tako naprej.

§. 3.

V vsakem kraju se bodo take-le premije delile: a) Za bika, kateri ne smejo menj kot poldrugo pa ne več kot tri leta stari biti, ena premija za 80 goldinarjev, dve premiji pa po 60 gold.; — b) za telice, ktere pa ne smejo biti čez dve leti stare, ena premija za 40 gold., dve pa po 30 gold.; c) za breje ali za krave s teleti, ktere pa ne smejo biti čez šest let stare, dve premiji in sicer po 50 in po 40 goldinarjev. —

Se ve, da mora biti živina v 1. § imenovanih plemen ali rodbin.

§. 4.

Glavni odbor kranjske kmetijske družbe dela priprave k delitvam premij; on odločuje kraje, kjer se bodo delile premije, in pa okraje, iz katerih se vsako leto na odločeni kraj živina zaradi premij na ogled prikene; čas pa, kedaj je delitev premij, odloči in razglasi glavni odbor po porazumljenju s kmetijskimi podružnicami dotičnega razglednega kraja.

Premije se imajo deliti meseca maja.

Dovršene priprave za delitev premij se e. k. želni vladi nannanjajo.

§. 5.

Razsodbe o premijah bodo delali tiste možje: pod predsedstvom odbornika glavnega odbora kmetijske družbe župan tiste občine, kjer se premije delijo, predstojnik kmetijske podružnice dotičnega kraja in pa trije drugi izvedeni kmetovalci, ktere glavni odbor kmetijske družbe iz vsch okrajev razglednega kraja voli. —

§. 6.

Sodniki smejo premije priznati le govedom v 1. § navedenih plemen in rodbin in po tej vrsti, ktera je v omenjenem § imenovana, to je, pred vsem govedom čistega plemena Muricodolskega, Belanskega, Marijnodvorskega in Pingavskega; po teh čistih plemenih pridejo na vrsto goveda pomešanega plodu; najnazadnje imajo doleteti premije goveda domačega rodu. Sodniki imajo sploh na to paziti, da plemenska živina, kateri mislijo premije dati, ima odlične lastnosti enega ali drugega imed navedenih plemen. — Posebne mora biti živinče lepe vsvarjene, to je, naj

(13—1)

Razglas,

kako se bodo državne premije za zboljšanje goveje živine na kranjskem delile.

§. 1.

Slavno ces. kralj. ministerstvo kmetijstva je na sdaj na 5 let iz državnega zaklada za vsako leto 2200 gold. dovolilo. — Ta denar naj se obrača za premije posebno lepe goveje živine: Muricodolskega (Mürsthaler), Belanskega (Möllthaler), Marijnodvor-

nima prevelike, ampak lahko in kratko glavo, široko čelo, gladke in ne predolge in debele, ampak podstavne in lepo rahle nogve, to je, ne nazaj zasukan, ampak s koncima naprej in na stran zavite. Tlesca naj ne bojo predolge, oči naj so velike in bistro, vrat ne prekratek in premezat, pri širokih in globokih, da segajo skoraj tako nisko kot trehah, trehah ne sme biti vampast in doli obočen. Kriza mora biti širočepa; hrbta od imed pleč do tam, kjer se rep začne, ravneja; nog mora biti pravilno vstvarjenih in postavljenih; života dolgatega, frižolu podobnega; repa tenkega, dobro poračenega (dlakatega) in visoko vračnega. Kože mora biti tenke, rahle, in lahko premične in s čisto in voljne in ne mešasto dlako poračene. Na pogled mora živinčec biti bistro, živo, in dobro rejeno; ne sme biti shujano, tudi ne preobedeno. Pri delitvi premij za plemenske bika je še posebno na to treba paziti, da se kolikor možno primerni velikosti živine istega kraja, kjer se za plemo rabi. Vrat naj bo bik močnega in mešatega, vendar pa ne neizmerno debelega, ali, kakor pravimo, bobatega; — žvadra (nadra) naj bo gubatega, globoko poobečenega. Mošnja mora biti trda in nagrbčena in oba stroka (jajca) v njej morata trdo k životu pritegnjena biti. — Cela rast bika se mora kazati močna; bik mora biti živ in srčan, velikih, bistrh oči, širokih nosnic, pa ne preširokega gobca. Izmed več bikov, v vseh družih lastnostih enakih, se ima dario posebno onemu prisoditi, o katerem se vé, da ga je dobro molzna krava storila.

Goveda s tako imenovanimi lepnotnim madežem ne dobivajo premij. Taki madeži so na primer: ven kipeči ali pa rakovo vstvarjenje, črni, da gleda, kakor da bi bilo zabodeno, — kot saninec krivati v križem, pot zakriviljene zadnje noge, — prav kratak pa debel rep — nevkretni parkiji s sila debelimi dokoleni (piščali).

§. 7.

Gospodar, ki je ud sodnje komisije, se ne more sam za se za premijo poganjati ali glasiti. —

§. 8.

Sodna komisija prisojuje premije s čezpolovičnim številom glasov.

§. 9.

Premija se more le onemu lastniku dani vredne živine prisoditi, kateri je v oglednem okraju doma in ki se pisмено zaveže:

- a) da bo obdarjene bika najmenj 2 leti, telice 3 leta, krave pa 2 leti na svojemu gospodarstvu za plemo rabil; drugače da premijo nazaj;
- b) da bode za bika imel zapisnik, v katerega bode zapisoval imena gospodarjev, kateri prizidejo krave in telice k njegovemu biku; kraven imena v ta zapisnik mora zapisati plemo in starost priganih krav in telic, in pa dan, kdaj je bika spuščal in po čem (po kateri tarifi) ga je spuščal.

Le-ti zapisniki o spuščanju bika se morajo konec vsakega leta predstojniku dotične kmetijske podružnice poslati, ta jih potem glavnemu odboru kmetijske družbe izročijo.

§. 10.

Sodna komisija da vsakemu takemu živinčetu, ki je premijo dobilo, črko K (Krajska) vžgati.

§. 11.

V § 3. našteje premije se ne morejo prenameniti; tudi se ne morejo premije, za katere bi ne bilo vredne živine, podeliti živini druge vrste, marveč se imajo ostale premije glavnemu odboru kmetijske družbe nazaj poslati.

§. 12.

Predstojniki kmetijskih podružnic imajo na to paziti, da lastniki obdarjene živine svoje pisμένο

objavljene dolžnosti spojujejo. V ta namen jim je treba dogovora z dotičnimi županji. —

§. 13.

Če predstojniki kmetijskih podružnic izvedo, da je kdo obdarjeno govedo prodal, da ga toraj ne rabi skoz ves dotični čas (§ 9.) za plemo, tedaj je treba, da se na podlagi zaveznih pismen (reverzov), katere imajo podružnični predstojniki v svojih rokah, premije prec nazaj tirjajo in glavnemu odboru kmetijske družbe pošljejo.

§. 14.

Če bi se obdarjeno plemensko živinčec po nesreči, brez lastnikovega zadolženja, za plemo skazilo, takrat se od lastnika tako pohabljenega goveda ne more premija nazaj tirjati. Al to, da lastnik res ni bil te pahabe kriv, morata dokazati župan in dotične kmetijske podružnice predstojnik.

§. 15.

O sklepih sodnje komisije se napiše zapisnik (protokol), katerega vsi udje komisije podpisajo. V ta zapisnik pride število na ogled priganne živine, imena lastnikov obdarovane živine in njih stanovanje, rod, plemo in starost obdarjene živine; razlogi ali vzroki, zakaj se je podelila premija in pa kolikošna. Temu zapisniku se priložijo zavezna pisma obdarjencev. Če so se godile katere napake, treba je tudi to v zapisnik zapisati; naposled naj se zapišejo v ta zapisnik tudi kakošni nasveti ali predlogi. —

Ta zapisnik se odda glavnemu odboru kmetijske družbe, kjer se prepíše, in en prepis predstojniku dotične kmetijske podružnice izroči.

Glavni odbor ces. kralj. kmetijske družbe
v Ljubljani 30. januarja 1869.

Gospodarske stvari.

Program

delitve premij za govejo živino,
ki bode v Kranji v ponedeljek 4. oktobra 1886.

Slavno c. kr. ministerstvo kmetijstva je na predlog c. kr. kmetijske družbe kranjske blagovolilo dovoliti, da se v Kranji za gorenjsko stran napravi delitev premij za govejo živino, in je v ta namen dovolilo potrebni denar.

Cilj in konec tej razstavi in delitvi premij je:

- Da se živinorejci te strani dežele in pa cele Kranjske s primerjanjem goved različnih krajev spodbujajo v napredek živinoreje in o njem podučijo;
- da se razvidi vspeh, ki se je vlasti s pripomočjo državne podpore dosihmal dosegel pri reji naše domače goveje živine;
- da se gledé na postavbo zoper govejo kugo od leta 1879. več goveje živine izredi in oživi kupčija z domačo živino ne le doma na Kranjskem, temuč tudi v vnanje dežele.

1. Pravico do premij v Kranji imajo vsi živinorejci okraja ljubljanskega, kranjskega, radoljskega in kamniškega.

2. Na razstavo pripeljana živina se postavi na „živinski trg“ pod mestom. Do 9. ure dopoldne mora pa vsa živina na mestu razstave biti, in sicer posebej junci, posebej telice in posebej krave na ograjah privezane. Vsak lastnik mora sam skrbeti, da ima njegova živina hlapca ali deklo, ki živini streže.

3. Živina, katora hoče premije deležna postati, mora najmanj uže pol leta lastnina tistega gospodarja biti, ki jo razstavi. To mora razstavnik dokazati s pričalom svojega županstva.

4. Može, kateri bodo sodili premiranje živine, se izberó po dotičnem predpisniku c. kr. ministerstva kmetijstva in se morajo ravnati po propisih za to določenih.

5. Kdor je premijo dobil, se mora s posebnim pismom zavezati, da bode spočil vse, kar imenovani mi-

nisterski predpisnik velevala ter da bode premirano goved najmanj eno leto za pleme obdržal.

6. V razstavo se pripuščajo:

junci (biki), ki so $1\frac{1}{2}$ do 3 leta stari,
breje telice, ki so najmanj 2 leti stare,
molzne krave, ki so imele eno, dvoje, tri, štiri ali k večem pet telet.

Goved sme biti izvirnega Marijadvorskega, Muriškega, Belansko-Pincgavskega plemena in pa mešana domača živina z zgorej imenovanimi 3 rodovi, ali pa tudi z drugimi žlahnimi rodovi ali pa tudi čisto domača živina.

7. Za izvirne rodove so odločene državne premije tako-le:

I. Premija za bike:	40 gold.
II. " " "	30 "
III. " " "	25 "
IV. " " "	20 "
V. " " "	20 "
I. " " telice:	25 "
II. " " "	20 "
I. " " krave:	30 "
II. " " "	25 "

Skupaj . 9 premij 235 gold.

Za lepo mešano živino in za domačo živino so odločene državne premije tako-le:

I. premija za bike:	30 gold.
II. " " "	25 "
III. " " "	20 "
IV. " " "	20 "
V. " " "	15 "
I. " " telice:	15 "
II. " " "	10 "
I. " " krave:	20 "
II. " " "	15 "

Skupaj . 9 premij 170 gold.

Od centralnega odbóra c. kr. kmetijske družbe kranjske.

V Ljubljani 16. avgusta 1886.

Gustav grof Thurn m. p.,
predsednik.

Gustav Pirc m. p.,
tajnik.

Kmetijske in rokodelske novice (1886, str. 257, vir 87)

Program

delitve premij za govejo živino, ki boče v Metliki

v ponedeljek 29. avgusta 1887.

Slavno c. kr. ministerstvo kmetijstva je na predlog c. kr. kmetijske družbe kranjske blagovolilo dovoliti, da se v Metliki za Dolenjsko stran napravi delitev premij za govejo živino, in je v ta namen dovolilo potrebni denar.

Cilj in konec tej razstavi in delitvi premij je:

- Da se živinorejci te strani dežele in pa cele Kranjske s primerjanjem goved različnih krajev spodbudijo v napredek živinoreje in o njem podučijo;
- da se razvidi vspeh, ki se je vzlasti s pripomočjo državne podpore dosihmal dosegel pri reji naše domače goveje živine;
- da se gleda na postavu zoper govejo kugo od leta 1879 več goveje živine izredi in oživi kupčija z domačo živino ne le doma na Kranjskem, temuč tudi v vnanje dežele.

1. Pravice do premij v Metliki imajo vsi živinorejci okraja črnomaljskega, novomeškega, krškega, kočevskega in litijskega.

2. Na razstavo pripeljana živina se postavi na „mestni trg“ Do 9. ure dopoldne mora pa vsa živina na mestu razstave biti, in sicer posebej junci, in posebej telice in posebej krave na ograjah privezane. Vsak lastnik mora sam skrbeti, da ima njegova živina hlapca ali dekle, ki živini streže.

3. Živina, katera hoče premije deležna postati, mora najmanj uže pol leta lastnina tistega gospodarja biti, ki jo razstavi. To nora razstavnik dokazati s pričalom svojega županstva.

4. Možje, kateri bodo sodili premiranje živine, se izbero po dotičnem predpisniku c. kr. ministerstva kmetijstva in se morajo ravnati po propisih za to določenih.

5. Kdor je premijo dobil, se mora s posebnim pismom zavezati, da boče spolnil vse kar imenovani ministerski predpisnik veleva ter da boče premirano goved najmanje eno leto za pleme obdržal.

6. V razstavo se pripuščajo:

- junci (biki), ki so $\frac{1}{2}$ do 3 leta stari,
- breje telice, ki so najmanj 2 leti stare,
- molzne krave, ki so imele eno, dvoje, tri,
- štiri ali k večem 5 telet.

Goved sme biti izvirnega Marijadvorskega, Mu-riškega, Belansko-Pingavskega plemena in pa mešana domača živina z gorej imenovanimi 3 rodovi ali pa tudi z drugimi žlahtnimi rodovi ali pa tudi čisto domača živina.

7. Za izvirne rodove so odločene državne premije tako-le:

I.	premija za bike:	40 gld.
II.	"	30 "
III.	"	25 "
IV.	"	20 "
V.	"	20 "
I.	za telice	25 "
II.	"	20 "
I.	za krave	30 "
II.	"	25 "

Skupaj . . . 235 gld.

Za lepo mešano živino in za domačo živino so odločene državne premije tako-le:

I.	premija za bike:	30 gld.
II.	"	25 "
III.	"	20 "
IV.	"	20 "
V.	"	15 "
I.	za telice	15 "
II.	"	10 "
I.	za krave	20 "
II.	"	15 "

Skupaj . . . 170 gld.

Od centralnega odbora c. kr. kmetijske družbe kranjske.

V Ljubljani 10. julija 1887.

Gustav grof Thurn,
predsednik.

Gustav Piro,
tajnik.

Kmetijske in rokodelske novice (1887, str. 267, vir 88)

Bik pincgavske pasme – Kmetovalec (1894, str. 19, vir 65)

Krava pincgavske pasme – Kmetovalec (1894, str. 19, vir 65)

Muricidolsko pleme – Kmetovalec (1896, str. 73, vir 45)

Marijadvorsk pleme – Kmetovalec (1896, str. 113, vir 43)

Belansko pleme – Kmetovalec (1896, str. 145, vir 3)

Motavunska pasma – Kmetovalec (1896, str. 153, vir 44)

Montafonska krava – Kmetovalec (1925, str. 60, vir 91)

Teržan, Josip. Kmetovalčev svetovalec. Kmetijska matica (Ljubljana, 1929, str.32, vir 126)

Najboljše molznice (Sustič, 1935, vir 119)

5.2.1.11. Stare fotografije

*Fotografija »Briški kmetje onstran Soče – oranje«. Verjetno iz leta 1947.
Kupljeno na boljšem sejmu 8. 9. 2013.
(Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar).*

*Fotografija »Bohinjske cike«
Kupljeno na boljšem sejmu 8. 9. 2013.
(Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar).*

*Fotografija »Sivorjavo govedo na alpski paši«
Kupljeno na boljšem sejmu 8. 9. 2013.
(Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar).*

*Fotografija »Boškarin v Istri«
Kupljeno na boljšem sejmu 8. 9. 2013.
(Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar)*

5.3. Prašiči

*Fotografija svinje s pujski (verjetno gorenjski črno lisasti prašič)
Kupljeno na boljšem sejmu 22. 7. 2007.
(Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar)*

Bleiweis, Janez. Nauk o umni živinoreji (1871, vir 2)

5.3.1. Prvotni* prašiči v Sloveniji

*Zaslужni prof. dr. Andrej Šalehar, dr. Metka Žan Lotrič, prof. dr. Milena Kovač
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale*

* **Prvoten** – ki je bil, obstajal na določenem začetku in je izhodišče, osnova za druge stvari iste vrste.

Izvleček

Prvotni prašiči so v literarnih virih običajno zapisani kot domači, naravni, navadni, kranjski, črni, štajerski oz. dolenski prašiči in podobno. S pričetkom reje prašičev na Kranjskem se je razvila domača pasma prašičev. Podlaga te pasme so bili deloma domači, največ pa hrvaško-ogrski plemenski prašiči, ki so se postopoma prekrizali s prašiči žlahtnejših pasem, zlasti z veliko belo angleško pasmo. Domača pasma prašičev je bila odporna, imela je visoke noge, raven rilec in močan hrbet. Prašiči so bili skromni in neobčutljivi na mraz. V prilogi sta dve arhivski listini.

Ključne besede: prvotni prašiči, kranjska prašičja pasma, prekrizavanje, angleški prašiči, arhivske listine, priloge

Original pigs in Slovenia

Abstract

The original pigs in Slovenia were usually declared in literature as domestic, natural, ordinary, black or named by the place of their origin like Carniolan, Styrian, Solčava, Krškopolje pigs. With the start of pig breeding, the local pig breed was developed in Carniola region. The source were partly local pigs, greatly influenced by the Croatian-Hungarian breeds, which were progressively crossbred, especially with the English Large White breed. The local breed was resistant, having high legs, flat snout and a strong back. Pigs of this breed were modest and had good resistance to cold. Two archival documents are attached to the paper.

Keywords: original pigs, Carniolan pig breed, cross-breeding, English Large White pig, historic documents, attachments

5.3.1.1. Uvod

O prvotnih prašičih, ki so jih redili v Sloveniji nekako do sredine 19. stoletja, so v strokovnih čtivih le splošni podatki in skopi opisi. Sklepamo lahko, da so to bili potomci evropskega divjega prašiča, kar s svojo morfologijo nakazuje na beramski freski »Beg v Egipt« leta 1474 naslikana prašiča (slika). Imata močnejše razvit prednji del telesa, dolgo glavo z ravnim nosnim profilom in pokončnimi ušesi ter sorazmerno visoke in tanke noge.

*Freska »Beg v Egipt« – cerkev sv. Marija na Škrilinjah pri Beramu (1474)
(Foto: prof. dr. Andrej Šalehar)*

Tudi o starih pasmah prašičev, pasastih in črnih, ki so jih redili v Sloveniji, je večinoma malo podatkov. Do sedaj smo ugotovili, da so bile v Sloveniji naslednje stare slovenske pasme prašičev: krškopoljski prašič, gorenjski črno lisasti prašič, solčavski črni prašič in štajerski črni prašič. Edino pasma krškopoljski prašič je preživela, ostale so izumrle. Bile so opuščene ali pretopljene. V starih strokovnih knjigah in arhivskih dokumentih ter serijskih publikacijah smo poiskali prve podatke o prvotnih, pasastih in črnih prašičih, ki so jih redili v Sloveniji in jih predstavljamo v tem prispevku.

5.3.1.2. Prvotni prašiči

O prašičereji na Kranjskem v 16. in 17. stoletju piše Britovšek (1960), ne opisuje pa takratnih prašičev. Prvotni prašiči so v virih običajno zapisani kot domači, naravni, navadni, kranjski, štajerski oz. dolenjski prašiči in podobno. V *Illyrisches Blatt (Historisches Tagebuch ...)*, 1821) najdemo za 25. januar 1715 v zgodovinskem dnevniku za Kranjsko naslednji zapis: »*Velikansko množico prašičev so gnali iz Hrvaške skozi Kranjsko proti sosednjim deželam.*« Novice (Glas iz ..., 1846) so poročale, da je bilo na Pohorju veliko »*pšenatnih (drobnih) in strokastih (dolgi, ozkih) svinj.*« Zalokar (1854) je razdelil prašiče iz tistega obdobja v dve skupini. V prvo je uvrstil prašiče, ki so jih pri nas imenovali padovanske ali laške prašiče. Bili naj bi večinoma črne barve. Živali so bile velike in dolge, z dolgimi, pobešenimi ušesi, ravnega hrbta ter širokega in dolgega rilca. Drugo skupino pa je imenoval navadne prašiče, ki barvno niso bili usklajeni, bili so tako črni kot beli. Poleg enobarvnih so dopuščali tudi različno razporeditev barv, t. i. »*prekaste (krškopoljske)*« prašiče. Prašiči so bili kratki, okrogli s pokončnimi ušesi in močnimi nogami. Iz istega obdobja poroča Bleiweis (1855), da so na Kranjskem prašiče skrbno redili in jih tudi dokupovali za pitanje, med drugim na Hrvaškem. Kranjecem je tudi pripisal, da so znali delati dobre klobase, ki so jih veliko tudi prodajali.

O pasmah prašičev in njihovem nastanku so zelo poučno pisali v članku, ki ga je objavil Gospodarski list (Povzdiga ..., 1871). V prispevku omenjajo, da so bili navadni prašiči tudi zelo raznoliki po obnašanju in prireji. Omenjajo velike razlike v hitrosti rasti (*»take, ki kma-lu izrastejo, in zopet take, ki potrebujejo za njih rast dolgo časa«*). Razdelijo pa jih tudi na zamaščene in mesnate prašiče. Zamaščene prašiče so poimenovali tudi *»špehaste«*, od njih pa so pridobili predvsem debelo slanino. Med navadnimi domačimi prašiči opozarjajo tudi na razlike v obnašanju: prašiči so bili mirni (*»krotki«*) ali napadalni (*»pogojzdeni«*).

Kristan (1876) je opisal pasme domačih živali in med njimi tudi pasme prašičev. Razdelil jih je v šest glavnih skupin in med njimi našteva:

- dolgouhe pasme iz srednje Evrope (navadni domači prašič – poznan tudi kot *»veliki štajerski prašič«*,
- kratkouhe pasme, ki so bile razširjene povsod po Sloveniji, in
- romanske pasme iz Italije, ki so bile deloma pomešane z domačimi kranjskimi prašiči.

Na spodnjem Koroškem (Die viehwirtschaftlichen Verhältnisse ... Katalog ..., 1877) so redili že v starih časih južnonemškega domačega prašiča, črne, včasih rdeče barve, z belimi lisami, z dolgo koničasto glavo, pokončnimi ušesi in visokim nogami. Na gornjem Koroškem so tega prašiča delno oplemenjevali s prašiči italijanskega izvora.

V sestavku *»Katero svinjsko pleme bi se naj odbralo?«* (1877) so omenjali dve skupini pasem prašičev: domače prašiče in žlahtne prašiče ter križance med obema skupinama pasem. V članku *»Kako pasmo prašičev kaže rediti?«* (1896) so kritično opisovali navadno domačo pasmo prašičev in hvalili križanje med domačimi in jorkšir prašiči. Sestavek *»Svinjereja«* (1899) je poučeval rejo prašičev in omenjal domačo navadno pasmo. Pred tem so v članku z enakim naslovom (1887) govorili o navadnem črnem prašiču. Avtor Z. (1900) je omenjal deželno pasmo prašičev, ki je malovredna.

Zanimivo je poročilo o prašičereji na občnem zboru c. kr. kmetijske družbe kranjske (Občni zbor ..., 1906), v katerem je zapisano, da je naša domača pasma prašičev vsled družbenega delovanja skoraj v celoti pretopljena z angleško pasmo veliki beli prašič. Napovedovali so, da se bo v prihodnosti iz tega oplemenjevanja razvila (*»izcimila«*) domača požlahtnjena deželna pasma (*»pleme«*) prašičev. Rohrman (1909) je dogajanja opisal v naslednjem zapisu: *»Nekdanji prekasti ali pasasti (črno-lisasti) prašiči s tistimi dolgimi rivci, visokimi nogami, krivim hrbtom in ploščatim životom so se požlahtnili z angleškim plemenom, ki je močno pripomoglo, da so se izboljšale telesne oblike ...«* *Tudi v članku »Nekaj o prašičereji«* (1911) so objavili oplemenjevanje domačih in hrvaško-madžarskih pasem s pasmo veliki beli prašič iz Anglije. Dolenjske novice (Nemški cepljenci ..., 1911) so predstavile angleške in nemške križance (*»cepljenje«*).

Podrobno so pasme prašičev opisane v Gospodarskih Novicah (Osnovna vprašanja ..., 1913). Navajajo tako imenovane *»naravne«* pasme (danes: avtohtone), ki so nastale vsaka na svojem ozemlju *»vsled ondi se nahajajočih podnebnih in drugih razmer in nihče ne ve, odkod izvirajo«*. Prašiči *»naravne«* pasme naših krajev (spodnja Štajerska) so bili označeni kot veliki in dolgouhi, ki so jih zato poimenovali kar veliki dolgouhi domači prašiči. Imeli so dolga, naprej viseča ušesa, po telesu deloma ravne, deloma kodraste ščetine in so bili različnih barv:

navadno rumenkaste, rjavkaste, sivkaste, pa tudi črne in črno-bele («cikaste»). Avtor navaja tudi telesne mere, maso, plodnost, odpornost in kakovost mesa in slanine z besedami: *»Dobre lastnosti teh svinj so, da postanejo jako velike: dolge do 1'8 m, visoke do 92 cm, tehtajo pa po 3-4 met. stote, da dado jako okusno meso in trdo slanino, da so zelo utrjene, kar se že pozna po gostem in bolj ali manj kodrastem ščetinju in da so samice prav rodovitne.«*

Tudi Rohrman (1913) je razdelil pasme prašičev v tri skupine: »naravne« ali prvotne pasme, »žlahtne« pasme in mešane (oplemenjene) ali »požlahtnjene« pasme. »Naravni« pasmi, h kateri je uvrstil tudi domačo pasasto («prekasta») pasmo, je pripisal odpornost in slabše pitovne lastnosti zaradi počasne rasti. Nasprotno pa je v poročilu iz razstave (Razstava živine ..., 1913) neznani avtor obžaloval: *»Le škoda, da se niso razstavili kranjski prašiči, gotovo bi bili odnesli vsa darila. Po sliki te razstave se pač lahko sodi, da imamo na Kranjskem najlepše prašiče v Avstriji«.* To bi lahko razumeli tudi tako, da so bili prašiči iz Kranjske kakovostni.

V sestavku »Zgodovinski razvoj cene za odstavljenе pujske na Kranjskem«, ki ga je objavil neznani avtor v Kmetovalcu (Zgodovinski razvoj ..., 1916), je zapisana vsebina z nekaj popravki lahko ponovno aktualna, zato smo se odločili, da dobesedno povzamemo večji del besedila, ki se glasi: *»Reja prašičev se je konci prejšnjega stoletja jela naglo razvijati, a vzreja prašičev je pa vendarle še ostala neznatna ... Mi vedno več potrebujemo prašičev doma in naša dežela veliko zasluži z izvozom prašičev v sosednje dežele. Vsled zaprtije (prašičja kuga na Hrvaškem) je jelo manjkati prašičev in kmetovalci so bili prisiljeni doma pričeti s prašičerejo. Sedaj imamo plemenske svinje in mrjasce v celi deželi. Za današnje gospodarske razmere in za današnje zahteve svetovnega trga ni več primerna hrvaška prašičja pasma, ki silno počasi rase in se počasi debeli le pri dobri žitni krmi. Namesto hrvaške pasme je stopila žlahtna angleška, ki ima vse potrebne vrline. Kmetijska družba je v teku zadnjih 50 let vpeljala na stotine čistokrvnih angleških plemenskih prašičev, in sicer svinj in mrjascev, ki so našo kranjsko prašičjo čredo tako požlahtnili, da se lahko imenuje našim razmeram popolnoma privajena, kranjska žlahtna prašičja pasma. L. 1850. so na Kranjskem našli 75.000 in l. 1910. pa 177.000 prašičev.«*

Že takrat je Grašič (1922) poročal, da je »starinska« istrska pasma prašičev, ki je bila velikega telesa in črne barve, izumrla. Največ so redili prašiče, ki so bile vzrejeni z oplemenjevanjem domačih pasem in uvoženih pasem prašičev (jokrširski prašiči).

Malasek (1926) je predstavljal požlahtnjene dolenjske prašiče, ki so nastali z oplemenjevanjem z nemškimi Hoeschovimi prašiči (križanci med nemškimi pasmami in jorkšir prašiči). Oblak (1927) pa je navajal *»ta prašič je bil kakor kmet tedanjega časa slabega vaje«* in mu s tem pripisal odpornost in prilagojenost. Kužne bolezni so bile takrat skoraj neznane. Za mrz niso bili posebno občutljivi. Prašiči so bili na visokih nogah, z vidnim, skoraj ostrim hrbtom in ravnim rilcem. Suho meso od teh prašičev naj bi bilo kakovostno in naj bi se tudi dolgo obdržalo nepokvarjeno. Rasli so počasi in niso imeli oblik, ki jih je zahteval takratni trg.

Dve leti kasneje je Malasek (1928) omenjal dve pasmi prašičev za pitanje: belo ali tudi lisasto pasmo, ki je bila oplemenjena z angleškimi ali nemškimi pasmami, in pasmo prašičev, ki so bili podobni hrvaškimi prašičem. Poimenoval jih je tudi »pikci« in so bili vzdevek za prašiče domačega izvora, prekrižane s hrvaškimi prašiči. Prašiči prve pasme so hitreje rasli, medtem ko je druga skupina rasla počasi.

V obširnem zapisu o živinoreji v Dravski banovini je Wenko (1933) iz starejših virov povzel, da so prvotni prašiči v naših krajih verjetno izvirali iz italjanskih (»laških«) dežel in so bili dolgi, črni prašiči z dolgimi visečimi ušesi. Izgled prvotnih prašičev na Kranjskem je podobno opisal tudi Oblak (1938). Izpostavil je, da so bili dobri za prirejo maščobe, so pa slabo rasli in bili slabše plodni. Podoben opis smo zasledili tudi v Oraču (Stanje ..., 1941). Pred pretapljanjem in izumrtjem kranjskih prašičev je opozarjal v svojih zapisih Drolc (1934). Pohvalil je okus, ki je bil prepoznaven širom po Evropi že v tistem času. Opozoril je tudi, da je potrebno pri reji skrbeti, da se ta kakovost ohrani. Pri uvozu iz takratne Savske banovine je opozarjal na možnost prenosa kužnih bolezni in nenačrtna parjenja oz. mešanja. Takratne rejce je tako nagovarjal z besedami: »Bomo rajši ostali pri naših kranjcih, ker le ti so dobri in okusni in dokler bomo to vrsto redili, *bo imela kranjska klobasa svoj starodavni sloves.*«

Ta opažanja dobro povzema Muck (1956), ko je zapisal: *»Prvotno je bil v naših krajih črnopasast prašič z dolgimi visečimi uhlji, potomec mediteranskega prašiča. Ta prašič je bil primeren zlasti za pitanje na mast, torej za proizvodnjo slanine. Tako je bilo do sredine preteklega stoletja Take stare domače pasme niso brez pomena, saj so te živali navadno prav odporne in prilagojene domačim, često prav revnim razmeram. Dajejo iz domačih pridelkov več kakor uvožene pasme ...«* V tem zapisu zasledimo stavek, kako pomembna je prilagojenost pasme na omejene dejavnike v skromnih pogojih.

Način krmljenja prašičev smo zasledili v zapisu od Novaka (1970), ko navaja, da so sprva prašiče predvsem pasli v hrastovih, cerovih in bukovih gozdovih, ki so bili v 17. stoletju pri nas zelo razširjeni. Prašiči so uživali predvsem žleod in žir, kar je bilo ugodno za prirejo slanine. Tako je zapisal, da so prašiče gonili na pašo tudi od daleč. Pomen prašičereje je posebno narasel v 16. stoletju, ko so pričeli uporabljati mast. V nekaterih krajih na Kranjskem so že zgodaj kupovali prašiče, zlasti na Hrvaškem, od koder so jih v tropih gonili vsako leto. Pitali so jih za domačo potrebo, za preskrbo mest in trgov. Veliko prašičev so prodali na Beneško, in sicer tako žive kot tudi mast in prekajeno meso.

V dokumentih »Poročilo o prvi kranjski svinjerejski družbi z o.z. v Lukovici« (Dokumenti: Prva ..., 1913) je opisan *»kamniški prašičji rod. Tega ni mogoče še imenovati kot samostojna in konstantna pasma. Podlaga kamniškemu prašiču je lisasta planinska prašičja pasma, ki je toliko od kranjske, kolikor od štajerske strani pomešana precej močno s tujimi pasmami, zlasti z veliko belo angleško pasmo. To je domača deželanska pasma z lastnostmi, ki so prav vrle za naše razmere. Te živali so namreč trdne, skromne, se zadovoljijo s slabo oskrbo in krmo ter so navzlic temu rastne in se lahko dajo opitati.«*

Čeprav so podatki o starih prvotnih pasmah prašičev, ki so jih redili naši že zelo daljni predniki, skopi in splošni, nam povedo vsaj osnovne podatke za njihovo zootehnično karakterizacijo. Ti so povezani pretežno le z morfologijo takratnih prašičev, sporočajo pa tudi podatke, povezane z zmogljivostjo rasti in rastnostjo, ter govore o njihovi telesni sestavi. Veliko podatkov dodatno potrjuje, da so ti prašiči potomci podvrste evropski divji prašič. Švajger in Bregar (1991) sta v diplomski nalogi »Krškopoljski (črno pasasti) prašič« objavila rezultate iskanja ostankov krškopoljskega prašiča na področju Krškega polja. Šalehar (2008) je opisal prvotne, pasaste in črne prašiče v Sloveniji.

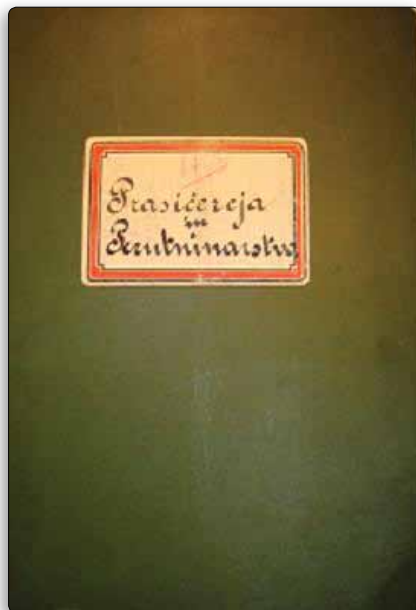
V Arhivu Republike Slovenije hranijo listine Tajništva c. kr. Kmetijske družbe kranjske (1912). Hranijo pa tudi zvezek z naslovom »Prašičereja in Perutninarstvo«, kjer so vpisani podatki o prejemnikih plemenskih prašičev in dokument »Zavezo pismo« (priloge).

5.3.1.3. Viri

1. Bleiweis, J. Zgodovina ces. kralj. Kranjske kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem. Ljubljana, 1855, 32 strani.
2. Bleiweis, Janez. O prešičjih rodovih. str. 80–84. V: Bleiweis, Janez. Nauk o umni živinoreji. Ljubljana 1871, 119 strani (http://books.google.si/books?id=Gq0aAAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=nauk+o+umni+%C5%BEivinoreji&hl=sl&sa=X&ei=mcqUUbeoA427Pcm5gdAG&redir_esc=y – 16. 5. 2013).
3. Britovšek, Marijan. Razkroj fevdalne agrarne strukture in prehod na individualizirano kmetijstvo na Kranjskem. I. del. 8(1960)2, str. 81–90 in II. del. 8(1960)3, str. 159–165 Kronika (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-CLVJNT3L> – 5. 8. 2013).
4. Die viehwirtschaftlichen Verhältnisse Kärntnes. V: Katalog der I. Kärntner Landes-Tierschau 20 bis 23 September 1877. Celovec 1877, str. 1–18.
5. Dokumenti »Prva kranjska svinjerejska družba z o.z. v Lukovici«. Ljubljana 1913, 10 strani (SI AS 533, P12 – prašičereja).
6. Drolc, J. Črtice iz svinjereje. 16(1934)14, str. 3, Kmetijski list (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
7. Glas iz Štajerskega. 4(1846)7, str. 27, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
8. Grašič. [Živinoreja, ovčarstvo in svinjereja v Istri]. 1(1922)6, str. 87–89, Gospodarski list
9. Historisches Tagebuch für Krain. (1821)3, str. 9, Illyrisches Blatt zum Nutzen und Vergnügen
10. Kako pasmo prašičev kaže rediti? 8(1896)7, str. 71, Rodoljub (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
11. Katero svinjsko pleme naj bi se odbralo. Tečaj XI(1877)4, str. 28 in št. 5, str. 35–36, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
12. Kristan, J. Živinoreja. 2(1876)6, str. 43–44 in št.9, str. 67–69 in št. 11, str. 83–85 in št. 12, str. 91–93 in št. 15, str. 113–115 in št. 16, str. 122–125 in št. 17, str. 131–132, Kmetovalec (Gorica).
13. Malasek, Fr. Pitanje prašičev. XLV(1928)2, str. 11–12, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
14. Malasek, Franc. Zboljšanje prašičereje na Dolenjskem. XLIII(1926)3, str. 19, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
15. Muck Oton. Govedoreja. Prašičereja. Ovčereja. Konjereja. Kokošereja. V: Kmetijstvo za gozdarje. I. del: Poljedelstvo in živinoreja. FAGV, Ljubljana, 1956, str. 100–109.
16. Nekaj o prašičereji. XXVII(1911)10, str. 95–97, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
17. Nemški cepljenci. 27(1911)5, str. 33–34, Dolenjske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
18. Novak, Vilko. Živinoreja. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343–394.
19. Občni zbor c. kr. kmetijske družbe kranjske. 23(1906)12, str. 112, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
20. Oblak, Anton. Pasma. V: Naša prašičja reja. Ljubljana 1927, str. 26–38.
21. Oblak, Ivan. Pasma svinj, njihova razširjenost in glavne lastnosti. V: Živinoreja, II. Svinjereja. Ljubljana 1938, str. 3–5.
22. Osnovna vprašanja umne svinjereje. 6(1913)20, str. 153–154 in št 21, str. 162–164, Gospodarske novice, Glasnik za Štajersko.

23. Povzdiga svinjereje. 3(1871)3, str. 22–24 in št. 5, str. 35–37, Gospodarski list.
24. Razstava živine na Dunaju. XLI(1913)212, str. 3–4, Slovenec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
25. Rohrman, Viljem. Katero prašičje pleme je najboljše za nas? 29(1913)20, str. 77–78, Dolenjske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
26. Rohrman, Viljem. Skrbimo za povzdigo prašičjereje. 25(1909)6, str. 43–44, Dolenjske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
27. Stanje naše svinjereje. 2(1941)9, str. 139–140, Orač.
28. Svinjereja. 2 1899) 4, str. 2–4, Gospodarski list za tržaško okolico.
29. Svinjerejo. 3(1887)1, str. 5, Dolenjske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
30. Šalehar, Andrej. Prvotni, pasasti in črni prašiči v Sloveniji. 11(2008)3, str. 17–21, Reja prašičev.
31. Švajger, Gregor, Bregar, Dejan. Krškopoljski (črno pasasti) prašič. Diplomna naloga, Ljubljana 1991, 59 strani.
32. Wenko, Beno. Živinoreja. V: Kmetijstvo dravske banovine. Ljubljana, 1933, str. 76–101.
33. Z. Svinjereja na Štajerskem. 17(1900)4, str. 61–62. Gospodarski glasnik za Štajersko.
34. Zalokar Janez. Svinje. Kuretina. V: Umno kmetovanje in gospodarstvo. C.K. kranjska kmetijska družba, Ljubljana 1854, str. 165–169 (http://books.google.si/books?id=1YMaAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=zalokar+janez&hl=sl&sa=X&ei=_cqUUZmBDITbObv0gcgK&ved=0CC0Q6AEwAA – 16. 5. 2013).
35. Zavezno pismo iz leta 1914 (SI AS 533, P12 prašičereja).
36. Zgodovinski razvoj cen za odstavljenе pujske na Kranjskem. 33(1916)13, str. 100–101 in 14, str. 108–109, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
37. Zvezek Prašičereja in Perutninarstvo (SI AS 533 Podružnice 1 1914 20 31).

5.3.1.4. Priloge

Zvezek Prašičereja in Perutninarstvo (SI AS 533 Podružnice 1 1914 20 31, vir 37)

[illegible]

Zvezek Prašičereja in Perutninarstvo (SI AS 533 Podružnice 1 1914 20 31, vir 37)

Zavezno pismo.

Potrjujem, da sem prejel plemenske svinje in sicer:

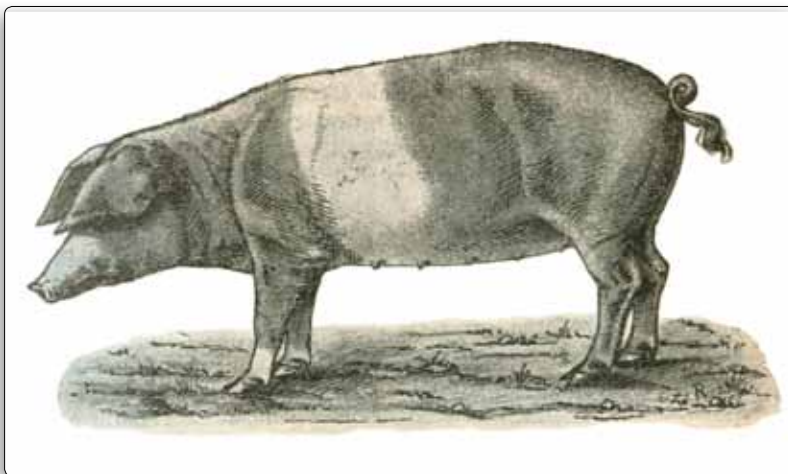
mrjasa težkega kg . 7.6 iz MHEKTRRE
svinjico(e) težko (e) iz
registrirana svinja s konjano kavo

Ker sem te živali prejel po znižani (polovični) ceni, se zavezujem, da bodem:

- I. Dobljene živali z vso mogočo skrbnostjo gojil,
 - 1) Skrbel bodem vedno za smago, tako v svinjaku, kakor na živalih samih. Pobolil bodem v ta namen svoje svinjake od znotraj, četudi so loseni, spomladi in jeseni z apnom, svinje same pa večkrat umil.
 - 2) Poskrbel bodem, da bodo imele svinje vedno dovolj svetlobe. V ta namen bodem okna pri svinjaki vedno snažne držal, če okenj manjka jih bodem takoj o prvi priliki napravil, ali pa vsaj line povečal, in če so z ajdovco zamašene jih odmašil in za zimo dejal šipe noter.
 - 3) Skrbel bodem vedno za dober zrak v svinjaki. V ta namen bom imel okna in line po leti vedno odprte, po zimi pa tudi vsak dan svinjake prezračil, ali pa napravil stalne prezračevalnike.
 - 4) Skrbel bodem vedno za zadostno pregibanje prejetih živali, zato bom skušal svinje imeti po leti vedno zunaj, po zimi jih pa tudi vsak dan za nekaj ur spustil na prosto, da se preskačejo in prezračijo, med tem pa pustil svinjake vsaj nekaj časa odprte.
 - 5) Skušal bodem vedno krotiti živali po predpisih naše svinjereje, ter se skušal o tem o vsaki priliki poučiti, zlasti, če bode pri nas kako predavatelj ali udeležitelj. Naročil si bodem tudi o prvi priliki pri c.k.k. kmetijski družbi knjižico: Soseda Razumnika pravičorej, da se bodem tam mogel o vseh vprašanih stvari svinjereje poučiti.
- II. Držal bodem svinje vsaj dve leti za plem in vsako nameravano spremačo prej naznanil c.k.k. kmetijski družbi.
- III. Stvil bodem vse, kar bi še posebej od mene c.k.k. kmetijske družbe zahtevala.

Kraj: . . . Dolga nji dne . . . 2. 3. 1914 . . .

Ime in priimek: . . . Anton

Krškopoljska pasma (Rohrman, 1899, str. 10, Kmetovalec; Oblak, 1927, vir 20)

5.3.1.5. Stare fotografije

*Fotografija svinje s pujski
Kupljeno na boljšem sejmu 22. 7. 2007.
(Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar)*

5.3.2. Poskus zootehniške karakterizacije: gorenjski črnolisasti (črnopikasti) prašič

*Zaslужni prof. dr. Andrej Šalehar, dr. Metka Žan Lotrič, prof. dr. Milena Kovač
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale*

Izvleček

Pri nastanku gorenjskega črnolisastega prašiča so verjetno sodelovale različne pasme: avtohtoni kranjski prašiči, hrvaški prašiči, heševci, angleške pasme (posebej jorkšir) in tudi krškopoljski prašiči. V kakšnem razmerju so sodelovale posamezne pasme, ni mogoče ugotoviti. Niso pa avtohtonih prašičev v celoti pretapljali z jorkširom, ker so hoteli ohraniti kakovost mesa in ker raven reje prašičev na Gorenjskem ni bila ustrezna za zahtevnejše angleške prašiče. Gorenjski črnolisasti prašič je bil mesnato-mastnega tipa. Bil je dobro rasten s sorazmerno veliko zmogljivostjo rasti in je imel kakovostno meso. Poudarjena je njegova odpornost in skromnost do pogojev reje. Zahteve trga po mesnatih prašičih so bile vse večje in opuščanje pasme je bilo neizbežno. Dodana so slikovna gradiva.

Ključne besede: gorenjski črnolisasti prašič, nastanek pasme, kakovost mesa, odpornost, slikovna gradiva

Gorenjska black-spotted (black-dotted) pig

Abstract

Different breeds are probably involved in the formation of the Gorenjska black-spotted pig: local pigs from the Carniola region, Croatian pigs, German breeds, British breeds (especially Yorkshire), as well as the Krško polje pigs. The exact proportion of a specific breed in the formation of the Gorenjska pig can not be determined. In order to keep the meat quality and pig production at a high level, the local pigs were not fully cross-bred with the Yorkshire pigs. The reason are the rearing and environmental conditions of Carniola region which were not appropriate for the demanding English pigs. The Gorenjska breed was known as a meat-fat type of pig. The animals of that breed had relatively high growth capacity and had good quality meat. Their resistance and modesty to the rearing conditions was highly appreciated. However, market demanded more meaty breeds therefore the abandonment of the Gorenjska breed was inevitable. Photos are attached.

Keywords: Gorenjska black-spotted pig, breed development, meat quality, resistance, photo materials

Poleg pasme krškopoljski (črnopasasti) prašič sta v strokovnem slovstvu iz prve polovice prejšnjega stoletja omenjeni še dve podobni, danes izgubljeni pasmi: gorenjski črnolisasti (črnopikasti) prašič in solčavski domači črni prašič. Za drugo pasmo so v strokovni bibliografiji tri kratke predstavitve, ki so jih objavili Oblak (1939), Wenko (1940) in Ovsenik (1948). Zadnji

avtor je zapisal naslednje: »Kakor se je na Gorenjskem dolgo časa vzdržala črnopasasta domača svinja, se v solčavski okolici drži še tudi črnopasasta solčavska pasma, ki je tudi črnopasasta in je zelo dobra za rejo, trdnega zdravja ter zelo odporna proti boleznim, celo proti rdečici jo ni treba cepiti. Radi malega okoliša in razmer pa bo gotovo izginila na korist enotnih pasem, kar zahteva novejši čas, ki hoče na trgu belo blago, kar izpodriva črnopasastega.«

O gorenjskem črnlisastem prašiču je v strokovnem čtivu več objav, podatkov in tudi slikovno gradivo. V zadnjih letih je o tem pisal Šalehar (2007, 2008). Namen tega sestavka je poskus predstaviti elementov zootehniške karakterizacije te danes izgubljene slovenske pasme prašičev.

5.3.2.1. Zootehniška karakterizacija

5.3.2.1.1. Nastanek, razvoj in poimenovanje pasme

Radovljiški živinorejski odbor (Suštič, 1926a) je pri preskrbovanju področja z dobrimi merjasci izsledil v posameznih rejah na radovljiškem in kamniškem področju nekaj značilnih živali te pasme. Po njegovem mnenju je ta gorenjska pasma prašičev nastala z oplemenjevanjem navadnih podeželskih prašičev, ki so jih imenovali tudi domači kranjski prašiči ali kranjski podeželski prašiči ali kasneje kranjski žlahtni prašiči ali domači požlahtnjeni prašiči, z jorkširci in deloma s heševci, ki so bili križanci med nemškimi pasmami in jorkširom. Enako pišejo tudi Domoljub (Gorenjski ..., 1926a), Domovina (Gorenjski ..., 1926b) in Kmetski list (Gorenjski ..., 1926c). V Kmetovalcu (Nekaj o ..., 1911) je anonimni avtor zapisal: *»S pričetkom domače reje prašičev se je zaplodila pri nas na Kranjskem posebna prašičja pasma. Podlaga te pasme so bili deloma domači, največ pa hrvaško-ogrski plemenski prašiči, ki so se polagoma prekržali s prašiči žlahtnejših pasem zlasti z veliko belo angleško pasmo.«*

Ilc (1934) je povezoval nastanek gorenjskega črnlisastega prašiča s krškopoljskimi prašiči. Trdil je, da so to pasmo prevzeli Gorenjci, ki so nato intenzivno delali na njeni selekciji. To posredno potrjuje tudi Oblak (1938), ki je zapisal, da je bilo v tistem času na področju Krškega še mnogo domačih t. i. črnopasastih prašičev. Dolenjska je zalagala z mladiči druge kraje, kjer se niso toliko ukvarjali s prašičerejo, zlasti Gorenjsko. To trditev je v drugem delu pred tem omenjal že Suštič (1926a), ko je trdil, da je na to pasmo znatno vplival tudi krškopoljski prašič.

Pomemben je tudi zapis v Gospodarju (Gorenjski ..., 1926a), ko je anonimni avtor, enako kot Suštič (1926a), sporočal, da se prašiči ob malo boljši reji naglo razvijejo in rastejo, se radi pitajo, dajejo »izborno« meso (šunke!) ter so odporni proti boleznim in na planinski paši tudi proti vremenskim neprilikam. Cvenkel (1926) je na osnovi svojih praktičnih izkušenj podpiral rejo gorenjskega črnlisastega prašiča. Med drugim je zapisal in zagotavljal, da so ti prašiči prinesli v svinjake posestnikov in kočarjev srečo. Suštič (1926a) je spodbujal širitev in rabo te pasme, ker je »hasnovita« (koristna), nerazvajena (skromna) in odporna. Radovljiški živinorejski odbor je načrtno spodbujal rejo te pasme, tako da je dal od odbranih svinj vzrediti čim več merjascev, ki so jih dodelili svojim pripustnim postajam. V letu 1925/26 so tako oskrbeli z merjasci te pasme kar 17 postaj in načrtovali so še širjenje. Zanimivo je tudi, da so črнопikaste prašiče s področja Kamnika načrtno parili s črnlisastimi prašiči s področja Radovljice. Suštič (1932) je

zapisal: »V srezu se goji beli, močno oplemenjeni podeželski tip prašičev. V zadnjih letih se je pričel uveljavljati oplemenjeni črnopasasti prašič starega kranjskega izvora. To pleme združuje vse lastnosti z ozirom na potrebe malega in srednjega kmeta. Isto je priporočljivo povsod, kjer je prašičereja usmerjena le za domače malokmečke potrebe. Črnopasasti prašič se hitro razvija, je čvrstih, a ne debelih kosti, odličen za meso - šunko (gnjat), a nič manj za slanino (38 do 45 %). Pleme je odporno, mirno, skromno in rodovitno.« Kakovost prašičev je bila širše poznana in Slovenec (Korošci ..., 1936) je poročal o obisku Korošcev na vzornem prašičerejskem središču za črnopasastega gorenjskega prašiča na veleposestvu gospoda Burgarja v Smledniku. Wenko (1933) piše, da Gorenjska sistematično redi »črnopasasto« svinjo.

Le nekaj let kasneje je Oblak (1939) zapisal, da so domačega črnopasastega prašiča, ki je bil še nekaj let prej na Gorenjskem precej razširjen, priljubljen in celo v modi, pričeli vedno bolj opuščati. Glavni vzrok je iskal v tem, da se je ta prašič zaradi premajhnega rejskega okoliša verjetno degeneriral, ker je prišlo do parjenja v sorodstvu. Napovedoval je, da se prav zaradi tega ta pasma ne bo več mogla dolgo obdržati.

V virih najdemo naslednja poimenovanja pasme:

- gorenjski črnolisasti prašič,
- gorenjski črnopikasti prašič,
- črnopasasta prašičja pasma,
- gorenjska črnopasasta prašičja pasma,
- oplemenjeni črnopasasti prašič starega kranjskega izvora,
- črnolisasti tip gorenjskih prašičev,
- domača črnopasasta svinja,
- prašiči črno-belo lisastega ali črnopikatsega tipa,
- gorenjski podeželski tip prašičev.

5.3.2.1.2. Opis zunanosti pasme

Izgled gorenjskega črnopasastega prašiča je mogoče razbrati tudi na fotografijah, ki so objavljene v številnih virih. Fotografija na sliki 1 je bila objavljena članku v reviji Kmečka žena (Wernig, 1939). Nekaj let prej je Suštič (1926a) opisal značilnosti zunanosti prašičev te pasme. Ocenil je, da imajo živali »dolga života, dolgi, ohlapno viseči uhlji ter črnolisasta oziroma črnopikasta barva. Živali niso debelih a tudi ne prefinih kosti, pač pa čvrstih kosti.« Na sliki 1 prašiči opisu ustrezajo. Razlikujejo se po razporeditvi barve. Na sliki 2 je opazen širok bel pas, na sliki 3 pa prašiča nista pravilno obarvana: sprednji je celo pikast. Na sliki 6 pa že prevladuje bela barva in je črne le še za vzorec na stegnu in križu.

Slovenski gospodar (Wernig, Naši kmetovalci ..., 1929), Kmetovalec (Fr.K. Zlet ..., 1929) in Domoljub (Vsaloletna ..., 1929) pišejo o ogledih tujih kmetijskih sejmov in na njih so opazili razstavljene prašiče, ki so bili zelo podobni gorenjskim prašičem.

Slika 1. Kmečka žena (1939, str. 220, vir 23)

5.3.2.1.3. Morfološke in gospodarske lastnosti

O telesnih merah gorenjskega prašiča v virih ni podatkov. Posredno jih lahko približno ocenimo iz slikovnega gradiva in podatkov o telesni masi. Suštič (1926a) je zapisal, da pujski dosežejo ob osemtedenskem sesanju od 16 do 18 kg. Povprečna telesna masa eno leto starega kastrata je bila okrog 150 kg, starejši pitani prašiči pa so tehtali tudi nad 300 kg. V Kmetovalcu (Lep uspeh ..., 1929) je bil objavljen kratek sestavek pod naslovom »Lep uspeh pitanja«, v katerem smo našli tudi fotografijo (slika 2). Pitanca sta v povprečju priraščala okrog pol kilograma na dan. V zapisu je bilo tudi navedeno, da je ob zakolu prvi prašič dal 93,5 kg špeha in masti, torej 42 % celotne mase, in drugi 111,5 kg ali 47 % skupne mase. To priča, da so bili takratni prašiči zamaščeni. Gospodar (1931) opisuje v članku »Živalsko čudo na trgu v Kranju« zakol 401 kg težkega plemenskega merjasca gorenjske črnopasaste pasme.

Slika 2. Kmetovalec (1929, str. 35, vir 10)

Suštič (1926a) piše, da so plemenske svinje zelo mirne, nerazvajene, plodne in mlečne. Za velikost gnezda je zapisal podatke le Cvenkel (1926) in omenil, da so svinje po parjenju z merjasci gorenjske črnolisaste pasme dale že v prvem gnezdu 10 do 13 pujskov. Gomišček (1930) je ocenjeval, da so prašiči na Gorenjskem boljši kot prašiči na Dolenjskem. Sicer je bilo takrat tudi na Gorenjskem še mnogo prašičev, ki so bili črnolisasti.

Kakovost (finost, izbornost) mesa kranjskih podeželskih prašičev je omenjal že Suštič (1926a) in ob tem poudarjal tudi sloves kranjske klobase, ki temelji na mesu domače podeželske pasme. Pri tem opozarja na nevarnost za kakovost mesa pri vnašanju pasme jorkšir in svetuje, da bi se morala domača pasma v pretežnem delu tudi ohraniti.

Pogosto je bila poudarjena zelo velika odpornost, še posebej proti kužnim boleznim. V Kmetovalcu je anonimni avtor (Nekaj o ..., 1911) posredno pojasnil to značilnost prašičev te pasme takole: »Vsaka pasma živine je vsekakor stvor svoje rodne pokrajine; pasmo narede namreč talne in podnebne razmere njenega doma v zvezi s kakovostjo njegovega kmetijstva in običajne reje. Za nas je požlahtnjen in utrjen domač prašič najboljša žival.«

5.3.2.2. Zaključne misli o gorenjskem črnolisastem prašiču

Za boljše razumevanje nastanka gorenjskega črnolisastega prašiča je treba upoštevati, da je kranjska kmetijska družba po letu 1868 pospeševala prašičerejo z načrtnim širjenjem takrat najmodernejših angleških pasem prašičev in je bila dobro razvita trgovina s hrvaškimi prašiči. Zaradi pogostih izbruhov bolezni, še posebej prašičje kuge, je bil promet s prašiči večkrat omejen in v letih po prvi svetovni vojni je bila Gorenjska pomemben trg za dolenjsko prašičerejo, kjer je bila razširjena reja krškopoljskega prašiča. Pri nastanku gorenjskega črnolisastega prašiča so tako verjetno sodelovale različne takratne pasme: avtohtoni kranjski prašiči, hrvaški prašiči, heševci, angleške pasme (posebej jorkšir) in tudi krškopoljski prašiči. V kakšnem razmerju so sodelovale posamezne pasme, ni mogoče ugotoviti. Lahko pa trdimo, da avtohtonih prašičev niso v celoti pretapljali z jorkširom, ker so hoteli ohraniti kakovost mesa. Tudi oskrba prašičev na Gorenjskem ni bila ustrezna za zahtevnejše angleške prašiče.

Gorenjski črnolisasti prašič je bil mesnato-mastnega tipa. Bil je dobro rasten s sorazmerno veliko zmogljivostjo rasti in je imel kakovostno meso. Poudarjena je njegova odpornost in skromnost do pogojev reje. Podobno ocenjujemo prašiče naše avtohtone pasme krškopoljski prašič. Podrobnejših podatkov o posameznih gospodarskih lastnostih ni, ker jih v tistem času še niso spremljali, merili in vodili. Prav tako ni bilo vpeljano označevanje prašičev in vodili niso rodovniških knjig. Tako je bilo praktično onemogočeno vodenje porekla in preprečevanje parjenja v sorodstvu, kar je slabo vplivalo na pasmo. Prav tako so bile zahteve trga po mesnatih prašičih vse večje in opuščanje reje je bilo neizbežno. Pasma je bila izgubljena.

5.3.2.3. Viri

1. Bezek, Benjamin. Votivne figurice v Nevljah pri Kamniku. 17(2004), str. 31–34, Kamniški zbornik.
2. Cvenkel, Anton. Naša prašičjereja v praksi. 43(1926)22, str. 185, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
3. Fr. K. Zlet slovenskih kmetovalcev na kmetijsko razstavo v Monakovo. XLVI(1929)14, str. 113, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
4. Gomišček, G. Naša prašičjereja. 12(1930)1, str. 6–7, Kmetijski list (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
5. Gorenjski črnlisasti prašič. 39(1926a)44, str. 699, Domoljub, Priloga Gospodar št. 19 (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
6. Gorenjski črnlisasti prašič. 9(1926b)45, str. 6, Domovina (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
7. Gorenjski črnlisasti prašič. 8(1926c)45, str. 8, Kmetijski list (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
8. Ilc, Karel. Naša prašičjereja. 1(1934)6, str. 94–95, Rejec malih živali.
9. Korošči med Gorenjci. LXIV(1936)171, str. 5, Slovenec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
10. Lep uspeh pitanja. 46(1929)5, str. 35–36, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
11. Nekaj o prašičjereji. 28(1911)10, str. 95–97, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
12. Oblak, Ivan. Svinjereja. V: Za izboljšanje življenjskih pogojev našega kmetijstva. 2. del. Ljubljana 1939, str. 362–378.
13. Oblak, Ivo. *Živinoreja Dolenjske*. 1938, str. 200–207, Dolenjska.
14. Ovsenik, Janez. *Živinoreja in mlekarstvo*. Spital, 1948, 172 strani.
15. Sustič, Josip. Gorenjski črnlisasti prašič. 43(1926a)20, str. 166–167, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
16. Sustič, Josip. O prašičjereji. Vprašanje pasem. V: Spiller - Muys. Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah. Ljubljana 1926b, str. 230–258.
17. Sustič, Josip. *Živinoreja*. Str. 23–30. V: Kmetijstvo kranjskega sreza. Prva sreska kmetijska razstava v Kranju 1932. Srezki kmetijski odbor v Kranju, 1932, 72 strani.
18. Šalehar, Andrej. Gorenjski črnlisasti (črnopikasti) prašič: poskus zootehniške karakterizacije pasme. 10(2007)3, str. 20–22, Reja prašičev.
19. Šalehar, Andrej. Prvotni, pasasti in črni prašiči v Sloveniji. 11(2008)3, str. 17–21, Reja prašičev.
20. Vsakoletna kmet. razstava nemške kmet. družbe. 43(1929)27, str. 328–329, Domoljub (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
21. Wenko, Beno. *Živinoreja*. V: Kmetijstvo dravske banovine. Ljubljana, 1933, str. 76–101.
22. Wenko, Boris. *Živinoreja v Solčavi*. 74(1940)41, str. 2–3, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
23. Wernig, F. Svinje tudi na pašo. 3(1939)7, str. 220–222, Kmečka žena.
24. Wernig, Fran. Naši kmetovalci na razstavi v Münchnu. 63(1929)26, str. 11–12, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
25. Živalsko čudo na trgu v Kranju. (1931)7, str. 52–53, Gospodar (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).

5.3.2.4. Dodatek

V Nevljah pri Kamniku je na Štefanovo običaj, ki ga je opisal Bezek (2004). Verniki (zlasti gospodarji) prinašajo v cerkev k stranskemu oltarju sv. Štefana lesene votivne figurice domačih živali. Tam pomolijo in prosijo za zdravje pri živini. Običaj je star in sedanje votivne figurice naj bi bile stare sto in več let. Votivne figurice so bile izdelane v Nevljah ali bližnji okolici. Verjetno jih je izdelovalec figuric izdelal po vzoru domačih živali, ki so jih redili v tistem času v njegovem kraju ali bližnji okolici. Vse vrste domačih živali so upodobljene, tudi prašiči. In kakšni prašiči so upodobljeni?

Votivne figurice (Foto: Andrej Šalehar, 26. 12. 2006)

Poleg požlahtnjenih belih prašičev so med votivnimi figuricami tudi črnopikasti prašiči. Nevlje so v okolici Kamnika.

5.3.2.5. Slikovna priloga

Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah (1926b, str. 230, vir 16)

Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah (1926b, str. 233, vir 16)

Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah (1926b, str. 233, vir 16)

Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah (1926, str. 335 (? 235), vir 16)

Kmetijstvo kranjskega sreza (1932, str. 29, vir 17)

5.3.3. Poskus zootehniške karakterizacije: solčavski črni (črnopasasti) prašič

*Zaslужni prof. dr. Andrej Šalehar, dr. Metka Žan Lotrič, prof. dr. Milena Kovač
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale*

Izvleček

O pasmi so znani le skromni zapisi. Bila je odporna in skromna. Pasma je bila izgubljena.

Ključne besede: solčavski črni prašič, odpornost, skromnost

Solčava black (Black-belted) pig

Abstract

Only few records are available on the breed. Apparently the breed was resistant and modest. The breed is now extinct.

Keywords: Solčava black pig, resistance, modesty

O solčavskem črnem prašiču je v strokovnem čitivu malo zapisanega in samo na splošno. Wenko (1940) je v članku »Živinoreja v Solčavi« poročal: »V Solčavi najdemo še tudi prvotno domačo svinjo naših krajev, ki je črne barve in se pase vse poletje po visokih planinah. Tudi ta je trdna in ne pozna bolezni.« Pasma solčavski prašič naj bi Wenko (cit. Oblak, 1938) omenjal že prej. Poleg odpornosti je izpostavil še dobro kakovost za rejo. Za tega prašiča je bilo značilno, da ga živinozdravniki niso cepili niti proti rdečici, ker so menili, da je to popolnoma nepotrebno. Oblak (1938) je razširjenost pasme kritično označil, čeprav je izpostavil tudi odpornost. Predstavil jo je z besedami: »*Da imamo črno solčavsko svinjo, mi je prav dobro znano. Znano mi je tudi, da je ta svinja zelo odporna proti raznim svinjskim boleznim, toda goji se v tako majhnem obsegu, da skoro ne pride v poštev.*«

Deset let kasneje je Ovsenik (1948) še pisal o pasmi, ki pa je bila že zelo ogrožena zaradi majhnega območja reje in zahtev takratnega trga. Zapisal je: »*Kakor je na Gorenjskem dolgo časa vzdržala črnopasasta domača svinja, se v solčavski okolici drži še tudi črnopasasta solčavska pasma, ki je tudi črnopasasta in je dobra za rejo, trdnega zdravja ter zelo odporna proti boleznim, celo proti rdečici jo ni treba cepiti. Radi malega okoliša in razmer pa bo gotovo izginila na korist enotnih pasem, kar zahteva novejši čas, ki hoče na trgu belo blago, kar izpodriva črnopasastega.*« Iz njegovega besedila lahko izluščimo, da je ta pasma v manjšem obsegu še preživela drugo svetovno vojno. Novak (1970) je povzel, da je v 19. stoletju obstajal tudi solčavski črni prašič, ki je bil »dober« in zelo odporen proti raznim boleznim.

Pasma je bila izgubljena.

5.3.3.1. Viri

1. Novak, Vilko. Živinoreja. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343–394.
2. Oblak, Ivan. Pasma svinj, njihova razširjenost in glavne lastnosti. V: Živinoreja, II. Svinjereja. Ljubljana 1938, str. 3–5.
3. Ovsenik, Janez. Živinoreja in mlekarstvo. Spital, 1948, 172 strani.
4. Wenko, Boris. *Živinoreja v Solčavi*. 74(1940)41, str. 2–3, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).

5.3.4. Poskus zootehniške karakterizacije: štajerski črni prašič

*Zaslužni prof. dr. Andrej Šalehar, dr. Metka Žan Lotrič, prof. dr. Milena Kovač
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale*

Izvleček

O pasmi so znani le skromni zapisi. Prašiči so bili veliki, z visečimi ušesi, črne barve in so imeli kakovostno meso. Pasma je bila izgubljena.

Ključne besede: štajerski črni prašič, kakovostno meso, velikost

Styrian black pig

Abstract

Only few records are available on the breed. The animals were described as large, with hanging ears, of black colour, having good quality meat. The breed is now extinct.

Keywords: Styrian black pig, meat quality, size

Tudi o štajerskem črnem prašiču so v virih le skromni podatki. Zanimiv zapis o reji prašičev je objavljen leta 1830 v Annalen der kaiserl. königl. Landwirtschafts-Gesellschaft in Laibach (Kurze Beschreibung ..., 1822), od koder povzemamo: »Zaradi pomanjkanja primernih pašnikov praktično nobeden ne vzreja prašičev, ampak kupijo spomladi ali poleti eno- do dvoletne prašiče, katere deloma priženejo iz Štajerske, večino pa iz Hrvaške in potem spitajo. Pri tem je dana hrvaškim belim prednost pred štajerskimi črnimi prašiči, ker se ti hitreje zamastijo in imajo več slanine, čeprav imajo slednji občutno bolj nežno meso in slanino.« Hlubek je v svojih zapisih (Hlubek, 1846 in Hlubek, 1860) pisal, da so na spodnjem Štajerskem, kjer je bila prašičereja dobro razvita, pogosto redili črnega prašiča, dolgega, z visečimi ušesi in po-

dobnega italijanskim pasmam. V Kmetovalcu (Nekaj o reji ..., 1888) je bilo zapisano, da so domači prašiči sloveli daleč okoli, da so imeli fino meso in okusen špeh. Po vnosu tujih pasem so pričakovali izboljšanje prireje in nagovarjali rejce za rejo domačih plemenskih prašičev. Najbolj so hvalili štajerske svinjske gnjati, ki so imele tudi višjo ceno. V skripti Posebna živinoreja, ki jih je izdala Specialna mlekarska šola Škofja Loka (Opis ..., verjetno v letih 1927–1939), je zapisano, da je bil na Štajerskem razširjen štajerski beli prašič. Novak (1970) pa je trdil, da so na Štajerskem do srede 19. stoletja redili prašiča *šiška*, kakršen je živel še v Bosni. Pasma je bila izgubljena.

5.3.4.1. Viri

1. Kurze Beschreibung der Landwirtschaft im herrschaftsbezirke Reifniss. III. Viehzucht. Str. 68–73. Jahrgang 1822 und 1823, 1830, Annalen der k. k. Landwirthschafts-Gesellschaft in Laibach (ni siguren podatek).
2. Hlubek, F.X. Schafzucht, Ziegenzucht, Schweinezucht. V: Die Landwirtschaft des Herzogthumes Steiermark. Gratz 1846, str. 131–133 (<http://books.google.si/books?id=JMpLAAAcAAJ&printsec=frontcover&dq=hlubek+xaver&hl=sl&sa=X&ei=qcuUUEDXG4fLOOragNAI&ved=0CCoQ6AEwAA#v=onepage&q=hlubek%20xaver&f=false> – 16. 5. 2013).
3. Hlubek, F.X. Schweinezucht. V: Ein treues Bild des Herzogthumes Steiermark. Gratz 1860, str. 199–200 (http://books.google.si/books?id=fRBPAAAcAAJ&printsec=frontcover&dq=ein+treues+Bild+Hlubek+1860&hl=sl&sa=X&ei=oBjyUf3VIMTMswbq_ICoDA&redir_esc=y#v=onepage&q=ein%20treues%20Bild%20Hlubek%201860&f=false – 26. 7. 2013).
4. Nekaj o reji prašičev. 5(1888)7, 51–52, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
5. Novak, Vilko. Živinoreja. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343–394.
6. Opis nekaterih slovenskih pasem. V: Posebna živinoreja. Skripta. Specialna mlekarska šola Škofja Loka. Verjetna izdaja 1927–1939.

5.4. Ovce

Bleiweis, Janez. Nauk o umni živinoreji (1871, vir 4)

5.4.1. Stare pasme ovc v Sloveniji

*Zaslužni prof. dr. Andrej Šalehar, mag. Danijela Bojkovski, dr. Metka Žan Lotrič, prof. dr. Drago Kompan
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale*

Izvilleček

V 18. stoletju so bila izdana številna zakonska pravila, povezana z ovčerejo in načrtnim izboljševanjem kakovosti volne. Ustanovljeno je bilo vzrejališče za španske in padovanske ovne v Mrkopalju (Gorski Kotar). Te ovce s kakovostno volno so širili načrtno po drugih delih tedanje avstrijske monarhije. Prvi opisi ovc, ki so jih redili v Sloveniji, so iz prve polovice 19. stoletja: majhne črne ovce in grobo volnate ovce. Sledijo številne omembe jezerskih ovc, ki so bile nagrajene leta 1856 na kmetijski razstavi v Parizu. Poleg teh ovc v istem času navajajo trbiške ovce in ugovške (ukviške) ovce. Kranjska kmetijska družba je pospeševala ovčerejo z brezplačnim razdeljevanjem ali pa prodajo za četrtinsko ali polovično ceno plemenskih ovc jezerske in trbiške pasme. Leta 1869 je objavila poseben razglas z opisom pogojev, pod katerimi so dajali gospodarjem plemenske ovce, kupljene z državno podporo. Omenjene so tudi pasme: majhna bela ovca, navadna ovca,

bergamaška ovca, frizijska ovca, kraška ovca, solčavska ovca, istrska ovca, tuhinjska ovca, belokranjska ovca. Dodani so primeri objavljenih in slikovnih gradiv.

Ključne besede: stare pasme ovc, Slovenija, zakonska pravila iz 18. stoletja, vzrejališče v Mrkopalju, jezerske, trbiške in ugoviške ovce, priloge

Old sheep breeds in Slovenia

Abstract

In the 18th century, various statutory rules related to sheep breeding and systematic improvement of the quality of wool were published. A breeding center was established for the Spanish and Padua breeding rams, in Mrkopolje (Gorski Kotar). The rams with quality wool were systematically spread to other parts of the Austrian Empire. The first descriptions of sheep, kept in Slovenia, go back to the first half of the 19th century: the little black sheep and the coarse woolly sheep. Later on, records describing numerous references about the so called "Jezerska" sheep were published. The mentioned sheep were awarded in 1856 at the Agricultural Exhibition in Paris. At that time, Trbiž sheep and Ugoviška (Ukviška) sheep were mentioned in literature. As reported, the Carniolan Agricultural Society had been promoting sheep breeding with free distribution of sheep, or by selling breeding animals of Jezerska and Trbiž breed for only a quarter or half the price. In 1869 the special announcement was published, describing the conditions under which sheep breeders could be provided with breeding ewes, purchased with the state subsidies. The small white sheep, ordinary sheep, Bergamaška sheep, Frisian sheep, Karst sheep, Solčava sheep, Istrian sheep, Tuhinj sheep and Bela Krajina sheep are mentioned in the literature. Examples of the published information and photo materials are attached.

Keywords: old sheep breeds, Slovenia, legislation in the 18th century, breeding center in Mrkopolje, Jezerska sheep, Trbiška sheep, Ugoviška sheep, attachments

5.4.1.1. Uvod

Ovčereja je bila v 18. stoletju v Sloveniji poleg konjereje najpomembnejša živinorejska panoga. Ovce so dajale mleko, meso in volno, bile so nezahtevne za rejo in preživele so tudi ob skromni prehrani. Njihov pomen za tedanje narodno gospodarstvo potrjujejo tudi številni pospeševalni in zakonski predpisi, povezani predvsem s prirejo kakovostne volne. Po ustanovitvi kmetijskih družb so te spodbujale ovčerejo na različne načine, med drugim s širjenjem znanja in praktičnih izkušenj o reji ovc ter načrtnim oplemenjevanjem avtohtonih pasem.

Slovensko strokovno slovstvo o reji ovc v 18. stoletju je bogato. O tem so med drugimi pisali: Novak (1970), Stefančič (1951 in 1966), Vilfan (1957) in Umekova (1957, 2006). Umekova (2006) piše, da je: *»ovčereja na Notranjskem že stara panoga, zlasti razširjena po Pivki in Krasu, kjer je bila v krajih, ki so skopi z drugimi pridelki, edina panoga, ki je dajala podložniškemu prebivalstvu prehrano, obleko in še zaslužek s predenjem volne in prodajo, s čimer je bilo podložniku omogočeno, da je plačeval davke. Podložniki so imeli veliko število ovc, ki jih z*

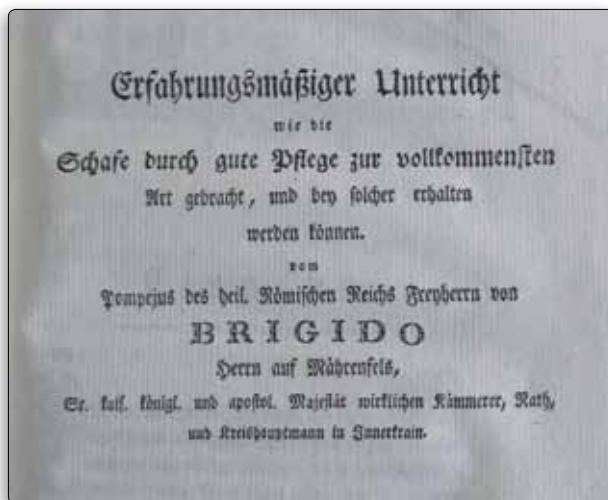
domačim senom niso mogli prehraniti preko zime, zato so jih vsako leto na jesen gnali na pašo v istrsko primorje na beneško ozemlje. Na pomlad pa so jih prignali domov in pasli na bližnjih pašnikih. V zgodnjem poletju so tudi prebivalci iz Primorja prignali ovce na pašo v višje ležeče predele Pivke in Krasa». Patent o odpravi srenjskih pašnikov je dopuščal pašnike za drobnico, kar pa se je pokazalo kot ovira pri načrtovanem izboljšanju ovčereje. Umekova v nadaljevanju podrobno opisuje razreševanje pravice podložnikov do paše, ki so na koncu uspeli, da je bil patent o prepovedi paše na beneškem ozemlju leta 1774 ukinjen.

O tem poroča tudi Illyrisches Blatt (Geschichte ..., 1828), ki pri spodbudah našteje »vpeljevanje španskih plemenskih ovnov in plemenskih ovc iz vzrejališča v Merkopalju, ki so bile razdeljene dobrim kmetom, posebno v Istri in na Gorenjskem, pod sprejemljivimi pogoji«. Ogrizek (1948) navaja, da je prvi transport španskih in padovanskih plemenskih ovc, ki so se odlikovale s kakovostno volno, prispel na postajo v Mrkopalj (Gorski Kotar) leta 1771. Od tu so se plemenske ovce hitro širile in zaradi velikega povpraševanja po kakovostni volni je prinašala ovčereja tudi velike koristi. Proti koncu 18. stoletja in v 19. stoletju je pričela ovčereja zaradi velike tržne konkurence prekomorskih dežel v Evropi, tudi v Sloveniji, izgubljati na pomenu in stalež ovc se je znatno zmanjšal.

5.4.1.2. Pasme ovc

5.4.1.2.1. Ovčereja v 17. in 18. stoletju

Valvasor (1689 cit. 2009) sicer ne piše o pasmah ovc, pogosto pa v svoji knjigi Slava vojvodine kranjske omenja ovčerejo. V drugi knjigi v tretjem poglavju na 111. strani je zapisal: »... ki kupčujejo z volno ali s ovčjimi siri, ki so tako dobri in delikatni, da jih po Nemčiji prodajajo kot parmezan ...«. V isti knjigi v desetem poglavju na 135. strani pa: »... Prebivalci redijo veliko ovac in druge živine in izdelujejo veliko sira, ki se ga običajno imenuje bovški sir«. Britovšek (1960) predstavlja rejo drobnice v 16.–18. stoletju na Kranjskem in poudarja njeno obsežno rejo – tako ovc kot koz. Kranjska kmetijska družba (ob ustanovitvi leta 1767 imenovana Družba za poljedelstvo in koristne spretnosti na Kranjskem) je v nemškem jeziku v letih 1770–1779 v Ljubljani izdala štiri obsežne knjige »Sammlung nützlicher Unterrichte« (Zbirka koristnih nasvetov), kjer so objavljali poučne spise, nasvete in poskuse. V drugi knjigi, ki je izšla leta 1773, je objavljeno tudi obsežno strokovno delo (knjiga, učbenik), ki ga je napisal Brigido (1771), z naslovom »Erfahrungsmässiger Unterricht wie die Schafe durch gute Pflege zur vollkommensten Art gebracht, und bey solcher erhalten werden können«, ki smo ga slovensko preprosto poimenovali »Praktični nauki o reji ovc«. To je prvi strokovni učbenik o reji ovc, izdan v Sloveniji, o katerem obširneje piše Šalehar (2009).

Naslovnica knjige (1773, str. 77, vir 6)

Knjiga obsega 91 strani in je poleg uvoda (tri strani) razdeljena na sedem poglavij. V drugem poglavju »Lastnosti in izbira ovac in ovnov« so najprej opisane ovce v različnih državah. V nadaljevanju piše, da ima Španija najboljše ovce, ki se odlikujejo po fini volni (za izboljšanje kakovosti volne so priporočali uporabo španskih ovnov) ter da Italija tudi redi svoje ovce. Omenjene so paduanske ovce, s katerimi ima avtor dobre praktične izkušnje. Z uporabo tujega ovna ali pa tudi brez njega je mogoče ob pazljivem ravnanju izboljšati domačo pasmo. Priporočil je, da morajo biti za plemo sposobni ovni mladi, dolgi, z močnimi nogami, široki v plečih in križu, imeti morajo debel vrat, živahne malo rdečkaste oči, široko okroglo čelo, gladek jezik, kratek raven nos, debel rep, volno še posebej na zadnjem delu belo, dolgo in fino ter kožo brez madežev. Podobno je opisana tudi ovca in na koncu je poudarjeno, da rast rogov nima nobenega pomena. Novak (1970) piše, da je bila »v alpskem svetu razširjena tako imenovana bela slovenska ovca, na Krasu in v Istri pa kraška ovca (verjetno pramenka)«. Zdanovski (1946) opisuje slovensko domačo ovco, ki je domača pramenka, težka 25 do 30 kg in večinoma bele barve.

Umekova (2006) poroča o poskusih kranjske kmetijske družbe v sedemdesetih letih 18. stoletja izboljševanja domačih pasem ovc z merino ovci (španske in padovanske ovce), ki so jih dobivali brezplačno iz državnega vzrejališča v Mrkopalju. Prejemniki teh ovc so se morali zavezati, da jih bodo redili po navodilu vzrejališča, da bodo letno poročali, koliko jagnjet so skotile ovce, koliko so jih vzredili, koliko volne dajejo in da bodo pazili, da se pasma ne bo poslabšala. Britovšek (1964) omenja, da so v drugi polovici 18. stoletja skušali na Notranjskem odpraviti selitveno pašo ovc, ovčerejo usmeriti v hlevsko rejo in z uvedbo pasemskih ovc zboljšati kakovost volne.

Illyrisches Blatt (Geschichte ..., 1828) v članku, ki piše o zgodovini kranjske kmetijske družbe, poroča, da so uvozili španske plemenske ovne in ovce iz vzrejališča v Mrkopalju, ki so jih pod sprejemljivimi pogoji razdelili med marljive kmete, posebej v Istri in na Gorenjskem.

Bojkovski in Šalehar (2010) sta v sestavku »Zakonska pravila o reji ovac v 18. stoletju« predstavila izbrane primere tedanje zakonodaje (Sammlung ..., 1786), s katero so predpisovali, usmerjali in poučevali, kako izboljšati kakovost volne domačih ovc z uvajanjem plemenitih pasem. V poglavju »Zakoni, poduki in uredbe, povezane z rejo ovc« sta predstavila:

Wenn die Schaaf- und Baumwolle mautfrei anzusehen. Nr. 607, 3 November 1761. (Kdaj sta ovčja volna in bombaž oproščena mitnine?)

V letu 1761 objavljena uredba govori o ovčji volni in bombažu ter mitnini, ki jo je bilo potrebno plačevati. Zanimivo je, da sta bila ovčja volna ali bombaž prosta mitnine v primerih, kadar sta bila poslana na predenje znotraj države in v druge dežele, vendar samo pod nadzorom mitnic.

Unterricht auf was Art eine feine Wolle erzieglet werden koenne. Nr. 774, 1765. (Poduk, kako se lahko priredi kakovostna volna)

V letu 1765 je bil napisan obsežen, enajst strani dolg strokovni podnik o prireji kakovostne volne. Na začetku je pojasnjeno, da so za kakovostno ovčerejo potrebni dobri pašniki. V nadaljevanju so opisane razlike med ovci. Za prirejo kakovostne volne je potrebno kupiti potrebno število mladih ovnov iz krajev, kjer imajo ovce kakovostno volno. Te ovne je potrebno pripustiti na domače ovce; nadomeste naj torej domače plemenjake, ki imajo grobo volno, še posebej tiste z zelo grobo, za katere je že cesar Karl VI (v 17. stoletju) zaukazal, da jih je treba izločiti iz tropov. Jagnjeta iz teh parjenj bodo imela že boljšo volno. Ta jagnjeta so odbere za pomladek in se jih ponovno pripusti pod omenjene ovne. Ob stalnem ponavljanju takih parjenj je velika verjetnost, da bo kakovost volne vedno boljša.

Od mladih jagnjet se odbere toliko ovnov, kot se jih potrebuje. Odbrati jih je treba zelo pazljivo in preiskati, če imajo sami kakovostno volno. Za presojo volne je potrebno vključiti tudi izkušnje obrtnikov in usposobiti državne uradnike. Naslednje poglavje opisuje rejo ovc, ovčjake, prehrano, krmljenje, dostop do soli. V nadaljevanju je še opisano: striženje ovc, poznavanje volne in koristi ovc.

Die Schaafzucht zu erweitern und zu verbessern. Nr. 825, 7. Jaener 1766. (Razširjenje in izboljšanje ovčereje)

Uredba o razširjanju in oplemenjevanje ovčereje, izdana v letu 1766, piše, da je še posebej potrebno razširiti prirejo kakovostne volne, poskrbeti za suhe pašnike, izločiti ovne, poraščene z grobo volno, in priskrbeti ovne, poraščene s kakovostno volno.

Waldungsexzessen Abstelungspatentenerneuerung. 20. August 1768. (Zakon o dopolnitvi zakona o gozdovih)

V dopolnitvah zakona o gozdovih iz leta 1768 lahko beremo že o prvih spremembah o paši v gozdovih. Zakon zahteva, da se ovce in prašiče čim manj pase v gozdovih in tem več na posestvih in neobdelanih poljih izven gozda.

Die Erichtung einer Pflanzschule von edleren Schaafviehe zu Merkopail. Nr. 1669, 6. März 1775. (Ustanovitev vzrejališča za plemenite ovce v Mrkopalju)

V letu 1775 je bilo objavljeno poročilo o ustanovitvi vzrejališča za plemenite ovce v Mrkopalju in opisana uhlevitev plemenitih ovc na vzrejališče. Čistopasemske ovce so bile pri starosti 18 mesecev

razdeljene po deželah za izboljšanje domače ovčereje. Za doseg tega pomembnega cilja je njegovo veličanstvo pokrilo stroške iz erarja. Španski ovni so bili za ta namen že v letu 1773 naseljeni na postajo in v istem letu je bilo že nekaj ovnov razdeljenih po posestvih. Deželni glavarji so morali pisno (do 1. maja) sporočiti potrebe po teh ovcah. Nato je bil do začetka julija narejen razdelilnik za delitev po posameznih deželah. Na stroške erarja so bile ovce prignane iz Mrkopalja preko Ljubljane in Gradca na Dunaj in od tu dalje na Češko, Moravsko, Šlezijo in v druge dežele – od Dunaja naprej pa na stroške tistega, ki je prejel te ovce. Vsak, ki je prejel ovco, je plačal prispevek, ki se je zbiral v skupnem državnem fondu, ustanovljenem za namene ohranjanja državnih pomoči.

Von dem Fortgaenge der edlern Schaafzucht jaehrlich die Anzeige zu machen und etwas Wolle einzuschicken. Nr. 1691, 12. Mai 1775. (Letno poročanje o napredovanju ovčereje in pošiljanje vzorcev volne)

Ukrep, ki so ga sprejeli v letu 1775, je nalagal, da mora domini letno poročati o napredovanju ovčereje. Sporočiti je moral, koliko ovc je bilo prirejenih z dodeljenimi španskimi ovcmi in koliko jih pričakujejo v naslednjem letu ter poslati v preizkus od vsake generacije nekaj volne.

Die Schaafwoollebehandlung in den Kontumazstationen. Nr. 1701, 30 Juni 1775 (Ravnanje z ovčjo volno na karantenskih postajah)

V istem letu 1775 je zapisano tudi ravnanje z ovčjo volno na karantenskih postajah. Ovčja volna, ki je ob prispetju na karantensko postajo pri natančni in pazljivi preiskavi spoznana za oprano, ne bo podvržena novemu pranju, ampak bo le obdelana po karantenskih predpisih.

Wegen Beurtheilung der Abkominlinge von den Spanischen und Paduanerwiddern. Nr. 1756, 20 Jäner 1776. (Presoja potomcev španskih in padovanskih ovnov)

V letu 1776 so zapisali, da potomce španskih in padovanskih ovnov ne presojamo po postavitvi ušes in nosu, ampak po kakovosti volne.

Die Abhandlung in Absicht der Nutzbarkeit der Schafzucht. Nr. 2070. (brez datuma, objavljeno v osmi knjigi). (Presoja koristnosti ovčereje)

Brez datuma najdemo zapisano presajo o koristnosti ovčereje. Na 54-tih straneh so napisana navodila za rejo ovc kot spodbuda za uspešnejšo ovčerejo na Štajerskem. Nekateri poudarki:

- podrobno o uporabnosti ovc (volna, meso, mleko ...),
- izračun gospodarske koristi ovc na Štajerskem, stalež ovc ocenjujejo na 600.000,
- o nastanku španskih ovc; Anglija, Francija, Švedska ...,
- kje na Štajerskem bi redili ovce? Kako prezimiti ovce? Primerni kraji za rejo ovc so v celjskem okrožju, možnosti so tudi na ptujskem in mariborskem polju, kjer nekateri grofje redijo tudi po 400–700 ovc,
- katere vrste ovc? O prvotnih ovcah; oplemenjevanje z ovcmi, ki so na ptujska in mariborska gospodarstva prišle preko Kranjske in so dajale več volne kot deželske ovce; osnova je izboljšana ovčereja (izračun koristi): uvoz plemenskih ovc s kakovostno volno (padovanske, španske), boljša reja, preskusi oplemenjevanja. Na Štajerskem je deset samostanov, ki imajo vsi velika posestva in vsak za ovčerejo primerne površine. Oskrbeti jih je treba s 500 velškimi ovcmi iz

padovanskega področja in 500 češkimi ovcmi iz plzenskega okrožja; na vsakih 100 ovc še 10 ovnov ali skupaj za 1000 ovc 100 ovnov – vsakih polovica; skupaj 1100 ovc, ki se porazdele med deset samostanov. Prav tako se oskrbi z okoli 20 ovni in 30 plemenskimi španskimi ovcmi, ki se jih tudi porazdeli po samostanih z namenom preskusov oplemenjevanj. Stare domače ovce je treba prestaviti na druga posestva, dati kmetom ali prodati.

- Podrobno je v nadaljevanju opisana oskrba, prehrana, odbira, določanje starosti ovc po zobeh, bolezni ... Nadzor nad novo ovčerejo pa imajo kmetijske družbe.

Schafzucht. N. XVI. 4. Jänner 1782. (Ovčereja)

Že v letu 1782 so pisali o preprečevanju mešanja pasem. Za izboljšanje ovčereje so predlagali preprečevanje »izrojevanja« z nabavo španskih in padovanskih ovnov z naslednjimi ukrepi:

- plemenitim ovcam preprečevati pašo na pustih in močvirnatih pašnikih,
- za pleme se lahko odbere jagnjeta iz parjenja med španskim ovnom in domačo ovco šele po tretji jagnjitvi,
- te ovne prestavljati iz enega v drug trop in tako s tem zamenjati plemenske ovce.,
- cesarski okrožni uradnik mora konec maja poročati o prirejenih in razpoložljivih plemenitih ovcah in istočasno priložiti vzorce volne.

Viehstandestabellen sind zur bestimmten Zeit einzusenden. 21. Juni 1784. (Podatke o staležu živine je potrebno poslati v določenem času)

Že v letu 1784 je bil izdan predpis o pravočasnem pošiljanju tabel s podatki o številu (staležu) živine. V tabelah so zapisovali posebej stalež navadnih (deželskih) in plemenitih ovc.

Schaafzucht. N. XVI. 6. Juni 1785. (Ovčereja)

Pri žlahtnjenju ovc so dominije spodbujali, da so uporabljali le potomke dobrih čeških in moravskih ovc in ovnov španske vrste. Vsa leta so uporabljali enako število ovc in skrbeli za boljše ovčarje.

Der Ausfuhrszoll von Schöps-, Lamm-, Schaaf- und Kitzfellen wird bestimmt. 14. Christmonat 1786. (Izvozna carina za ovčja in kozja krzna)

Od 1. januarja 1787 dalje je bilo potrebno plačevati izvozno carino za ovčja in kozja krzna.

Die italienischen und spanischen Schafe welche zur Verbesserung der Schafzucht eingeführt werden, sind zoollfrei. 9. April 1786. (Italijanske in španske ovce, ki so uvožene za izboljšanje ovčereje, so oproščene carine)

Za uvožene španske in italijanske ovce, ki so bile namenjene izboljševanju domače ovčereje, ni bilo potrebno plačevati mitnin in carin.

Mrkopalj je bilo prvo organizirano vzrejališče ovc v tedanji Avstriji, katerega pomen poudarja tudi Ogrizek (1948). Veliko plemenskih tropov španskih in padovanskih ovc je potovalo na Dunaj preko našega ozemlja, posebej je omenjena Ljubljana.

Mrkopalj je danes občina in na občinskem grbu lahko, kot kaže spodnja slika, vidimo tudi ovco.

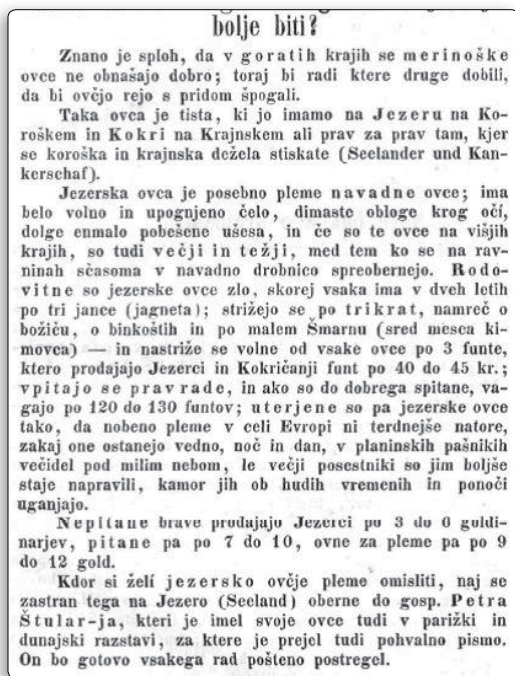
5.4.1.2.2. Ovčereja v 19. stoletju

V Annalen (Kurze Beschreibung ..., 1830), ki jih je izdajala c. kr. kmetijska družba za Kranjsko, je za leti 1822–1823 v članku, ki opisuje kmetijstvo na območju Ribnice, zapisano, da so tamkajšnje ovce navadne grobo volnate pasme in da jih sploh ne molzejo.

Zalokar (1854) deli ovce v žlahtne in nežlahtne, ki so pri nas majhne, črne ovce, ki se po hribih pasejo; v drugih krajih imajo bele ovce.

Šalehar in sod. (2010) so povzeli zapise, ki so poročali o pariški kmetijski razstavi in da je bila tam nagrajena tudi slovenska živina. Nagrajene so bile tudi jezerske ovce zaradi izvirnega rodu (Originalität), kar samo dodatno potrjuje njihovo slovensko avtohtonost.

Novice (Ktere ovce ..., 1858) so objavile sestavek »Ktere ovce bi utegnile za gorate kraje najboljše biti?« in v njem pišejo:

Kmetijske in rokodelske novice (1858, str. 249, vir 15)

Terpinc (1865) k članku A. Žgurja (1865), v katerem priporoča rejo ovc, dodaja in priporoča rejo jezerskih ovc, ki so imenitnega bergamaškega plemena, so velike, imajo dobro volno in veliko mesa. Novice (O reji ..., 1869) so pod naslovom »O reji brav ali ovac« objavile govor dr. Orla (1869) na občnem zboru kranjske kmetijske družbe in v povzetku je v nadaljevanju zapisano:

Po Kranjskem se redi veliko ovác, tudi so v več krajih naše deželice eden poglavitnih gospodarskih členov. Pri vsem tem vendar ni društvo naše dosedaj te nežne in koristne živinice kar nič v misel vzelo. Temu se je temveč čuditi, ker je že za vlado veličastne cesarice Marije Terezije bilo za dobro spoznano, v naši deželi ovce žlahtnega plemena Merinoškega vpeljati.

Ovác je več plemen. So take, ki imajo žlahtno, tanko, dragoceno volno, druge debelo volno nizke cene. Nekatere so velike, ki tehtajo čez 100 funtov s srednjo volno, druge majhine, ki tehtajo 30 do 50 funtov z debelo volno.

Pri nas se dajo koristno ravnati vsa plemena.

Priporočati posebno so ovce Jezerske (Seeländer) nad kokriško dolino gosp. Stularja zaradi posebne velikosti in lepe volne; to pleme je bilo celo v pariški razstavi pohvaljeno. Dve leti star praz (oven) tehta do 130 funtov, ovca do 80 funtov.

Največ ovác na Kranjskem je majhnega plemena z debelo volno.

Ako pomislimo, da, kadar dobro staré ovce nizke vrednosti, bi se dale ravnati tudi ovce više vrednosti, sili se nam želja, namesti naših slabih ovác dobiti ovce take, od katerih se smemo nadjati večih dohodkov iz volne in tudi iz mesa.

Kako pa to doseči, svetujem sledeče: Visoko ministerstvo za poljedelstvo naj se naprosi, da nam odloči začasno na tri leta po 1000 gold. za nakupovanje žlahtnih ovác in prazov; — ti naj se razdelijo v take kraje.

Kmetijske in rokodelske novice (1869, str. 17, vir 25)

Naznanila (Državne subvencije ..., 1870) poročajo o državnih subvencijah za leto 1869. Za povzdigo ovčje reje je ministrstvo družbi zagotovilo 1000 goldinarjev. Ob tem še dodajajo: »Po razgovoru z izvedenci v ovčereji in s podružnicami je prišel odbor do tega, da je c. k. ministrstvu razodel, da Jezerska in Trbiška ovca bote za zdaj najbolj stregli potrebam naše dežele, ta (trbiška) zavoljo svoje bolj trdne nature in zavoljo zadovoljnosti tudi s pičlejšo hrano posebno notranjskim (kraškim) krajem, - una (jezerska) pa posebno gorenskim in Dolenski.«

Glavni odbor c.k. družbe kmetijske je 29. decembra 1869 (Razglas ..., 1869) v Oglasniku št. 35 objavil »Razglas, kako se za povzdigo ovčje reje na Kranjskem iz državne podpore nakupljeni ovni in ovce jezerskega in trbiškega plemena dajo gospodarjem na deželo«, ki je prikazan v celoti v prilogi 1. Pomembnejša določila so:

- ovne in ovce dobijo gospodarji brezplačno pod pogojem, da jih bodo dobro oskrbovali in tri leta brezplačno pripuščali v svoji okolici; po preteku treh let postanejo živali gospodarjeva last,
- gospodar mora voditi zapisnik, v katerega zapisuje dan, kdaj je ovna pripuščall, vrsto ovce (žlahtnega plemena ali pa domačega rodu), na katero je bil oven spuščen – ime in stanovanje lastnika ovce, ki mu mora izdati »plemenski listek«, ki ga je izdala družba,
- lastniki ovc, ki so jih imeli pri jezerskem ali trbiškem ovnu, si morajo napraviti zapisnik, kjer

- zapišejo dan pripusta, dan jagnitve, ali je jagne sam za rejo obdržal ali prodal (tudi komu),
- potomce jezerskih ali trbiških ovnov je treba označiti – prebiti desno uho z železom s črko »s«, kar pomeni subvencijo,
- plemenski zapisnik morajo pokazati na njegovo zahtevo predsedniku podružnice in mu ga ob koncu leta izročiti, da ga ta pošlje glavnemu odboru kmetijske družbe v pregled,
- če se gospodar ne drži teh navodil, ima glavni odbor pravico, da mu odvzame darovane ovne in ovce,
- gospodar ob prevzemu živali podpiše posebno pismo (reverz), s katerim se zaveže, da se bo držal teh navodil.

Bleiweis (1871) je v poglavju »Od ovčjih rodov« opisal številne pasme ovc in med njimi tudi pasmi jezerska ovca (Seeländerschaf) in trbiška ovca (Tarviserschaf). *»Obe sta se zaplodili po bergamoški (laški) ... Z jezerskimi in trbiškimi ovncami (ovni) zboljšamo in požlahtnimo naše domače, malovredne ovce najboljše in gotovo ..., da se naša domača ovčjereja more močno povzdigniti po tem, da jezerske in trbiške ovce vpeljemo v našo deželo.«*

Naznanila (Za povzdigo ..., 1873) poročajo, da so iz subvencij za leti 1870 in 1871 nakupili in brezplačno razdelili 89 jezerskih in 50 ugovških ovc ter še 13 ugovških ovc v letu 1872. O ugovških ovcah pišejo, da dajo več in boljše volno ter zaradi svoje velikosti tudi precej več mesa kot domače. Naznanila (Za povzdigo ..., 1875) pa pišejo o nakupu 21 ugovških in 46 jezerskih ovc.

Neznani avtor poučuje v Novicah (Nekoliko o reji ..., 1870) o reji jezerskih in trbiških ovc na Kranjskem, ki jih je razdelila kmetijska družba, ter naroča, da je treba z njimi tako ravnati, da ne »popačijo« tega »plemena« ne le v volni ter tudi ne v vseh drugih telesnih lastnostih in nadaljuje: *»Jezerska in trbiška (prav za prav ugovška) ovca je obrajtana zaradi mesa in volne, trbiška vrh tega tudi zaradi molže ... Posebno mora gospodar gledati na to, da si – zraven tega, da se jezerske in trbiške ovce tudi na domače ovce spušča – ohrani čisti rod z jezersko ovco in jezerskim ovnom ali s trbiško ovco in trbiškim ovnom. Če gospodar skrbno le to enako blago med seboj pari, si zaredi v malo letih čisti jezerski in trbiški rod, in to je glavni namen, da smo omenjene ovce dobili v našo deželo.«*

Novice (Opomin gospodarjem ..., 1870) za naše kraje priporočajo jezersko ovco, ki se je razvila iz laške bergamaške, in pa trbiško.

V objavi »Razglas živinorejcem na Kranjskem« (Razglas živinorejcem ..., 1872) kranjska kmetijska družba sporoča, da bodo kupili za povzdigo ovčereje ovne in ovce jezerske in trbiške pasme in dali ovčerejem pod pogoji, ki so jih sprejeli 26. decembra 1869. Prosilci morajo sporočiti, ali že redijo ovce, koliko jih imajo običajno čez zimo in koliko jih je v njihovem okraju. Podobni razglasi so bili tudi v drugih številkah Novic (Razglas ..., 1874, 1875, 1876, 1878, 1879, 1883, 1885a, 1885b, 1886a, 1886b; Nujni razlas ..., 1875). Do vključno leta 1875 so brezplačno razdeljevali jezerske in ugovške ovce in ovne, od leta 1876 dalje pa ukviške ovce.

O nakupu ugovških ovc pišejo Novice (Lepih ..., 1873), Šolmajer (1873) pa jih je strokovno opisal in predstavil. Na razstavi goveje živine, konj, ovc in prašičev v Celovcu (Razstava ..., 1877) so bile razstavljene trbiške in jezerske ovce. V Novicah (Nova ovca ..., 1879) je opis škotske pasme ovc, imenovane Blakfaced, ki jo je uspešno vpeljevala dunajska kmetijska družba, omenjalo pa jo je tudi kmetijsko ministrstvo. Naznanila (Poročilo ..., 1979) poročajo, da so za leto 1878 porabili 150 goldinarjev za nakup plemenskih ovnov ukviške pasme, Naznanila (Poročilo ..., 1880) pa

o podpori za leto 1979 v višini 200 goldinarjev za isti namen, v letu 1880 pa 100 goldinarjev (Za rejo drobnice ..., 1881). Novice (Ovce jezerskega ..., 1880) poročajo o ovcah jezerskega plemena:

** Ovce Jezerskega (koroškega) plemena so tudi bile na deželni razstavi v Gradcu odlikovane; eden razstavnikov je dobil častno diplomo, drugi pa darilo v denarji. Ovce Jezerskega plemena so istega rodu, kakor ovce Ukviškega plemena, katere naša kmetijska družba kranjska vpeljuje in katerih po nizki ceni dobiti, se jim zdaj zopet dobra prilika ponuja.*

Kmetijske in rokodelske novice (1880, str. 345, vir 33)

Kmetovalec (Ovni frizijskega ..., 1889) obvešča, da so konec oktobra pripeljali v Ljubljano ovne frizijske pasme, ki jih je kmetijska družba že razdelila med izbrane rejce. Na koncu dodaja, da *»ako se bo to plemo privadilo našim tlem in našemu podnebju, bode velike koristi našim tlem in našemu podnebju, bode veliko koristi za našo ovčjo rejo, kajti plemo je veliko večje, ima fino volno in je tako mlečno kakor koz«*.

Laibacher Zeitung (K.K. Lnadwirtschafts ..., 1895) je poročal o letnem zboru kranjske kmetijske družbe. Za pospeševanje ovčereje so leta 1894 kupili ovne bergamske pasme in jih za četrtnakupne cene razdelili ovčercem. Enako je Laibacher Zeitung (Allgemeine Versammlung ..., 1897) poročal za leto 1896.

Novice (Nekaj ..., 1898) so objavile obsežen članek pod naslovom *»Nekaj o ovčereji«*, kjer so opisane pasme ovc, ki jih po kakovosti volne loči na take, ki imajo tanko, srednjo ali grobo volno:

- ovca merinovka je najplemenitejša ovca s tanko in gosto volno,
- angleška ovca ima dolgo, srednjo in kratko volno,
- jezerska ali trbiška ovca *»izvirata iz tistega planinskega kraja na Laškem, ki se Bergamo imenuje in kjer redijo lepe ovce, ki se bergamaške ovce imenujejo. Kako so prišle na Koroško, ni natanko znano. Jezerska in trbiška ovca sta si v tem podobni, da sta obe veliki, da se dobro spitati daste, in da imate če tudi ne prav tanko, vendar lepšo volno nego vse naše domače.«*

V nadaljevanju avtor piše o pravilih za rejo ovc.

5.4.1.2.3. Ovčereja v 20. stoletju

Še podrobneje pasme ovc opisuje Narodni gospodar (Ovca ..., 1902), ki jih glede na volno deli v pet skupin:

- ovce z grobo dlako,
- ovce z mešano volno,
- ovce s svetlo volno,
- ovce z navadno dlako,
- ovce z merinovo dlako.

V skupini ovc z mešano volno je v podskupini ovc s kratkim repom in dolgimi uhlji omenjena *»naša navadna ovca«* in v podskupini ovc z dolгим repom in dolgimi uhlji *»kraška ovca«*

Kmetovalec (Ali bi uspevale, 1904) odgovarja na vprašanje »Ali bi uspevale na Bolškem Brgamaške ovce?«, da bi »Brgamško ovčje plem« na Bolškem prav gotovo uspevalo in da bi pripomoglo k izboljšanju bovške ovce, ki bi postala večja, povečala bi se njena mlečnost in izboljšala volna. Priporočena je uporaba že udomačenih križanih ovc, ki so skoraj čiste bergamaške »krvi«. Po prvi svetovni vojni je avtor z inicialko L. (1918) v Kmetovalcu v članku »Razširjenje ovčereje« pisal o pomenu razširjenja ovčereje in da so za naše razmere najboljše in najkoristnejše domače pasme. »Na Kranjskem je znana ovca iz Tuhinjske doline pri Kamniku, iz Bohinja in tamkojšnega okoliša. Pred vojno so bile znane tudi ovce v okrožju Nanosa; vojaštvo jih je pa tam skoro popolnoma zatrlo. Dalje imamo v Istri domačo istrsko pasmo, križano z raznimi žlahtnimi plemeni.« Pomembno sporočilo je tudi v članku »Izvoz solčavskih ovac« (Zidanšek, 1920). Dunajsko društvo »Alpenländische Schafzuchtgesellschaft« je z vlado v Beogradu doseglo dogovor za izvoz 2000 jezerskih ovc pod pogojem, da se dobi dovoljenje za uvoz plemenske živine. Na štirih plemenskih sejmih, ki so jih sklicali v novembru v Solčavi, Lučah in Ljubnem, Mozirju in Slovenj Gradcu, so skupaj odbrali 23 mrkačev in 309 ovc (skupaj 422 živali). Za ohranitev kakovosti pasme avtor svetuje, da rejci ohranijo domačo pasmo, da jo ohranijo čisto, da je ne križajo, da skrbno odbirajo plemenjake, da jih prezgodaj ne pripuščajo in da ovne, ki niso za plemo, kastrirajo.

Kmetovalec (Razglas glede oddaja, 1921) je objavil razglas glede subvencijskih »mrkačev (ovnov)« jezersko–solčavske pasme, ki je primerna za hribovske reje, proslcem iz Bele krajine. Na seji glavnega odbora kmetijske družbe za Slovenijo (Seja glavnega odbora ..., 1921) so sprejeli sklep: »Odbor je sklenil, da se naprosi poverjeništvu, da priskrbi nekoliko ovnov bergamaške pasme, ki so se na Gorenjskem izkazali primernejši nego solčavski.« Ta sklep je kritično presodil Martin Zupanc (Zupanc, 1921), ki se je postavil v bran solčavskim ovcam. Piše: »V solčavskih planinah se redi od nekdaj težka, vztrajna, zdrava in glede krme z malim zadovoljna ovca. Tamošnji gorjanci so si ščasom ustvarili posebno pasmino ovce, katera se prav malo ali sploh nič ne razlikuje od jezerske. Nekdaj se je baje vpeljalo nekaj bergamaških merkačev (ovnov) v jezerske kraje v svrhu izboljšanja plemena, a vobče se na splošno ni vpeljevalo tuje krvi. Solčavski planinci so si nabavljali tu in tam boljše jezerske merkače, kakor tudi nasprotno Jezerčani v Solčavi. V večini slučajev se je pa plodila žival v lastnih čredah brez ozira na medsebojno sorodstvo Naše načelo pri umni in dobičkonosni živinoreji mora biti brezpogojno to, da ne stremimo za tujimi plemenitimi (žlahtnimi) pasmami, ki niso nikakor prilagojene našim razmeram, ampak da poboljšamo in povzdignemo s pravilnim ravnanjem domačo pasmo, katero lahko preživimo.«

Pirc (1922) je v Kmetovalcu v sestavku »Ovčja pasma v slovenskih Alpah« v dveh nadaljevanjih podrobno in kritično predstavil nastanek in razvoj ovčjih pasem s poudarkom na slovenskih ovcah. Kratek povzetek:

- v slovenskih pokrajinah je bila v starodavnih časih bržkone splošno razširjena le majhna bela ovca, ki se še danes nahaja spremenjena (modificirana) na južnem pobočju Julijskih Alp (tolminska in bovška ovca),
- že v zgodovinskih časih je prišla v Alpe izredno velika ovca (iz Afrike), ki se danes imenuje bergamaška ali orjaška planinska ovca, ki se je križala s padovansko ovco ter potem prodirala na celotno območje Alp,
- ukviška pasma ovc v dolini med Trbižem in Pontabljem, pasma ovc v gorenjski savski

planini, pasme ovc na jugu Kamniških planin (posebno v Tuhinju), jezerska pasma na Koroškem in pasma ovc v hribovju Pece ter v Solčavskih Alpah je torej spremenjena (modificirano) pasma bergamaške pasme ovc,

- v nadaljevanju so v predhodnem odstavku zapisane pasme ovc predstavljene z osnovnimi zootehničskimi normativi,
- na koncu svetuje za izboljšanje slovenskih ovc ob pravem vzrejnem delom solčavsko ovco.

Hladnik (1922) je mnenja, da je glede na kakovost volne jezersko-solčavska ovca prva v Sloveniji. Domovina (Živinoreja ..., 1923) spodbuja razvoj ovčereje v Beli krajini in priporoča jezersko-solčavsko pasmo. Kafol (1925) piše, da bi za izboljšanje in požlahtnjenje naše domače ovce prišla v poštev le jezerska oziroma trbiška ovca, kateri izvirata od bergamaške ovce.

Poročilo kmetijske družbe za Slovenijo leta 1921 (Poročilo ..., 1922) poroča, da *»pri povzdigi ovčereje dobro služi solčavska oziroma jezerska ovca, ki je dobro znana tudi v Avstriji že iz prejšnjih let. V tem letu so Avstrijci sami prišli k nam kupovat solčavsko ovco, da z njo izboljšajo svojo domačo pasmo. Na željo gorenjskih ovčerejcev je Kmetijska družba navzlic temu skušala nakupiti nekaj bergamaških ovnov v Italiji, da se izboljša gorenjska ovca oziroma da se osveži kri gorenjske pasme.«* O zanimanju Štajerske deželne vlade za nakup solčavskih ovc za pleme piše tudi Domoljub (Nakup ..., 1922). Podgornik (1926a) je opisal bergamaško ovco in na koncu zapisal: *»Za izboljšanje domače ovčereje bi kazalo vsaj ponekod si nabaviti predvsem bergamaške ovne. S temi bi plemenili domače ovce z borno volno, kakoršnih je še veliko pri nas. Z dosledno križatvijo z bergamaškimi ovni in vstrajnim odbiranjem, bi kmalu prišli do bolj velikih ovc in obenem tudi do ovc z boljšo volno. Tudi za kraje, kjer je že udomačena bergamaški ovci sorodna in po vsem podobna jezerska ovca, bi bilo zelo potrebno in koristno, ako bi si posestniki ovc nabavili v svrhu osveženja krvi bergamaške ovne.«* Istega leta je avtor (Podgornik ..., 1926b) opisal tudi jezersko ovco, za katero pravi, da se enači s solčavsko ovco, in lahko govorimo o jezersko-solčavski pasmi ovc, ki izvira iz prvotne majhne bele domače ovce in bergamaške ovce.

Černe (1928) piše, da je *»Bergamaški ovci zelo podobna padovanska ovca v Italiji, potem tirolska ovca, jezersko-solčavska ovca in vse ovčje vrste, ki jih gojimo v Sloveniji«*.

Zdolšek (1929) poroča o povečanem zanimanju za ovčerejo na Kočevskem, kamor je kmetijska podružnica s pomočjo oblasti, poslala dva vagona (132 komadov) solčavskih plemenskih ovc.

Živalca (Reja solčavske ovce ..., 1935) spodbuja rejo solčavske ovce, da bi sami pridelali dovolj volne. Poudarja zaprtost okoliša reje in da so solčavske ovce že pred desetletji kupovali za izboljšanje ovc na štajerskih, solnograških in tirolskih planinah. O reji ovc piše tudi Koledar kmetijske matice za leto 1935 (O reji ovac, 1935), ki poudarja, da je treba *»posvetiti vso pazljivost odbiri pasme in paziti potem pri križanju živali, da se dobijo živali z boljšo volno Danes se priporoča najbolj Solčavska ovca, ki uspeva kakor kažejo poskusi tudi celo na Dolenjskem.«*

Ogrizek (1935) v knjigi Ovčarstvo opisuje tudi solčavsko-jezersko pasmo ovc. Omenja, da so na njen razvoj deloma vplivale tudi merino ovce.

Wenko (1937) je v Krajevnem leksikonu Dravske banovine (1937) zapisal, da redimo lastno pasmo, ki je rezultat domače zemlje: jezersko-solčavsko ovco.

Ambrož (1939) v članku »Ovčereja v Beli Krajini« omenja domače ovce in da Belokranjec svoje ovce

ljubi, da zelo ceni domačo pasmo, ki ni posebno žlahtna, a zato tudi ni razvajena, marveč skromna in odporna proti boleznim in vremenskim nepravilnostim. Svetuje, da bi bilo dobro, če bi začeli odbirati stare domače pasme. Solčavsko-jezersko ovco sta opisala tudi Šmalcelj (1947) in Ogrizek (1948). Ovsenik (1948) piše, da se v Sloveniji redi jezersko-solčavska ovca, ki vedno bolj izpodriva trbiško in pa staro koroško ovco.

5.4.1.3. Misli na koncu

V zakonikih iz 18. stoletja, ki so veljali tudi za ozemlje današnje Slovenije, najdemo zelo bogata strokovna in zakonska gradiva, povezana z ovčerejo. Nismo še raziskali in poiskali, kaj so pisali in določali v zakonikih o ovčereji pred 18. stoletjem, a zapis, ki smo ga našli zapisanega v letu 1765, nedvoumno priča, da je že v 17. stoletju cesar Karel VI zaukazal, da je treba izločiti iz tropov ovne z zelo grobo volno. Načrtno izboljševanje kakovosti volne je bila rdeča nit skozi številne predpise v 18. stoletju. Ustanovitev vzrejalšča za španske in padovanske ovne v Mrkopalju (Gorski Kotar) in načrtno širjenje teh ovc s kakovostno volno po drugih delih tedanje avstrijske monarhije je še današnji čas zelo napreden, racionalen in gospodarski ukrep. Če k temu dodamo še zaukazano spremljanje podatkov, pošiljanje vzorcev volne (nismo še odkrili, kam in na katero ustanovo), navodila – kriterije za odbiro, zamenjevanje ovnov in navodila za ureditev reje ovc, potem lahko mirno zapišemo, da so to začetki rejskega in selekcijskega dela v slovenski ovčereji.

Prvi opisi ovc, ki so jih redili v Sloveniji, so iz prve polovice 19. stoletja: nežlahtne majhne črne ovce in grobo volnate ovce. Sledijo številne omembe jezerskih ovc, ki so bile nagrajene leta 1856 na kmetijski razstavi v Parizu. Poleg teh ovc v istem času navajajo trbiške ovce in ugovške (ukviške) ovce. Obe pasmi sta nastali s križanjem domačih navadnih ovc z bergamaškimi ovcami. Kranjska kmetijska družba je pospeševala ovčerejo prav z brezplačnim razdeljevanjem ali pa prodajo za četrtinsko ali polovično ceno plemenskih ovc jezerske in trbiške pasme. Leta 1869 je objavila poseben razglas, ki je v prilogi s pogoji, pod katerimi se dajejo gospodarjem plemenske ovce, kupljene z državno podporo – pomembna je tudi zahteva, da se mlada jagnjeta od teh ovc označijo s črko »s«, kar pomeni subvencijo, da pišejo zapisnike o pripustih ovnov ... V pregledu srečamo še omembe naslednjih pasem: majhna bela ovca, navadna ovca, bergamaška ovca, frizijska ovca, kraška ovca, solčavska ovca, istrska ovca, tuhinjska ovca, belokranjska ovca. Novak (1970) je zapisal, da so se pri nas razvile tri pasme: jezersko-solčavska ovca, bovška ovca in belokranjska ovca.

5.4.1.4. Viri

1. Ali bi uspevale na Bolškem Bergamaške ovce? 21(1904)3, str. 23, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
2. Allgemeine Versammlung der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft. 116(1897)153, str. 1397–1398, Laibacher Zeitung (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
3. Ambrož, G. Ovčereja v Beli Krajini. (1939) – propagandna številka, str. 33–34, Mali gospodar.
4. Bleiweis, Janez. O reji ovac, str. 68–76. V: Nauk o umni živinoreji. Ljubljana 1871, 119 strani (<http://books.google.si/books?id=Gq0aAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=n>

auk+o+umni+%C5%BEivnoreji&hl=sl&sa=X&ei=mcqUUbeoA427Pcm5gdAG&redir_esc=y – 16. 5. 2013).

5. Bojkovski, Danijela, Šalehar, Andrej. Zakonska pravila o reji ovac v 18. stoletju. Izbrani primeri. 78(2010)2, str. 22–24, Kmetovalec.
6. Brigido, Pompej. Erfahrungsmässiger Unterricht wie die Schafe durch gute Pflege zur vollkommensten Art gebracht, und bey solcher erhalten werden können. Za leto 1771. 2(1773), str. 77–168, Zweite Sammlung nützlicher Unterichte.
7. Britovšek, Marijan. Razkroj fevdalne agrarne strukture in prehod na individualizirano kmetijstvo na Kranjskem. I. del. 8(1960)2, str. 81–90 in II. del. 8(1960)3, str. 159–165 Kronika (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-CLVJNT3L> – 5. 8. 2013).
8. Britovšek, Marijan. Stanje živinoreje v pašniško gospodarskem sistemu. str. 129–146. V: Razkroj fevdalne agrarne strukture. Ljubljana 1964, 430 strani.
9. Černe, Franc. Živinoreja. Celje 1928, 320 strani.
10. Državne subvencije za leto 1869. Letnik 1870, zvezek I, Ljubljana 1870, str. 58–68, Naznanila c. k. kmetijske družbe na Kranjskem.
11. Geschichte der Akademie der Operosen un des Ackerbaues in Krain. 4. nadaljevanje. Illyrisches Blatt, 22 März 1828, šte. 12, str. 46–48 (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
12. Hladnik, I. Katera ovca je v Sloveniji najboljša? 39(1922)8, str. 71–72, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
13. K. K. Landwirtschafts-Gesellschaft für Krain. 114(1895)163, str. 1419–1420, Laibacher Zeitung (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
14. Kafol, Fr. Poprimimo se zopet ovčereje. 42(1925)4, str. 26, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
15. Ktere ovce bi utegnile za gorate kraje najboljše biti? XVI(1858)32, str. 249, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
16. Kurze Beschreibung der Landwirtschaft im herrschaftsbezirke Reifniss. III. Viehzucht. Jahrgang 1822 und 1823, 1830, str. 68–73, Annalen der k. k. Landwirthschafts-Gesellschaft in Laibach.
17. L. Razširjenje ovčereje. 35(1918)8, str. 60–61, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
18. Lepih Ugovških ovac. 31(1873)6, str. 48, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
19. Nakup solčavskih ovac. 35(1922)24, str. 24, Domoljub (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
20. Nekaj o ovčereji. 56(1898)48, str. 476–477 in šte. 49, str. 485–486, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
21. Nekoliko o reji ovac. 28(1870)6, str. 43–44, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
22. Nova ovca za naše kraje – Blakfaced-ovca imenovana. 37(1879)40, str. 316, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
23. Novak, Vilko. Živinoreja. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343–394.
24. Nujni razglas Kranjskim gospodarjem. 33(1875)14, str. 113, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).

25. O reji brav ali ovac. 27(1869)3, str. 17, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
26. O reji ovac. X(1935), str. 88–89, Koledar kmetijske matice za leto 1935.
27. Ogrizek, Albert. Solčavsko-jezerska ovca. str. 21 V: Ovčarstvo. Poljoprivredni nakladni Zavod, Zagreb 1948, 291 strani.
28. Ogrizek, Albert. Solčavsko-jezerska ovca, str. 43. V: Ovčarstvo. II. izdanje. Zagreb 1935. 268 strani.
29. Oklic. 41(1883)32, str. 251, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
30. Opomin gospodarjem, kateri ovce rede. 28(1870)13, str. 103, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
31. Orel, Jožef. O reji brav ali ovac. Ljubljana 1869, str. 86–87, Naznanila-Mittheilungen.
32. Ovca. 3(1902)16, str. 244–246 in štev. 17, str. 259–260, Narodni gospodar.
33. Ovce Jezerskega (koroškega) plemena. 38(1880)43, str. 345, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
34. Ovni frizijskega plemena. 6(1889)20, str. 167, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
35. Ovsenik, Janez. Živinoreja in mlekarstvo. Spital 1948, 172 strani.
36. Pirc, Gustav. Ovčja pasma v slovenskih Alpah. 39(1922)5, str. 42–43 in štev. 6, str. 54–55, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
37. Podgornik, Anton. Bergamoška ovca. 4(1926a)4, str. 68, Gospodarski vestnik.
38. Podgornik, Anton. Jezerska ovca. 4(1926b)10, str. 193–194, Gospodarski vestnik.
39. Poročilo o delovanju Kmetijske družbe za Slovenijo leta 1921. 39(1922)23, str. 215–215, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
40. Poročilo o državnih podporah l. 1879 in kako so se porabile. Ljubljana 1880, str. 30–38, Naznanila – Mittheilungen.
41. Poročilo o porabi državnih podpor. Ljubljana 1879, str. 16–21, Naznanila – Mittheilungen.
42. Razglas glede oddaje subvencijskih mrkačev jezersko-solčavske pasme. 38(1921)5, str. 52, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
43. Razglas, kako se za povzdigo ovčje reje na Kranjskem iz državne podpore nakupljeni ovni in ovce jezerskega in trbiškega plemena dajo gospodarjem na deželo. K 52 št. Novic, štev. 35, Oglasnik, Ljubljana, 29. decembra 1869.
44. Razglas živinorejcem na Kranjskem. 30(1872)29, str. 227, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
45. Razglas zaradi oddajanja ovac. 32(1874)37, str. 289, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
46. Razglas Kranjskim ovčjerejcem. 33(1875)12, str. 95, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
47. Razglas. 34(1876)20, str. 155, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
48. Razglas Kranjskim gospodarjem, kateri ovce redijo. 36(1878)40, str. 311, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
49. Razglas Kranjskim gospodarjem, kateri ovce redijo. 37(1879)26, str. 201, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).

50. Razglas kranjskim ovčarjem. 43(1885a)27, str. 215, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
51. Razglas kranjskim ovčarjem. 43(1885b)32, str. 255, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
52. Razglas kranjskim ovčarjem. 44(1886a)36, str. 275, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
53. Razglas kranjskim ovčarjem. 44(1886b)39, str. 305, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
54. Razstava goveje živine, konj, ovac in prešičev v Celovcu. III. 35(1877)42, str. 331–332, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
55. Reja solčavske ovce izredno važna. 3(1935)8, str. 113–116, Živalca.
56. Sammlung: aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740. bis 1780., die unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. theils noch ganz bestehen, theils zum Theile abgeändert sind, als ein Hilfs- und ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer chronologischen Ordnung: mit allergnädigster Freiheit. Wien: Mößle J. G., 1786–1787, Bd. 1: 1786. – XL, 454 str.; Bd. 2: 1786. – XXXVI, 456 str.; Bd. 5: 1786. – LII, 527 str.; Bd. 6: 1786. – LXIV, 712 str.; Bd. 7: 1786. – 606 str.; Bd. 8: 1787. – 634 str. (http://alex.onb.ac.at/gesetze_hvb_fs.htm – 10. 1. 2012).
57. Seja glavnega odbora Kmetijske družbe za Slovenijo v četrtek, 17. februarja 1921. 38(1921)5, str. 49–50, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
58. Stefančič, Ante. Razvoj živinoreje od začetka XVIII. do konca XIX. stoletja. V: Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne. SAZU, Ljubljana 1966, str. 11–27.
59. Stefančič, Ante: Slovenska živinoreja v 19. stoletju. 1(1951) šte. 1, 28–31 in št. 2, 33–36 in št. 3–4, 95–105, Živinorejec.
60. Šalehar, Andrej, Osterc, Jože, Kompan, Drago. Na pariški razstavi leta 1856 nagrajena tudi slovenska živina. 78(2010)8, str. 12, Kmetovalec.
61. Šalehar, Andrej. Praktični nauki o reji ovac iz leta 1771. 77(2009)4, str. 15, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
62. Šmalcelj, Ivan. Solčavsko-jezerska ovca. str. 21 - 22. V: Malo ovčarstvo. Sarajevo 1947, 154 strani.
63. Šolmajer. Opomin našim ovčarjem. 31(1873)7, str. 49–50, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
64. Terpinc, F. Jezerske ovce pa papeževa repica. 23(1865)7, str. 51–52, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
65. Umek, Ema. Kranjska kmetijska družba 1767–1787. 29(2006)1, str. 1–34, Arhivi (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013) (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-VCPM9PN8> – 7. 2. 2014).
66. Umek, Ema. Prispevki k zgodovini ovčereje na Krasu in v slovenski Istri. 10(1957), str. 71–76, Slovenski etnograf (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-I0M76JBE> – 5. 8. 2013).
67. Valvasor, Janez Vajkard. Čast in slava vojvodine Kranjske (slovenski prevod Die Ehre

dess Herzogthums Crain; prevod Doris Debenjak in drugi), 4 zv. Ljubljana, Zavod dežela Kranjska, 2009 – 2013.

68. Valvasor, Janez Vajkard. Die Ehre dess Herzogthums Crain. 4 zv. Ljubljana 1689 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-NQQSKQM6> – 27. 11. 2013).
69. Vilfan, Sergej. Podobe iz nekdanje živinoreje med Trstom in Slavnikom. 5(1957)2, str. 69–87, Časopis za slovensko krajevno zgodovino.
70. Wenko, Boris. Ovčarstvo. Živinoreja. Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana 1937, str. 24–27 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-IHXHRWQE> – 31. 7. 2013).
71. Za povzdigo reje drobnice. Ljubljana 1875, str. 10, Naznanila-Mittheilungen.
72. Za povzdigo živinoreje; za povzdigo reje drobnice; za povzdigo čebeloreje. Ljubljana 1873, zvezek II, 1875, str. 22, 24, 26, 28, 30, Naznanila-Mittheilungen.
73. Za rejo drobnice. Ljubljana 1881, str. 24–26, Naznanila-Mittheilungen.
74. Zalokar, Janez. Umno kmetovanje in gospodarstvo. Ljubljana 1854, 386 strani (http://books.google.si/books?id=1YMAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=zalokar+janez&hl=slo&sa=X&ei=_cqUUZmBDITbObv0gcgK&ved=0CC0Q6AEwAA – 16. 5. 2013).
75. Zdanovski, Nikola. Slovenska domača ovaca. Istrska ovca. Solčavsko-jezerska ovca. str. 36–44 V: Vuna naših ovaca. Zagreb 1946, 75 strani.
76. Zdolšek, Alfonz. O pospeševanju ovčereje v Sloveniji. 46(1929)10, str. 81, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
77. Zidanšek. Izvoz solčavskih ovac. 37(1920)23, str. 253–254. Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
78. Zupanc, Martin. Solčavska-jezerska pasma. 38(1921)24, str. 231, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
79. Žgur, A. Ovčja reja. 23(1865)6, str. 41, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
80. Živinoreja. 6(1923)5, peta stran. Domovina (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).

K 52.1. Novic.

OGLASNIK.

Štev. 35.

V Ljubljani 29. decembra 1869.

(186—1)

Razglas

kako se za porzidgo ovčje reje na Kranjskem je državne podpore nakupljeni ovni in ovce jezerskega in trbiškega plemena dajo gospodarjem na dečelo.

Slavno c. k. ministerstvo kmetijstva je z odpisom od 3. nov. 1869 št. 5898 v ta namen odobrila sledeče vodilo.

§ 1. Čedica z enim ovnom (prazom) in dvema ali tremi ovnami ali pa posamični ovni (prazi) jezerskega in trbiškega plemena se umnim gospodarjem tistih krajev na Gorenjskem, Notranjskem in Dolenjskem, kateri so za ovčjo rejo ugodni, brez plačila proti temu dajo, da se gospodarji zavežejo, ovne in ovce dobro ravnati in jih najmanj tri leta v okolici svojih brez plačila za plemo obračati. Po preteku teh let je blago lastnina gospodarjev.

§ 2. Vsak lastnik, ki je dobil živino za plemo, mora zapisnik imeti, v kterega zapisuje dan, kdaj je ovna spuščen, ovco slabnejega plemena ali pa le domačega rodu, na katero je bil oven spuščen, — ime in stanovanje gospodarja ovac, na ktere je ovna spuščen. Vsemiti takemu gospodarju ima lastnik ovna plemenski listek dati, ki ga je od c. k. kmetijske družbe prejel, in sme zahtevati za-nj le 10 novih kračarjev; ako bi več zahteval, se mu vzame ovna. — Te plemenske listke morajo pa gospodarji ubreje-nih ovac varno shraniti, da se v potrebi z njimi mo-rejo izkazati.

§ 3. Tisti ovce lastniki, ki so imeli ovco pri jezerskem ali trbiškem ovnu, si morajo pa tudi zapisnik napraviti, v kterega zapisujejo to-le: 1) dan, kdaj je ovca bila pri ovnu, 2) dan, kdaj je ovca vrgla, potem 3) ali je lastnik jaglje nam za rejo obdržal ali 4) jo prodal in sicer: komu in kje ta staneje.

§ 4. Ne le lastnik, ki je čedico dobil iz državnega denarja, temuč tudi gospodarji taki, ki so ovce svoje imeli pri jezerskem ali trbiškem ovnu, imajo od teh narejena jagljeteta, naj so čiste jezerske ali trbiške krvi ali pa mešanice z domačim blagom, razenavati tako, da se poznajo, in zato naj se vsa-omneno točno jagljetu pravično desno uho z majčnim železom v podolbi črke S (kar pomeni Subvencijo ali podporo državo).

§ 5. Lastniki, ki so čedico ali pa posamežna ovna prejeli iz državnega denarja, morajo predsedniku podružnice družbe kmetijske, pa tudi družemu njeno-mu udu pokazati svoj plemenski zapisnik ali register, ako ga ti videti želijo; po preteku vaneega leta pa imajo izročiti ta register predsedniku podružničnemu, da ga podlje glavnemu odboru družbe kmetijske v pregled in pretek.

§ 6. Po vseh teh pogojih, ki so zapisani v tem razglasu, se ima vsakdo zvesto ravnati, sicer ima glavni odbor kmetijske družbe pravico, da ovna in ovce gospodarju brez odkodovanja vzame in jih dru-gam da.

§ 7. Da se bode gospodar ravnal po vseh teh pogojih, in da je porok za blago, ki ga je sprejel od družbe kmetijske, bode takrat, ko se mu živina izroči, se zavezal z posebnim pismom (reversom), da se vsem

tem pogojem udi; le takrat je odvezan, parčeta, ako je brez njegove krivice živina zadela bolezen ali kakka druga nesreča.

Gospodarji na Kranjskem! Kdor izmed Vas želi ovna samega ali ovna in kčke 2 ali 3 ovce pod temi pogoji sprejeti, naj se pismeno oglasi zadnji dan do konca meseca prosenca (januarja) prihodnjega leta pri podpisnem odboru in naj v tem pismu pové to-le: a) ali ima že zdaj ovco, b) ali je v njegovem kraju ovčja reja navadna, c) ali želi le ovna samega ali pa zraven tega tudi ovce. — Da se neukrat ne more od kmetijske družbe zahtevati, da bi obilo blagá in na vse kraje dalo, razvidi vsak lahko iz tega, da se iz državnega denarja zdaj ne more na-kupiti in po deželi razdeliti več blagá kakor le kakih 80.

Glavni odbor c. k. družbe kmetijske

v Ljubljani 29. decembra 1869.

„Zvon.“

Pod tem imenom začne podpisani a novem letu na Dunaji 1. in 15. dan vsakega meseca na celi poli redno izdajati slovenski

lepoznanški list,

kateroga tu spodobno priporoča vsem slovenskim rodoljubom.

„ZVON“ bo prinašal v prijetni mnogovrstnosti pesmi, povesti, humoristične, natoro-znanske, kulturozgodovinske in posčno estetičnokritične spise od znanih slovenskih pisateljev, izmed katerih so gg. Celestin, Br-javec, Jurčič, Levce, Boris Miran, J. Ogrinec in Valtjavec lista vdeleževati se že obljubili.

Naroča se z 1 gld. za 3 mesece, s 3 gld. za celo leto pri podpisancem.

Ob enem podpisani naznanja, da se

Pesmi Borisa Mirana

dobivajo še pri E. Hohnu, O. Kierra in J. Ler-cherju v Ljubljani.

Na Dunaji meseca decembra 1869.

J. Stritar,

(187—2) Wien, I. Johanneßgasse 18.

Razpis službe (183—2)

kancelista in praktikanta

pri glavnemu enstopu zavarovalne banke „Slavije“ v Ljubljani, kateri odda tudi službe čistim, ki žele za provizijo v zavarovalnih opravilih popotovati. Ponudbe za te službe naj se pošljejo do 30. decembra 1869, ali vsaj do 5. januarja 1870 vred-nosti „Triglava“, katero tudi daje izdatenčeje raz-janjilo. — Kancelist in popotovalni opravič mora vložiti kavejlo in znati slovensko brati in pisati. Popotovalnim upravnikom ni treba znati nemškega jezika.

J. L. Černy,
I. tajnik.

Razglas

glede oddaje subvencijskih merkačev jezersko-solčavske pasme,

V kolikor bodo sredstva dopuščala, se bodo letos oddajali subvencijski merkači, primerni hribovskim rejam in proslencem iz Belokrajine, ako vpolijejo znesek 320 kron.

Proslence se mora zavezati, da bo prevzeto žival dobro oskrboval in dajal merkača proti mali odškodnini tudi sosednjim rejam za plemne na razpolago.

Jamstvena doba traja dve leti od ducva prevzema, nakar preide žival v polno last prevzemnika.

Nakupovanje in razdelitev se vrši na pomlad in jesen. Prevorne stroške nosi naročnik.

Zavezna pisma je dobiti pri Kmetijski družbi v Ljubljani.

Glavni odbor Kmetijske družbe za Slovenijo.

Kmetovalec (1921, str. 52, vir 42)

Letnik XXXVIII.

KMETOVALEC

Stran 231.

Solčavska - jezerska ovca.

V „Kmetovalcu“ štev. 8, z dne 15. marca t. l. je v svoj glavnemu odboru Kmetijske družbe za Slovenijo z dne 17. februarja t. l. čitani sledili stavek: „Odbor je sklenil, da se naprosi poverljivost, da pristrih nekoliko ovnov bergamske pasme, ki so se na Gorenjskem izkazali primestnej nego solčavske.“

K temu sledeče v pojasnilo:
V solčavskih planinah se redi odredki težke, vztrajne, zdrave in glede krme z malim zadovoljna ovca. Tamnišnji gorjanci so si sčasom ustvarili posebno pasmino ovce, katere se prav malo ali sploh ni ne razločuje od jezerske. Nekoli se je baje vpeljala nekaj bergamskih merkačev (ovnov) v jezerske kraje v svrhu izboljšanja plemena, toda vobče se na splošno ni vpeljavala tukaj krvi. Solčavski planinci so si nabavljali tu in tam boljše jezerske merkače, kakortudi nasprotno. Jezerčani v Solčavi. V večini slučajev se je na plodila žival v lastnih čredah brez ozira na mesečno sorodstvo. Kmet se ni brigal za kakovost in množino volne, ker take ni mogel znovevati. Merodajno za njega je bil samo užitek berne volne za domačo uporabo in mesa na domu.

Prodaja nadproduktov, bodisi volne ali ovac, se je vršila po prekupcu na domu ali pa na sejnih v Železni Kapli in Fribreku, seveda je za nizke cene. Te ovce so se izvažale odvod v Švico, Italijo in na Francosko.

Ovčerejo niso mogli kmeti teh krajev smatrati kot glavno panogo kmetijstva, tembolj ker ima ovca za te kraje pomen, da izkoristi pašo v strmih, kamenitih, za govejo živino neustojnih krajih. Boljši pašniki se rabijo izključno za govejo živino, katere reja je kmetu živinski pozor. Ovca se je morala pa zadovoljiti, kakor že preje omenjeno, samo s slabo, nezadostno in naporno pašo na strmih, pozimi pa s piljo odmrtno, srednjedobro, oziroma slabo, suho pašo. Tešnji kmeti, ondodni kmet ne poklade ne govejo živini in ne ovcam. Za zboljšanje pašnikov v splošnem se ni skoraj še ničesar storilo, vsled raznih zaprek; največ pride v poštev velika oddaljenost od železnice, vsled česar kmeti ni dan na možnost za nabavo smetnih gnoli, primernih semen, kmetijskega orodja in drugih raznih potrebščin, katere so posestnikom v naviži lažje dostopne.

In vendar so ovce, če pridejo v jeseni s planin, skoro debele in dosežejo do 80 kg žive teže. To je dokaz, da se živali izbirno izkoriščajo krmo. Kar se tiče volne, se lahko opazi, da je ista po početni paši veliko boljše kakovosti kot spomladi. Pri jezerskem pregledovanju in nakupovanju plemenskih ovac se vidi natančno vpliv posameznih pašnikov na količino in kakovost volne, tako da se iz teh dejstev brez težave sklepa na dobroto pašo rednih lastnikov.

Za zboljšanje ovčereje v solčavskih in drugih krajih bivše Stajerske se je pred kakimi 15 leti pričela zanimati Stajerska Kmetijska družba v toliko, da je z državnimi sredstvi tukaj nakupovala boljše merkače in ovce kot plemenske na druge kraje Stajerske (in tudi za Četko in Selnoagraklo). Vsled boljših cen in poiska, so se začeli tudi solčavski ovčariji za ovčerejo nekoliko bolj brigati. Nabavljali so si torej dobre merkače za osvežitev krvi, ka-

teri niso bili z ljubovimi čredami v sorodstvu, in odbirali plemensko žival po kakovosti volne. Zato, da se je to delo izvrševalo le v mali, ni obsegu od strani razumnih rešev in se ni vplivalo v splošnem na vse ozemlje. In vendar si je priborila solčavska ovca v drugih krajih vsled njenih dobrih lastnosti dobro ime, tako da se na bivšem Stajerskem na tute pasme nikdar ni mislilo.

Vse koristne lastnosti, med istimi tudi kakovost in količina volne v visoki stopnji je odvisna od plemenske obdise, vzreje, neozvanja in krme. Kjer teh zadnje navedenih činitelev ni, tam ponehavajo tudi bistvene lastnosti pasme. Ne sme se torej pozabiti, da so lastnosti pasem v tesni zvezi s temi činitelevi.

Nase načelo pri umni in dobičkanosti živinoreji mora biti brezogojno to, da ne stremimo za tuji plemeni-timi (žlajtnimi) pasmami, ki niso nikakor prilagode ne našim razmeram, ampak da poboljšamo in povzdignemo s pravičnim ravnanjem domačo pasmo, katero lahko preživimo.

Kot dokaz predstokrega, navajam iz lastne izkušnje, da so se solčavske ovce, izvažane v druge dežele, kjer so jih bolje negovali in oskrbovali, kakor pri nas, prav dobro obnesele. Na Nemško Stajerskem izvirajo boljše črede od plemensk, vpeljanih iz Solčave. Kot podlago za dobro ovčerejo uvaža Nemška Avstrija izključno solčavsko, oziroma jezersko ovco. Tako je tekom lanskega leta nakupila pri nas okoli 1100 plemenskih ovac. Z uspehom tega nakupa je tako zadovoljna, da namerava letos, pri nas zopet nakupiti 2000 plemenskih živali. Avstrija bi imela priložnost dohvatiti plemeniče (žlajtni) ovce v Nemčiji, ki se z različnimi reklamami tudi trudi spraviti jih v denar. Brez dvoma bi Avstrija rajše pokrila svoj rakup v navodni, z njo sprijaznjeni državi, kakor pa pri nas. Uvidela pa je, da je naša pasma zaradi skromnih zahtev in boljšega zdravja sposobnejša in se veliko lažje prilagodi drugim razmeram kot nemške občutljive pasme žlajtnega pokolenja.

Brezdvomno dobimo od bergamskov več volne, ki je daljša in grobejša; tudi postanejo bergamske teže kakor domače, vendar so pa iste za naše sedanje razmere preveč občutljive in zahtevajo boljšo oskrbo, negovanje in krmo kot domača pasma. Nadalje je upoštevati, da si biko zboljšamo domačo pasmo tudi brez križanja s tuji plemeni in da sčasoma dosežemo na ta način pri njej skoro toliko dobrih lastnikov, kakor jih imajo tui.

Dolžnost merodajnih krugov je torej, obrniti vsjo pozornost in skrb na to, da se ljudstvo primerno pouči in da mu z vsimi sredstvi priporočijo k izboljšanju oziroma praviemu razvoju domače ovčereje.

Dobro ime, katero so si priborili naši ovčerski kraji, naj se varuje in ohrani, kar bo reče tudi spodbujalo k nadaljnjemu uspešnemu delu in napredovanju. Glejmo, da se nam ne bo očitalo, da za tuji stremimo, ker svojega ne poznamo.

Živinorejski inštruktor,

Martin Zapac.

Kmetovalec (1921, str. 231, vir 78)

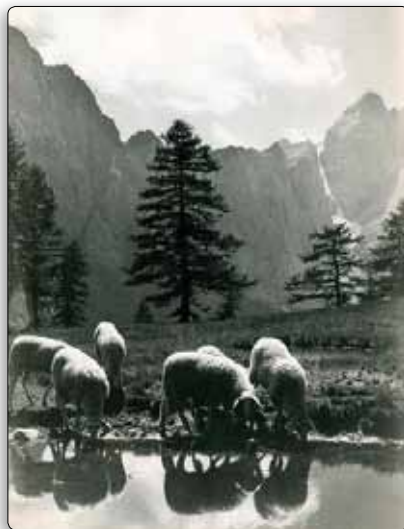
5.4.1.6. Stare fotografije

*Fotografija »Ovčja čreda pod Razorjem«
Foto: Fr. Pavlin, Jesenice. Kupljeno na boljšem sejmu 29. 7. 2007.
(Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar)*

*Fotografija »Ovčja čreda na Slemenu«
Poštni žig: 9. 9. 1940. Kupljeno na boljšem sejmu 29. 7. 2007.
(Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar)*

*Fotografija »Ovčja čreda na Slemenu«
Kupljeno na boljšem sejmu 8. 9. 2013. (Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar)*

*Fotografija »Ovčja čreda na Veliki planini«
Poštni žig: Kamnik, 21. 6. 1965.
Kupljeno na boljšem sejmu 8. 9. 2013. (Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar)*

*Fotografija »Ovčja čreda na Kalški planoti«
Kupljeno na boljšem sejmu 8. 9. 2013.
(Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar)*

*Fotografija »Ovčja čreda vrh Golice«
Foto: Fr. Pavlin, Jesenice. Poštni žig Ljubljana (datum ni čitljiv). Kupljeno na boljšem sejmu 29. 7. 2007.
(Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar)*

*Fotografija »Motiv na Golici (ovce)«
Foto: Fr. Pavlin, Jesenice. Kupljeno na boljšem sejmu 29. 7. 2007.
(Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar)*

*Fotografija »Ovce v Tamarju – Planica«
Kupljeno na boljšem sejmu 8. 9. 2013.
(Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar)*

*Fotografija »Premovanje ovc v Ratečah Planica dne 20. 9. 1925«
Foto: Fr. Pavlin, Jesenice. Poštni žig Kranjska gora (datum ni čitljiv). Kupljeno na boljšem sejmu 29. 7. 2007.
(Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar)*

*Fotografija »Ovčja čreda pri spomeniku dr. Julijusu Kugyju v Trenti«
Poštni žig: Soča, 11. 5. 1959.
Kupljeno na boljšem sejmu 8. 9. 2013.
(Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar)*

5.5. Koze

Krištof, Franc. *Gospodarska reja koz* (1942, str. 10, vir 54)

Hrvaški pregovor:

»Gdi koza dahne, loza tu sahne.«

Ljubić, 1846 (vir 56)

(Kjer koza dahne, tam trta usahne.)

5.5.1. Stare pasme koz v Sloveniji

Zaslужni prof. dr. Andrej Šalehar, dr. Metka Žan Lotrič, mag. Danijela Bojkovski, prof. dr.

Drago Kompan

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

Izvleček

Zakonska določila, povezana z rejo in pašo koz, so opisana od 18. stoletja dalje. Vsem je skupno ohranjevanje gozda in v vseh je zapoved, da je v mladem gozdu prepovedana paša goveda, ovc in koz. V teh razmerah so se nekako ohranjale pasme koz. Prve spodbudne korake za izboljšanje pasem koz in za razvoj kozjereje je storila kranjska kmetijska družba, ki je leta

1909 pripomogla k ustanovitvi društva za rejo koz v Srednji vasi v Bohinju in uvozila prve plemenske koze sanske pasme. Omeniti je treba tudi leto 1935, ko je bilo ustanovljeno strokovno društvo za umno kozjerejo za Dravsko banovino v Mengšu. Spodbujali so ohranjanje rjave domače koze. V gradivih najdemo za Slovenijo naslednja poimenovanja koz: domorodna koza, domača (kranjska) koza, navadna domača koza, koza tratnica (velike koze, ki so dobro molzle), sanska koza, tirolska koza, rjava pincgavska koza, bohinjska koza, tolminska koza, rjava domača koza, domača rjava planinska koza, rjava alpska koza in rjava solčavska koza. Dodani so primeri objavljenih in slikovnih gradiv.

Ključne besede: zakonska določila, reja in paša koz, pospeševanje kozjereje, sanska koza, rjava domača koza, priloge

Old goat breeds in Slovenia

Abstract

Legal policies related to breeding and grazing of goats have been described from the 18th century onwards. Policies were based mainly on the conservation of forests, therefore grazing of cattle, sheep and goats in young forests was forbidden. Under such conditions goat breeds have somehow been preserved. In the year 1909, the Carniolan Agricultural Society made the initial steps towards improvement of goat breeds and goat breeding development. Beside that, they established a goat breeder's association in a small settlement named Srednja vas at Bohinj region and they also imported the first breeding goats of Saanen breed. In 1935 the professional association for goat breeding was established in Dravska banovina at Mengeš. This association encouraged breeding of the local brown goat breed. The following names of the Slovenian goat breeds can be found in the archive materials: local goats, local (Carniola) goats, ordinary local goats, "Tratnica" goats (large goats with good milk production), Saanen goats, Tyrol goats, brown Pinzgauer goats, Bohinj goats, Tolmin goats, brown local goats, local brown mountain goats, brown alpine goats and brown Solčava goats. Examples of published materials and pictures are attached.

Keywords: legislation, breeding and grazing of goats, goat promotion, Saanen goat, local brown goats, attachments

5.5.1.1. Uvod

O pomenu kozjereje v naših krajih v preteklosti lahko sklepamo na podlagi poimenovanj številnih krajev po izpeljanki iz besede »koza« in celo poimenovanja meseca oktobra. Izmed vseh imen domačih živali je bilo namreč največ krajevnih poimenovanj ravno po kozi: »Na kozjerejo kažejo npr. potoki Kozarica, Kozleška voda, Kozarski potok, Kozjek, Kozjak ipd., Kozlica, studenec Kozlov zdenec, Kozlovka, krajevna in zemljiščna imena Kozarica, Kozja gora, Kozja para, Kozjak ...« (Novak, 1970). Bleiweis (cit. po Dular, 1895) pa piše: »Starodavni Slovenci so se menda veliko pečali z ovčjerejo ter ravnali mnogo koz, da so celo mesecu oktobru, ko se koze najbolj prskajo, dali ime kozoprsk.«

V preteklosti se je za kozo pogosto uporabljal slabšalni izraz »krava revnega kmeta«. Reja koz ni bila cenjena dejavnost, zato so bile kože pogosto deležne slabe oskrbe in parjenja v sorodu, to pa se je odražalo v slabi konstituciji, zaostalosti v rasti ter majhni mlečnosti. Zapostavljenost kozjereje kot živinorejske panoge je izvirala iz številnih prepovedi paše v preteklosti, ki so bile povezane s splošnim mnenjem o škodljivem vplivu koz na gozd, čeprav je po drugi strani prevladalo mnenje, da je bolj kot paša koz škodljivo nesistematično sekanje v gozdu. Nobenega dvoma pa ni, da je domača koza zelo koristna domača žival, ki daje izvrstno mleko, meso in kožo.

Pri raziskovanju kmetij loškega gospodarstva med letoma 1510 in 1630 je Blaznik (1958) ugotovil veliko zmanjšanje staleža koz zaradi škode, ki so jo delale po gozdovih. Znana so tudi stara zakonska določila, s katerimi so omejevali ali celo prepovedovali rejo koz. Da, prepovedovali so pogosto tudi njihovo hlevsko rejo. S temi predpisi so odvzemali revnemu sloju prebivalstva možnost preživetja in povzročili odhajanja ljudi za kruhom v tuje kraje ter postopna praznjenja gorskih vasi. Opisana dejstva so vplivala na razvoj pasem koz na Slovenskem. Šele na začetku 20. stoletja so se pojavili prvi predlogi za izboljšanja kozjereje in kozjih pasem. V teh pospeševalnih ukrepih je bila pionirska kranjska kmetijska družba in njen tedanji ravnatelj Gustav Pirc. Kozjereja na Slovenskem je strokovno zaživela med svetovnima vojnama, ko je bilo leta 1935 ustanovljeno »Strokovno društvo za umno kozjerejo za Dravsko banovino« s sedežem v Mengšu (Kozjerejsko društvo ..., 1935). Takrat so bile obujene pobude za ohranjanje domačih pasem koz in uvedena so bile rejska dokumentacija ter zootehniške meritve.

Predstavitev starih pasem koz v Sloveniji je razdeljena na dva dela. V prvem delu so predstavljene zakonska pravila in drugo v zvezi z rejo in pašo koz, v drugem pa so opisane stare pasme koz.

5.5.1.2. Zakonska pravila in drugo o reji in paši koz

Rejo in pašo koz so spremljala številna zakonska določila, ki so bila v prvi vrsti v smislu raznih prepovedi. Britovšek (1960) predstavlja rejo drobnice v 16.–18. stoletju na Kranjskem in poudarja njeno obsežno rejo – tako ovc kot koz ter pojasnjuje:

in uničujejo gozdove. Zaradi številnih kozjih čred je deželni knez v gozdnih redih iz XVI. in XVII. stol. izdal omejitve in prepovedi kozje paše v deželnoknežjih gozdovih. V XVIII. stol. so bile te prepovedi še ostrejšje, zaradi česar se je število koz pri posameznih graščinah zelo znižalo. Kozoreja je dejansko postajala vedno bolj domena revnejših družbenih plasti.

Britovšek (1960, str. 89, vir 7)

Novak (1970) poroča, da je »deželna vlada na Kranjskem leta 1724 prepovedala pasti koze v gozdovih ...«. Leta 1768 (Waldungextessen ..., 20. August 1768 ..., 1786) so spremenili gozdni zakon z dne 15. septembra 1766 tako, da je bilo prepovedano goniti koze v gozdove. Terezijanski gozdni red za Kranjsko 1771 (Terezijanski gozdni ..., 1985) je v enainvajseti določbi

zapisal: »... enkrat za vselej prepovedujemo goniti v gozd kakršnokoli živino zlasti govedo, ovce in koze posebno tja, kjer je mladi gozd, in kjer bi mogla živina doseči in objesti krošnje dreves in naenkrat opustošiti pomladek ... podložnikom in kajzarjem, ki so blizu mladih gozdov, ni dovoljeno gojiti koz ...« (glej prilogo – Iz postav za ohranjanje ..., 1849). Oznanilo (Prepoved fhkodvati ..., 1816) o prepovedi poškodovati obdelano zemljo s pašo določa, da koze nimajo pašne pravice po gozdu. Annalen kranjske kmetijske družbe (Kurze Beschreibung ..., 1830) v opisu kmetijstva v okrožju Ribnica na Dolenjskem poroča, da je zaradi škode, ki jo povzročajo koze z objedanjem brstov in vej v gozdovih, reja koz prepovedana. Objavile so tudi zahtevo kresijskega urada iz Postojne (Ueber den Antrag ..., 1833), da se popolnoma prepove reja koz na področju njihove kresije, da bi zaščitili gozdove in pospeševali sadjarstvo.

Leta 1852 je bil objavljena »nova gojzдна postava« (Cesarski patent ..., 1852), ki je gozdove razdelila v cesarske, občinske in zasebne ter določila, da se gozdu ne sme spreminjati namena. V 10. členu postava določa, da se v tistih delih gozda, ki je namenjen pomlajevanju, ne sme pasti živina, v druge dele gozda pa se ne sme gnati več živine, kolikor je na voljo krme. Živina mora biti pod nadzorom pastirjev, na pašo ali s paše jo je treba goniti tako, če je treba tudi po ovinkih, da ne dela gozdu škode. Koze, ki jih zalotijo na paši v tujih gozdovih in se jih ne more rubiti, je dovoljeno tudi ustreliti (65. člen). Za nastalo škodo je v 9. členu priloge določeno, da se »za vsako žival, ki se brez pravice ali čez ustanovljeno število, plemo ali starost, ali v zagrajene kraje ali o nedopušenem času v tuje gojzde prižene, se smejo v povračilo sledeči zneski tirjati: ... za enega kozla ali kozo brez razlike ... po ceni 2 kubičnih čevljev vrednosti tamkajšnjega lesa.«

Novice (Koliko škodo ..., 1857) so objavile kratko notico z izračuni, kakšno škodo delajo koze v gozdovih. Izračunano je, da vsaka koza na dan 384 mladja izruje ali pa obje vršičke, kar je še posebej škodljivo. Umni gospodar (Fl ... r ..., 1863) in Novice (Fl ... r..., 1864) sta objavila enak sestavek, kjer je s primeri pokazano, da so koze za kmetijstvo koristne živali in da se jim pripisuje prevelika škodljivost za gozdove. Žgur (1865) pa meni, da ni prav, da redimo take živali (koze), ki nam več škodujejo kakor koristijo. Novice (P-r, Fr ..., 1879) opisujejo škodo, ki jo delajo koze v gozdovih, in predlagajo: »siromašni ljudje, kateri imajo koze, ki jih potem brez pravice po tujih gozdih pasejo, so navadno delavci. Bolje bi torej bilo, da bi koze opustili in raje kmetu pri delu pomagali, ki bi jih zato rad s kravjim mlekom odškodoval.« Postava o reji in paši koz, ki je bila sprejeta za Avstrijsko-Ilirsko Primorje 11. novembra 1883 (Postava od dne 11. novembra 1883 ..., 1884) in objavljena 15. junija 1884, je v prvi člen zapisala:

§ 1.

Reja koz v Istri prepovedana je ne samo posestnikom, ampak tudi onim, ki nimajo posestva, izimši primerljeje posebnega gosposkega dovoljenja označene v tej postavi.

Brezizjemno je pa prepovedano, da se koze iz drugih dežel gonijo v Istro na pašo.

Postava o reji in paši koz, 1884, 1. člen (str. 19, vir 74)

V drugem členu piše, da lahko politične okrajne oblasti dovolijo rejo koz v primerih, kadar se dokažejo za rejo ugodne razmere in kadar nameravana reja ni v škodo gozdarstvu in nasa-

ditvam tretjih oseb. V nadaljevanju je določeno, da se zemljišča, ki so po sedanjih predpisih namenjena gozdarstvu, ne smejo v nobenem slučaju uporabljati za pašo koz. Koz se ne sme goniti na pašo pred sončnim vzhodom in morajo s paše pred zahodom. Za kršitev te postave je določena globa v višini 2 goldinarjev na kozo. Hkrati s to postavo je objavljen »Ukaz c. k. deželnega namestništva za Primorsko glede držanja in pašenja koz« (Ukaz ..., 1884), s katerim je zaukazano, da morajo vsi, *»ki redijo koze javiti občinskemu uradu koliko koz imajo in ali se jih bodo znebili ali pa zahtevajo oblastno dovoljenje, da obdržijo eno ali več koz. Za zadnjo možnost morajo naznaniti, ali mislijo koze le v hlevu držati ali tudi na pašo goniti ter pri tem naznaniti na katerem zemljišču se bodo koze pasle in po katerih potih na pašo in s paše gonile.«* Občinski uradi morajo za vsako davčno občino narediti poročilo, kjer je razvidno:

- koliko koz je v reji,
- koliko koz se bodo lastniki iznebili,
- koliko koz želijo posamezni lastniki koz obdržati skupaj z mnenjem občinskega načelnika.

To poročilo presodijo na okrajnih političnih oblasteh, ki o njem tudi odločijo ter izdajo za ugodno rešene prošnje dovoljenja (obrazec je v prilogi).

S postavo od 30. junija 1886 (Postava ..., 1886) so spremenili določila 10. člena v postavi o reji in paši ovc iz leta 1883. Na novo so določili porabo in upravičence glob. Če se globe ne morejo izterjati, se spremene v zapor, in sicer 24 ur za vsakih 6 goldinarjev.

Gospodarski glasnik za Štajersko (Achtl, 1892) v članku »Reja in vrednost koz« opozarja, da se je do sedaj premalo cenila vrednost in korist koz. Hvali njihovo skromnost pri krmi, dobro plodnost in izvrstnost kozjega mleka. Posebno so koze primerne za gorate kraje.

Gospodarski list (Prepoved ..., 1893) se s člankom »Prepoved koza na Goriškem« zoperstavlja namenom najstrožjih pravil za preganjanje koz, ki naj bi jih zatrli zaradi škode po gozdovih. Korist, ki jo dajejo koze rejcu, je nedvoumno večja od škode, ki jo one povzročijo. S pokončanjem koz bi se odtegnilo ljudstvu to, kar skoraj neobhodno potrebuje za življenje. Nadaljevanje teh prizadevanj objavljata Soča (2 interpelaciji ..., 1900) in Edinost (Gospodarsko stanje ..., 1900) s predstavitvijo interpelacije deželnega poslanca dr. Henrika Tume in drugih slovenskih poslancev v zvezi s kozjerejo. Uvodoma je zapisano, da je okrajno glavarstvo v Tolminu in namestništvo v Trstu začelo najstrožje ukrepati v zvezi s pogozdovanjem, prepovedjo kozjereje in omejevanjem planin in pašnikov. In v nadaljevanju: *»Prebivalstvu se jemljejo najboljši prostori za pašo, dajejo se ukazi, da se pogozdijo kraji, ki so od pamtveka sem pašniki in celo senožeti Že leta 1872, ko je okrajno glavarstvo v Tolminu jelo odpravljati kozjerejo, je visoka vlada priznala potrebo, da se kaj stori za izboljšanje gospodarskih razmer po gorenji Soški dolini. Izbrala se je takrat enketna komisija, ki bi imela preiskati gospodarski položaj, določiti kraje, kjer bi bila dopustna kozjereja in kraje, kjer bi se imelo prisilno pogozditi. Od tedaj naprej pa država ... ničesar ni storila, da bi kraju v istini opomogla, pač pa je nastopila krivično pot drakoničnega ukazovanja in prepovedovanja brez vsakega načrta in cilja Ali ve Njega ekselenca, da je obstanek planinskega prebivalstva edino le v živinoreji in da je ta odvisna po vsem od planinske in deloma od gozdne paše? ... Ali je Njega ekselenca voljna storiti konec takemu škodovanju planinskih živinorejcev?«* Gorica (Tiho delovanje ..., 1900) je bila kritična do te interpelacije in piše, da je praktično brez pomena. Gorica (Gospodarske razmere ...,

1901) piše: »Res je, da preganjajo državne oblasti koze. Prvi odlok c. kr. namestništva v Trstu radi omejitve kozje reje je bil izdan že leta 1837; temu sledil je enak 1857, in ponovil se je ta v letu 1862, k čemur je pripomogel sklep goriškega deželnega zbora v prvih zasedanjih, kateri je videl potrebo, da se popolno zabrani kozja reja ... Kozoreja naj bi bila za Sočo, Trento in Bovško, morda tudi za Žago, kjer je ljudem obstanek brez koze naravnost nemogoč in koza za človeka *conditio sine qua non*, pogoj brez katerega ni življenja ... Tako prosimo gospoda dr. Gregorčiča, naj bi v tem smislu stavil interpelacijo ali predlog. Priznavamo nujno potrebo kozoreje v posameznih občinah, vendar naj bi se tudi ostalim občinam odprli še nujnejše novi viri dohodkov.« Poročilo deželnemu zboru (Poročilo deželnemu ..., 1903) poroča, da se »more omeniti tudi kozjerejo, katera se goji večinoma v bovškem sodnijskem okraju, kot zadržek namišljenega pogojzdevalnega zakona in zdi se neobhodno potrebno, zakonitim potom sistemizirati ali zatreti kozjerejo, ako se hoče pričakovati uspehe pogojzdovanja in ako se hoče ohraniti še obstoječe gojzde ... Sklep z dne 17. julija 1902: Pozivlja se višjo vlado, da predloži dež. zboru načrt zakona zadevajoč pospešbo in razmerje kozoreje v deželi goriško gradiščanski.« Soča (Interpelacije ..., 1904) je objavila tri interpelacije deželnega poslanca dr. Henrika Tume. Druga je povezana s kozjerejo, kjer je zapisal: »Za goriško deželo je glede kozjereje še danes veljavna gubernijska naredba za Istro od 13. 9. 1870 št. 7507... po tej naredbi je kozjereja dovoljena na zemljišču, ki ni za drugo nego za kozjo pašo ... so prišle dežele, kakor Švica do spoznanja, da ni a priori izključiti kozjerejo, marveč je treba priznati isto za nekatere kraje kot edini vir eksistence prebivalstva, na da bi pri tem trpeli javni državni interesi Tisoči in tisoči hektarjev našega visokega pogorja, ki je obrasleno le z ruševjem, in nepristopno drugim živalim, nego divjim in domačim kozam, leže danes brez uporabe za domače prebivalstvo Ali je Vaši Eksc. znan zanemarljivi položaj vprašanja kozjereje na Goriškem? Ali misli Vaša Eksc. odrediti, da se gozdna in politična oblast sporazumno z občinami lotijo predvsem opredelitev oborov, godnih za kozjo pašo, ter predložiti zakonski načrt glede kozjereje?« Gorica (Bovška koza ..., 1904) poroča v članku z naslovom »Bovška koza v dež. zboru« o razpravi o kozjereji. Uvodoma piše: »Koza je imenitna žival in jako koristna za prebivalce skalnatih gor, kajti ona donaša in daje gorskim prebivalcem skoraj edino in vso hrano. NI torej čuda, da so si prišli v navzkrižje kozjerejci in vlada, ki je v zadnjih desetletjih preganjala koze in hotela jih skoraj pregnati iz dežele Kat. politiško društvo v Bovcu je v posebni resoluciji, ki so jo sprejeli 4. oktobra 1903, zaprosilo deželni zbor, da naj upošteva revščino, zlasti nekaterih krajev na Bovškem in nujno potrebo kozjereje ... in odredi, da se kozjereja, kjer treba olajša in v to svrho razumno premene določbo Deželni odbor je menil, da naj bi se za goriško-gradiščansko deželo uvedel nekoliko spremenjen zakon kot je bil sprejet 11. novembra 1883 za Istro, ki pa ni v korist kozjereji, ker bi bila prepovedana celo reja koz v hlevu ... Občine na Tolminskem in Bovškem, ki se pečajo s kozjerejo, opozarjamo že danes naj omenjeni načrt zakona Koze se tu in tam rede ne le na paši ampak tudi v hlevu In ravno v kmetijstvu napredne dežele, kakor Tirolska in Švica zelo cenijo in pospešujejo tako kozjerejo. Menimo, da bo tudi naš deželni zbor skrbel za to, da se koze ohrani v naši tolminski Švici in posebno, da ne uvede zakon, ki bo celo v hlevu prepovedal kozjerejo.« Gorica (Dva zakonska ..., 1905) je objavila predloga dveh zakonov: Zakon o razširitvi področja veljave zakona o pogozdovanja Krasa in Zakona o kozjereji – članek je v celoti prilogi. Soča (Državni zbor ..., 1905) poroča s seje državnega zbora in o sprejmu zakona za kozjerejo in pašo.

Novi čas (Shod ..., 1912) poroča o shodu v Kobaridu, kjer so se dogovorili, da se naredi korake, da

se ne bodo preganjale kože v krajih, kjer ljudstvo ne more brez njih živeti in kjer ne delajo škode, ter da se spregledajo kazni, ki so bile vsled kozjereje naložene kmetom.

Primorski Gospodar (Gaspardis, 1913) v članku »Reja drobnice na Goriškem« podrobno opisuje pomen reje koz za goriške kraje. Zaradi prepovedi in preganjanja koz morajo ljudje iskati delo in zaslužek v tujih krajih, da lahko prežive njihove družine. *»Da ne ugasne ogenj na domačem ognjišču, ostanejo doma žene, otroci in starci sami.«* V članku je tudi prevod ukaza, s katerim je primorska vlada izdala svoje naredbe v varstvo gozdov proti kozam, ki je bil objavljen 13. julija 1844: *»Od sedaj naprej je dovoljeno kože pasti praviloma le na lastnih zemljiščih, in goniti jih po javnih cestah in občinskih poteh je vsekako prepovedano; od občinskih pašnikov so kože povsem izključene, izvzemši tisto malo pokrajin, kjer niso občinski pašniki sploh za pašo nobene druge živine sposobni, kakor za ono koza Vsak lastnik koza, čigar koza se zasači na javnih ali občinskih poteh ali na občinskem zemljišču, zapade za vsako kozo denarni globi ednega goldinarja Drugače se kože ne smejo prosto goniti po javnih in občinskih poteh, ampak morajo se voditi, nositi ali pa voziti«* Slovenec (Fonov nujni ..., 1914) je objavil predlog poslanca Fona glede kozjereje na Tolminskem. V njem poudarja, da je posledica strogega izvajanja zakona proti kozjereji takšna kot na Bovškem, v Drežnici in drugod, kjer so svoj čas redili na tisoče koz, ki pa jih sedaj skoraj več ni. Ljudje se izseljujejo, ker nimajo več obstanka. Posledica je tudi telesno propadanje ljudi.

Soča (Ureditev ..., 1914) v članku »Ureditev kozjereje in paše« predstavlja interpelacijo, ki jo je vložil poslanec Franc Dominko in njegovi tovariši glede odgovora na ureditev kozjereje z zakonskim predlogom iz leta 1905. Kmetovalec (Vojne naredbe ..., 1916) objavlja v rubriki »Vojne na-redbe« ukaz o prepovedi klanja koz in kozličkov na Kranjskem, razen na sodnih okrajih: Škofja Loka, Kranjska gora, Radovljica in Žužemberk. Med Paberki »Glasilo K. S. K. Jednote« (Paberki ..., 1922) je notica o ustanovitvi »Kozjerejskega društva za Slovenijo«. Edinost (Nekaj k članku ..., 1922) piše, da je bila svoj čas v Drežnici zelo dobro razvita kozjereja in da je precej dobro uspevala. Kmetovalec (K neprilikam ..., 1923) opisuje slabo stanje bohinjskih planin in na koncu doda: *»Najžalostnejši pojav za razmerje med gozdi in planinami v Bohinju so pa kože. Koza je in ostane največji sovražnik vsakega obstoječega in nastajajočega gozda. V naprednih deželah se paša ovac omejuje, paša koz pa sploh zabranjuje.«*

Leta 1927 je bil v Italiji sprejet davek na kože. Koledar Goriške matice (Davek ... 1928) ga na kratko predstavlja in ugotavlja, da *»davek na kože prizadene predvsem gorate kraje, kjer popasejo kože strme bregove, kjer uspevajo le gozdni nasadi ali pa niti ti ... Da bi razširili obstoječe gozdne nasade in pustili raščo mladega grmičevja, skuša vlada kolikor mogoče zatreti kozjerejo ... glasovi raznih gospodarskih strokovnjakov, ki niso naklonjeni uvedbi tega davka, češ, da se dajo nekateri gorski predeli gospodarsko izkoristiti samo s kozjo pašnjo, ker v visokih gorskih legah ne uspevajo niti gozdni nasadi Ti pomisleki raznih strokovnjakov so vplivali na sestavo tozadevne postave o davku na kože v toliko, da lahko gozdni odbori določijo gotove predele, ki se ne smatrajo kot gozdne parcele Davek na kože se stopnjuje: Čim več koz ima posestnik, tem več davka mora plačati od posamezne kože. Tako n.pr.plača:*

L 10 za glavo, ako ima 3 kože, L 15 za glavo, ako ima 3-10 koz in L 20 za glavo, ako ima nad 10 koz V naših gorskih krajih gorenje soške doline zavisi od odločevanja gozdnih odborov, v koliko bodo dotični prebivalci občutili ta davek.«* O davku na kože so objavljeni številni članki, obvestila,

sporočila in razne notice v tedanjem časopisju: Edinost (Iz tolminskih hribov ..., 1927; Davek na koze ..., 1927a; Kozji davek ..., 1927; O kozah ..., 1927; Obupen klic ..., 1927, Naše razmere ..., 1927), Slovenec (Davek ..., 1927b; Obupna prošnja ..., 1927), Goriška straža (Kozjerejcem ..., 1927; Ukve ..., 1927), ki predstavljajo probleme, ki so nastali z uvedbo davka na koze, in tudi neuspešna posredovanja v Rimu za spremembe besedila zakona. V Dravski banovini so leta 1930 sprejeli »Zakon o gozdih« (Zakon ... 1930), ki v četrtem poglavju: »Paša, žirjenje, stelja in okleščki« predpisuje *»prepovedano je, puščati koze v gozd na pašo.«* V nadaljevanju so določene izjeme za tiste *»siromašne kraje, kjer je bilo tudi doslej dovoljeno, puščati koze na gozdno pašo«*. To je bilo dovoljeno tistim družinam, ki niso plačevale nad 50 Din** davka, in sicer so redile le toliko koz, kot je bilo neizogibno potrebno za preživetje družine.

Azarov in Zupančič (1985) sta v raziskovalni nalogi »Problematika paše v gozdu v Sloveniji« analizirala zgodovinske, pravne, ekološke, gospodarske vidike in razširjenost paše v gozdu v Sloveniji. Zaključujeta, da je bila paša v gozdu vedno neracionalna in v glavnem nezakonita. Rešitev problema vidita v dosledni ločitvi gozda in pašnika ter v napredku pašništva na površinah izven gozda. V reviji Kmetovalec so Šalehar in sod. (2013) objavili skrajšan povzetek zakonskih pravil, izdanih do leta 1945, ki so povezana z rejo in pašo koz.

* L - lir

** Din – dinar

5.5.1.3. Stare pasme koz

V knjigi »Umno kmetovanje in gospodarstvo« Zalokar (1854) piše o naših navadnih domačih kozah, ki imajo vse debelo in dolgo dlako. Sprašuje se tudi, zakaj se pri nas že vpeljane angorske koze niso ohranile in razširile. Odgovora ne ve, kakor tudi ne, zakaj ne strižejo naših navadnih koz, ki imajo tudi mehko dlako (praho) kakor angorske.

V članku »Koža kmetijstvu koristna žival« (Koža kmetijstvu ..., 1860) pišejo: *»Naša domača koza je, kakor nekateri pisatelji terdijo, bezvaržkega rodu (Capra aegagrus), ktera še dandanašnji ... divja živi.«*

Novice (Vprašanje ..., 1890a) in Kmetovalec (Vprašanje, 1890b) sta objavila vprašanje, kje se lahko dobi zelo mlečno kozjo pasmo ter ali so domače (kranjske) koze dobre. Odgovor: *»Naše domače koze so izvrstnega plemena, ter jih zunaj dežele bolj cenijo nego doma. Posebno dobre koze so v Zatiškem in Žužemberškem okraji.«* Kmetijska družba je v Kmetovalcu (Kdor ima ..., 1891) objavila oglas, s katerim sprašuje, če ima kdo plemenske koze in kozle ali pa jih lahko preskrbi.

V Kmetovalcu (Vprašanje ..., 1893b) so objavili vprašanje, kje se lahko dobijo koze velike pasme, ki dobro molzejo, tako imenovane »tratnice«. Uredništvu ta pasma ni bila poznana in je prosilo za pomoč bralce. Že v naslednji številki Kmetovalca (Drugi odgovor ..., 1893) je bilo objavljeno pojasnilo:

Drugi odgovor na 180. vprašanje. Kozé velikega plemena, ki dobro molzejo, tako zvane „tratnice“ s širokimi zobmi, se nahajajo tukaj v moji okolici na Slivnici pri St. Juriji ob južni železnici na Štajerskem. Jaz imam na pr. tako žival in tudi drugi v tej občini jih imajo, pa jih ne prodajajo radi. Moja koza je izvrstna dojaica, ki se lahko meri s marsikatero kravo. Pred „Veliko nočjo“ je imela lepa dvojčka, a, žal, kozliča. Od tistega časa je imela čez 4 mesece po 5 – 6 litrov mleka na dan, potem 2 meseca po 3 do 5 litrov in sedaj, po preteku osmih mesecev, ima še vsak dan 2 litra mleka. Pripomnim, da je od 15. septembra sem uže zopet breja. Stara je pet let. Ako kdo želi priti do tega kozjega plemena, rad mu postrežem; moj naslov pove mu uredništvo tega lista. Končao naj še omenim, da to plemo nima onega znanega neprijetnega duha ter je po nemi zadovoljno s rezanico, nekoliko pomešano s kako drugo boljšo rečjo.
F. S. K. na Sl.

Kmetovalec (1893, str. 126-127, vir 15)

Dular (1895) v poglavju o kozjih pasmah omenja, da na južnem Štajerskem redijo za molžo zelo dobre koze, katerim pravijo »tratnice«.

Samek (1896, 1900) piše, da je koz več pasem. Hvali tirolsko pasmo in opozarja, da je treba paziti na čisto pasmo in na dobre plemenske živali.

Kmetovalec (Kmetijske novice ..., 1907) poroča o nameri kmetijskega ministrstva o vsestranskem pospeševanju živinoreje, ki je posebno pozornost namenilo pospeševanju reje koz ter pri tem rjavi pincgavski pasmi koz. V nadaljevanju piše: »Tudi pri nas na Kranjskem ne bo napačno porabiti to priliko ter nekaj storiti za povzdigo kozje reje, kajti tudi v naši deželi imamo sem ter tja izborna kozje pleme (Bohinj), ki je zelo mlečno, vrhutega silno skromno ter je morda boljše kakor marsikatero slovito plemo«.

Kmetovalec (Kmetijska podružnica ..., 1908), Gorenjec (Iz Srednje vasi ..., 1908a) in Slovenski narod (Iz Srednje vasi ..., 1908b) pišejo o poučnem kmetijskem predavanju, ki ga je imel ravnatelj g. G. Pirc v šoli v Srednji vasi. Govoril je tudi o pospeševanju kozjereje v Bohinju. Predlagal je ustanovitev društva za rejo koz, ki naj »ima v prvi vrsti izposlovati podpore za povzdigo te važne panoge živinoreje v Bohinju, ter bo imelo paziti, da se odstranijo tri največje hibe tukajšne kozjereje, t.j. plemenjenja v sorodstvu, prezgodnja obrežitev mladih koz in nepravilno ravnanje s kozli plemenjaki. Naloga društva bodi tudi posveženje domače pasme s kako drugo, preskušeno dobro pasmo.«

Kmetovalec (Podružnica ..., 1909a, 1909b, 1909c) poroča, da so na občnem zboru kmetijske podružnice v Srednji vasi sklenili, da se društvo za rejo koz brez odloga ustanovi. Na seji glavnega odbora kmetijske družbe (Seja ..., 1909) se je namenilo kmetijski podružnici v Srednji vasi iz državne podpore za rejo malih živali 300 kron za pospeševanje koz.

Primorski gospodar (Zapisnik seje ..., 1909) objavlja zapisnik seje z dne 24. junija 1909, v katerem je zapisano, da se za izboljšanje kozjereje svetuje nakup kozlov in koz sanske pasme in da se v ta namen porabi 500 kron; kupljene koze se razdele brezplačno v slovenskem delu dežele.

Primorski gospodar (O kozih ..., 1909) piše, da je naša navadna koza navadno šibka in majhna in da daje le malo mleka, kar pa je predvsem zaradi nepravilnega krmljenja. Omenja tudi kakovost bele, brezroge sanske koze.

Kmetovalec (Podružnica ..., 1909a, 1909b, 1909c) poroča, da je podružnica v Srednji vasi sklenila pospeševati rejo koz »in sicer s poukom ter z zboljšanjem pasme. Glavni napaki naše kozoreje sta

plemenenje v sorodstvu in raba neprimernih kozlov Pa tudi kakovost naših koz je zaradi teh napak nazadovalo, in z umno rejo jo bo treba zopet dvigniti. Da se pa cilj prej doseže, bo treba domače plemo prekrizati s kako boljšo pasmo. V tem oziru je podružnica že vse potrebno ukrenila, da naredi poskušnjo s križanjem domačega kozjega plemena s svetovnoznano belo, neregato sansko kozo, ki je izredno mlečna.« Kmetovalec (Podružnica ..., 1909a, 1909b, 1909c) piše o odločitvi podružnice v Srednji vasi, da se za izboljšanje domače pasme koz izbere švicarske pasmo. S sredstvi državne podpore so kupili od kozjerejskega društva v Pragi devet koz in enega kozla, ki so jih med rejce razdelili po polovični ceni.

Domoljub (Reja koz ..., 1911) spodbuja kozjerejo, ki je posebnega pomena za revne sloje. Prikaže primere izboljšanja domorodnih koz s tujimi pasmami na Češkem in v Nemčiji. Svetuje nakupe čistopasemskih koz sanske pasme ali pa križancev med domorodnimi ter tujimi pasmami. Kmetovalec (Vprašanje ..., 1911) poroča o sanskih kozah. »V Bohinju je naša družba te koze vpeljala, kjer se prav vrlo sponašajo. Naša družba bi to pomlad sama potrebovala večje število sanskih koz za plemo, a se jih doslej ni posrečilo jih dobiti, ker silno povprašujejo po njih.« O tem je razpravljal tudi glavni odbor kmetijske družbe dne 10. aprila 1911 (Seja ..., 1911a) in sklenil, da se delo na izboljšanju kozjereje v Bohinju nadaljuje in da je treba predvsem doseči, da bo na voljo dovolj dobrih plemenskih koz. Na seji dne 15. maja 1911 (Seja ..., 1911b) pa so sprejeli sklep, da se družbeno tajništvo pooblasti, da se izvrši nakup plemenskih sanskih koz takoj, ko bodo to dovolile razmere, povezane s slinavko, ki je bila v Italiji, Švici in Nemčiji.

Gospodarske novice (Koz in nje ..., 1912) v daljšem sestavku »Koz in nje reja« poučuje o reji koz, o njeni primernosti ter pomenu za revne sloje in svetuje »Treba je vpeljati boljše krvi. Da se naša kozoreja odločno povzdigne treba domači kozji zarod okrepiti in osvežiti z vpeljavo tuje krvi. Tudi drugod so se stvari tako lotili, najboljšje uspehe pa dosegli s takozvano sansko pasmo, ki je doma v Švici. Sodba strokovnjakov o sanski kozi se glasi tako-le: Sanska koza daje ob pravilni reji veliko mleka, je plodovita, nima, če se jo snaži in če je hlev snažen, nič neprijetnega duha, zato se njeno mleko glede okusa in duha ne razločuje prav nič od kravjega, in kar je posebno važno, sanska koza se pase najraje po tleh in ni prav nič strastna za drevesno listje.«

Na občnem zboru c. kr. kmetijske družbe kranjske (Občni zbor ..., 1912) so poročali o zastojih pri nabavi plemenskih koz sanske pasme v letu 1911 zaradi slinovke in parkljevke. Kmetovalec (Oddaja ..., 1912) je objavil razglas o oddaji plemenskih koz:

Oddaja plemenskih koz.

Prve dni meseca junija bo podpisana družba oddala nekaj nad 100 kozlov in koz čiste sanske pasme (belih mlečnih koz brez rogov).

Prosilci naj prošnje **takoj** vložijo na glavni odbor c. kr. kmetijske družbe v Ljubljani. Prednost bodo imele kmetijske podružnice, živinorejske in pašniške zadruge ali občine.

Živali se bodo oddajale le v kraje, kjer imajo primerno kozjo pašo in se že sedaj pečajo z rejo koz.

Oddajna cena bo polovica kupne cene. Mladiči se bodo oddajali do K 20—25, enoletne koze po K 30—40, starejše dobre molznice pa po K 50—60.

C. kr. kmetijska družba kranjska v Ljubljani.

Kmetovalec (1912, str. 126, vir 67)

Na seji glavnega odbora dne 15. julija 1912 (Seja ..., 1912) so z odobravanjem sprejeli poročilo o nakupu in razdelitvi plemenskih koz. Predlagali so, naj se ta akcija v prihodnjem letu nadaljuje. Kmetovalec (Pospeševanje ..., 1912) piše: *»Nikar misliti, da je naša domača kozja pasma popolnoma zanič. Postala je slaba vsled slabega oskrbovanja in neprestanega plemenjenja v sorodstvu. Pričeli smo rejo koz pospeševati ... predvsem podkrepiti kozji zarod z vpeljavo sveže krvi Poglavitno delo pri pospeševanju kozje reje na Kranjskem je okrepljenje in osveženje domačega kozjega zaroda z vpeljavo tuje krvi. V to svrho se je izbrala koza sanske pasme, ki je doma v Švici in je na dobrem glasu zbog svojih različnih večjih vrlin, kakor jih ima naša domača koza Sanska koza se najrajše pase po tleh in ni prav nič strastna na drevesno listje.«*

Arhiv Republike Slovenije hrani listine tajništva c. kr. Kmetijske družbe kranjske (Dopis s prilogi ..., 1912), ki so v prilogah. Iz njih razberemo, da je glavni odbor ugodil prošnji živinorejske zadruge v Gorjah ter ji dodelil trinajst plemenskih koz in enega plemenskega kozla po polovični ceni (priloga), potrdilo županstva v Gorjah o razdelitvi plemenskih koz (priloga) in naročilo plemenskih koz iz Kočevja (priloga). Hranijo pa tudi zvezek z naslovom *»Kozjereja«*, kjer so vpisani podatki o prejemnikih plemenskih koz (prilogi).

Primorski Gospodar (Gaspardis, 1913) v članku *»Reja drobnice na Goriškem«* piše o navadni kozi, ki jo poimenuje tolminska koza, ki ni tako velikega okvirja kot recimo čistopasemska evropska pasma. Je različne barve, ima debelo dlako in pod njo mehko volno, ki jo varuje mraza. Rogove ima obrnjene naravnost nazaj, prsa globoka, hrbet raven, je krepkih nog z dobro razvitim vimenom. To je kmečka koza, ki je zelo skromna. Kmetovalec (Razglas ..., 1914) objavlja razglas o prodaji plemenskih koz čiste sanske pasme po znižani ceni. V poročilih (Občni zbor ..., 1914 in Občni zbor ..., 1915) o občnem zboru kranjske kmetijske družbe je zapisano *»Rejo koz je družba pospeševala z oddajo posebno mlečnih in nerogatih koz sanske pasme.«* Kmetovalec (Za kozjerejce ..., 1921) v oddelku za kmetijstvo obvešča, kje sta uhlevljena dva kozla sanske pasme. Bralec v Kmetovalcu (Vprašanje ..., 1923) sprašuje: *»Katera kozja pasma je za nas prikladna?«* Uredništvo odgovarja, da je za naše razmere najbolj primerna sanska bela koza, ki je glede krme zelo skromna, molze pa precejšno količino mleka. Sustič (1926) meni, da ja za hlevsko rejo najprimernejša *»Saamental-ska«* koza. Černe (1928) piše, da je med domačimi kozami najznamenitejša bela sanska koza, ki je doma v Švici in katero so uvajali tudi že v naše kraje zaboljšanje reje koz.

Leta 1933 je pričela izhajati revija *»Živalca«* in v sedmi številki je Krištof (1933) opisal sansko kozo. Med drugim je zapisal: *»Ta koza ne obgrizuje drevja in se rajši pase po travi; zato je tudi bolj priljubljena kot naša domača koza, ki hoče obgrizti vse grmovje, daje pa tudi manj mleka, je rogata ter zastopana v vseh mogočih barvah.«* Krištof (1934) piše: *»V Dravski banovini se je najbolj uveljavila reja belih, sanskih koz brez rog kot najboljših molznic. Za čistokrvne sanske koze je največje povpraševanje.«*

Rejec malih živali (Sanska koza ..., 1935) opisuje sansko kozo, ki je najbolj razširjena koza v Evropi, ker je najboljša mlekarica in se prav dobro prilagodi vsakim razmeram. V nadaljevanju je predstavljen nemški standard za ocenjevanje koz in kozlov, ki je po njegovem mnenju primeren tudi za naše potrebe:

Lastnost	Koza (točke)	Kozel (točke)
Glava in vrat	5	5
Koža in dlaka	5	5
Oprsje, hrbet in ozadje	15	15
Telesna oblika in končine	20	30
Mlečnost	20	10
Rod	15	15
Splošen utis in vzreja	20	20
Skupaj	100	100

Krištof (1935a) razpravlja o pasemskem vprašanju kozjereje in piše: »Pri nas se gotovo ne bomo spuščali v poskus izboljšanja naših domačih koz, ki slabo molzejo in jih rede po hribovitih krajih v omejenih množinah. Precej let bi trajalo, predno bi spravili našo domačo pasmo koz do povoljne višine mlečnosti Na razpolago nam je bela švicarska sanska pasma koz, pri nas že močno razširjena in za naše razmere prav prikladna, zlasti zato, ker se rada pase in ne obrizava preveč drevja. Sanska koza ima prirojeno mlečno sposobnost.« V drugem sestavku Krištof (1935b) piše: »Pred 25. leti so bile k nam uvožene prve bele sanske koze in kozli predvsem zato, da si doma vzredimo bolj mlečnih koz kot so domače oziroma, da požlahtnimo našo slabo molzno domačo pasemsko kozo. Namera se je vsaj deloma posrečila in v resnici smo zredili domače koze, ki so dajale v času najboljše molznosti do šest litrov mleka dnevno. Tudi na potomcih – križancih naše domače pasme je bilo opaziti več mlečnosti.«

Hladnik (1935) razmišlja o domači kozi. Piše: »Za rejo domačih koz se ni pri nas do sedaj prav nič storilo, nasprotno celo zatiralo se jih je Ako je padla beseda o kozjereji, se je vedno predstavljala koza kake tuje pasme kot najboljša, nikdo se ni potrudil, da bi našel kaj dobrega na domači pasmi koz Najprej je treba proučiti lastnosti domače koze, gojiti jo sistematično in primerjati njena svojstva s tujo pasmo. Po desetih letih takega proučevanja bomo šele upravičeni izreči končno sodbo o vrednosti domače in tuje pasme koz Vsako živo bitje, tako človek kakor žival ali rastlina je proizvod dotičnega kraja, kjer je nastala in zato tudi tam najboljše uspeva. Vsako vpeljeno živo bitje se pa mora šele kraju prilagoditi (aklimatizirati), kar pa traja daljšo dobo, pogosto desetletja, po več rodov, da smo končno gotovi, da bo tisto bitje res uspevalo. Naša domača koza je vajena naših krajev, naše krme in podnebja, vsled tega vemo, kakšne možnosti poseduje. Dobra svojstva moremo s sistematično odbiro in vzrejo izboljšati, slaba svojstva pa istitako polagoma odstraniti.«

Živalca (Razdelitev ..., 1935) poroča, da je društvo rejcev malih živali za Dravsko banovino brezplačno razdelilo plemenske sanske koze: 2 kozla, 4 koze in 16 kozic. Kmetski list (Kozjerejsko društvo 1935a in Kozjerejsko društvo 1935b) obvešča o ustanavljanju kozjerejskega društva za Dravsko banovino. Slovenski narod (Iz Mengša ..., 1935) pa sporoča o ustanovitvi strokovnega društva za »umno« kozjerejo v Dravski banovini s sedežem v Mengšu. Pospeševalo naj bi rejo dobrih mlečnih koz sanske pasme, uvedena je bila rodovniška knjiga in izvajali naj

bi tudi kontrolo mlečnosti. Gorenjec (Slovenski kozjerejci ..., 1936) in Domovina (Za rejce koz ..., 1936) poročata o pripravah na prvo razstavo plemenskih koz. Razstavljene so bile lahko koze sanske pasme in rjave domače pasme. Razstavljene živali so morale imeti točne »rodovne podatke in navedbe o kontrolni molži.« O razstavi in zborovanju kozjerejcev sta poročala Slovenski narod (Zborovanje ..., 1936) in Rejec malih živali (Inkret, 1936). Sprejeli so štiri resolucije:

1. Kozjerejci Dravske banovine naprosamo merodajne oblasti, da podpro veestransko prizadevanje Kozjerejskega društva za Dravsko banovino, ki stremi za izboljšanje domače bele in rjave pasme koz brez rog. V ta namen naj se s podporo oblasti ustanovi večje število rejekih središč, ki bodo skrbela za vzgojo in vzrejo čistoplemenske koze živine.
2. Vpeljejo naj se stalni plemenski kozji sejmi po vseh krajih, ki so primerni za to vrsto panoge malih živali.
3. Oblast naj poveri posebnega strokovnjaka samo za to panogo malega gospodarstva, da bo vodil vsa stremiljenja in prizadevanja za povzdigo naše kozjereje.
4. Za osveženje bele domače pasme (sanske) naj se dovoli in gmotno podpre nabava plemenjakov iz Švice.

Rejec malih živali (1936, str. 158–159, vir 30)

Živalca (Agr. Rjava koza, 1936) je posvetila objavo domači pasmi koz, ki so jo poimenovali rjava koza in predstavili:

Kdor pa potuje po naših gorskih predelih, vidi, da goje naši hribovet skoraj povsem čisto domačegradno rjavo planinsko kozo. Ta žival je neverjetno trdna in silava. Poleti se pase po planinah, gorah in počinah. Krasni mladi kosčički pa plezajo po strmih stenah kakor divje koze. Kdor vidi te živali v naravi, bo nehoti začel, da ta pristna domača žival ne sme izginiti in se tu ne sme nadomestiti z nobeno tujo pasmo. Če vprašate pastirje in kmete, vam bodo vedeli povedati tudi o visoki molznosti posameznih koz. Edino kar nam sveda je popolnoma manjka, je smotrna molzna preiskaveja in rodovno knjigovodstvo. Na ta način bi lahko najbolj mlečne živali ugotovili in razmnožili. Sveda je to delo v gorskih prilikah težko izvedljivo.

Živalca (1936, str. 108, vir 3)

Zadrugar (R.K., 1936) piše, da je »zaradi visoke molznosti in lepih oblik pri nas precej razširjena, iz Švice importirana sanska koza, bele, kratke in goste dlake. Imamo pa tudi našo domačo kozo, rjave barve, ki jo rede naši hribovci in ki glede odpornosti in zdravja prekaša sansko kozo. In taka bo najbrž tudi glede molznosti.«

Krištof (1936) je opisal rjavo domačo kozo in članek je v celoti med prilogami. Poudarja njeno odpornost, nerogatost in mlečnost. Svetuje njeno ohranjanje. Wenko (1937) piše, da v zahodnih goratih srezih Dravske banovine redijo rjavo alpsko kozo, v okolici mest in industrijskih središč pa redijo delavski sloji belo domačo kozo in sansko kozo. Hinterlechner (1937) poroča, da rejci koz z uspehom redijo sanske koze. Erpič (1938a, b) omenja domačo rjavo kozo in sansko kozo. Čebular (1939) opisuje rjavo solčavsko kozo in belo sansko kozo. Za solčavsko kozo piše, da je enobarvna, brez rog in ima kratko dlako, je zelo utrjena, ljubi gorske pašnike in je dobra mlekarica. Hladnik (1940) predstavlja razstavljene koze na jesenskem velesejmu v Ljubljani. Ocenjuje, da so bile domače rjave koze na splošno dobre, sanske koze pa niso bile

vse kakovostne, še posebej je bil razočaran nad razstavljenimi kozli.

Krištof (1942) je napisal knjigo »Gospodarska reja koz«, v kateri je opisal domačo rjavo kozo (priloga), mešane domače koze in sanske koze (priloga). Žan in Šalehar (2008) sta predstavila bohinjsko kozo.

5.5.1.4. Misli na koncu

Zakonska določila, povezana z rejo in pašo koz, smo sledili od 18. stoletja dalje. Vsem je skupno ohranjanje gozda in da se namen gozda ne sme spreminjati. V vseh je zapoved, da je v mladem gozdu prepovedana paša goveda, ovc in koz. To je zapisano že v Terezijanskem gozdnem redu iz leta 1771, novi gozdni postavi iz leta 1852 in še posebej strogo v postavi o reji in paši koz iz leta 1883, ki je veljala za Avstrijsko-Ilirsko Primorje. Na prelomu stoletja so bila številna prizadevanja za omilitev zakonskih določil, povezanih z rejo in pašo koz, a praktično brezuspešna. Leta 1927 so v Italiji vpeljali strogi davek na koze. Ta zakon je močno prizadel tiste dele Slovenije, ki so tedaj spadali pod Italijo.

V teh razmerah so se razvijale, bolje nekako ohranjale pasme koz. Prve spodbudne korake za izboljšanje pasem koz in razvoj kozjereje je storila kranjska kmetijska družba, ki je pripomogla k ustanovitvi društva za rejo koz v Srednji vasi na Bohinjskem (1909) in uvozila prve plemenske koze sanske pasme. Omeniti je treba tudi leto 1935, ko je bilo ustanovljeno strokovno društvo za »umno« kozjerejo za Dravsko banovino v Mengšu. To je pripomoglo k uvedbi rejских metod, povezanih z ocenjevanjem, vodenjem rodovništva, preprečevanjem sorodstvega parjenja in s kontrolo mlečnosti. Spodbujeno je bilo tudi ohranjanje rjave domače koze. V gradivih najdemo za Slovenijo naslednje pasme (poimenovanja) koz: domorodne koze, domače (kranjske) koze, navadna domača koza, koze tratnice (velike koze, ki so dobro molzle), sanska koza, tirolska koza, rjava pincgavska koza, bohinjka koza, tolminska koza, rjava domača koza, domače grudna rjava planinska koza, rjava alpska koza in rjava solčavska koza. Poudarjena je tudi številna reja koz v Drežnici, kjer je doma ohranjena drežniška koza. Verjetno se je kje v ostankih ohranila tudi rjava domača koza.

5.5.1.5. Viri

1. 2 interpelaciji in 2 predloga deželnega poslanca g. dr. Henrika Tume. 30(1900)50, Soča (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
2. Achtl, K. Reja in vrednost koz. 9(1892)21, str. 268–270, Gospodarski glasnik za Štajersko.
3. Agr. Rjava koza. 4(1936)7, str. 108–109, Živalca.
4. Azarov, Evgenij, Zupančič, Marjan. Problematika paše v gozdu v Sloveniji. Ljubljana 1985, 107 strani.
5. Blaznik, Pavle (1958). Popis kmetij na ozemlju loškega gospostva leta 1510. 5(1958), str. 119–127, Loški razgledi. (URN:NBN:SI:DOC-G7AP2ERS from <http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
6. Bovška koza v dež. zboru. 6(1904)90, Gorica (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).

7. Britovšek, Marijan. Razkroj fevdalne agrarne strukture in prehod na individualizirano kmetijstvo na Kranjskem. I. del. 8(1960)2, str. 81–90 in II. del. 8(1960)3, str. 159–165 Kronika (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-CLVJNT3L> – 5. 8. 2013).
8. Cesarski patent, veljaven za kronovino Avstrijansko pod in nad Anišo, Solnograško, Štajersko, Koroško, Kranjsko, Goriško, Gradiškansko, Istrijansko, Terst, Tirolsko in Forarlberško, Češko, Moravsko, Sileško, Gališko s Krakovskim in Bukovino, s katerim se za te kronovine nova gojzdna postava izda in od 1. januarja 1853 v moč dene. Nr. 250. Wien 1852. Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich, LXXII, 72 (drugi razdelek): str. 1053–1072 (<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rsl&datum=1852&page=2500&size=45> – 6. 8. 2013).
9. Čebular, Janez. Kakšno kozo naj gojimo? 6(1939)7, str. 131, Rejec malih živali.
10. Černe, Franc. Živinoreja. Celje 1928, 320 strani.
11. Davek na koze. 52(1927a)43, Edinost (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
12. Davek na kozjerejo ostane. 55(1927b)87, str. 6, Slovenec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
13. Davek na koze. Koledar Goriške matice za prestopno leto 1928, 1927, str. 117.
14. Dopis s prilogami Tajništva c. kr. kmetijske družbe Kranjske z dne 25.6.1912 – dodelitev plemenskih koz za Živinorejsko zadrugo v Gorjah in razdelilniki. 4 strani. (SI AS 533, škatla Razno).
15. Drugi odgovor na 180. vprašanje. 10(1893)21, str. 126, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
16. Državni zbor. IX. Seja. 35(1905)96, Soča (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
17. Dular, Franjo. Nekoliko o kozjih pasmah, str. 79–81. V: Umna živinoreja. Celovec 1895, 205 strani.
18. Dva zakonska načrta. 7(1905)87, Gorica (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
19. Erpič, Jože. Kozoreja. Str. 356. V: Za izboljšanje življenjskih pogojev našega kmetijstva. Ljubljana 1938a.
20. Erpič, Jože. Male živali. Ljubljana 1938b, 5 strani.
21. Fl...r. Preudarek kaj bi kmetijstvu koristnišu bilo, koze rediti ali pa odpraviti jih? 1(1863)6, str. 59–62, Umni gospodar.
22. Fl...r. Kaj je kmetijstvu koristnišu: koze rediti ali pa odpraviti jih? 22(1864)2, str. 10–11, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
23. Fonov nujni predlog glede kozjereje. 42(1914)35, Slovenec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
24. Gaspardis, I. K. Reja drobnice na Goriškem. 9(1913)22, str. 337–340 in štev. 24, str. 369–379, Primorski gospodar (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
25. Gospodarske razmere na Bovškem. 3(1901)15, Gorica (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
26. Gospodarsko stanje v Soški dolini. 25(1900)100 in štev. 101, Edinost (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
27. Hinterlechner, Hugon. Domače živali. Maribor (1937), II, str. 710–754, Za vsak dan.
28. Hladnik, Jakob. Kaj pa naša domača koza? 2(1935)6, str. 104–106, Rejec malih živali.
29. Hladnik, Jakob. Oglejmo si našo kozjerejo. 1(1940)5, str. 94–95, Mali gospodar.
30. Inkret, Alfonz. I. Kozjerejsko zborovanje, razstava in semenj. 3(1936)9, str. 158–159, Rejec malih živali.
31. Interpelacije dež. poslanca dr. Henrika Tume. 34(1904)79, Soča (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).

32. Iz Mengša. 48(1935)63, str. 3, Slovenski narod (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
33. Iz postav za ohranjanje gozdov od cesarice Marije Terezije danih. 7(1849)27, str. 114, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
34. Iz Srednje vasi. 12(1908a)113, Slovenski narod (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
35. Iz Srednje vasi. 9(1908b)21, I. priloga, Gorenjec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
36. Iz Tolminskih hribov. 52(1927)61, str. 2, Edinost (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
37. K neprilikam na bohinjskih planinah. 40(1923)9, str. 72–73, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
38. Kdor ima na prodaj. 8(1891)5, str. 43, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
39. Kmetijska podružnica v Srednji vasi v Bohinju. 25(1908)9, str. 90, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
40. Kmetijske novice. Pospeševanje reje koz. 24(1907)5, str. 57–58, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
41. Koliko škodo delajo koze v gojzdi. 15(1857)46, str. 181, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
42. Koza in nje reja. Kozorejo smo zanemarili. 5(1912)25, str. 193–197, Gospodarske novice.
43. Koza kmetijstvu koristna žival. 18(1860)47, str. 373 in štev. 48, str. 390 in štev. 50, str. 397 In štev. 51, str. 405–406, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
44. Kozjerejem. 10(1927)29, str. 2–3, Goriška straža (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
45. Kozjerejsko društvo za dravsko banovino. 17(1935a)11, str. 6, Kmetijski list (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
46. Kozjerejsko društvo za dravsko banovino. 17(1935b)19, str. 6, Kmetijski list (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
47. Kozji davek. 52(1927)100, str. 2, Edinost (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
48. Krištof, F. Sanska koza. 1(1933)7, str. 68, Živalca.
49. Krištof, F. Kozlički. 1(1934)1–2, str. 8–9, Rejec malih živali.
50. Krištof, Franc. Pasemsko vprašanje kozjereje. 2(1935a)3, str. 46, Rejec malih živali.
51. Krištof, Franc. Rejci zahtevajo molzne koze. 2(1935b)7–8, str. 131–132, Rejec malih živali.
52. Krištof Franc. Uporabnost koz in kozlov v plemenske svrhe. 4(1937)11, str. 213–214, Rejec malih živali.
53. Krištof, Franc. Rjava domača koza. 3(1936)12, str. 220, Rejec malih živali.
54. Krištof, Franc. Gospodarska reja koz. I. izdaja. Ljubljana 1942 – XX, 56 strani.
55. Kurze Beschreibung der Landwirtschaft im herrschaftsbezirke Reifniss. III. Viehzucht. Jahrgang 1822 und 1823, Laibach 1830, str. 68–73, Annalen der k. k. Landwirthschafts-Gesellschaft in Laibach.
56. Ljubić, S. Običaji kod Morlakah u Dalmaciji. Zadar 1846, 114 strani.
57. Naše razmere. 52(1927)112, str. 4, Edinost (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
58. Nekaj k članku »Vinogradsko vprašanje« 47(1922)82, str. 4, Edinost (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
59. Novak, Vilko. Živinoreja. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343–394.
60. O kozah in kozereji. 52(1927)296, str. 3, Edinost (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).

61. O kozi in njeni reji. 5(1909)22, str. 340–343, Primorski gospodar (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
62. Občni zbor c. kr. Kmetijske družbe kranjske dne 26. februarja. 29(1912)8, str. 103–104, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
63. Občni zbor c. kr. Kmetijske družbe kranjske dne 14. aprila 1914. 31(1914)6, str. 90–92, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
64. Občni zbor c. kr. Kmetijske družbe za l. 1914. 32(1915)20, str. 162, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
65. Obupen klic iz Trentarske doline. 55(1927)291, str. 7, Edinost (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
66. Obupna prošnja Trentarjev na goriškega perfekta. 55(1927)58, str. 3, Slovenec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
67. Oddaja plemenskih koz. 29(1912)10, str. 126, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
68. Paberki. 8(1922)34, Glasilo K.S.K. jednote.
69. Podružnica v Srednji vasi v Bohinju. 26(1909a)1, str. 11–12, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
70. Podružnica v Srednji vasi v Bohinju. 26(1909b)8, str. 92, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
71. Podružnica v Srednji vasi v Bohinju. 26(1909c)20, str. 209, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
72. Poročilo deželnemu zboru poknežene grofovine Goriško-Gradiščanske o delovanju deželnega odbora od 1. januarja do konca decembra 1902. Trst 1903, 168 strani.
73. Pospeševanje reje koz. 29(1912) 15, str. 172–173, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
74. Postava od dne 11. novembra 1883 o reji in paši koz. Zakonik in Ukaznik za Avstrijsko-Ilirsko Primorje. Leto 1884, Nr. 11, str. 19–22.
75. Postava od 30. junija 1886 veljavna za mejno grofijo Istro, s katero se razveljavlja \$ 10 deželne postave od 11. novembra 1883, glede držanja in paše koz. Zakonik in Ukaznik za Avstrijsko-Ilirsko Primorje. Leto 1886, Nr. 11, str. 37–38.
76. P—r, Fr. Gozdna policija. 37(1879)52, str. 417 in štev. 53, str. 424. Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
77. Prepoved fhkodvati obdelane semle s ,pasho in paft goniti na fnosheti. Osnanilo zef. Kralj. Zhafniga Gubernia na Krajnfkim in Blafhkim. Lublana 17. velziga travna 1816, 3 strani.
78. Prepoved koza na Goriškem. 12(1893)11, str. 163–167, Gospodarski list (priloga Soči).
79. R. K. Kozjereja. 12(1936)9, str. 265–267, Zadrugar.
80. Razdelitev plemenskih koz. 3(1935)6–7, str. 107, Živalca.
81. Razglas o prodaji plemenskih koz čiste sanske pasme. 31(1914)2, str. 28, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
82. Reja koz. 3(1911)2, str. 11–12, Domoljub – Naš kmečki dom (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
83. Samek, J. Reja koz. 13(1896)24, str. 185–186, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
84. Samek, J. Reja koz. 17(1900)13, str. 102 in štev. 14, str. 112, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
85. Sanska koza. 2(1935)5, str. 87, Rejec malih živali.
86. Seja glavnega odbora dne 5. aprila 1909. 26(1909)7, str. 83–84, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).

87. Seja glavnega odbora dne 10. aprila 1911. 28(1911a)7, str. 74–75, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
88. Seja glavnega odbora dne 15. maja 1911. 28(1911b)10, str. 105–106, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
89. Seja glavnega odbora dne 15. julija 1912. 29 (1912)14, str. 164–166, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
90. Shod v Kobaridu. 3(1912)48, str. 6–7, Novi čas.
91. Slovenski kozjerejci prirede svojo I. razstavo kozje plemenske živine. 20(1936)32, str. , Gorenjec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
92. Sustič, Josip. O kozjereji. str. 272–274. V: Spiller-Muys. Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah. Ljubljana 1926.
93. Šalehar, Andrej, Žan, Lotrič Metka, Bojkovski, Danijela, Kompan, Drago. Zakonska pravila o reji in paši koz. 81(2013)8, str. 18–20, Kmetovalec.
94. Terezijanski gozdni red za Kranjsko 1771. [iz nemščine prevedla Majda Smole; uredil Boštjan Anko]. Ljubljana 1985, 88 strani.
95. Tiho delovanje. IV. 2(1900)45, Gorica (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
96. Ueber den Antrag des k.k. Kreismates Adelsberg. wegen gänzlicher Abschaffung des Ziegenviehs im dortigen Kreise, zur Emporbringung der Waldkultur und Beförderung der Obstbaumzucht. 1826, 48–1, 1833, Annalen der k. k. Landwirthschafts-Gesellschaft in Laibach.
97. Ukaz c. k. deželnega namestništva za Primorsko od 1. junija 1884 k deželni postavi za Istro od 11. novembra 1883 zastra držanja in pašenja koz. Zakonik in Ukaznik za Avstrijsko-Ilirsko Primorje. Leto 1884, Nr. 12, str. 22–24.
98. Ukve. 10(1927)24, str. 4, Goriška straža (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
99. Ureditev kozjereje in paše. 44(1914)4, Soča (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
100. Vojne naredbe. Ukaz c. kr. deželnega predsednika na Kranjskem z dne 10. junija 1916 št. 16215, o prepovedi klanja koz in kozličkov. 33(1916)12, str. 95. Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
101. Vprašanje 48. 7(1890a)4, str. 28, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
102. Vprašanje 48. 48(1890b)10, str. 75, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
103. Vprašanje 180. 10(1893)20, str. 121, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
104. Vprašanje 75. 28(1911)7, str. 71, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
105. Vprašanje 1. 40(1923)1, str. 5, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
106. Waldungsexzessen Abstellungspatentenerneuerung. 20. August 1768. Nro. 1031, Sammlung: aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740. bis 1780, Bd. 5: 1786, str. 362–365 (http://alex.onb.ac.at/gesetze_hvb_fs.htm – 18. 8. 2009).
107. Wenko, Boris. Živinoreja. Str. 24–27. V: Krajevni leksikon dravske banovine. Ljubljana 1937 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-IHXHRWQE> – 31. 7. 2013).
108. Za kozjerejce. 38(1921)24, str. 235–236, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
109. Za rejce koz. 19(1936)32, str. 3. Domovina (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
110. Zakon o gozdih. Št. 162. 1(1930)35, str. 441–458, Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine (<http://www.sistory.si/> – 25. 7. 2013).

111. Zalokar, Janez. Umno kmetovanje in gospodarstvo. Ljubljana 1854, 386 strani (http://books.google.si/books?id=1YMaAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=zalokar+janez&hl=sl&sa=X&ei=_cqUUZmBDITbObv0gcgK&ved=0CC0Q6AEwAA – 16. 5. 2013).
112. Zapisnik seje osrednjega odbora z dne 24. junija 1909 ob 10. uri predpoludne. 5(1909)13, str. 201–208, Primorski gospodar (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
113. Zborovanje kozjerejcev. 39(1936)187, str. 2, Slovenski narod (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
114. Zvezek Kozjereja (SI AS 533, Podružnice 1 1914 20 31).
115. Žan Lotrič, Metka, Šalehar, Andrej. Bohinjska koza. Stara slovenska pasma. 13(2008)5, str. 5–6, Drobница.
116. Žgur, A. Ovčja reja. 23(1865)6, str. 41, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).

5.5.1.6. Priloge

21) Kar pa mlade drevčesa, kadar so stare posečane, zadene, je to drugi del gojzdniga gospodarstva, za mlade drevčesa ali podrasilke vso mogočo skerb imeti. Zapovemo tedej, da naj okoli posekaniga kraja, kadar je čisto iztrčbljen, ako se da, od vseh strani zagrade ali globoki graben okoli in okoli skopajo, da živina ne bo mogla noter, in da se nove pota in steze skozi ne delajo; ampak le stare pota naj se ohranijo, vse nepotrebne pota pa naj se zadelajo, posebno naj pa živine noter varujejo. Nar več škodo mladim drevčesam delajo goveja živina, ovce in kozé, kér mladim drevčesam, če jih le morejo deséti, vse verheve objedó, in takó na enkrat vso gojzdnó podrašino končajo. Po taciñ krajih tedej pasti, kjer se gojzdu škoda dela, je oistro prepovedano, ampak le ondi naj pasejo, kjer imajo že stare pašnike in kjer so drevčesa že odrasene. Tistim kmetam ali osebnikam, ktorí bliz gojzda prebivajo, je prepovedano kozé rediti. Le samo v tistih gojzdlj, kjer se derva ne morejo prodati, ampak večidel sgnijó, je še nekaj časa prepuščeno pasti in sicer takó dolgo dokler derva brez vse vrednosti ondi ostanejo; zraven tega jo pa treba skrbeti, da bližnjim sosédkam ali če se nove vasi zadelajo, tudi tém sósam derv ali lesá ne zmanikajo.

Iz postav za ohranjenje gozdov (Kmetijske in rokodelske novice 1849, str. 114, vir 33)

O b r a z e c

(k točki 4. ukaza, izdane §. 7. postave od 11. novembra 1883 del. zak. št. 11 iz leta 1884).

Zapor. št.

Dovoljenje

za držanje in pasenje koz (§. 7. postave od 11. novembra 1883 del. zak. št. 11 in točka 4. ukaza od 1. junija 1884 del. zak. št. 12 iz leta 1884) s pridržkom preklica.

..... (ime in priimek)
 (stanovanje in hišna številka)

se dovoljuje, da sme (repov) koz v hlevu držati
 držati in jih goniti na pašo na zemljiščih (saznamovanje, lega in njih. parcelas) št. po
 pastih na pašo in s pašo (ostalo saznamovanje poti).

Posebne določbe (§§. 3. in 4. postave).

C. k. okrajno glavarstvo
 V
 Podpis.

Postava od dne 11. novembra 1883 o reji in paši koz (1884, str. 24, vir 74)

TAJNIŠTVO C. KR. KMETIJSKE DRUŽBE

22222222 KRAJSKE 22222222

C. kr. pošiljnice in računi št. B.375.
Telefon št. 44.

Ljubljana, dne 25. junija 1912.

Št. 2538.

P.n,

Živinorejski zadrugi

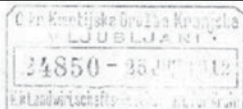
v

Gorjan.

Naznanjamo, da je glavni odbor Vašej prošnji za plemenske
koze ~~uvediti~~ ^{u gozdu} ter prošnjam zdolaj navedenih posestnikov ter uveljil:
~~Živinorejski zadrugi~~ ^{vsem skupaj} 14 glav koz, in sicer enega kozliča in 13 koz
oziroma kozic.

Zaznamovane so dovoljene plemenske koze na ušesih sledeče:

1. / K 32 (kozlič, mlad) polovična cena 40 kron
2. / K 5 (molzna koza) polovična cena 65 kron
3. / K 12 (molzna koza, prvesnica) polovična cena 65 kron
4. / K 23 (mlada koza, jagnje) polovična cena 45 kron
5. / K 39 " " polovična cena 25 kron
6. / K 40 " " polovična cena 22 kron
7. / K 45 " " polovična cena 25 kron
8. / K 49 " " polovična cena 20 kron
9. / K 67 " " polovična cena 22 kron
10. / K 17 " " polovična cena 22 kron
11. / K 8 " " polovična cena 25 kron
12. / K 12 " " polovična cena 25 kron
13. / K 86 " " polovična cena 22 kron
14. / K 15 (rešena jarka) " " " " " 20 " -/.

Častita Živinorejska zadruga naj blagovoli poslane živali prevzeti, ter jih tako dolgo, da jih posamezni posestniki ne prevzemo izročiti kakemu posestniku v oskrbo, seveda proti odškodnini.

Živali se bodo morda zdele komu drage, četudi je to polovična cena, reči pa moramo, da so živali bile ugodno kupljene. Prišle pa so iz Hesenskega, kjer so iz prvotne švicarsko-sanske kose vzredili sansko kozo, ki je našim razmeram prikladnejša in še večalimanj aklimatizirana. Nemci zelo visoko cenijo to plemenito žival in plačujejo dobre molnice po 120-150 kron.

Vašej pošiljavi koz so^{se} pridejale tudi koze nekterih prošnjikov iz blejske okolice, in sicer za Frana Brence-ta iz Hraš pri Lescah 2 mladici, za Frisijan Štolcarja iz Hrašice št. 76 pri Jesenicah ena molana koza in ena mladica, ter za Ivana Burja v Boh. Beli št. 22 dve kozi v velikosti v kateri mu jih odkazete vi, seveda kolikor mogoče vpoštevajoč njegove želje. Konečno se je pridejalo pošiljavi tudi eno mladico za Josipa Tonejca v Boh. Beli. Za Vašo Živinorejsko zadrugo so določene dve molzni kozi in dve mladici, kakor ste prosili. Za Anton Ropret-a v Boh. Beli kozliček in dve ženski živali, kateri izterite iz cele okrajščice v taki velikosti, da bosta kolikor mogoče ustregli njegovim željam.

Glede kozlišu priporočimo, da je za celo okolico namenjen in Živinorejska zadruga z njim razpolaga, ter ga odkaze posestniku, ki se njej zdi, da bo najboljši sposoben za rajo plemenjaka. Dejansko je prosil zanj Ropret iz Boh. Bele-

Živinorejsko nadzorništvo za Kranjsko
pri k. k. kravatjski družbi.

Prejeto
25/6. 1912
Nadzornik:

Dopis (SI AS 533, škatla Razno, vir 14)

Iskas.

Podatki o poslahih čimnogorskega rada Gorje

1	32	Horljo	Anton Popich	Boh Bela	40
2	5	Kozar, melna	"	"	25
3	12	"	"	Hustan Stolar	35
4	23	mladica Kora	čimnogorskega rada	Gorje	45
5	45	"	"	"	35
6	17	"	"	"	22
7	15	"	"	"	20
8	32	"	"	Hustan Stolar	35
9	40	"	"	Anton Popich	22
10	85	"	"	"	22
11	49	"	"	Janez Burja	20
12	67	"	"	"	22
13	8	"	"	Franc Brezice	25
14	12	"	"	"	35
Vse po Brezice hrane ni plačal					433 Ko 20.12.

Katere se pošiljajo pošti danes dne 12.7.12. 117
16.7.12

Županstvo v Gorjah (okr. Radovljica)

dne 12. 7. 1912

Čarsož Jau

Propis.

Slavni c .kr.kmetijski družbi kranjski v Ljubljani.

Na cenjeno dopisnico z dne 30.aprila t.l..se vam
uljudno naznani, da vzamejo sledeči posestniki koze:

Anton Bukovec, Križmane št. 4	1 kozo
Pavel Štimec, Bosljiva Loka št. 9	1 kozo
Anton Šercar, Papeže št. 3	1 kozo
Jurij Žagar, Bezgarji št. 2	1 kozo
Peter Štimec, Gornji Čačič št. 4	1 kozo
Jurij Tomec, Ribjek št. 7	1 kozo
Peter Poje, Gornji Čačič št. 3	1 kozi 1 kozla
Marija Štimec, Sela št. 7	1 kozo
Marija Štimec, Križmane št. 2	1 kozo
Anton Tomec, Križmane št. 3	1 kozo
Marija Kalčič, Papeže št. 6	1 kozo
Anton Štimec, Mrtovice št. 4	1 kozo
Anton Štimec, Bosljiva Loka št. 6	1 kozo 1 kozla
Jurij Mavhar, Malinšec št. 2	1 kozo
Jurij Molnar, Malinšec št. 1	1 kozo
Jože Šercar, Bezgarji št. 8	1 kozo
Alojzij Vertnik, župan Osilnica št. 7	1 kozo

16 koz 2 kozla

Cene fosip, Moč. Raka

Lamnde fosip, Havi log

Hrupaj v Močevje . . 20 koz 1 kozla.

Zvezek Kozjereja (SI AS 533, Podružnice 1 1914 20 31, vir 114)

Št.	Ime osebe	Ime družine	Pol	Starost	Št. otrok	Št. otrok na leto	Št. otrok na leto	Št. otrok na leto	Št. otrok na leto
1	187	187	187	187	187	187	187	187	187
2	188	188	188	188	188	188	188	188	188
3	189	189	189	189	189	189	189	189	189
4	190	190	190	190	190	190	190	190	190
5	191	191	191	191	191	191	191	191	191
6	192	192	192	192	192	192	192	192	192
7	193	193	193	193	193	193	193	193	193
8	194	194	194	194	194	194	194	194	194
9	195	195	195	195	195	195	195	195	195
10	196	196	196	196	196	196	196	196	196
11	197	197	197	197	197	197	197	197	197
12	198	198	198	198	198	198	198	198	198
13	199	199	199	199	199	199	199	199	199
14	200	200	200	200	200	200	200	200	200
15	201	201	201	201	201	201	201	201	201
16	202	202	202	202	202	202	202	202	202
17	203	203	203	203	203	203	203	203	203
18	204	204	204	204	204	204	204	204	204
19	205	205	205	205	205	205	205	205	205
20	206	206	206	206	206	206	206	206	206

Zvezek Kozjereja (SI AS 533, Podružnice 1 1914 20 31, vir 114)

Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah (1926, str. 272, vir 92)

Krištof Franc:

Rjava domača koza.

V Solčavi in v okolici Prevalj ter v Slovenjegraških hribih najdemo še danes našo domačo, rjavo, nerogato kozo. Ta živalca je popolnoma prilagojena našemu ostrejšemu podnebnju ter se po večini preživlja na paši. V njej je neverjetna trdoživost. Zato je v hribovitih krajih tako priljubljena. Le žal, da ni bilo nikogar, ki bi se brigal, da se ohranijo vse vrline naše domače pasme. Posebno v časteh je rjava koza pri malih bajtarjih, ker velja njeno mleko za zdravilo proti jetiki oziroma sušici, kakor imenujejo to bolezen na Koroškem. Prav radi te lastnosti, ki se ji pripisuje, se je obdržala do danes.

Dasi prevladuje v dolinah in industrijskih krajih bela sanska koza, ki pa je že precej pomehkužena radi hlevske reje in pretesnih hlevčkov,

G. Hobič Janez iz Strazilca pri Kranju s svojo veliko in malo družino

se je rjava domača koza ohranila še krepko in trdno in odporno proti vremenskim nevšečnostim. Izkazala se je zelo pridna za iskanje krme na pustejših pašnikih. Ta koza je navajena paše med ovčami in ni tako divja, kakor so ostale koze, ki radi svoje naravne gibčnosti prav radi uhajajo od ovčje črede in delajo pastirjem vedno skrbi. Rjava koza je bolj mirnega značaja in se drži črede.

Prav je, da se naša rejska društva, posebno pa še kozjerejsko društvo zanimajo tudi za te vrste koz in jih žele ohraniti ter pospeševati njih rejo. Predvsem bo treba gledati, da se dobi lepih rjavih kozlov, ki izvirajo ob dobrih molznic in v nekaj letih bo zopet dovolj te koristne živalce. Rjava koza je zelo mlečna, posebno tedaj, če ima za časa molže posebno postrežbo ali priboljšek kakor pravimo. Barve je temno rjave, trupla bolj kratkega, prsi ima globoke in široke obokane. Noge so močne, vime globoko in daleč nazaj poraščeno s svetlejšo daljšo dlako. Po hrbtu pa ima nekoliko temnejšo črto, posebno kozli so temnejši od koz in tudi črta po hrbtu je vidnejša. Kozel je jako krepak in močan ter doseže težo do 80 kg, koze pa so lažje in dosežejo težo od 50 do 60 kg.

Krištof, Franc. Gospodarska reja koz (1942, str. 12, vir 54)

*Krištof, Franc. Uporabnost koz in kozlov v plemenske svrhe.
Rejec malih živali (1937, str. 213, vir 52)*

5.5.1.7. Stare fotografije

*Fotografija koz in ljudi (planšarji in planinci?) pred stanom
Datum pisanja: 12.1.1923. Kupljeno na boljšem sejmu 29. 7. 2007.
(Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar)*

*Fotografija koz in ljudi (pastirici)
Kupljeno na boljšem sejmu 29. 7. 2007.
(Lastnik fotografije: prof. dr. Andrej Šalehar)*

5.6. Perutnina

Štajerska kokoš – celjski tip (celjska kokoš); Steirische Hühnerzucht (1908, str. 18, vir 8)

Wenko, Boris. Kmetijsko kokošarstvo (1935, vir 78)

5.6.1. Stare pasme perutnine v Sloveniji

*Zaslužni prof. dr. Andrej Šalehar, dr. Metka Žan Lotrič, prof. dr. Antonija Holcman
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale*

Izvleček

Valvasor (1689) piše, da je na Kranjskem razvita reja vseh vrst perutnine. Štajersko kokoš so redili na območju današnje Slovenije v 16. stoletju in prodajali kopune. V drugi polovici 19. stoletja je bila reja »domačih« kokoši ob dobri oskrbi dobičkonosna in ni bilo potrebe po vpeljevanju tujih pasem. Na prelomu iz 19. v 20. stoletje so bili določeni prvi pasemski standardi za štajersko kokoš. Obstajalo je več tipov štajerske kokoši. Širjenje in rejo štajerske kokoši so spodbujali z razdeljevanjem valilnih jajc. Dodana so slikovna in arhivska gradiva.

Ključne besede: štajerska kokoš, kopuni, domača perutnina, pasemski standard, celjska kokoš, priloge

Old poultry breeds in Slovenia

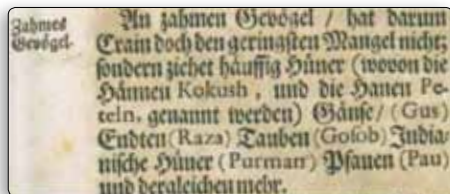
Abstract

Breeding of various poultry species and its development in Carniola region was described by Valvasor in 1689. Styrian hen has been bred at the territory of Slovenia since the 16th century. Styrian capons were highly valued and as such presented a specific trading product. In the second half of the 19th century, breeding of a local hen was cost-effective and there was no need for the introduction of foreign breeds. The first breeding standards for Styrian hen were defined at the turn of the century (from 19th to 20th century). There existed more types of Styrian hen, one of them being Celje hen. The enlarged breeding of Styria hen was encouraged by the distribution of hatching eggs. Photos and archive materials are attached.

Keywords: Styrian hen, capons, local poultry, breeding standard, Celje hen, attachments

5.6.1.1. Uvod

Valvasor (1689) piše, da je na Kranjskem razvita reja vseh vrst perutnine. V opis je vključil tudi slovenska imena:

Die Ehre dess Herzogthums Crain (1689, III. knjiga, str. 443, vir 73)

Prevod:

»Domačih ptičev tako Kranjski enako nič ne manjka; temveč pogosto redijo kure (od katerih se koklje imenujejo kokush, petelini pa peteln), gosi (gus), race (raza), golobe (golob), indijanske kure ali purane (purman) pave (pav) in podobno.«

Valvasorjeve zapise o perutninarstvu na Kranjskem povzema tudi Stefančič (1966). O reji perutnine lahko sklepamo tudi iz zapisov v urbarjih. Štih (1984) omenja za obveze okoli leta 1600 splošno in stalno ponavljajočo dajatev: kokoši, jajca in kopune, ki so jih pobirali v okolici Tolmina. Posebno mesto v zgodovini slovenske perutnine imajo štajerski kopuni, ki so s svojo kakovostjo ponesli slavo takratne domorodne štajerske kokoši že pred stoletji v svet.

Stare pasme perutnine v Sloveniji, v prvi vrsti kokoši, so predstavljene v tem prispevku.

5.6.1.2. Stanje na področju reje kokoši do konca 19. stoletja

Polsterer (1827) piše, da je v okolici Gradca najlepša perutnina. Göth (1841) v opisu okrožja Bruk navaja, da tam perutninarstvo ni pomembno. Pri vsaki hiši imajo le po nekaj kokoši, ampak le zaradi jajc. Vse, kar rabijo za kuho, pa dobijo iz spodnje Štajerske. Novice (Valivnica ..., 1855) so poročale o kohinkinskih kokoših ter jih na kratko opisale. Bile so zelo »obrajtane ... menda bo spodrinila naše navadne«. Že naslednje leto Novice (Kokoši iz ..., 1856) pišejo, da ima kokoši »kohinkinskega plemena« gospod Pivk v Planini. Kokoši iz Kohinkine so podrobno opisane v Novicah (Kokoši iz ..., 1858) in na koncu »... res vredne, da jih skusi vsak gospodar dobiti Redijo se tako kakor domače ...«. Novice (Gospodinjam ..., 1858a) v objavi »Gospodinjam nekaj zastran kokošarstva« menijo: »Pri zboljšanju kureline pa ne mislimo, naj bi si gospodinje naše kokoši kupovale iz ptujih krajev in novega plemena, ampak le to, naj bi svoje domače z večjo skerbjo redile in gleštale.« V drugem nadaljevanju (Gospodinjam ..., 1858b) pa razpravlja o valjenju in da se da k valjenju privaditi pure, kopune in da »kohinhinske« kokoši vale skoraj celo leto. Novice (Od kod je ..., 1859) pišejo, da so kokoši doma v Aziji in da so se od tam razširile po svetu. Novice (Kokošarstvo ..., 1859) spodbujajo k reji kureline in navajajo:

Res prav koristna in zdarna
je reja kureline, če se prav ravna, in so kokoši dobrega
in rodovitnega plemena.
Ni ravno treba segati po ptujih plemenih; tudi z
domačo kurelino se doseže dobiček, če vé gospodinja le
prav kokošariti.
Res je pa vendar, da ptuje plemena, ki so že tudi
pri nas znane in se imenujejo konhinhinka, brama,
dorking, boudans itd., prekosijo naše domače v
marsikterih rečeh, ker so namreč večje, tedaj bolj mesnate,
in kaj pridno ležejo jajca. Za kmetije pa imajo te ptuje
kokoši še posebne dobre lastnosti, namreč so bolj mirne in
ker imajo kraje perutnice, ne letajo kakor domače sèm ter
tjé okoli, ampak se lože zderžijo na manjšem prostoru, niso
tedaj njirav in vertom tako nadležne in škodljive kakor
domače.

Kmetijske in rokodelske novice (1859, str. 385, vir 29)

Hlubek (1860) je opisal perutninarstvo na takratnem Štajerskem. Poudarja, da so gospodinje v graškem in mariborskem okrožju dobre gojiteljice perutnine. Odlikujejo se v razmnoževanju, oskrbi in pitanju kokoši. Zaradi tega slovijo štajerski kopuni, ki jih več kot 20.000 komadov letno prodajo v prestolnico – Dunaj. V nekaterih okrajih, med njimi Radgona in Ljutomer, redijo pure, race in gosi. Domača pasma kokoši se odlikuje po pitovnosti in okusnosti mesa in posebno veliki in odlični so kopuni z rdečkastimi in srebrno belim perjem, zaradi česar se kmetje težko odločajo za nove pasme. Gršak (1863) poroča o celjski razstavi in omenja, da se je med drugim odlikovala Fridrihova perutnina. Slovenski glasnik (Domača perotnina ..., 1867) je v članku »Domača perotnina« v treh nadaljevanjih poljudno opisal: kokoši, pure, gos, raco in goloba. Wokaun (1873) opozarja na štajerske kopune, ki so imenitno in iskano izvozno blago, ter priporoča povečanje prireje. Slovenski gospodar (Velika koristnost ..., 1878) piše, da je treba pri kokoših skrbeti za dobro pasmo in navadno domačo kokoš požlahtniti. Članek »Naša domača kokoš« (Naša ..., 1878) pa opozarja in svetuje dobro rejo kokoši. Novice (Štajarska kokoš ..., 1878) hvalijo štajersko kokoš in o njenem izvoru pišejo:

Štajarske kokoši prvotna domovina je doljni (slovenski) Štajer, od koder se je zaplodila tudi na górenje (nemško) Štajarsko tako, da so slovenske in nemške kokoši; une od Celja in Maribora, Radgone in Ljutomera gori do Gradca, te pa od Gradca naprej v gornje Štajarsko.

Kmetijske in rokodelske novice (1878, str. 368, vir 67)

O gospodarskem pomenu in kakovosti štajerskih kopunov pišejo Novice (Kako se kuretina ..., 1883). Predstavljena sta tudi postopka kopunjenja petelinov in kokoši (pišk). O slabih posledicah uvajanja tujih pasem kokoši na kakovost štajerske kokoši seznanja Gospodarstvena priložga (Štajarska kmetijska ..., 1885). Avtor ugotavlja: »Tako so od gospodov uvedene kokoši in petlini tujci skvarili slovito štajersko perutnistvo Sedaj bo težko kde in le posamezno najti še zelo čiste, neskvarjene krvi.« Novice (Perutnistvo ..., 1887) opozarjajo, da je za velika in težka jajca potrebno izbrati pravo pasmo kokoši.

Novice (Lenarčič, 1889a) in Kmetovalec (Lenarčič, 1889b) sta v nadaljevanjih objavila obširen sestavek »Perutnistvo«. Avtor je podrobno opisal prave kokoši in jih razdelil v skupine po barvi perja ter obliki grebena. Posamezne pasme je predstavil in za domače kokoši zapisal:

Pri podrobnem opisu posameznih pasem omeniti hočem najprej naših
domačih kokoši.
Ako bi hotel popisati domače kokoši, bilo bi to pač neuspešno, kajti razlikujejo se tolikanj druga od druge, da bi popis ene njih vrst sigurno se ne ujemal s popisom kake druge vrste. Nahajamo jih vseh mogočih barev, bodisi glede perja, bodisi glede nazih delov. Vsaka dežela ima tu kako posebnost. Opozoriti hočem na pr. na „štajarske kopune“, vendar pa njih lastnosti niso tolikanj stalne, da bi jih mogli uvrstiti med posebne pasme. Splošno bi mogli reči: Katera ni pasemska kokoš, je domača kokoš.

Do-

mače kokoši so jako utrjene glede podnebnih razmer. Mladi piščanci se hitro popolnoma pokrijejo z gostim perjem. Potrebneža živeža si skoro vsega iščejo same. Žal da se je to domače pleme le malo kje v svojih prvotnih lastnostih ohranilo. Nepremišljeno slučajno mešanje z različnimi pasemskimi kokošmi, katere pa niso imele za kmeta ali sploh za gospodarstvo nikake vrednosti, ampak so služile le „sportu“, na pr. s Cochin ali po domače s kinezaricami, katere so se gospodinjam prikupile vsled svoje velikosti, popačilo je domače pleme prav zelo.

Kmetovalec (1889b, str. 19, vir 37)

Na Štajerskem so leta 1879 ustanovili 1. Štajersko perutninsko društvo in v poročilu o njegovem delovanju v letih 1888–1889 (Poročilo o ..., 1889) beremo o prizadevanjih za izdajanje strokovnega časopisa, o sedmi splošni razstavi perutnine in ptičev (v strokovni ocenjevalni komisiji je sodeloval tudi A. Stiebler iz Maribora) in o potovalnih zborovanjih, kjer so o perutninarstvu poučevali potovalni učitelji ter tudi delili kokoši in peteline za izboljšanje perutnine (Poročilo ..., 1889). Novice (Houdonska kokoš ..., 1894) so objavile notico »Houdonska kokoš« in leta 1895 še kratek zapis »Italijanske kokoši«. Gospodarski glasnik za Štajersko (Prvo štajersko ..., 1899) je poročal o izdaji knjižice »Das steirische Landhuhn (štajerska deželjska kokoš)«. Sabel (1899) piše, da je deželjska kokoš, ki je bila prisotna že pred petdeset do sto leti, sedaj na številnih krajih s križanjem spremenjena ali pa so jo spodrinile tuje pasme. Dolenjske novice (Kokošja reja ..., 1899) so kritične do tujih pasem kokoši, ki po izkušnjah gospodinj niso primerne za čistopasemsko rejo, ampak le za križanje z domačo čisto navadno kmečko pasmo. Po letu 1850 se je pričelo masovno nenačrtno križanje domače pasme s tujimi pasmami.

5.6.1.3. Stanje na področju reje kokoši v prvi polovici 20. stoletja

Ritter (1902) je opisal deželne kokoši in med njimi nastanek štajerske kokoši. Med tipi štajerske kokoši navaja tudi celjsko kokoš (Cillier Schlag, Cillierhuhn). Lastnosti štajerske kokoši je predstavil v pasemskem standardu. Gospodarski glasnik za Štajersko (Prvo štajersko ..., 1902) poroča o trinajsti mednarodni razstavi perutnine in ptičev in da se je reja štajerske kokoši nad vsemi pričakovanji dobro razširila. Pri tem pohvali tudi celjsko »živaliobrambno društvo« v njegovih prizadevanjih »to domačo perutninsko vrsto po celi deželi tako razširiti, da bode prevladovala, kakor nekdaj.« Celjsko društvo za varstvo živali je prejelo srebrno družbeno kolajno. Wimmer (1902) je v članku »K štajerski perutninoreji« predstavil prizadevanja za ohranitev preostankov staroštajerske pasme. Za dosego stare slave te pasme in plemenitev ostankov svetuje ustanovitev deželnih plemenskih vzgojevališč (vzrejališč). Na ta sestavek se je oglasil Martiny (1902) z željo, da natančneje na osnovi svojih dolgoletnih izkušenj spregovori o ohranitvi naše domače kokoši. Oplemenjevanja s pasmami brahma, houdan in dorking so se izkazala za neprimerna in v škodo kakovosti domačega perutninarstva. Tem poskusom s križanji so se protivili tudi kmetje, ki so bili prepričani, da je za naše

tukajšnje razmere sposobna le domača deželna kokoš. Svetuje ustanovitev deželnega zavoda za rejo perutnine in čistopasemsko rejo. Arbeiter (1902) kritično presoja »Čisto pleme ali križanje?« ali z drugimi besedami o pristaših čiste štajerske pasme in zagovornikih križanja. Štajersko perutninarstvo ima svojo slavo in veliko gospodarsko korist v »štajerskih kopunih«, katerih kakovost je povezana s čistostjo štajerske kokoši. Martiny (1903), višji geometer in nekdanji vodja zavoda za rejo perutnine v Celju, je štajersko kokoš predstavil slikovno, z opisom (Musterbeschreibung) in obširno njeno gospodarsko vrednost. Najprej poudarja njeno odpornost in sposobnost prilagoditve ter iskanja krme. Dolenjske novice (Povzdignimo perutninarstvo, 1903) spodbujajo izboljšanje perutninarstva. Svetuje, da se izbere dobra pasma, tj. kokoši, ki nesejo veliko jajc, in pri tem omenjajo tuje pasme: kohinkinske, bramaputrske in plymouthrock kokoši. Štajerc (O reji štajerske ..., 1903) omenja dolgoletne težnje, da bi se zopet gojila štajerska deželna kokoš, ki je utemeljila sloves štajerskega perutninarstva. Po dolgem iskanju so pri enem kmetu v dolini reke Sulm odkrili verjetno čiste kokoši domače pasme. Na osnovi starih zapisov, sporočil starih gospodarjev in najdenih živali je bil določen standard štajerske deželne kokoši. Arbeiter (1903b) piše, da se pod štajersko kokošjo razume tisto pasmo kokoši, ki so jo gojili na Štajerskem, še preden so ji primešali tuje pasme. Z rejo perutnine so na Štajerskem pričeli že Rimljani in zato je štajerska kokoš po izvoru sredozemska ter po zunanosti podobna italijanskim in španskim. Na koncu razprave predlaga, da bi namesto enotnega imena štajerska kokoš vpeljali za posamezne tipe, ki so se razvili, poimenovanja: gorska ali kamna kokoš, sulmska kokoš in celjanka. Poročilo prvega štajerskega perutninorejnega društva (Poročilo prvega ..., 1903) s podnaslovom »V obrambo« je napisano, da bi ovrgli objavljene kritike anonimnega avtorja. Opisali so svoje triindvajsetletno delo in med drugim trud, da bi ohranili prvotno štajersko kokoš. Arbeiter (1903a) je zbral sodbe o štajerskem perutninarstvu v preteklosti. Uvodoma je zapisal:

Že v knjigah iz prejšnjih stoletij n. pr. (1790¹⁾, 1798²⁾, 1808³⁾ se je štajerska kurecina od pisateljev hvalila. Posebno so Dunajčani že od nekelej čislali in radi kupovali lepe in okusne štajerske kapune, ki so se med drugimi posebno v Slovenskih goricah na Slovenskem Štajerju lepo in dobro gojili in bili na glasu.

Gospodarski glasnik (1903a, str. 157, vir 6)

V obdobju od 1800 do 1900 pa ni bilo zapisov, ki bi tako hvalili štajersko kokoš, kot je zapisano v gornjem okvirju, ker se je v tem času štajerska kokoš zanemarjala. Zaključuje s pozivom, da naj ne redijo nobene tuje pasme, ampak »samo staro domačo koristno pasmo«. Objava »Navod k gojitvi štajerske kure« (A., 1903) seznanja s postopki gojitve štajerske kokoši. Gospodarski glasnik (A-r ..., 1903) poroča o razstavi štajerske perutnine v Gradcu in na Dunaju ter pozivih, da se povzdigne štajerska kokoš do prejšnje svetovne slave. Avtor A-~~r~~ (verjetno Arbeiter) (1905b) povzema razvoj perutninarstva v naših krajih od časa Keltoev in Germanov. Za srednji vek je znano, da so morali kmetje oddajati mnogo perutnine in

jajc. Štajersko perutninarstvo je cvetelo v 17. in 18. stoletju. V 19. stoletju, še posebej v drugi polovici, so se na Štajerskem širile tuje pasme kokoši. Od leta 1903 dalje pa poteka akcija za povzdigo štajerskega perutninarstva na osnovi domače deželjske kokoši. Isti avtor (A-r ..., 1905a) je podrobneje opisal tri tipe štajerske kokoši: mala (rdeča) štajerska kokoš, spodnještajerska ali celjska kokoš in sulmtalska kokoš. R (verjetno Rohrman) (1906) piše o dolenjskem perutninarstvu in sodi: »... *naše domače kokošje plemo prav dobro, žal pa je tu in tam preveč pomešano z manj vrednimi plemenimi. Naše kokoši so dobre za nesenje, za valjenje in za piščeta. Zato jim je dati v obče tudi prednost pred drugimi plemenimi*« (R., 1906).

Laško kokoš je predstavil Št. (1907) v Primorskem gospodarju. Hvali njeno nesnost. Kokoši so različno obarvane. R. (1909) svetuje za povečanje nesnosti na Dolenjskem izboljševanje domačih kokoši z laškimi petlini, ki so »rudeči in močno podobni našim nekdanjim domačim petelinom.« Zupan (1910) piše: »... *naša domača kokoš, recimo naša kranjska, je sama na sebi precej dobra in jo je mogoče s skrbnim odbiranjem najboljših živali poplemeniti ... trdim iz lastne izkušnje, da se dobe med njimi posamezne, ki lahko z vsako italijansko ali minoreko konkurirajo. Obžalovanja vredno je, da smo z zanikrno rejo privedli našo kokoš v mnogih krajih na popolne slabiče ...*«

Tudi R. (1913) hvali domače kokoši in ugotavlja: »*Domače plemo je danes res da mešanica raznih plemen. To se vidi na vsem. Vendar se je ohranilo v njem največ domače krvi. Naše domače plemo je za naše kraje najbolj utrjeno in najbolj sposobno za raznovrstren užitek, za jajca, za meso in za valjenje. Z domačim plemenom moramo tudi zanašljivo delati in ga izboljševati. Največ se bo dalo doseči s skrbnim odbiranjem jajc za valjenje in skrbnim odbiranjem odraslih kokoši in petelinov.*« V prilogi »Perutninar« (Naše naloge, 1913) piše, da je med številnimi kokošjimi pasmami zelo malo za nas primernih. Svetuje, da je najbolje poiskati dobre ostanke naše domače kokoši in na njihovi podlagi ustvariti domačo »kranjsko kokošjo pasmo«. Murauer (1914) opisuje nastanek staro štajerske kokoši. Vzgojilo jo je celjsko perutninarsko društvo iz tamkajšnje deželne kokoši in z oplemenitenjem s španskimi pasmami. Rohrman (1914) pravi, da so nam štajerske kokoši najbližje, ker pravzaprav niso nič drugega kakor »naše domače plemo. To so požlahtnjene domače živali.« Malasek (1919) priporoča gospodinjam poleg reje kokoši tudi rejo rac in gosi. Pirnat (1928) je na začetku opisa zgodovinskega razvoja štajersko-zagorske kokoši povzel po Hlubeku, da so gospodinje iz Slovenskih goric večše perutninarke, še zlasti glede reje kopunov, ki so bili vrsto desetletij iskano tržno blago. Tedanje kokoši so se odlikovale še posebej v pitovnosti ter po izredno okusnem in sočnem mesu. Tedanje kokoši je poimenoval samorodne kokoši in v nadaljevanju jih je s primerom petelina tudi podrobneje opisal. Po letu 1850 se je pričelo masovno nenačrtno križanje domače pasme s tujimi pasmami. Le v odročnih in hribovitih krajih se je ohranila nekdanja pasma. Za ohranitev ima veliko zaslug gospod Emanuel Martiny, po rodu iz Gorenjske in po poklicu geometer, ki je leta 1897 ustanovil v Celju društvo za varstvo in rejo živali ter v letu 1900 poseben zavod za rejo te kokoši, ki je dobila ime »Celjska kokoš«. Spodbudil je sprejem sklepa o ohranjanju štajerske pasme. Nova doba (Naša kokošjereja ..., 1929) piše, da se po naših vaseh največkrat nahaja mešanica stare štajerske kokoši z azijskimi pasmami kohin in brahma. Slovenski gospodar (Perutninska razstava, 1932) je opisal perutninsko razstavo v Mariboru:

Perutninska razstava.

Ena tretjina verande je bila predelana za perutninsko razstavo. Hvalovredna dobra organizacija perutninarjev je množici obiskovalcev pokazala, kar se da v strokovni vzgoji perutnine doseči. Tukaj si videl štajersko belo kokoš, štajersko grahasto kokoš, štajersko kokoš sulmodolko, štajerske kapune, race, gosi in purane, in vse pripomočke moderne in dobičkanosne kurjere. Cenjene obiskovalce in ogledalce je spremljal po razstavnem prostoru koncert in petje nebroj petelinov.

Slovenski gospodar (1932, štev. 48, str. 6, vir 49)

Krištof (1933) je povzel poročilo kraljevske banske uprave Dravske banovine o perutninarstvu. Na ozemlju bivše Kranjske je perutninarstvo zelo površno in neprimerna je reja kokoši v ograjenih prostorih. Nedosledno se izvaja tudi naročilo banske uprave, da se izločajo prelahke kokoši (pod 1900 g), kokoši, ki nesejo prelahka jajca (pod 55 g), kokoši, ki niso štajerske pasme, in ne upošteva se prepoved dobave plemenskega materiala iz rejskih središč, ki ne vodijo točne nesne kontrole. Več pozornosti pa je treba v bodoče posvetiti tudi beli štajerki. Prijatelj živali (Štajerska kokoš, 1933) je predstavil opis štajerske kokoši, ki je bil sprejet v Celju 20. novembra 1930, in dodaja še njeno predstavitev iz leta 1902 ter pravila za plemensko odbiro kokoši. V članku »Nekatere napake v kokošjireji« (Nekatere napake ..., 1934) so pojasnjene napake v reji kokoši: izbira pasme, »krvnosorodna plemenitev in osveženje krvi«, prestare kokoši, prepozna izvalitev piščancev, izločevanje vidno bolnih kokoši, nepravilno in neredno krmljenje, neprimerni in premalo snažni kurniki. Gospodar in gospodinja (Važnost in vrednost ..., 1934) je v treh nadaljevanjih objavil obširen sestavek o štajerski kokoši, ki jo priporoča za naše kraje. Pri tem uvodoma omenja, da je bil štajerski kopun zapisan na kuhinjskem listu samostana »Pri nebeških vrtnaricah« na Dunaju že leta 1352. Na koncu poudarja, da »štajerska kokoš upravičeno zasluži pozornost, ki se ji posveča. Kr. Banska uprava ravna popolnoma pravilno že od prvega početka, da pospešuje razširjanje te kokoši tudi po drugih predelih svojega področja, kjer je dosedaj ni bilo.« Avor z inicialkami I. I. O (1934) spodbuja k oživitvi štajerskih kopunov. Dokazuje, da se kopunjenje gospodarsko bolj izplača kot poletna prodaja piščancev. Wenko (1934b) razlaga pomen enotne pasme in vzroke, zakaj so se odločili za rjavo štajersko kokoš. Na koncu je zapisal:

Vsi ti razlogi so nas morali dovesti do rjave štaj. kokoši. Kot domače blago, ki se je je trdom mnogostoletnega razvoja izoblikovala na slovenskih tleh, je pač podnebnim in krmakim prilika brez dvoma najbolj prilagojena. Zdrava je in odporna. Danes je še tudi selekcionirana na visoko nesnost. Teža jajc odgovarja zahtevam trga (55—65 g). Kenčno pa moram še omeniti belo nogo in belo koto, ki sta znaka finega, okusnega mesa.

Štajerska jajca in štajerski kapuni so blago, ki uživa na tujih tržiščih že stari sloves prav po značilni štajerske pasme. Torej je samo prav, da se krepko oprinemo tega, kar nam je dobrega ustvarila domača zemlja; da smo pozorni na to, kar so naši pradedje ustvarili in kar naši najboljši rejci s trudopolnim delom izpopolnjujejo v gospodarsko korist nas vseh in v ponos našega naroda in države.

Proč s tujo navlako, ki jo ne potrebujemo!

Živalca (1934b, str. 3, vir 77)

Tudi Gosak (1934a) je spodbujal rejo štajerskih kopunov in njihovo staro slavo povezal z Napoleonom:

Pravijo, da je Napoleon slisal o slovesu štajerskih kopunov, zahteval jih je za svojo mizo in jih tudi dobil. Neverjetno je, koliko tega blaga je takrat romalo iz naših krajev v Nemčijo, na Francosko in Angleško! Naši trgovci, ki so takrat res bili vredni svojega imena, kajti tržili so z vsemi kmetijskimi pridelki, — so imeli posebne kokošarje, ki so po vaseh nakupovali mlado perutnino, osobito, petelinčke, prvovrstne jarčke in kopune. Marsikateri srebrni groš je zdrknil takrat našim gospodarjem v žep. Tudi ni bilo poštene ohceti, kjer se bi ne bili mastili z z lepo pitanim kopunom. Kakor vse kaže, je kopun tudi slovenska iznajdba, kajti učenjci slovničarji trdijo, da izhaja beseda kopun od skopiti in so si Nemci to besedo z blagom vred pri nas izposodili ter imenovali našega pitanelega skopljenca „Kapaun“. Po ljudski govorici so površni pismouki jeli pri nas pisati kapun ter mlade petelinčke celo kapunizirajo, mesto skopijo ali vsaj kopunijo. No, naše gospodinjice, ki se razumejo na to obrt, jih pa „režejo“. Imamo sicer rezarje, toda ti skopijo le prašiče, bikce in žrebete, dočim se še do „rezačic“ nismo opomogli. Pa kaj bi s slovnico, ko pa se sladkosnednežem že sline cedijo po tolstem kopunu, ki se lepo rumeno zapečen blesti na gostiji, pa naj so si kopuna ali pravzaprav petelina rezali, skopili, kopunili ali celo „kapunizirali“.

Pravijo, da se marsikaj starega povrača v današnje čase, pa smo iztaknili med staro, že napol pozabljeno ropotijo tudi rejo kopunov. Kajti resnici na ljubo moramo reči, da je nekdaj cvetoča reja kopunov prišla močno v pozabljenje; ne morda radi tega, ker bi ne marali več kopunov, ampak iz pasemskih vzrokov.

Rejec malih živali (1934a, str. 107, vir 12)

Wenko (1934a) trdi, da je kuretina belih nog in bele kože mnogo finejša in ima nežno meso, medtem ko ima rumenonoga žival manj okusno in trdo meso. Gradišnik (1934) poroča, da je banska uprava izdala na vsa šolska upraviteljstva odlok, s katerim zahteva, »da se morajo na šolskih dvoriščih gojiti edinole kokoši rjave štajerske pasme in to ne glede čigava last so«. Gosak (1934b) navaja, da bo kraljevska banska uprava tudi letošnjo spomlad razdelila večje število valilnih jajc od selekcioniranih kokoši rjave štajerske pasme. Ta akcija ima namen, da se zboljša in čimprej razširi ta domače grudna kokoš po vseh krajih Dravske banovine. Gosak (1935) predstavlja celjski standard štajerske kokoši, ki je bil sprejet leta 1930. O štajerski kokoši obširno piše v knjigi »Kmetijsko kokošarstvo« Wenko (1935) v poglavjih: Pradomovina in sorodnice, Iz zgodovine štajerke, Zunanost štajerke (podpoglavja: celjski standard, ocenjevanje) in lastnosti štajerke. Zajc (1936) opisuje in s podatki predstavlja več pasem (nesnost, teža jajc) kokoši, a zaključuje, da »ne segajmo po tujem blagu, ko imamo najboljšo pred domačim pragom – našo štajerko«. Paljk (1936) je napisal 17 pravil, kakšna mora biti kmečka kokoš, in v zadnjem poudarja, da ima vse zapisane lastnosti naša domača rjava štajerka. Leta 1938 je bila v Mariboru prva banovinska perutninska razstava in drugi kongres za rejo štajerske kokoš. Ob tem je izšla knjižica (Prva banovinska ..., 1938). Zupanc (1938) je predstavil razvoj štajerske kokoši, Wenko (1938) rejo štajerske kokoši na kmetih, Gosak (1938bc) štajersko kokoš na šolskih dvoriščih in pospeševanje reje in odbiro štajerske kokoši, Erpič (1938) produktivne sposobnosti štajerske kokoši, Žibert (1938) ukrepe za doseg zdravja in odpornosti štajerske kokoši in Lavrič (1938) trgovino s perutninskimi proizvodi. Gosak (1938a) je na kmetijski anketi predstavil perutninarstvo v Dravski banovini. O pasmah je poročal:

Pred ostalimi pokrajinami države imamo veliko prednost v tem, da imamo svojo lastno domačo kokoš, ki je produkt naše zemlje. Ta kokoš je prilagojena našim razmeram in je glede svojih zahtev skromna. Poleg drugih gospodarskih lastnosti je posebna odlika te kokoši v tem, da je pridna za pašo. Pretežni del potrebne hrane si sama poišče. To je velikega pomena posebno za nas, ker ne pridelamo dovolj žita in nam torej manjka zrnate krme za prehrano perutnine. Tudi se reja perutnine s tem zelo poceni in tako poveča njena rentabilnost.

Pasemskega vprašanja glede kokošereje torej pri nas ni. V tem pogledu smo veliko na boljšem kakor ostale banovine, ki so uvažale in širile razne tuje pasme. Šele v zadnji dobi so se začeli tudi drugod zanimati za domače kokoši, ko so prišli do spoznanja, da razne tuje, razvžene pasme ne uspevajo povsod. Nekatere banovine so tudi začele uvajati našo štajersko kokoš. S tem se nam odpira možnost tudi za prodajo plemenskega materiala.

Poročilo o kmetijski anketi (1938a, str. 344, vir 15)

Gerečnik (1940) je presojal kokoši na 56 kmetijah, ki so skupaj imele 1025 kokoši. Ugotovil je, da samo na eni kmetiji redijo štajersko pasmo, na vseh drugih pa, kakor pravi, *»vidiš najbolj pisano mešanico ..., mešanica najbolj pisanih barv, oblik in velikosti ter jih nisem mogel uvrstiti v nobeno kokošjo pasmo«*.

5.6.1.4. Misli na koncu

V drugi polovici 19. stoletja so poudarjali pomen reje »domače« kokoši, s katero so lahko ob skrbni reji dosegali primeren dobiček in zato ni bil potreben nakup kokoši od drugod in oplemenjevanje z drugimi pasmami. Posebno mesto v zgodovini slovenske reje kokoši so imeli štajerski kopuni, ki so jih že pred stoletji širili v svet, v šestdesetih letih 19. stoletja pa so jih po 20 tisoč letno prodali na Dunaj. Zaradi križanja s tujimi pasmami je »domača« pasma kokoši ohranila le malo svojih prvotnih lastnosti. Prvo štajersko perutninsko društvo je bilo ustanovljeno leta 1879 in je v svojih prizadevanjih za izboljšanje reje kokoši med drugim delilo tudi kokoši in peteline. Oplemenjevanju »domače« kokoši z drugimi pasmami so kmetje nasprotovali. Slovenska avtohtona štajerska kokoš naj bi bila po izvoru sredozemska, po fenotipu pa podobna italijanskim in španskim glede na to, da so z rejo perutnine na Štajerskem pričeli že Rimljani. Pasma je slovela po svoji odpornosti, sposobnosti prilagoditve in iskanju krme. Obstajalo je več tipov štajerske kokoši.

5.6.1.5 Viri

1. A. Navod k gojitvi štajerske kure. V Gradcu, 16. september 1903, št. 18, str. 181, Gospodarski glasnik za Štajersko.
2. A–r. Štajerska kura. V Gradcu, 16. aprila, 1905a, št. 8, str. 60–62, Gospodarski glasnik za Štajersko.
3. A–r. Nekaj zgodovinskih podatkov (Perutninarski list). V Gradcu, 16. marca 1905b, št. 6, str. 43–44, Gospodarski glasnik za Štajersko.

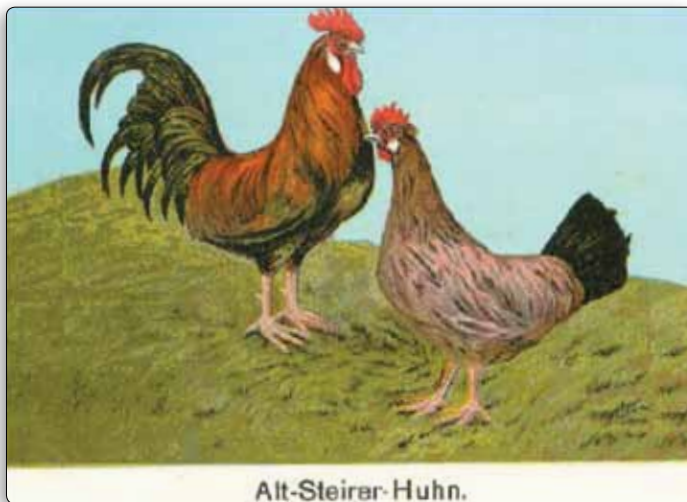
4. A–r. Štajerska kura na letošnji jesenski razstavi perutnine na Dunaju. V Gradcu, 16. oktober 1903, št. 20, str. 197, Gospodarski glasnik za Štajersko.
5. Arbeiter, Armin. K štajerski perutninoreji. Čisto pleme ali križanje? V Gradci, 15. junija 1902, št. 11, str. 161–164, Gospodarski glasnik za Štajersko.
6. Arbeiter, Armin. Sodbe o štajerski kuretini iz prejšnjih časov. V Gradcu, 1. avgust 1903a, št. 15, str. 157, Gospodarski glasnik za Štajersko.
7. Arbeiter, Armin. Štajerska kura in njena plemena. V Gradcu, 16. aprila 1903b, št. 8, str. 99–100, Gospodarski glasnik za Štajersko.
8. Arbeiter, Armin. Steirische Hühnerzucht. Graz 1908, str. 14–22.
9. Domača perotnina. 10(1867)18, str. 312–314 in št. 19, str. 333–335 in št. 20, str. 346–349, Slovenski glasnik (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
10. Erpič, Jože. Produktivne sposobnosti štajerske kokoši. I. banovinska perutninska razstava in II. kongres za rejo štajerske kokoši. Maribor 22.–25. oktober 1938, str. 22–27.
11. Gerečnik, Anton. Kokoši na naših dvoriščih. 1(1940)2, str. 25, Mali gospodar.
12. Gosak, Josip. Redite kopune. 1(1934a)7, str. 107–108, Rejec malih živali.
13. Gosak, Josip. Oddaja valilnih jajc rjave štajerske kokoši. 1(1934b)3, str. 21–22, Rejec malih živali.
14. Gosak, Jože. Celjski standard štajerske kokoši. 2(1935)7/8, str. 118–119, Rejec malih živali.
15. Gosak, Lavoslav. Perutninarstvo. V: Za izboljšanje življenjskih pogojev našega kmetijstva. Poročilo o kmetijski anketi, Ljubljana 30. 5.–3. 6. 1938a, s. 341–353.
16. Gosak, Josip. Štajerska kokoš na šolskih dvoriščih. I. banovinska perutninska razstava in II. kongres za rejo štajerske kokoši. Maribor 22.–25. oktober 1938b, str. 13–16.
17. Gosak, Lavoslav. Pospeševanje reje in odbira štajerske kokoši. I. banovinska perutninska razstava in II. kongres za rejo štajerske kokoši. Maribor 22.–25. oktober 1938c, str. 16–22.
18. Gospodinjam nekaj zastran kokošarstva. 16(1858a)3, str. 17–18, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
19. Gospodinjam nekaj zastran kokošarstva. 16(1858b)4, str. 25–26, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
20. Göth, Georg. Das Herzogthum Steiermark; geographisch, statistisch, topographisch dargestellt u. mit geschichtlichen Erläuterungen versehen. 2. Band, Wien 1841, 498 strani.
21. Gradišnik, Stanko. Šola in rjava štajerska kokoš. 1(1934)11, str. 177–178, Rejec malih živali.
22. Gršak, Ivan. Razsodba o celjski razstavi. 21(1863)43, str. 344, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
23. Hlubek, F.X. Ein treues Bild des Herzogthumes Steiermark. Gratz 1860, str. 200 (http://books.google.si/books?id=fRBPAAAAcAAJ&printsec=frontcover&dq=ein+treues+Bild+Hlubek+1860&hl=sl&sa=X&ei=oBjyUf3VIMTMswwbq_ICoDA&redir_esc=y#v=onepage&q=ein%20treues%20Bild%20Hlubek%201860&f=false – 26. 7. 2013).
24. Houdinska kokoš. 52(1894)21, str. 204, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
25. I.I.O. Poživimo zopet štajerske kopune. 1(1934)6, str. 72–75, Slovenski gospodarski list.
26. Italijanske kokoši. 53(1895)12, str. 114, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).

27. Kako se kuretina kopuni. 41(1883)38, str. 302–303, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
28. Klessner, Wilh. Das Grossgeflügel. Erster Band: Rassenkunde. Berlin 1921, str. 103–106.
29. Kokošarstvo – dobra podpora kmetijstva. 17(1859)49, str. 384–385, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
30. Kokoši iz Kohinkine. 14(1856)75, str. 300, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
31. Kokoši iz Kohinkine. 16(1858)44, str. 345, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
32. Kokošja reja na Dolenjskem. 15(1899)11, str. 100, Dolenjske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
33. Kopunjenje. Celje, 1930, str. 1–9.
34. Krištof, Franc. Poročilo o štajerski kokoši. 1(1933)10/11, str. 90–91, Živalca.
35. Lavrič, Jože. Trgovina s perutninarskimi proizvodi. I. banovinska perutninska razstava in II. kongres za rejo štajerske kokoši. Maribor 22.–25. oktober 1938, str. 30–39.
36. Lenarčič, Josip. Perutnistvo. 47(1889a)6, str. 44 in št. 7, str. 49–50 in št. 8, str. 57–58 in št. 9, str. 65–66 in št. 14, str. 105–106 in št. 15, str. 114 in št. 16, str. 121–122 in št. 17, str. 129–130 in št. 21, str. 161–162 in št. 22, str. 169–170 in št. 28, str. 217–218 in št. 29, str. 225 in št. 33, str. 258–259, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
37. Lenarčič, Josip. Perutnistvo. 6(1889b)2, str. 11–12 in št. 3, str. 18–19 in št. 6, str. 45–47 in št. 7, str. 53–55 in št. 9, str. 71–73 in št. 12, str. 97–98 in št. 14, str. 113–114, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
38. Malasek, Fran. Nekoliko o perutninarstvu. 35(1919)13, str. 49, Dolenjske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
39. Martiny, Emanuel. O štajerskem perutninarstvu. V Gradci, 30. junija, 1902, št. 12, str. 183–185, Gospodarski glasnik za Štajersko.
40. Martiny, Emmanuel. Das Wirtschafts-Huhn in und für Steiermark und Massnahmen, welche geeignet sind die heimische Geflügelzucht zu heben und fördern. Graz 1903, str. 1–20.
41. Murauer, Hans. Lehrbuch der Landwirtschaftlichen Nutzgeflügelzucht. Dunaj in Leipzig, 1914, str. 9–11.
42. Naša domača kokoš. 12(1878)18, str. 142, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
43. Naša kokošjereja in štajerska kokoš. 11(1929)65, str. 2–3, Naša doba.
44. Naše naloge. 30(1913)5, str. 59–60, priloga Perutninar, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
45. Nekatere napake v kokošjireji. 47(1934)3, str. 18–19, Gospodar in gospodinja (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
46. O reji štajerske kuretine. 4(1903)8, str. 8–9, Štajerc (<http://dlib.si/> – 9. 8. 2013).
47. Od kod je prišla naša živina? 17(1859)39, str. 303, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
48. Paljk, Leopold. Kakšna bodi kmečka kokoš. 4(1936)11, str. 161–162, Živalca.
49. Perutninska razstava. 66(1932)48, str. 6, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
50. Perutnistvo. 45(1887)18, str. 138–139, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).

51. Pirnat, Franc. Zgodovinska črtica o štajersko zagorski kokoši. 2(1928)4, str. 1711–78, Naše gorice.
52. Polsterer, Adalbert Johann. Grätz und seine Umgebungen, historisch-topographisch-statistisch dargestellt. Graz 1827, 446 strani.
53. Poročilo o delovanju I. štajerskega perutninskega društva od l. 1888–89. V Gradci, 8. avgusta, 1889, št. 15, str. 182–185, Gospodarski glasnik za Štajersko.
54. Poročilo prvega štajerskega perutninorejskega društva. V obrambo. V Gradcu, 1. junij, 1903, št. 11, str. 123–125, Gospodarski glasnik za Štajersko.
55. Povzdignimo perutninarstvo! 19(1903)6, str. 51–52, Dolenjske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
56. Prva banovinska perutninska razstava in II. kongres za rejo štajerske kokoši. Maribor 22.–25. oktober. Maribor 1938, 49 strani.
57. Prvo štajersko perutninarsko društvo. V Gradci, 31. maja 1899, št. 10, str. 156, Gospodarski glasnik za Štajersko.
58. Prvo štajersko perutninorejsko društvo v Gradcu. V Gradci, 15. maja 1902, št. 9, str. 134–135, Gospodarski glasnik za Štajersko.
59. R. Dolenjsko perutninarstvo. 22(1906)8, str. 68–69, Dolenjske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
60. R. Domače kokoši. 29(1913)13, str. 49, Dolenjske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
61. R. Odbiranje kokoši za rejo. 25(1909)12, str. 91, Dolenjske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
62. Ritter, Rudolf von Preuss-Kobierski. Das Hausgeflügel. Dunaj 1902, str. 50–55.
63. Rohrman. Štajerske kokoši. 31(1914)1, str. 13, Perutninar, Kmetovalec (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
64. Sabel, E. Pribyl's Geflügelzucht. Berlin 1899, str. 35–37.
65. Stefančič, Ante. Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne. SAZU, Ljubljana 1966, str. 11–27.
66. Št. Laška kokoš. 3(1907)7, str. 99–100, Primorski gospodar (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
67. Štajarska kokoš. 36(1878)47, str. 368, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
68. Štajerska kmetska kokoš. (1885)117, Gospodarstvena priloga k 38. številu. »Slovenskega gopodarja« (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
69. Štajerska kokoš. 1(1933)2, str. 49–51, Prijatelj živali.
70. Štih, Peter. Tolminsko gospostvo po urbarju iz leta 1598. 11(1984), str. 95–115, Goriški letnik.
71. Valivnica. 13(1855)46, str. 182, Kmetijske in rokodelske novice (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
72. Valvasor, Janez Vajkard. Čast in slava vojvodine Kranjske (slovenski prevod Die Ehre dess Herzogthums Crain; prevod Doris Debenjak in drugi), 4 zv. Ljubljana, Zavod dežela Kranjska, 2009 – 2013.
73. Valvasor, Janez Vajkard. Die Ehre dess Herzogthums Crain. 4 zv. Ljubljana 1689 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-NQQSKQM6> – 27. 11. 2013).
74. Važnost in vrednost štajerske kokoši za naše kraje. 47(1934)21, str. 154–155 in št. 22, str. 163–164 in št. 23, str. 170–172, Gospodar in gospodinja (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).

75. Velika koristnost domače perutnine. 12(1878)5, str. 35, Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
76. Wenko, Boris. Ali je kuretina z rumenimi nogami res boljša? 1(1934a)3, str. 22–23, Rejec malih živali.
77. Wenko, Boris. Zakaj smo se odločili za rjavo štajersko kokoš? 2(1934b)1/2, str. 3, Živalca.
78. Wenko, Boris. Kmetijsko kokošarstvo. Kmetijska matica, 1935, Ljubljana, str. 29–48.
79. Wenko, Boris. Reja štajerske kokoši na kmetih. I. banovinska perutninska razstava in II. kongres za rejo štajerske kokoši. Maribor 22.–25. oktober 1938, str. 9–13.
80. Wimmer, Fred. E. K štajerski perutninoreji. V Gradci, 15. maja, 1902, št. 9, str. 135–136, Gospodarski glasnik za Štajersko.
81. Wokaun, J. M. Štajerski kopuni kot izvozno blago. I in II. 7(1873)20, str. 157 in št. 21, str. 165–166. Slovenski gospodar (<http://dlib.si/> – 26. 7. 2013).
82. Zajc, Cilka. Katero pasmo si boš izbral perutninar?. 3(1936)10, str. 176–178, Rejec malih živali.
83. Zupan. Kako pridemo do dobre perutnine. 11(1910)10, str. 164–168, Narodni gospodar.
84. Zupanc, Milan. Razvoj štajerske kokoši. I. banovinska perutninska razstava in II. kongres za rejo štajerske kokoši. Maribor 22.–25. oktober 1938, str. 5–9.
85. Zvezek Prašičereja in Perutninarstvo (SI AS 533 Podružnice 1 1914 20 31).
86. Žibert, Šimon. Ukrepi za doseg zdravlja in odpornosti štajerske kokoši. I. banovinska perutninska razstava in II. kongres za rejo štajerske kokoši. Maribor 22.–25. oktober 1938, str. 27–30.

5.6.1.6. Priloge

Stara štajerska kokoš; *Steirische Hühnerzucht* (1908, str. 16, vir 8)

Štajerski kopun, izvaljen v juniju 1929., okopunjen v avgustu 1929., leža v maju 1930. 5 kg.

Kopunjenje (1930, str. 2, vir 33)

Das Grossgeflügel, Rassenkunde (1921, str. 104, vir 28)
Zgoraj: stara štajerska kokoš
V sredini: celjska kokoš
Spodaj: sulmtalerska kokoš

